

Univerzita Karlova
Fakulta humanitních studií

Integrální studium člověka – Obecná antropologie

Soukromá válka Huga Vavrečky.
Mikrohistorie z rozhraní soudobých dějin (1945–1952)

Dizertační práce

Mgr. Jana Wohlmuth Markupová

Vedoucí práce: prof. Mgr. Martin C. Putna, Dr.

2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem. Zároveň prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1. 4. 2021

Jana Wohlmuth Markupová

Poděkování

Tuto dizertaci bych nemohla ve zdraví dopsat bez přispění celé řady lidí. Můj obrovský dík patří zejména všem kolegům a kolegyním z institucí, s jejichž prameny v tomto textu pracuji, především pak Erice Zlamalové z Knihovny Václava Havla, Martinu Markovi ze Státního okresního archivu ve Zlíně, Jakubu Doležalovi z Archivu Kanceláře prezidenta republiky a všem archivářkám a archivářům z Národního archivu a Archivu bezpečnostních složek v Praze. Za poskytnutí rodokmenu rodiny Kolbingerových jakož i vstřícné přijetí srdečně děkuji Daliboru Kolbingerovi, za pomoc se sestavením Vavrečkovy poválečné bibliografie velice děkuji Danielu Řehákovi z Ústavu pro českou literaturu AV ČR.

Za všestrannou podporu i všechny diskuze nad mou prací – formální i neformální, plánované i jakoby mimochodem probíhající – děkuji všem přátelům, kolegům a vyučujícím, jmenovitě pak zejména Miroslavu Vaňkovi, Pavlovi Mückemu, Jiřímu Hlaváčkovi, Lence Krátké, Přemyslu Houdovi, Pavlu Himlovi, Lucii Storchové, Janu Horskému, Pavlu Hájkovi, svému školiteli Martinu C. Putnovi a v neposlední řadě samozřejmě svému manželovi Petru Wohlmuthovi a všem svým nejbližším.

Závěrem si dovoluji poděkovat Ivanu M. Havlovi, bez jehož dlouhodobé podpory a pochopení pro mé výzkumné snahy by zřejmě ani tato dizertace nevznikla.

Obsah

Úvod.....	6
1. Teorie a metodologie výzkumu: mikrohistorie a soudobé dějiny.....	10
1.1. Biografie a mikrohistorie: mezi kontradikcí a synonymy.....	12
1.2. Mikrohistorie soudobých dějin.....	16
1.3. Výzkumné téma.....	18
1.4. Je historik soudce?.....	19
1.5. Metodologie výzkumu aneb lze psát neosobně o tématu osobním?.....	21
2. Hugo Vavrečka do roku 1944: markanty a kontexty.....	27
2.1. Student.....	28
2.2. Redaktor a spisovatel.....	30
2.3. Diplomat.....	36
2.4. Ředitel, prezident a ministr.....	44
3. Konec války aneb „faire le mort“ (1944–1945).....	63
3.1. Mezi válkou a mírem.....	73
3.2. Zlín–Havlov.....	79
3.3. „Byl jednou jeden statečný král...“.....	83
3.4. Mezi dvěma armádami ve Zlíně.....	91
4. Třetí republika ve „staronových poměrech“ (1945–1947).....	94
4.1. Od národní správy k zestátnění (1945).....	95
4.2. Rok 1946 aneb kdo koho žaluje?.....	109
4.2.1. Proti národní cti.....	110
4.2.2. Jarní mezihra.....	116
4.2.3. Trestní oznámení na Vavrečku.....	124
4.2.4. Vavrečkova žaloba proti národnímu podniku Baťa.....	134
4.2.5. „Začíná podzim a trochu je mi smutno...“.....	139
4.3. Nadějeplný rok 1947.....	141
4.3.1. Obžaloba před Národním soudem a její následné stažení.....	142
4.3.2. Nabídka ke smíru.....	146
5. Poúnorový obrat (1948).....	152
5.1. Zpětvzetí žaloby a ofenziva firmy Baťa.....	156
5.2. Obnovení retribuce i trestního řízení.....	160
6. Poslední jednání (1949–1952).....	167
6.1. „Vysoce vážený pane prezidente...“.....	167
6.2. Poslední výslech na pozadí útěků ze země.....	172
6.3. Justiční omyl, odložený trest a „škrábalovská“ náplň zbylého času...178	
6.4. Akce B jako poslední kapka.....	187
7. Závěrem.....	191
Seznam pramenů a literatury.....	196
Archivní prameny (fondy a sbírky).....	196
Orálně historické rozhovory.....	197
Periodika.....	197

Zákony a programové dokumenty.....	198
Literatura.....	198
Kvalifikační práce.....	204
Audiovizuální zdroje.....	204
Internetové zdroje.....	205
Přílohy.....	206

Úvod

Kde začínají a končí *soudobé dějiny*? Právě tak zní jedna z nejfrekventovanějších prvních otázek většiny úvodních kurzů, které jsou jim věnované. Navzdory tomu, jak je nadužívána, její význam neklesá. Jak je můžeme vymezit a co to pro nás znamená?

Různí autoři kladou začátek soudobých dějin do různých let, a to s ohledem na to, *kdy* tak činí. Zatímco v 50. letech 20. století mohl německý historik Hans Rothfels, který soudobé dějiny charakterizoval jako dějiny „spolu-prožívaného času“,¹ položit jejich počátek v německém prostředí do roku 1917, v současnosti je tento mezník německými i anglosaskými dějepisci stanoven přibližně rokem 1945.² Česká historiografie se kloní k vymezení desetiletím 1938–1948 při vědomí toho, že rok 1945 může být brán jako mezník pouze s důrazným zřetelem na dění, které mu předcházelo a které následovalo, a to právě v letech 1938–1939 a 1945–1948.³ Již to odkazuje k hlavní vlastnosti soudobých dějin: neustále se posouvají. Synonymem slova *soudobý* je slovo *současný*, přičemž současnost není stálý pojem, naopak už z definice se stále mění. Co však spojuje různé definice soudobých dějin bez ohledu na konkrétní milník začátku? Právě to, že jsou pro nás ještě nějak aktuální, živé, současné; to, že dosud mohou *nějak* promlouvat do naší přítomnosti; velice konkrétně řečeno: to, že dosud žijí lidé, kteří si tyto události pamatují a mohou nám o nich vyprávět. Figurují jako živá ztělesnění toho, že doby, které většina z nás mladších nezažila, jsou stále nějak v kolektivní paměti lidstva aktivní a nejedná se – alespoň zatím – o další uzavřenou kapitolu dějin.

Právě tím bylo inspirováno zmíněné *rozhraní* v názvu této práce. Jsem si plně vědoma toho, že rokem 1945 *nezačínají* soudobé dějiny, neboť není smyslem hledat počátek něčeho, co se stále posouvá; je nepopíratelné, že tento titul nebude jednou, za pár desítek let, již srozumitelný, neboť hranice soudobých dějin se mezitím změní. Tím to však nekončí. Stejně tak již nebude ani pro případné čtenáře asi pochopitelné, proč se vůbec někdo věnoval tak – *sub specie aeternitatis* – marginálnímu tématu, jako je myšlenkový svět jednoho jediného člověka.⁴ Člověka rozporuplného, idealizovaného, a to zejména ve vztahu k významným událostem a osobnostem, v jejichž blízkosti se – ať již na závěru či začátku jejich životů – vyskytl. Důvod je jednoduchý: pro-

1 Čechurová, Jana a kol. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014, s. 188.

2 Tamtéž, s. 188–189. Brivati, Brian. Introduction. In Brivati, Brian, Buxton, Julia, Seldon, Anthony, eds. The contemporary history handbook. Manchester: Manchester University Press, 1996, s. xvi.

3 Čechurová, Jana a kol. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, s. 189.

4 Termín *myšlenkový svět* je zde užíván ve smyslu podtitulu Ginzburgova díla: Ginzburg, Carlo. Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600. Praha: Argo, 2000.

tože v naší přítomnosti, teď a tady, stále ještě vyrovnání v obecné rovině s tím, s čím on byl na bázi individuální konfrontován, není uzavřené, rozřešené, a to zejména ve vztahu k povaze toho, co po tomto zlomovém období následovalo a jak se k tomu dnes, v roce 2021, vztahujeme.

Sama datace této práce již napovídá, o jaké zlomové období půjde. Jedním dechem je třeba dodat, že poválečné období, třetí republika a první roky po Únoru byly zlomem též pro hlavní postavu tohoto textu Huga Vavrečku. Představení jeho samého před zlomovým obdobím, kterému se zde budu věnovat primárně, bude náplní samostatné 2. kapitoly. Na tomto místě bych však alespoň ráda vysvětlila svůj výběr a důvody, které mě k němu vedly.

Hugo Vavrečka bývá ve veřejném prostoru a v dostupné sekundární literatuře zastoupen ve všech třech sférách lidského života: v politické, pracovní i soukromé. Nejčastěji totiž bývá spojován – jak již bylo naznačeno výše – se dvěma slavnými rody a jednou (ne)slavnou událostí: s rodem Bařů, rodem Havlů a s Mnichovskou dohodou. V případě tzv. *Mnichova* je důvod jasný: Vavrečka byl totiž od září do prosince 1938 ministrem propagandy a při československých jednáních i ve vztahu k veřejnosti hrál tudíž klíčovou roli.⁵

V tzv. *bařologických* pracích je Vavrečka často vykreslován jako renesanční člověk, bývalý diplomat s obrovským rozhledem, smyslem pro humor a láskou k umění, který zároveň jako jeden z členů triumvirátu Jan Antonín Bařa – Dominik Čipera – Vavrečka spolu-vedl firmu Bařa po tragické smrti Tomáše Bati v roce 1932 a přispěl tak k jejímu dalšímu rozmachu. Tento jeho přínos firmě byl pak – v jazyce současného psaní – *nespravedlivě* ukončen, když se Vavrečka stal jednou z obětí znárodnění firmy a následně byl stejně *nespravedlivě* odsouzen ve vykonstruovaném procesu poúnorově obnoveného mimořádného lidového soudu. Bařologie tak často končí svým záběrem v roce 1945, kdy skončilo aktivní působení Vavrečky ve firmě, a jeho další osudy bývají shrnuty do citací z rozsudků, případně ještě s odkazem na protiprávnost či nespravedlnost těchto událostí, aniž by byly dále rozpracovány, jelikož s firmou již přímo nesouvisí.⁶ Její osudy (již nikoli osudy firmy Bařa, nýbrž jejího „nástupce“, národního podniku Svit) a jejího někdejšího ředitele se v tom roce definitivně rozešly, ačkoli pachů z „rozloučení“ zůstala ještě několik let po něm.

Z nikoli pracovního, ale soukromého hlediska na něj nahlížíjí tzv. *havlogické* texty. Vavrečka byl totiž otcem Boženy Havlové (rozené Vavrečkové), manželky Václava M. Havla, a tedy dědečkem Václava a Ivana Havlových. V textech z této proveniencí bývá Vavrečka vykreslován neméně idylicky jakožto diplomat, díky kterému jeho dcera Božena získala špičkové vzdělání na ev-

5 Viz např. Tonzar, David, ed. *Historie - paměť národa II: přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost*. Praha: Husův institut teologických studií v Praze, 2008.

6 Viz např. Pavelčíková, Nina. Ředitel Bařových závodů Hugo Vavrečka. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Sborník Státního okresního archivu ve Zlíně. Zlín: Státní okresní archiv ve Zlíně (13/1994), s. 21–67.

ropské úrovni a navykla si pohybovat se v elitní společnosti. Ve vztahu k vnukům je vykreslován jako „děd Vševed“, což byla jeho rodinná přezdívka: dědeček, který své vnuky učil přírodním vědám, fyzice, jazykům, filozofii, technice. Oba vnuci na něj pochopitelně vzpomínali s láskou – byl to navíc jediný jejich dědeček, kterého stihli zažít. To vše bylo podpořeno tím, že zemřel v době, kdy se oba vnuci nacházeli ve věku teenagerů, a lze tedy předpokládat, že pro ně do konce života zůstal oním „pohádkovým dědečkem“, kterého si pamatovali z dětství a nestihli s ním jako dospělí muži zažít vážnější rozpory.⁷ O nespravedlivosti jeho odsouzení sice ani v rodině nebudou přítomny žádné pochyby, ale není obvykle nutné to již zdůrazňovat, jelikož Vavrečka nebyl jediný člen rodiny, který se s něčím podobným v této době potýkal. Nespravedlnost režimu, kterému společně čelili, je tak brána jako apriorní premisa, která nepotřebuje další rozvádění.

Poslednímu obrazu Vavrečky jsem do jisté míry dopomohla možná i já sama. O jeho osobu jsem se totiž začala zajímat v průběhu biografického výzkumu o Ivanu M. Havlovi, pro kterého byl Vavrečka jedním z nejranějších zdrojů celoživotní inspirace a klíčovým členem rodiny.⁸ Již tehdy mě však zářela dichotomie orálně historického vzpomínání jeho vnuka na idylicky strávený „dětský“ čas na jedné straně a vědomí mnoha poválečných problémů v „dospělém světě“ na straně druhé, přičemž obě časové vrstvy probíhaly paralelně bez zjevných přechodů. Vysvětlení z perspektivy Ivana M. Havla samozřejmě bylo naznačeno v textu o něm samotném, jak si však poradit s tímto obrazem a způsobem trávení času u samotného Vavrečky? Právě tento moment – zájem o Vavrečku v pozdním období jeho života, ovlivněný jistým předporozuměním z perspektivy rodinné – se stal výchozí pozicí procesu vzniku této práce.

Její pojetí se přitom v průběhu času proměňovalo. Na začátku stála ambice sepsat *kompletní* Vavrečkovu biografii, to jest navázat na typ výzkumu, který jsem použila v práci o Ivanu M. Havlovi, ale posunout jej o několik dekád nazpět a za použití odlišného korpusu pramenů i výzkumných metod. Již tehdy bylo možné navázat na práci Niny Pavelčíkové a dále ji rozšířit.⁹ Během výzkumu se však ukázalo, že badatelsky nejpodnětnější je právě to období Vavrečkova života, které jsem již zprostředkovaně mohla nahlédnout skrze jeho vnuka Ivana M. Havla a o kterém se v souvislosti s ním píše nejméně, tedy období závěru 2. světové války a zejména období poválečné – období svým způsobem nejproblematictější, nejdramatictější a nutno dodat i nejsoudobější ve výše zmíněném pojetí. Definitivně tento posun zpečetil můj nálezkem do té doby neznámého pramene, *Pohádky o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci*, kterou Vavrečka napsal svému vnukovi Ivanovi v březnu 1945,

7 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989). Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017, s. 34.

8 Tamtéž.

9 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka.

příčemž Ivan M. Havel sám o tom až do doby nálezů v září 2017 neměl nejmenší tušení.¹⁰

Tento moment beru symbolicky jako pomyslný most mezi výzkumy a mou prapůvodní motivací, k níž jsem se i díky tomu mohla vrátit. O samotném prameni ještě samozřejmě bude řeč mnohem zevrubněji v následujících kapitolách, ale prozatím si dovolím říci pouze tolik, že je zde nahlížen jako klíčový pramen pro pochopení osobnosti zkoumaného právě v době zlomové a částečně i po ní. Vavrečka jej totiž sepsal na sklonku 2. světové války a v pohádce popisuje situaci, která král umírá poté, co vyhraje válku, ale ještě předtím stihne stanovit, jakou má jeho malý syn dostat výchovu a jak má království spravovat. Hypotetická analogie s jeho vlastní životní situací a dobovým kontextem mě proto vedla k záměru sepsat tuto práci jako mikrohistorickou analýzu, která umožní věnovat se tomuto období i tomuto textu do daleko větší hloubky, než jak by tomu mohlo býti v „klasičtější“ biografické práci.

Text dizertace je proto členěn následovně: v 1. kapitole charakterizují zvolené teoretické koncepty a metody pro uchopení a vymezení daného tématu práce, přičemž 2. kapitolu lze chápat jako pomyslný odrazový můstek k výzkumu, neboť v ní popisují dosavadní poznání o Vavrečkovi z období předcházejícího závěru jeho života, které je ústředním tématem této práce. Snažím se přitom poskytnout elementární faktografické údaje o jeho osobě a především také načrtnout specifické rysy Vavrečkovy osobnosti, které se naplno projeví v klíčovém zkoumaném období. Od 3. kapitoly představuji samotné výsledky svého výzkumu, které přitom řadím chronologicky s občasnými přerovny a které shrnuji v následném Závěru.

Již v tomto Úvodu jsem přitom nepřímo otevřela jednu z teoretických otázek tohoto textu, když jsem hovořila o *nespravedlivosti* rozsudků proti Vavrečkovi zejména z roku 1948. Měla by však historická práce takovéto kategorie vůbec používat? Je historik soudce?

¹⁰ Pohádku jsme v roce 2018 připravili k vydání v Knihovně Václava Havla při příležitosti 80. narozenin Ivana M. Havla. Vavrečka, Hugo. Pohádka o králi Škrábalovi, čili, O Ivanovi Krasopisci. Praha: Knihovna Václava Havla, 2018.

1. Teorie a metodologie výzkumu: mikrohistorie a soudobé dějiny

Výše jsem hovořila o dvou cestách, které se přede mnou v průběhu výzkumu otevřely. Měla jsem si volit mezi „tradiční biografií“, která byla před několika lety a zčásti snad i nyní minimálně v českém prostředí spojena s pochybnostmi o odborné validitě, a mezi jinými přístupy, které by umožnily detailnější výzkum závěrečného období Vavrečkova života – například historickou antropologií, v jejímž paradigmatickém rámci se utvářela i mikrohistorie.¹¹ Zdálo se přitom, že obě stojí vůči biografii spíše v opozici. Tato dichotomie je však zavádějící. Předně: co znamená pojem tradiční biografie? A jedná se o tak neslučitelné směry, jak se může na první pohled zdát?

Na prvním místě je třeba spolu s islandským mikrohistorikem Sigurðurem Gylfi Magnússonem rozlišit dva termíny: biografie a biografický přístup k historickému výzkumu.¹² První termín označuje v zásadě veřejnou „neakademickou tvář“ biografického výzkumu: texty, které mívají sice nálepkou bestselleru a které jsou mezi laickými čtenáři velmi populární, ale v akademickém prostředí je jim málokdy věnována seriózní pozornost. Ostatně sami jejich autoři velice často píší své knihy *a priori* pro neakademické publikum: ani nenaznačují své teoreticko-metodologické postupy a jejich zázemí často spočívá v docela jiných disciplínách, než jsou třeba historické vědy. Běžnými autory biografií jsou tak samozřejmě novináři, publicisté a nezávislí badatelé, kteří se při svém psaní mnohdy řídí jinými principy než akademici a kteří je zároveň nepotřebují obhajovat na odborném fóru.¹³ Obvyklé postupy jejich práce jsou tak nesnadno čitelné a jejich přístup je spíše pozitivistický: snaží se shromáždit co největší množství *faktů* k dané osobnosti a na jejich základě – případně za doprovodu „vcítění se do hlavní postavy“ – pak sepsat *velké vyprávění*. Možná i v důsledku toho je historický biografický výzkum na českých vysokých školách málokdy systematicky vyučován a ostatně není od věci

11 Dülmen, Richard van. *Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly*. Praha: Dokořán, 2002, s. 80.

12 Magnússon, Sigurður Gylfi. *The life is never over. Biography as a microhistorical approach*. In: Renders, Hans, Haan, Binne de, Harmsma, Jonne. *The Biographical Turn: Lives in History*. Abingdon-on-Thames: Routledge, 2016, s. 42.

13 Wohlmuth Markupová, Jana. *Between ‘Creators and Bearers of the Czech National Myth’ and an ‘Academic Suicide’: Czech Biography in the Twenty-First Century*. In: Renders, Hans, Veltman, David, ed. *Different Lives: Global Perspective on Biography in Public Cultures and Societies*. Leiden, Boston: Brill, 2020, s. 182–196.

připomenout starou mantru, podle níž je psaní biografii „akademická sebevražda.“¹⁴

Biografický přístup naproti tomu odkazuje k odborné historické práci, zaujímající biografickou perspektivu výzkumu. Je jím míněn standardní historický výzkum života jednotlivce, na který jsou kladeny stejné odborné nároky jako na jakýkoli jiný historický výzkum.¹⁵ Vzestup druhého přístupu, který jsme mohli v některých zemích zaznamenat v minulých letech, Magnússon označuje za *biografický obrat*, který byl umožněn právě otevřením se novým teoretickým výzvám, například mikrohistorii, která vnesla do historiografie důraz na jednotlivce jako na historický fenomén. Konfrontace s jinými teoreticko-metodologickými postupy je přitom podle něj jediný způsob, jak biografický přístup v historiografii znovu učinit validním.¹⁶

Historická antropologie sice na rozdíl od biografického výzkumu není běžně spojována s pochybnostmi, zda se jedná o akceptovatelný akademický směr bádání,¹⁷ či spíše populárně naučné psaní pro laickou obec, nicméně si ji často implicitně asociujeme primárně s výzkumy raného novověku, nikoli tolik dějin soudobých. Důvod je zřejmý: hlavní badatelské zaměření posuzujeme dle bádání již učiněného, totiž podle klíčových textů daného oboru. U historické antropologie přitom skutečně můžeme hovořit zejména o výzkumech 17. až 19. století, 20. století se námětem historicko-antropologické analýzy stalo až později.¹⁸

Nejinak je tomu s mikrohistorií, která z paradigmatického rámce historické antropologie vychází. Zatímco totiž historická antropologie je v obecné rovině podle van Dülmena charakteristická tím, že se „zaměřuje na mnohostrannou kulturně-sociální podmíněnost jednotlivce v proměnách času, na zvláštnost a svébytnost lidského jednání [...]“,¹⁹ mikrohistorie obé – tedy jak spojení s raným novověkem, tak důraz na jednotlivce – ještě podtrhuje. Již svým názvem odkazuje k tomu, že programově zužuje svou perspektivu na

14 Řezníková, Lenka. Biografie jako textová a sociální praxe: ke konjunkturu žánru na prahu moderny. In: Dějiny-teorie-kritika (1/2015), s. 94.

15 Renders, Hans. The Biographical Method. In: Renders, Hans, Haan, Binne de. Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing. Leiden: Brill, 2014, s. 223.

16 Magnússon, Sigurður Gylfi. The life is never over. Biography as a microhistorical approach, s. 42–52.

17 Ztotožňuji se zde s pojetím historické antropologie Davida Gentilcore, který ji nepovažuje za striktně specializovaný obor, jako spíše za *přístup* k výzkumu – v případě této práce historického. Gentilcore, David. Antropologické přístupy. In: Berger, Stefan, Feldner, Heiko, Passmore, Kevin, ed. Jak se píšou dějiny: teorie a praxe. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016, s. 217. Tamtéž vtipně glosuje zacházení historiků s antropologickými přístupy, k němuž se bez větších průtahů doznávám i já: „mnozí historici svou práci sice označují za „historickou antropologii“, avšak podíváme-li se na jejich díla podrobněji, shledáme jejich přístup obecně vzato skromnějším: ve skutečnosti se ani tak nepokoušejí „dělat“ antropologii, jako si od ní spíše půjčují, cokoli se jim zdá užitečné či upotřebitelné.“ Tamtéž, s. 206.

18 Dülmen, Richard van. Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly, s. 51.

19 Tamtéž, s. 11.

malou jednotku, ať již na osobnost, komunitu či jednu konkrétní, spíše marginální událost a s téměř mikroskopickou přesností se jí snaží analyzovat a porozumět jí.²⁰

Jedním z všeobecně nejznámějších mikrohistorických textů je Ginzburgův *Sýr a červi*,²¹ analyzující a interpretující myšlenkový svět, rozvažování a jednání furlanského mlynáře zvaného Menocchio, obviněného z kacířství. Časově se tak Ginzburg pohybuje v období konce 16. a začátku 17. století. Sám Ginzburg sice upozorňuje na to, že jeho text byl teprve vykročením k diskuzím o mikrohistorii, nikoli již jejich výsledkem,²² nicméně to na dopadu jeho textu příliš nemění. Nejen Ginzburg však při své práci užíval postupy, které dle mého názoru není nemožné aplikovat i pro období jiná.

Výchozími texty k mému rozumění mikrohistorii jakožto specifickému teoreticko-metodologickému přístupu k historickému výzkumu se tak staly na jedné straně tituly, představující již ukončené výsledky bádání (pocházející z výše popsaného důvodu primárně z období raného novověku), a na straně druhé texty metodologické, a to jak z per samotných „otců zakladatelů“, tak jejich mladších kolegů, kteří tento přístup dále rozvíjejí.

Na následujících řádcích se proto budu věnovat několika stěžejním otázkám, které s mou prací bytostně souvisejí, a sice: je skutečně biografický a mikrohistorický přístup natolik rozdílný, a pokud ano, v čem? Důvodem tohoto tázání je zejména vysvětlení rozdílu mezi prostým zúžením biografického textu a aplikací jiného typu analýzy – v tomto případě mikrohistorické. Na to dále navazuje otázka, zda vůbec jsou mikrohistorické postupy aplikovatelné na výzkumy nikoli jen období starších, ale též dějin soudobých? A finálně: jak se v tomto textu vyrovnat s pokusem historika státi se zároveň soudcem?

1.1. Biografie a mikrohistorie: mezi kontradikcí a synonymy

Již výše byl naznačen výklad vztahu mikrohistorie a biografického přístupu z perspektivy Sigurðura Gylfi Magnússona, podle kterého oba přístupy spojuje podobné zaměření na jednotlivce, přičemž mikrohistorie může být pro historiky, zastávající spíše biografický přístup, v mnohém inspirativní, a to zejména po stránce vznesení nových teoretických otázek do biografických výzkumů. (Populárně naučné biografie Magnússon příznačně ponechává stranou.) Osobně zastávám názor, že obě akademické tradice – biografická a mikrohistorická – spolu mají a mohly mít společného mnohem více, pouze se historicky oddělily a vyvíjely odlišně: biografické psaní s dlouholetou tradicí

20 Magnússon, Sigurður Gylfi. The life is never over. Biography as a microhistorical approach, s. 43.

21 Ginzburg, Carlo. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*.

22 Carlo Ginzburg – Microhistory. [Video] Serious Science, 2015 [on-line]. <https://www.youtube.com/watch?v=VFh1DdXToyE>

se postupem času z odborného prostředí vydělilo, zatímco mikrohistorie jakožto nový přístup se v 70. až 90. letech 20. století naopak teprve jako odborný směr etablovala. Díky tomu až nyní dochází k jejich sblížení, přestože dlouho šly podobným směrem a pouze o sobě nevěděly (či vědět nechtěly).

Je to ale opravdu tak snadné? Opravdu jsou tak zaměnitelné, nebo naopak uvnitř těchto tradic nalezneme i nyní nějaké hlubší rozdíly, které se netýkají jen prostředí vzniku výsledků výzkumu a priorit autorů (čtenářská líbivost vs. odborná validita)?

První rozdíl s tímto primárním odlišením souvisí: zatímco biografie má mnohasetletou tradici a v průběhu 19. a 20. století se stala jakýmsi projevem nadměrné touhy „jedinců zvýznamnit se a učinit ze sebe zapamatováníhodnou událost [...]“,²³ vyvíjela se historicky jakožto žánr, zaměřený na elity – významné vojevůdce, politiky, umělce. Naproti tomu mikrohistorie se o mnoho let později vyvíjela v kontrapozici právě vůči tomuto zaměření na velké narativy dějin (škola Annales) a jejich představitele (sekundárně biografický výzkum té doby) a začala se zaměřovat primárně na marginalizované skupiny (podobně jako historická antropologie²⁴ a koneckonců i orální historie²⁵). Jak si ale s tímto rozparem poradit v dizertační práci o Hugo Vavrečkovi? Jinak řečeno: do které skupiny ho zařadit? Bezpochyby po celé období jeho dospělého života, které předchází době, jež je středobodem této práce, by bylo možno jej řadit mezi elity (bude analyzováno dále). Nicméně v období od roku 1945 do roku 1952 se jeho postavení (z)měnilo, a to z jednoho z ředitelů firmy Baťa ještě na počátku roku 1945 na „nepřítele lidu“, odsouzeného na konci roku 1948 za kolaboraci s nacisty ke třem letům vězení, zbavení veškerého majetku a ztrátě občanské cti. Ostatně ani jeho nejbližší příbuzní, tj. rodina jeho dcery Boženy Havlové, na tom v tomto období nebyli o mnoho lépe. Kým tedy Vavrečka v tomto období byl? Někdejší elitou a novým „člověkem na okraji“ či spíše člověkem pozbývajícím svůj vliv na chod událostí? Bývalou elitou, procházející transformací a adaptací na nové společenské i osobní podmínky, která se však stále snažila využívat alespoň svůj sociální kapitál, nicméně již s postupně se horšícími výsledky?²⁶

Ačkoli zodpovězení těchto „klasifikačních“ otázek nepovažuji za klíčový úkol mé práce, dobře ilustrují, kterak může být dělení na elity a marginální

23 Řezníková, Lenka. Biografie jako textová a sociální praxe: ke konjunktuře žánru na prahu moderny, s. 95–96.

24 Dülmen, Richard van. Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly, s. 19.

25 Vaněk, Miroslav, Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 46.

26 Z tohoto pohledu byla ostatně jeho osobní situace a proměna událostí marginální, neboť již (na rozdíl od období předchozích) neměla vliv na širší společnost, pouze na Vavrečkovo bezprostřední okolí. Svým způsobem tedy zapadá i takto do Magnússonovy definice zájmu mikrohistorie (jednotlivci, spíše marginální události atp.). Magnússon, Sigurður Gylfi, Szijártó, István M. What is Microhistory? Theory and Practice. Abingdon-on-Thames: Routledge, 2013, s. 4–6.

skupiny obyvatel někdy ošemetné, neboť životy některých osobností za svůj život vystřídal všechny pozice – jakkoli něco z předchozích období mohlo na individuální rovině přetrvat.

S tím souvisí další rozdíl, na který Magnússon upozorňuje, totiž odlišné výklady jednání jednotlivců, o kterých biografičtí historikové a mikrohistorikové píší. První zmínění mají podle autora sklon „své“ aktéry vykreslovat jako racionálně a konzistentně se rozhodující bytosti, které v dané chvíli přesně vědí, podle jakých kritérií se rozhodují, a znají všechny proměnné. Magnússon právě tento moment však považuje za mylný a ovlivněný naší dnešní perspektivou, kdy již víme, jak se dále věci vyvíjely, na což upozorňují mikrohistorici, když říkají, že aktér si nemůže být v dané chvíli vědom téhož, čeho si je vědom historik o mnoho let později (a vice versa). Mikrohistorici naopak zdůrazňují, že se lidé často rozhodují iracionálně a nekonzistentně, totiž že neustále variabilně reagují na měnící se společenské podmínky, a to jak na formální, tak neformální úrovni, přičemž biografové mají spíše tendenci vykreslovat roviny oficiální, zatímco vztahy neoficiální jim mnohdy zůstávají skryté.²⁷

Právě pro Vavrečku je tato dichotomie přitom klíčová: byl to člověk, který v daném období 1945–1952 sice procházel transformací z elity k člověku spíše na okraji společnosti – nebo možná spíše nedobrovolným přesunem z vlivné pozice do pozice bez (minimálně formálního) vlivu –, nicméně po celé období v různé míře ještě využíval formálních i neformálních vztahů, které si vybudoval v předchozích obdobích a kterými se snažil – podle „pravidel staré hry“ – dosáhnout svého: například stažení obvinění a posléze odkladu nástupu do vězení. Využíval nesčetné množství „starých známostí“, které sice na oficiální rovině nemohly být spojovány s jeho jménem (a mnoha jinými), ale na neoficiální úrovni mu ještě mnohokrát pomohly. Na oficiální úrovni byl nepřitelem lidu. Na rovině neoficiální ještě přetrvával jeho význam u lidí, kterým v minulých dobách naopak pomáhal on sám. I to se však postupem let měnilo, protože není možné jeho život vykládat konzistentně a už vůbec ne s premisou striktně racionálního jednání: Vavrečka naopak mnohdy nevěděl, jaké všechny síly vstupují do rozhodnutí, která na něj měla vliv, a spíše improvizoval na základě získaných zkušeností z dob minulých.

Vnější podmínky jsou další oblastí, jíž obrazně řečeno prochází podle Magnússona dělicí linie mezi oběma přístupy. Tvrdí totiž, že biografičtí historikové mají – navzdory svým nedávným snahám o stále hlubší problematizaci a teoretické ukotvení své práce – stále ještě sklon o „svých“ aktérech nejenže psát jakožto o lidech, kteří v dané chvíli znají všechny proměnné, ale též nahlížet okolnosti kolem nich jako jasně dané:²⁸ jsou-li pro někoho společenské a politické podmínky na oficiální úrovni nepříznivé, jsou pro něj nepříznivé

27 Magnússon, Sigurður Gylfi. The life is never over. Biography as a microhistorical approach, s. 42–52.

28 Tamtéž.

všeobecně, což ovšem snižuje interpretační možnosti autora. Nemůže pak například hlouběji prozkoumat, kterak se jednotlivci i v celospolečensky nepříznivých podmínkách mohlo po určitý časový úsek alespoň částečně dosahovat parciálních vyjednávacích úspěchů, jak bylo naznačeno výše.

Zřejmě nejhlubším epistemologickým rozporem, který však neprochází striktně mezi biografy a mikrohistoriky, ale spíše napříč nimi, je nejednotný názor na postavení zkoumaného jednotlivce ve vztahu k širšímu celku (komunitě, vrstvě, společnosti, kultuře), který ho obklopuje. Máme vůbec hlavního aktéra našeho výzkumu vybírat tak, aby byl nějakým způsobem vypovídající i pro širší skupinu kolem něj, nebo je to spíše vedlejší produkt výzkumu? Jinak řečeno: má se mikrohistorie snažit o to, aby skrze zkoumanou mikrojednotku poznávala i širší celek?

Magnússon v tomto bodě polemizuje například s Jill Lepore a dalšími, kteří tvrdí, že na základě různých postupů má mikrohistorik skrze svůj výzkum být schopen poznat kulturu svých aktérů.²⁹ Tohoto podle nich lze dosáhnout různě: můžeme si zvolit aktéra, který je typickým příkladem dané společnosti, nebo se z ní naopak zcela vymyká – a skrze obojí vrhá i jisté světlo na širší celek kolem sebe.³⁰ Magnússon však premisu, že je něco takového vůbec možné, popírá a tvrdí, že co nejhlubší poznání a pochopení jednotlivce či jiné „mikrojednotky“ je hodnotné samo o sobě, a pokud zdařilý mikrohistorický výzkum povede k osvětlení celkového kontextu z jiného úhlu pohledu, je to významný vedlejší efekt, ale není to hlavní cíl našich výzkumů. Tím je naopak snaha studovat aktéra v jeho bezprostředním okolí a ukázat, jaké strategie jednání volil v jednotlivých situacích.³¹ Díky tomu se až sekundárně vyjeví i vliv kultury a prostředí, které formovaly jeho a případně i on je.

I Vavrečku by jistě bylo možné ukázat jako typického představitele někdejší (nejen) prvorepublikové elity a na základě toho se snažit popsat a pochopit, jak se tito lidé adaptovali na nové společenské podmínky v období třetí republiky, respektive po Únoru 1948. Neztotožňuji se však s Lepore v tom, že by k tomu stačilo pouze poznat, jak se jim přizpůsobil Vavrečka. Domnívám se naopak, že by bylo nutné provést další komparace s ostatními aktéry, kteří se nacházeli v podobné situaci, a až poté bychom byli schopni říci, zda byla Vavrečkova strategie typická, nebo výjimečná – a až díky tomu bychom mohli poznat, jak se chovali ostatní. Jelikož však tento komparativní pohled není cílem mé práce, zastávám i v tomto ohledu Magnússonovo spíše singularizační stanovisko.³²

29 Lepore, Jill. *Historians Who Love Too Much: Reflections on Microhistory and Biography*. In: *The Journal of American History*, Vol. 88, No. 1 (Jun., 2001), s. 129–144.

30 Ginzburg, Carlo. *Microhistory: two or three things that I know about it*. In: *Renders, Hans, Haan, Binne de. Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Leiden: Brill, 2014, s. 164.

31 Magnússon, Sigurður Gylfi. *The life is never over. Biography as a microhistorical approach*, s. 42–52.

32 Tamtéž.

Vztah k makro-úrovni – to jest v tomto případě k „decision-makers“ zkoumané doby, kdy Vavrečka již tuto pozici nezastával – je tak spíše způsobem k pochopení výchozí mikro-roviny než hlavním cílem tohoto výzkumu. David Gentilcore, kanadský historik působící na různých univerzitách v Evropě, řekl, že „dobrá mikrohistorie vyniká schopností proměnit své malé měřítko v příležitost osvětlit leccos, co bylo až dosud přehlíženo anebo odsouváno na okraj [...] Nejlepší mikrohistorici se se svými lupami a mikroskopy ve skutečnosti pokoušejí objevit obrovské věci.“³³ V tomto duchu, byť přece jen snad trochu skromněji, se snažím vysvětlit na jedné straně to, jak Vavrečka vnímal proměny svého vlastního postavení i jakými způsoby se snažil ze své mikro-úrovně obhájit a vyjednat vlastní postavení ve chvíli, kdy mu makro-rovina – to jest nově nastoupivší vládnoucí elita – nebyla vůbec nakloněna.

O poznání problematičtější by bylo chtít skrze Vavrečku poznávat aktérovo fyzické okolí, tedy místo, kde žil, což je též častou aspirací (nejen) mikrohistoriků. Vavrečka byl totiž, s nadsázkou řečeno, světoběžníkem: jako novinář a diplomat žil v několika evropských metropolích, jako ředitel ve firmě Baťa pobýval v několika československých městech. Pokud je pro něj něco typické, pak právě místní neukotvenost, která však znemožňuje skrze něj poznávat i jeho místní prostředí. To jistě ovšem souvisí též právě s časovým rámcem, to jest s 20. stoletím, které mnohem větší mobilitu lidí umožnilo.

1.2. Mikrohistorie soudobých dějin

Tím se dostávám k onomu klíčovému propojení mikrohistorie a soudobých dějin. Již výše bylo vysvětleno, proč si mikrohistorii většinou spojujeme s výzkumem raného novověku – skrze mikrohistorické a historicko-antropologické klíčové texty. Důvody, proč mikrohistorie dosud minimálně v českém prostředí nepředstavuje nikterak převládající přístup při výzkumu soudobých dějin, jsou dle mého názoru nasnadě. Humanitní vědy a tedy ani historiografie (natož soudobých dějin) se po dlouhou dobu nemohly svobodně vyvíjet a případné přesahy do západního vědeckého světa byly spíše výjimkou než pravidlem. I proto bylo první pracoviště pro soudobé dějiny (Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, posléze AV ČR) založeno až v roce 1990 a teprve od té doby se pomalu začalo jak s jejich výzkumem, tak s jeho hlubší konceptualizací.³⁴ Domnívám se proto, že k propojení mikrohistorie a soudobých dějin zkrátka v českém prostředí dosud nedozrála příležitost – minimálně ne na hlouběji reflektované bázi –, ale že se jedná spíše o otázku času. Ostatně nejinak tomu bylo i v Německu, jak zdůraznil van Dülmen.³⁵

Na stranu druhou nelze opomenout rozdílnou situaci s dostupností pramenů například právě pro období raného novověku a soudobých dějin. Za-

33 Gentilcore, David. Antropologické přístupy, s. 222.

34 O ústavu. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. <http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/>

35 Dülmen, Richard van. Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly, s. 51.

tímco pro první je příznačná spíše jejich limitovanost (leč toto tvrzení nelze zobecnit), pro druhé možná až přehlcenost jimi – nemluvě o tématech, které umožňují navíc tvorbu nových pramenů třeba prostřednictvím metody orální historie.

V tomto smyslu se lze snad domnívat, že Magnússonův nárok na to, aby mikrohistorik nashromáždil a prozkoumal vše, co se dané mikro-jednotky (v tomto případě osobnosti) týká, až s mikroskopickou pečlivostí a vše zohlednil ve své finální interpretaci,³⁶ může být pro soudobé dějiny obtížné. Na půdě, kdy stále ještě žijí lidé, kteří si zkoumané období pamatují, zkrátka nikdy nelze s jistotou říci, že již žádné prameny nepřibudou. Historik soudobých dějin je tak nutně zvyklý být možná selektivnější než historici jiných období, což ovšem zároveň jaksí vyplývá z definice předmětu jeho výzkumu – zkoumá nejméně vzdálené období, proto je nejvíce pravděpodobné, že „jeho terén“ ještě nikdo před ním neprošlapal a bude muset více vážit, co použít, a co nikoli.

V případě Vavrečky je tato obava na místě jen zčásti: pokud bych se věnovala celému jeho dlouhému a rozmanitému životu a zároveň chtěla obsáhnout *vše*, bezesporu bych musela být velice selektivní, anebo suše faktograficky popisná. I to je ale důvod časového zúžení této práce na posledních 7 let jeho života: právě proto, že se chci věnovat i pramenům, které by pro kompletní biografický výzkum možná byly příliš marginální a nezasloužily by si více než dvě věty (například Vavrečkova pohádka Ivanu M. Havlovi z března 1945 či jeho „žádost o milost“ – ale mikrohistoricky viděno spíše neoficiální odvolání – Klementu Gottwaldovi z roku 1949), rozhodla jsem se svou perspektivu *mikroskopicky* zaměřit pouze na závěr jeho života. To mi umožnilo věnovat se jeho posledním letům takřkajíc „ve větším rozlišení“ – méně popisně, analytičtěji a v kontextech: „zúžením rozsahu toho, co zkoumáme, doufáme, že porozumíme více [do hloubky].“³⁷ Mikrohistorie jakožto jeden ze zdrojů rekonceptualizace historického biografického výzkumu mi zároveň poskytla teoreticko-metodologickou bázi, neboť se domnívám se, že to, co činí mikrohistorii svébytným přístupem, není období, na které se zaměřuje, ale přístup k výzkumu. Ve své práci se proto její základní principy pokouším uplatnit, ačkoli v kontextu 20. století.

Ani po zúžení perspektivy z celého života na jeho závěr však na svůj výzkum nekladu holistický nárok: netvrdím, že jsem schopna obsáhnout Vavrečkových 7 let v úplnosti. Bezesporu se o to snažím, leč setrvávám v konstruktivistickém (mentalistickém a částečně lingvistickém) paradigmatu, které si je vědomo problému toho, co je vůbec badatelsky dostupné; co vůbec

36 Magnússon, Sigurður Gylfi. The life is never over. Biography as a microhistorical approach, s. 42–52.

37 Ginzburg, Carlo. Latitude, Slaves, and the Bible: An Experiment in Microhistory. In: Critical Inquiry, Vol. 31, No. 3 (Spring, 2005), s. 665.

mohu poznat jakožto *a priori* nějak hodnotově zatížený výzkumník.³⁸ Vlastní hodnotová stanoviska autora bezpochyby vždy do jisté míry vstupují do jeho závěrů. Domnívám se však, že tomu nelze zamezit nějakým (dle mého názoru neuskutečnitelným) „uzávorkováním“ badatele. Naopak je třeba být schopen vlastní hodnoty nazřít, pojmenovat a na počátku textu vyložit.

Druhá rovina, která s tím souvisí, se týká interpretativní povahy výzkumu: jakkoli se zcela ztotožňuji s Darntonovým přesvědčením, že historik nemá setrvávat pouze u popisu, nýbrž má přistoupit i k interpretaci svých zjištění,³⁹ jsem si v souladu s výše deklarovaným paradigmatem zcela vědoma toho, že se jedná toliko o mé vlastní *konstrukce*⁴⁰ – vzniklé na základě zevrubné a reflektované práce s popsányými prameny,⁴¹ nicméně stále to jsou pouze nejpravděpodobnější výklady zkoumaných událostí. Nedomnívám se zkrátka, že mé závěry jsou jaksi *pozitivně* jednoznačné a nevyvratitelné, nýbrž že to jsou ta nejpravděpodobnější možná vysvětlení, kterým jiný pramen dosud „nevystavil veto“.⁴²

1.3. Výzkumné téma

Na základě tohoto vymezení je již nyní možné lépe a jasněji formulovat výzkumné otázky či spíše výzkumné téma mé dizertační práce, ve které se snažím popsat, analyzovat a interpretovat, jak Hugo Vavrečka reflektoval měnící se společenské i své individuální životní podmínky v průběhu let 1945–1952 a to, jak se postupem času měnilo jeho vlastní postavení v nich. Pohybuje se tak mezi třemi liniemi výkladu: soukromě-pracovní, soukromě-rodinnou a společenskou. *Jak se Vavrečka vyrovnával s tím, že mu po letech pracovního úspěchu bylo nejen znemožněno setrvat ve vedoucí pozici, ale i se jakkoli pracovně angažovat? Jaké strategie volil k tomu, aby obhájil své konání minulé (zejména od Mnichovské dohody do května 1945) a možnosti svého uplatnění budoucího? Jak tyto změny reflektoval na rodinné úrovni, kdy i další členové rodiny byli významně postiženi? Jaké cesty volil v rodinném životě? Kompenzovala mu například „investice“ do rozvoje jeho vnuků, tedy do budoucnosti, jeho vlastní neúspěchy v té době a zpochybňování jeho úspěchů minulých? A jak vůbec jakožto bývalý „baťovský ředitel“ a „masarykovský diplomat a novinář“ vnímal celospolečenské změny té doby?*

38 Havelka, Miloš. Co může znamenat „filozofie“ v tzv. „filozofii dějin“. In: Dějiny-teorie-kritika (2/2004), s. 203. Horský, Jan. Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy. Praha: Argo, 2009, s. 50.

39 Darnton, Robert. Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie. Praha: Argo, 2013, s. 13.

40 Ginzburg, Carlo. Microhistory: two or three things that I know about it, s. 163.

41 Magnússon, Sigurður Gylfi. The life is never over. Biography as a microhistorical approach, s. 42–52.

42 Horský, Jan. Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy, s. 60.

Rámem a zároveň bází celého výzkumného tématu tak je de facto následující otázka: *jak se člen někdejší společensko-podnikatelské elity adaptoval na novou společenskou situaci, v níž se najednou, po mnoha letech, ocitl v pozici člověka bez přímého vlivu a moci svou situaci ovlivnit a díky níž – nikoli díky nějakému vlastnímu „objektivnímu“ selhání – dopadl z vrcholu na pomyslné dno mocenské hierarchie?*

1.4. Je historik soudce?

Již tento hodnotící soud („z vrcholu na dno“) s sebou pochopitelně nese mé vlastní hodnotové zatížení. Bezesporu si lze představit opačně smýšlejícího výzkumníka (spíše asi z nedemokratického spektra), který by Vavrečkovy osudy vykládal tak, že „konečně dostal, co si zasloužil“. To se však týká bezesporu většiny témat soudobých dějin.

Životní příběh Huga Vavrečky k tomu navíc přináší i rovinu legální: již bylo výše naznačeno, že období, které je v centru pozornosti této práce, bylo zásadním způsobem ovlivněno justičními rozhodnutími, která v poslední fázi, v prosinci 1948, Vavrečku odsoudila za kolaboraci s nacisty ke třem letům těžkého žaláře, ztrátě občanské cti a propadnutí veškerého majetku. Zatímco obvykle se tedy historik se subjekty svých výzkumů musí (na mimo-textové rovině) vyrovnávat toliko skrze otázky jako: *jednala bych jinak? Jednal správně? Mohl něco lépe předvídat?* V případech, jako je tento, přidává se ještě perspektiva právní, vyjádřená otázkami typu: *rozhodl soud spravedlivě? Skutečně čin, za který byl aktér mého výzkumu odsouzený, spáchal, nebo byl odsouzen neprávem? Pokud neprávem, měla bych se postavit do role obhájce a pokusit se rozhodnutí soudu ještě revidovat?* S ohledem na časové období je ostatně snadno představitelné, že soudy nezaujatě v určité části případů rozhodně nerozhodovaly, pročez je lehké veškeré rozsudky brát a priori jako nespravedlivé, nicméně to není v tuto chvíli podstatné. Podstatná je otázka, která je všem předchozím nadřazená: *co je náplní mé práce jakožto historika?*

Byla to právě tato nejistota, která mě přivedla až ke srovnání mého výzkumu s výzkumem Ginzburgovým, představeným v knize *Sýr a červi*,⁴³ respektive jeho dalšími texty. Již výše bylo řečeno, oč se v *Sýru* jedná: o případ fur-lanského mlynáře, obžalovaného a nakonec odsouzeného za kacířství. Ginzburg vycházel pochopitelně především z pramenů soudní provenience, totiž z výslechů Menocchia a ostatních, na základě kterých se snažil poznat, jaká byla Menocchiova kosmologie, jak se proměňovala vlivem výslechů – jinak řečeno: jak Menocchio viděl svět a jak se k němu vztahoval. V druhém plánu ale Ginzburg polemizoval i s žalující stranou, když upozornil na problematická místa v její argumentaci.

43 Ginzburg, Carlo. *Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600.*

Na tuto druhou rovinu Ginzburg opětovně nasedl o několik (desítek) let později, když se věnoval procesu se svým přítelem Adrianem Sofrim, který byl v roce 1990 odsouzen za vraždu policisty z roku 1972.⁴⁴ V obecné rovině však též reflektoval vztah mezi historikem a soudcem.⁴⁵ Jelikož Ginzburg svou knihu, jíž se snažil očistit svého přítele, vydal, je zřejmé, že se sám postavil na stranu angažovaných historiků, kteří mohou svým výzkumem revidovat rozhodnutí soudu a minimálně se i pokusit o jejich revokaci.

Jak se však postavit k výzkumu o Vavrečkovi? Mám se svým bádáním pokoušet sepsat nejen dizertační práci, ale též přípravu obhajoby – ať již formální, umožní-li to ještě soudní systém, nebo neformální skrze „veřejné očistění“?⁴⁶ Jistě, lze namítat, že Ginzburg Sofriho osobně zná a jsou současníci, což o mně a Vavrečkovi neplatí. Nicméně již byla v Úvodu zmíněna osobní rovina výzkumu, totiž mé výzkumné propojení i osobní známost s Vavrečkovým vnukem Ivanem M. Havlem. Je tu historik i proto, aby napravoval nespravedlnosti, které byly na „jeho“ aktérech spáchány, nebo aby na ně maximálně – pakliže je zjistí – v druhém sledu upozornil a případné nápravy ponechal na jiných?

Jakkoli Ginzburgovu práci považuji za mimořádně inspirativní, setrávám v tomto případě ve shodě například s Miroslavem Vaňkem, který dlouhodobě tvrdí, že historik není soudce.⁴⁷ Vaňek sice implicitně odkazoval zejména k situacím, kdy by historik sám soudil lidi za to, co dělali či nedělali zejména v období od roku 1948 do roku 1989 v Československu. Předjímá a kritizuje tak roli historika jako žalobce, nikoli obhájce, přesto však je dle mého princip podobný. S Ginzburgem lze souhlasit, že obě profese spolu mají či měly mnoho společného. Nicméně na rozdíl od něj se snažím své vlastní hodnotové zatížení udržet na co možná nejneutrálnější úrovni a do „studované skutečnosti“ nezasahovat.

Navzdory tomuto drobnému nesouhlasu však nelze opomenout, že Ginzburg (a Giovanni Levi a další) zřejmě i díky tomu, že studoval – velmi angažovaně – soudní prameny, upozornil na pozoruhodnou metodologii mikrohistorie, totiž na metodu zkoumání „náznaků a stop“.⁴⁸ A to je ostatně něco, co je pro mě a výzkum posledních let Huga Vavrečky v kontextu měnících se

44 Ginzburg, Carlo. *The Judge and the Historian: Marginal Notes on a Late-Twentieth Century Miscarriage of Justice*. New York: Verso, 2002.

45 Ginzburg, Carlo. *The Judge and the Historian*. In: *Critical Inquiry*, Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991), s. 79–92.

46 Rozhodnutí soudu z prosince 1948 nebylo revidováno ani zrušeno.

47 Vlasák, Zbyněk. Pasivitu nelze brát jako morální selhání, říká orální historik Miroslav Vaňek. In: *Právo, Salon*. 11. 5. 2011. Dostupné zde: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/pasivitu-nelze-brat-jako-moralni-selhani-rika-oralni-historik-miroslav-vanek-37326>

48 Ginzburg, Carlo. *Clues: Roots of a Scientific Paradigm*. In: *Theory and Society*, Vol. 7, No. 3 (May, 1979), s. 273–288. Peltonen, Matti. *Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research*. In: *History and Theory*, Vol. 40, No. 3 (October 2001), s. 347–359.

společenských i osobních podmínek od konce 2. světové války navýsost zásadní.

1.5. Metodologie výzkumu aneb lze psát neosobně o tématu osobním?

Klíčová otázka mého výzkumu, který se táže po tom, jak se Hugo Vavrečka, člen někdejší společensko-podnikatelské elity, adaptoval na novou společenskou situaci, v níž se najednou, po mnoha letech, ocitl v pozici člověka bez přímého vlivu a moci svou situaci ovlivnit, s sebou nutně nese nejen teoretické, ale též metodologické konsekvence.

Předně je zapotřebí zopakovat, co již zaznělo v Úvodu, a sice, že tato práce zajisté není prvním textem, který se věnuje životu Huga Vavrečky. První ucelený text o něm napsala již v roce 1994 Nina Pavelčíková, která svou studii nazvala příznačně *Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka*.⁴⁹ Tatáž autorka o tři roky později připravila výbor z Vavrečkových nepublikovaných textů, který obsahuje též jeho stručné memoáry, dopsané však bohužel pouze od roku 1904 do roku 1932.⁵⁰ Obálka knihy potom dodává vysvětlivku: „z nepublikovaných rukopisů dědečka bratří Havlů“. V baťovském duchu se nese i další, sice bakalářská práce Marka Melši s názvem *Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952*, která v mnohém první práci doplňuje či zpřesňuje.⁵¹ Tentýž autor ve své navazující práci v současnosti zpracovává Vavrečkovo diplomatické působení (1919–1932).⁵²

Již samotné názvy jsou přitom vypovídající, neboť explicitně kladou centrum svého zájmu především na úspěšná období Vavrečkova života: na dobu, kdy byl aktivním diplomatem, přítelem Tomáše Bati a posléze jedním z ředitelů jím vybudované firmy. Typické je též Vavrečkovo přimykání k rodině Havlových, a to zejména v době, kdy byl Václav Havel prezidentem. Autoři těchto textů přitom pracují takřka výlučně s prameny, nacházejícími se v českých archivech, přičemž zejména pro období jeho diplomatické dráhy by bylo záhodno tento záběr rozšířit i na archivy minimálně střeoevropské. Závěrečné období Vavrečkova života, které je klíčové pro tuto práci, však zůstává oproti obdobím předcházejícím v obou pracích spíše ve zkratce zrekapitulováno – s již zmíněným odkazem na rozsudky, citace ze soudních materiálů, hanlivých článků v dobových novinách a podobně.

To samo o sobě pochopitelně nelze příliš kritizovat, neboť to vyplývá z celostního, biograficky holistického a spíše faktografického zaměření zmínovaných studií. Ty jsou pro tuto práci tedy navýsost podstatné jakožto vý-

49 Pavelčíková, Nina. *Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka*.

50 Vavris, Hugo. *Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky)*. Třebíč: Arca JiMfa a Ostrava: Jasmín, 1997.

51 Melša, Marek. *Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018.

52 Studijní informační systém Univerzity Karlovy. <https://is.cuni.cz/studium>

chozí bod bádání, který se pokouším rozvinout: časově navazuji tam, kde tyto texty víceméně končí, a snažím se svou metodu namísto popisu směřovat spíše k porozumění, obsahovou analýzu spíše k interpretaci. Od otázky „co se stalo“ se snažím přistoupit k otázce „a co to znamená?“

Komplementární charakter mají pro mou práci mnohé další texty, které se Vavrečkovi věnují spíše okrajově, a sice obvykle v souvislosti s tím, co již bylo popsáno v Úvodu: s jeho činností v diplomacii za první republiky, ministerskými aktivitami v období Mnichovské dohody a ve firmě Baťa, tedy z doby, předcházející zkoumanému období. Jelikož však jeho činnost ve firmě Baťa hrála zásadní roli v jeho životě poválečném, dovolím si o těchto knihách pojednat přece jen o něco obsírněji.

Firma Baťa, její podnikatelské strategie a systém řízení jsou totiž nepochybně častým námětem historických a jiných analýz. Velice často se na ně však pohlíží jako na jakýsi prvorepublikový zázrak, který zaměstnancům kromě práce přinášel též sociální benefity, bydlení, kulturní vyžití a vůbec smysluplný život. Stejně tak se zejména na základě vzpomínkových textů někdejších baťovců i Vavrečkova role idealizuje: je vykreslován jako nesmírně vzdělaný gentleman, renesanční člověk, který se orientoval v mnoha oblastech a „duchem byl ve Zlíně první.“⁵³ Smyslem tohoto textu sice není na jedné straně s tímto hodnocením polemizovat, ale ani ho dále replikovat. Jsem totiž přesvědčena, že je nezbytně nutné aplikovat poněkud kritičtější perspektivu.

Výchozím textem z těchto „baťologických studií“ se mi proto stala kniha *Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války* historika Martina Marka, který zároveň působí jako správce „baťovských fondů“ ve Státním okresním archivu ve Zlíně.⁵⁴ Jeho kniha totiž rozebírá přesně to, co měl „v popisu práce“ mimo jiné Vavrečka: obchodní strategie od konce 20. let po léta 30. a za 2. světové války. Ukazuje přitom, jak se původně rodinná firma měnila v nadnárodní koncern, jak se společnost původně řízená centrálně ze Zlína proměnila v polycentrický gigant s nadále klíčovou úlohou „zlínského ředitelny“ a jaké vazby – mocenské, finanční, politické – k tomu vedení podniku celosvětově využívalo.⁵⁵ Marek svým způsobem firmu Baťa v tom nejlepším slova smyslu odkouzluje, což je dle mého názoru nutné pro jakýkoli alespoň trochu vyvážený pohled i na Vavrečkovu činnost v ní a jeho konání po roce 1945. Spíše sekundární roli v tomto tématu hraje též kniha o „německém řediteli“ firmy Baťa za války, která spíše než nový metodologický vklad představuje zpracování rovněž pozoruhodného množství pramenů právě k osobě Albrechta Miesbacha.⁵⁶ Ještě častěji využívám texty, týkající se jeho života v

53 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 30.

54 Marek, Martin. *Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války*. Brno: Matices moravská, 2017.

55 Tamtéž, s. 439–445.

56 Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. *Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů*. Zlín: Kniha Zlín, s.r.o., 2015.

rodině Havlových, ke které se přivdala jeho dcera Božena. Klíčovou roli zde hrají vzpomínky jeho zetě Václava M. Havla a další texty, které pojednávají o ostatních členech jeho rodiny.⁵⁷

S touto příležitostí k rodině Havlových též souvisí můj nejpůvodnější, již v Úvodu přiznaný vztah k Vavrečkovi, respektive ke zkoumanému tématu. V souvislosti s mým výzkumem o Ivanu M. Havlovi, vnukovi Vavrečky, jsem získala první obrázek o něm vykreslený právě z perspektivy vnuků, kteří s ním a jeho ženou Josefou trávili dlouhá období na rodinném sídle Havlov a pro které byl jedním z – doslovných i metaforických – učitelů. Je tedy nutno doznat, že tato percepce z pohledu dětí do jisté míry zpočátku idealizovala osobnost Huga Vavrečky v mém chápání a zdůrazňovala – pochopitelně – zejména to, jak vystupoval v prostředí rodinném ve vztahu k těm nejmladším, nikoli ve světě veřejném a pracovním, který vnuci nemohli v dětském věku poznat (na konci 2. světové války jim bylo necelých 9 a 7 let). Tento pohled se studiem dalších a dalších pramenů proměňoval, až se dostal do nynějšího stavu, kdy jeho vystupování před vnuky nazírám v kontextu Vavrečkova života, totiž jako reakci na jeho vlastní měnící se životní a společenské podmínky. Tento pohled i úpravu zkoumaného tématu „zpečetil“ nález již zmiňované pohádky věnované Ivanu M. Havlovi z března 1945.

Nelze se však sama sebe netázat, proč mě vlastně více než úspěšné, obvykle pozitivními konotacemi naplněné období *rozmachu* za první republiky zajímá závěr života plný problémů, nezdarů a společenského *pádu*. Na prvním místě si lze jistě odpovědět zkrátka tím, že inklinuji k období soudobých dějin, dějin, které ještě nějak *promlouvají* do naší současnosti, což první republika již nemůže – v daném smyslu je toto období *němé*.

Pokud bych však setrvala pouze u tohoto vysvětlení, dopouštěla bych se hned na prvních stránkách své práce zbytečného klamání: české soudobé dějiny totiž nejsou specifické jen tím, že se vztahují k naší současnosti – to ostatně již z principu platí o soudobých dějinách kdekoli na světě. České soudobé dějiny jsou charakteristické také oním dlouholetým obdobím vlády jedné strany v totalitním či autoritativním režimu. Tento motiv jakéhosi vzdoru vůči režimu, který zkoumanému jednotlivci významným způsobem komplikuje život, se ostatně objevil jak v mé bakalářské práci, věnované rodině Radima Palouše, tak ve zmíněné práci diplomové, zpracovávající biografii Ivana M. Havla.⁵⁸ Co mě tedy na tomto tématu tak přitahuje a jak mě to může či mohlo ovlivnit?

57 Zejména Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky. Praha: Knihovna Václava Havla, 2018. Havlová, Božena, Havel, Ivan M., ed. Didasko- učím: naučné obrázky Boženy Havlové. Praha: KANT, 2003. Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013.

58 Markupová, Jana. Rodina Paloušova jakožto jedno z center českého disentu v zrcadle orální historie. Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2011. Markupová, Jana. "Co je to Já? Ivan Havel? To je jméno, to nejsem já." Biografie Ivana M. Havla. Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2014.

Stejně jako v mnoha jiných otázkách i zde je jistě třeba hledat odpověď v rodině. Můj pradědeček Josef Markup nejstarší byl důstojníkem československých legií v Rusku a rovněž sedlákem v Oboře na Lounsku, jeho syn a můj dědeček, Josef Markup starší, chtěl otcovo hospodářství převzít a dále rozvíjet spolu se svou ženou a mojí babičkou Ladislavou Markupovou, rozenou Průšovou, která se sestrou zdělila velký statek v blízké Smolnici. Plány jim však překazila poválečná a poúnorová násilná kolektivizace venkova. Rodina se musela vzdát či jí byl odcizen veškerý majetek, všichni členové rodiny byli vystěhováni do dalekého Žizníkova a oba Josefové Markupové posláni do pracovního tábora těžít uranovou rudu. Nejmladší Markup – taktéž Josef, můj otec – se narodil v dubnu 1948 a na rodinnou selskou tradici již nikdy přímo nenavázal, byť v zemědělství pracoval celý svůj profesní život.

Byl to nicméně tento rodinný příběh, který v 90. letech, v době mého dětství, probíhajících restitucí a sporů o vyrovnání s komunistickou minulostí, formoval mé porozumění paměti naší rodiny a který na mě zapůsobil. Je to nicméně opět i tento příběh, který mi prozatím brání věnovat se tématu s mou rodinou blíže spjatému z obavy, že bych byla do výzkumu příliš citově vnořena a neschopna ho odosobnit. A do třetice: je to i tento příběh, který nepochybně ovlivnil mou inklinaci k životním příběhům lidí, kteří se též museli různě a v různých dobách vyrovnávat s tíží vládnoucího nedemokratického režimu, ale který na druhou stranu tím, že jej zde líčím, snad pomáhá odkrýt všechny mé karty jakožto výzkumnice a vyvarovat se případné nekritičnosti či zaujatosti. Pro někoho se může jednat o zbytečný sebezpyt, hraničící se sebe-mrskáčstvím, pro jiné však o nutnost. Sama sdílím přesvědčení, že výzkumník musí být schopen vztáhnout se k vlastním hodnotám, které mohou ovlivnit jeho výzkumnou práci, reflektovat je a skrze to se možnému zkreslení co nejlépe vyhnout, jak bylo řečeno výše. Vavrečkův příběh by k jednostrannému, černobílému či „pohádkovému“ líčení nepochybně sváděl. Mým cílem však není potvrzovat již známé vzorce vyprávění o Vavrečkovi a jeho rodině, ale naopak snaha hlouběji prozkoumat jeho vlastní strategie jednání a chování v nesnadných situacích.⁵⁹

Prameny, které k tomu využívám, jsou několikerého typu. Nejpodstatnější část pramenné báze mého výzkumu tvoří – i s ohledem na dané časové období pochopitelně – archivní dokumenty a texty memoárové povahy, zatímco orálně historické prameny, zejména rozhovory s Ivanem M. Havlem, jsem měla v plánu využívat spíše pro kontext, jak jej reflektuje skrze rodinnou

59 Sekundárním důvodem mé inklinace k tématu může snad být též sdílená zkušenost s životem v podobně strukturované lokalitě: Vavrečka sám vyrostl v hornické Ostravě a následně byl zásadně spjat se Zlínem, továrním městem Baťova koncernu. O mnoho let později jsem své dětství a dospívání trávil i já ve městě, rozestém kolem fabriky, totiž v Mladé Boleslavi, již dominuje ekonomicky i společensky firma Škoda Auto. Na leckteré reflexe života v Ostravě a ve Zlíně jsem tudíž pohlížela mnohdy s osobním porozuměním a porovnávala je s vlastní zkušeností, byť v jiném období. Opět ale skrze tuto vlastní sebe-reflexi se snažím veškeré subjektivní vlivy na konečnou interpretaci nazřít a eliminovat.

paměť člen jeho rodiny. Záhy se však ukázalo, že právě jím zprostředkovaná rodinná perspektiva je pro vysvětlení Vavrečkovy ne/činnosti v závěrečném období jeho života naprosto klíčová. Většina využitých orálně historických rozhovorů tedy byla pořízena pro mou diplomovou práci, která se týkala primárně osobnosti Ivana M. Havla,⁶⁰ a vznikla v roce 2012, poslední rozhovor byl natočen pro tuto dizertaci v roce 2018. Převážnou část archivních pramenů pak tvoří prameny písemné, následované například kresbami Huga Vavrečky vnukům atp.

Písemné dokumenty lze rozdělit do několika skupin: prameny institucionální povahy, egodokumenty, rodinná, přátelská i úřední korespondence, Vavrečkovy vlastní literární a další texty (v rukopisu i vydané), novinové články a projevy psané jím či o něm, vzpomínkové texty psané lidmi, kteří s ním v různých dobách přišli do styku... Pozoruhodný, leč pro tuto práci spíše partikulární je též katalog Vavrečkovy keramické sbírky, který vyšel v roce 1995.⁶¹

Pro pramen jakéhokoli typu samozřejmě platí základní poučka, traktovaná již od historického prosemináře, že všechny prameny byly napsány někým, někdy, v určitém kontextu a za určitým účelem, což je třeba brát v potaz zejména tehdy, vstupuje-li do textů též snaha situaci nějak mimo-textově ovlivnit, a to z obou stran: například v případě novinových článků v Rudém právu či Tepu nového Zlína z období po roce 1945 je očividná snaha Vavrečku zdiskreditovat; při čtení zápisů z Vavrečkových výslechů je naopak zřejmá snaha vypovídat co „nejbezpečněji“, byť i jeho strategie se v tomto období teprve postupně formovaly. Samotnou kapitolou je otázka, zda a jak lze vůbec pracovat s literárními texty, které vědomě využívají autorské stylizace. Na tomto místě budiž opomenuty po dekády vedené disputace o povaze vztahu autora a díla,⁶² na konkrétní úskalí se zaměřím až na příslušných místech textu.

Již tento výčet však ale snad dává alespoň částečnou představu o tom, s jak různorodými a všelijak hodnotově zatíženými texty tato práce pracuje. S ohledem na zkoumané období je pravděpodobné, že v něm mohli všichni aktéři – jak Vavrečka, jeho rodina, přátelé i někdejší kolegové, tak jeho oponenti – svá sdělení *nějak* stylizovat: ideologicky, apologeticky, hanlivě atp. Do hry tak vstupuje nejen prostá obsahová analýza sdělení, ale též snaha o jeho interpretaci, a sice tzv. metodou náznaků a stop za dodržení již výše deklarovaného přístupu k závěrům výzkumu jakožto k nejpravděpodobnějším výkladům událostí, kterým žádný dostupný pramen dosud nevystavil veto.

60 Markupová, Jana. "Co je to Já? Ivan Havel? To je jméno, to nejsem já." Biografie Ivana M. Havla.

61 Kybalová, Jana. Keramická sbírka Hugo Vavrečky. Praha: Kentaur, 1995.

62 Malá, Zuzana. Autor díla jako objev a jako omyl: proměna pojmu umělecká osobnost v českém myšlení o literatuře. In: Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomouensis Facultas Philosophica – Moravica (6/2008), s. 71–76.

Metodu náznaků a stop poprvé rozpracoval na konci 70. let 20. století již zmíněný Carlo Ginzburg.⁶³ Rozepsal se o Morellioho technice identifikace autora uměleckého díla, vyšetřovací metodě Doyleova Sherlocka Holmese a Freudově psychoanalýze. Na základě toho porovnal jejich přístupy, které spojuje jedno: nezaměřují se na to explicitně nejnápadnější, co na svém objektu spatřují, ale naopak – každý po svém – hledají implicitní, skryté stopy a náznaky, které vypovídají o širším významu a zároveň pomáhají nalézt jedinečnost – například autora obrazu skrze subtilní znaky v jeho malířské technice.⁶⁴ V širším měřítku tato metoda označuje postup, kterým „interpretujeme zdánlivě nevýznamné a marginální, podvědomě nebo rutinně opakované úkony jako náznaky.“⁶⁵ Počátkem mikrohistorického výzkumu se tak stává moment, kdy objevíme něco, „co tak docela nezapadá, něco zvláštního, co vyžaduje vysvětlení.“⁶⁶

Co jsem tedy spatřila tak neobvyklého na Hugo Vavrečkovi, co *nezapadalo* do celkového obrazu? Právě ono závěrečné období jeho života, který je mnohdy vyprávěn téměř jako pohádka o self-mademanovi z Ostravy, který se navzdory nesnadným podmínkám vypracoval až na nejvyšší posty. Do tohoto vyprávění o příběhu z 20. století sice zapadají i zásadní nesnáze, které ho potkaly v době od roku 1945, respektive 1948, avšak to, jak se s tím sám vypořádával, již do předem daných výkladů *nesedí*. Ke zvýraznění tohoto kontrastu a zejména k tomu, aby bylo možné vůbec vysvětlit *mikrohistorii* jeho *posledního* životního období, je však nejprve nutné znát kontext, totiž dění *předcházející*, a to jak z Vavrečkova osobního a profesního života, tak prostředí, v němž se pohyboval.

63 Ginzburgův text vyšel nejprve italsky v roce 1978, v této práci však pracuji s anglojazyčným vydáním: Ginzburg, Carlo. Clues: Roots of a Scientific Paradigm. Přestože se nezdá, že by to byl původní Ginzburgův záměr, stal se jeho text zakládajícím textem mikrohistorie. Peltonen, Matti. The Method of Clues and History Theory. In: Fellman, Susanna, Rahikainen, Marjatta. Historical Knowledge: In Quest of Theory, Method and Evidence. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2012, s. 45.

64 Ginzburg, Carlo. Clues: Roots of a Scientific Paradigm, s. 276.

65 Peltonen, Matti. The Method of Clues and History Theory, s. 45.

66 Peltonen, Matti. Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research, s. 349.

2. Hugo Vavrečka do roku 1944: markanty a kontexty

V roce 1880 neexistovala Československá ani Česká republika, nýbrž Rakousko-Uherská monarchie, formálně ustavená teprve 13 let předtím uzavřením tzv. rakousko-uherského vyrovnání. V monarchii žilo přes 50 milionů obyvatel, kteří hovořili více než 10 jazyky. Dnešní území České republiky leželo na území někdejšího Království českého, Markrabství moravského a Vévodství slezského. Hlavou monarchie byl císař František Josef I., kterého v tom roce čekalo dalších 36 let na trůně. Jeho španělským protějškem, který měl ovšem mnohem kratší vladařské vyhlídky, byl Alfons XII., španělský král, jehož syn nečekaně vstoupí i do životního příběhu Huga Vavrečky, který se v tomtéž roce, 22. února, v hornické kolonii Hranečnick ve Slezské Ostravě narodil.⁶⁷

Jeho rodiči se stali tehdy čtyřicetipětiletý Vincenz (alias Čeněk) Vavrečka, který pocházel ze slezských Kyjovic, a čtyřicetiletá Maria Vavrečková, rozená Janiková, ze Strumieně na Těšínsku.⁶⁸ Vavrečka měl ještě o tři roky starší sestru Boženu, a zatímco jejich matka pracovala v domácnosti, otec byl zaměstnán na dole hraběte Salma jako vážný. Vedle toho se zajímal o českou literaturu a snažil se jakožto český vlastenec propagovat českojazyčné autory, sám byl aktivní i ve spolkovém životě, když například spoluzaložil hornicko-čtenářský spolek. Jako aktivní literát však setrval spíše ve stadiu pokusů.⁶⁹

Manželé Vavrečkovi svého syna také záhy po narození pokřtili na Vincenze, jeho otec byl koneckonců aktivní římský katolík: údajně měl v mládí nějakou dobu pobývat v klášteře, a přestože v něm nesetřval, dál se účastnil života místní římsko-katolické komunity. Byl členem katolického tovaryšského spolku v Moravské Ostravě, spravoval malou hornickou kapli a každou neděli pomáhal při mších a s provozem zvonů, k čemuž posléze přibíral i svého syna.⁷⁰

Tento kontext, do kterého se Vavrečka narodil, je hodný pozoru, neboť se již v jeho dětství mísí hornicko-dělnické prostředí, jehož vliv je navíc zesílen tím, že rodina žila (dnešním jazykem řečeno) komunitně, v hornické kolonii,

67 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 21.

68 Křestní jméno matky se v archiváliích často neshoduje (různě bývala uváděna Marie, Terzie či Josefa), z matričního záznamu však vyplývá, že se jmenovala Maria a záměny v pozdějších dokumentech vznikly zřejmě nesprávným zápisem (například při výslechu Vavrečky, kdy jméno matky bylo již irelevantní). Zemský archiv v Opavě, Sběrka matrik Severomoravského kraje, sign. SO VII 16, inv. č. 3096, s. 165. Dostupné zde: <https://bit.ly/2Yaf6Yw>

69 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 21. Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 10–11.

70 Tamtéž.

ovšem na dosah venkova a pravděpodobně s malým hospodářstvím.⁷¹ Zároveň ho rodiče uvedli nejen do prostředí sekulárního, ale též sakrálního. Nejpodstatnější však je, že ho zřejmě primárně otec přivedl na jedné straně k českému vlastenectví (časově se pohybujeme stále pouze několik dekád po konci první fáze českého národního obrození) a literatuře, ovšem v kontextu času a prostoru, který jazykovou (a skrze to i kulturní) rozmanitost téměř ztělesňoval. Navzdory úspěchům obrozenců totiž po absolvování obecné chlapecké školy nastoupil na německojazyčnou reálnou školu v Moravské Ostravě, neboť českojazyčná tou dobu ještě neexistovala. Zároveň žil v prostoru, který nebyl homogenní a který neobývali pouze Češi a Němci, ale též Poláci a obyvatelé jiných národností. Již v mládí se tak byl zvyklý domlouvat (jako generace žáků před ním) německy a zřejmě i polsky, na škole taktéž studoval francouzštinu,⁷² dále přicházel přirozeně do styku i s různorodým místním nářečím. Stejně tak jeho sestra Božena ovládala několik cizích řečí.⁷³

Bylo-li navíc několikrát učiněno rozdílu mezi Ostravami, je i toto nutné doplnit: dnešní Ostrava byla totiž až fakticky do 2. světové války rozdělena mezi několik samosprávných celků, přičemž snahy o spojení do Velké Ostravy začaly rezonovat na přelomu 19. a 20. století nejprve na moravské straně dnešní Ostravy (Moravská Ostrava, Přívoz, Vítkovice a další), později i na slezské. V době Vavrečkova dětství však dnešní Ostravou vedla jasná hranice mezi Moravským markrabstvím a Slezským vévodstvím a již z povšechných informací o tom, kterak se na jedné straně dělicí linie narodil a na druhé chodil do školy, je zřejmé, že již od útlého věku byl – doslova i metaforicky řečeno – navyklý *překračovat hranice*.⁷⁴ To s sebou nepochybně neslo jak adaptaci na variabilní životní a společenské podmínky (jazykové i kulturní), tak od mládí pěstovaný habitus, který Vavrečkovi nedovoloval setrávat na místě, ale spíše ho nutil k tomu být *v pohybu*.

2.1. Student

Pro další přesun – tentokrát již mimo Ostravu – se ostatně rozhodl záhy sám. Reálnou školu dokončil v roce 1899 s nepřilíhš premiantskými výsledky: v průběhu studia Vavrečka dokonce několikrát propadal. To však mohlo být ovlivněno i tím, že rodina prožívala nesnadné období, respektive jeho začátek, což ovšem tehdy nemohli tušit. Někdy v době jeho studia totiž zemřela jeho matka Marie.⁷⁵

71 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního řádce 1932-1952, s. 12.

72 Tamtéř.

73 Pavelčíková, Nina. Ředitel Bařových závodů Hugo Vavrečka, s. 22.

74 Ještě před 120 lety by za to ostatně musel zaplatit, do roku 1775 se totiž na moravsko-slezské hranici vybíralo clo. Řeháková, Lucie. Vývoj celní správy na našem území. Bakalářská práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2011.

75 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního řádce 1932-1952, s. 12.

Po dokončení střední školy byl Vavrečka půl roku zaměstnán na ředitelství dolů Ostravsko-báňské akciové společnosti, nicméně brzy se rozhodl z rodného města odejít a spolu s ním opustit i rodinnou hornickou tradici, když se přihlásil na německojazyčnou C. a k. vysokou školu technickou v Brně, kde začal studovat obor strojnictví a elektrotechnika – opět tedy v němčině.⁷⁶ V literatuře však dosud není známo proč německy, neboť v září 1899 byla císařským rozhodnutím založena též C. a k. česká technická vysoká škola Františka Josefa v Brně, kde již byla umožněna výuka v českém jazyce. V prvním roce sice bylo možné studovat pouze stavební inženýrství, nicméně již od roku 1900 byl otevřen i obor strojní inženýrství a pomalu následovaly další specializace.⁷⁷ Považuji však za pravděpodobné, že Vavrečka buď nechtěl čekat, nebo „německá technika“ měla zkrátka díky své delší historii pověst kvalitnější školy, což u Vavrečky převládlo nad – zřejmě otcem vštěpovaným – českým či českojazyčným vlastenectvím. Jako nejpravděpodobnější však hodnotím vysvětlení, že jazyková otázka pro něj zkrátka v tomto období nebyla zatím tou nejpodstatnější: už reálnou školu koneckonců absolvoval v němčině a i v dalším studiu se proto zřejmě rozhodoval hlavně podle kvality a nečinil v této době, za Rakousko-Uherska, mezi studiem v českém a německém jazyce větší rozdíly, byť to třeba bylo v rozporu s jeho otcem i jeho vlastními pozdějšími stanovisky.

Svá studia přitom prožil podle všeho na maximum: jakožto společenský člověk rád chodíval s přáteli do hospod, jakožto organizačně nadaný student se zase angažoval v různých studentských spolcích, přispíval do časopisů a v této době si také vytvořil své literární alter ego: Hugo Vavris. Vedle toho byl úspěšný i ve studiu, které v roce 1904 absolvoval.⁷⁸ Nerozhodl se však pokračovat v nastolené dráze technika v Brně ani pro návrat k rodině do Ostravy, naopak se vydal ještě dál „do světa“, když se přihlásil jako jednoroční dobrovolník k rakousko-uherskému námořnictvu v jihoistrijské Pule, která od roku 1813 připadala Rakousko-Uhersku. Ve svých pamětech dodal, že motivace byly několiké: „sklon k pobytu na moři“ i praktická stránka věci, neboť se tímto krokem vyhnul povinnému cvičení a bylo tudíž snazší vycestovat do zahraničí. „Tehdy jsem totiž pomýšlel na to, pustit se po skončení aktivní vojenské služby do ciziny. Myslil jsem hlavně na Ameriku.“⁷⁹

První zahraniční (a nadto námořnická) zkušenost mu přirozeně poskytla nové zkušenosti i zážitky a je pravděpodobné, že právě ona – nikoli období studií – byla pro Vavrečku oním pomyslným počátkem jeho samostatné

76 Tamtéž. Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 22–23.

77 Historie školy v datech. Vysoké učení technické v Brně. https://www.vutbr.cz/o-univerzite/organizacni-struktura/rektorat/archiv/historie-skoly/001-historie-skoly-v-datech-p140766?aid_redir=1

78 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 12. Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 22–23.

79 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 12.

dráhy. To lze vyvodit i ze způsobu psaní jeho pamětí: studia shrnul osmi slovy, více prostoru věnoval právě až službě u námořnictva.⁸⁰

Svůj pobyt v cizině si však prozatím neprodloužil a lze snad jen spekulovat, že za jeho návratem stálo krom praktických důvodů i přání být blíže své rodině: jeho otec, který před několika lety ovdověl, se tou dobou chystal do penze, jeho sestra se v době jeho vojenské služby provdala a s manželem Josefem Stokláskem čekali prvního potomka.⁸¹ Vavrečka se každopádně v říjnu 1905 vrátil do Brna, kde nastoupil jako asistent (tentokrát již) na „české technice“ u profesora Sumce. Nina Pavelčíková píše, že nízký plat jej vedl ještě k zajištění dalšího příjmu,⁸² Vavrečka však vzpomínal: „Vedle toho začal jsem se připravovat na otevření technické poradní kanceláře, protože jsem chtěl být brzo samostatný. Kariéra konstruktéra v továrně se mi nechtěla líbit. Počal jsem zprostředkovávat prodej a koupi starších strojů [...], nájem továren [...] Ale brzy jsem poznal, že bych sám na větší kancelář nestačil, [...] nota bene bez peněz.“⁸³ Neperspektivní platové vyhlídky odborného asistenta na vysoké škole u Vavrečky mohly být jedním z důvodů pro vedlejší samostatnou praxi, nikoli však tím hlavním. Za klíčovou považuji větu: „chtěl jsem být brzo samostatný.“ Právě zde se poprvé v pramenech totiž objevuje Vavrečkův smysl pro podnikání, pro pozici, kdy je sám svým pánem anebo o sobě alespoň může spolurozhodovat a především: kdy podniká, obchoduje, vytváří zisk. Pasivní přijímání úkolů od někoho jiného a jejich plnění jakoby ho již od počátku neuspokojovalo („kariéra konstruktéra v továrně se mi nechtěla líbit“). Zřejmě z toho důvodu odmítl i výhodnou „nabídku od firmy Siemens na práci v jejich vývojové kanceláři, [...]“⁸⁴ nicméně dlouho nezůstal ani u myšlenky na vlastní kancelář – sám ostatně zmínil, že přílišným „vstupním kapitálem“ ne-disponoval.

2.2. Redaktor a spisovatel

V této době, ve věku 25–26 let, kdy měl zodpovědnost primárně pouze sám za sebe, zřejmě nakonec převládla právě ona touha po samostatnosti, ovšem na platformě, která to i prakticky umožňovala – to jest nemusel řešit finanční stránku věci –, a díky které se mohl zajímat i o obchod, byť zatím jen pasivně. Vyplatila se mu přitom i studentská aktivita, kdy již jako mladý student přispíval do brněnských Lidových novin. Když proto dostal nabídku stát se jejich redaktorem pro národohospodářskou tematiku, přijal ji.⁸⁵ Technickému pora-

80 Tamtéž.

81 Tamtéž, s. 13.

82 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 22.

83 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 12.

84 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 22.

85 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 12.

denství se však pravděpodobně věnoval až do roku 1907⁸⁶ – zřejmě pro jistotu, kdyby práce redaktora z jakéhokoli důvodu nevyšla.

Otázky ekonomiky státu, které měl v Lidových novinách na starost, jsou přitom přirozeně odedávna nejen záležitostí „suchých čísel“, ale též věci politickou par excellence, tím spíše – anachronicky řečeno – osm let před vypuknutím 1. světové války. Sám byl koneckonců vychováván k českému vlastenectví a o veřejné dění se velice zajímal. Vstupem do redakce Lidových novin však vstoupil i do „tehdejšího víru politického. Byla to doba bojů mezi směrem tzv. politiky pozitivní, vedené Kramářem a směřující ke kompromisům české politiky s vídeňskými vládami za drobné ústupky hospodářské a stavovské, a směry radikálními, které sice nepostupovaly zcela jednotně, ale přece jen rovnoběžně. Frontu proti pozitivní politice vedli Masaryk, Stránský, Klofáč a státoprávníci obou vyznání. [...] Tehdy jsem se také seznámil s profesorem Masarykem.“⁸⁷

V oblasti soukromé se však jednalo o období nelehké: na podzim 1906 vážně onemocněl manžel Vavrečkovy sestry Boženy Josef Stoklásek a záhy zemřel na prudkou krční infekci. Zanedlouho zemřel též jejich syn Josef. Vavrečkův otec Vincenz, který se z manželství své dcery a ze svého prvního vnuka velmi těšil, tyto zprávy snášel těžce a jeho stav se začal rychle zhoršovat. Zemřel rok nato. Vavrečkova sestra Božena se pokusila nalézt novou životní náplň a chtěla se stát učitelkou. Onemocněla však tuberkulózou a zemřela několik měsíců poté.⁸⁸

Hugo Vavrečka se tak v prvních letech (zhruba 1906–1908) svého profesionálního působení v Lidových novinách sice na jedné straně dostal do tehdejšího „politického víru“ a seznámil se s jedněmi z nejvýznamnějších osobností té doby, které budou za několik let utvářet celostátní dění, na rovině soukromé a rodinné však zůstal, co se nejbližších příbuzných týče, zcela osamocen. Pokud před 9 lety odcházel na studia do Brna s ambicí „vyletět z rodného hnízda“, v tomto období jej s ním již nikdo osobně nepojil a Vavrečka se definitivně mohl – a *musel* – emancipovat ve světě novém, neboť k tomu starému ho už nic nevázalo.

Toto období je proto pro Vavrečku naprosto klíčové, neboť právě navzdory rodinným tragédiím nastoupil na cestu novou, vlastní. Přitom si ale neuchoval žádnou velkou nostalgii či sentiment ve vztahu k minulosti. Ve svých pamětech retrospektivně naopak přesně popsal naladění své a svých současníků:

Moje pokolení bylo už národně probuzené a životní orientace byla odvrácena od historismu k evoluci, k zítřku, k dobytí světa i k dobytí půdy pod nohama. Můj otec i moje matka ještě pečlivě schraňovali všechny ro-

86 Tamtéž, s. 20.

87 Tamtéž, s. 12–13.

88 Tamtéž, s. 13.

dinné památky, cítili a myslili ještě docela v rodinné tradici. My, děti konce století, jsme už ve své naivitě a ve své lačnosti a svém dobovačném elánu pociťovali všechnu tradici nejspíše jako omezení svého rozletu, jako brzdu činnosti a viděli v ní hlavně jen předsudky. To byl asi důvod, proč jsem nezachoval téměř nic z památek na své dědy a rodiče. Po sestřině smrti, kdy jsem zůstal z rodiny sám, rozdal jsem i rodinné relikvie vzdáleným příbuzným a známým. Mávl jsem rukou nad vším, co mě poutalo ke starému domovu. [...] Tato nevšímavost a lhostejnost k památkám u mé generace a ještě více u pozdějších ročníků našeho dorostu je psychologicky příznačná. Je to jev obecný, který souvisí s přívalem civilizace do městeček a na venkov.⁸⁹

Ve stručnosti: jeho tehdejší postoj nelze snad charakterizovat jinak než „neohlížet se zpět“. A chtělo by se téměř dodat, že v tuto chvíli již ani nebylo za kým.

Předně je třeba zopakovat, že když začal působit na pozici redaktora, nebyl již úplným nováčkem, neboť měl za sebou studentské angažmá v novinách. Obvykle vystupoval pod pseudonymem Hugo Vavris nebo jednoduše pod značkou -is.⁹⁰ Podstatné na jeho žurnalistické práci je však to, že byť byl přijat původně jako redaktor pro národohospodářství, velice záhy se začal věnovat i jiným tématům. Nejvýraznější stopu zanechal v Lidových novinách totiž nikoli jako ekonomický analytik, nýbrž jako literát. Měl ostatně na co navazovat, vždyť zájem o literaturu v rodině pěstoval již jeho otec. A právě v době, kdy řešil nejvážnější problémy v rodinném prostředí, napsal zároveň jeden ze svých nejznámějších textů, který při vědomí jeho osobní situace působí téměř jako antidotum na všechny jeho starosti. Od prosince 1907 do ledna 1908 totiž ve Večerních Lidových novinách s podtitulem „orgán Strany lidové na Moravě“ začala v rubrice Feuilleton na pokračování vycházet jeho povídka *František Lelíček v službách Sherlocka Holmesa*.⁹¹

Lidové noviny, které založil právník a politik Adolf Stránský v roce 1893, procházely v té době obdobím rozmachu. Vavrečka byl jedním z „nové vlny redaktorů“, kteří k tomu přispěli: „Noví pracovníci i spolupracovníci redakce měli ke svým novinám zcela jiný přístup než generace před nimi. Nebyli to již diletanty, byli vzdělaní, sečtělí, znali svou novinářskou práci a uměli psát. Ve svých příspěvcích bojovali proti politickým nedostatkům Rakousko-Uherska, útočili proti klerikalismu, s radikalismem a s elánem vlastním mládí se vy-

89 Tamtéž, s. 10–11.

90 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 23.

91 Pro srovnání jsem pracovala i s původní verzí povídky, vydávané na pokračování v Lidových novinách. Dále však pracuji výlučně s prvním knižním vydáním z roku 1908. Kniha následně vyšla v letech 1919, 1921, 1932 a 1991.

smívali měšťáctví.“⁹² A právě z tohoto prostředí vzešel Vavrisův *Lelíček*. Vavrečka jím navíc navázal na své „anekdotické bajky z havířského prostředí, psané ostravským dialektem“, v nichž se promítaly – formou i obsahem – jeho vzpomínky na dětství strávené v hornické kolonii v Ostravě,⁹³ i na své karikatury, které kreslil zřejmě spíše pro radost, neboť kreslení míval rád již v dětství.⁹⁴

Zápletka *Lelíčka* je docela přímočará: Sherlock Holmes shání pro španělského krále Alfonse XIII. dvojníka, který by ho zastupoval při oficiálních akcích. Ideálním kandidátem je díky své fyzické podobnosti František Lelíček, úředník z Brodku u Přerova, potýkající se s finančními problémy. Seznamovací scéna, ve které Holmes Lelíčka přemlouvá, aby jeho nabídku přijal, je přitom motivována Vavrečkovým seznámením s Tomášem Baťou na jaře 1906, na které Vavrečka vzpomínal: „Seděl jsem u oběda ve Slavii, když ke mně přišel bez dlouhých orací s nějakým snad „dovolte“ cizí člověk. Podíval se na mne zkoumavě (ten okamžik jsem pak zachytil v Lelíčkově; byl to opravdu pohled hodný Sherlocka Holmese) a řekl: „Vy jste pan Vavrečka?“ Pouze jsem polkl sousto a přikývl. „Já su Baťa. Ze Zlína.“ Polkl jsem další sousto.“⁹⁵ Načež Baťa začal vyzvídat, co je to kosinus *fi*, účinník neboli elektrotechnická proměnná. Podobné hovory jakož i nenadálé přepady s žádostí o radu či vysvětlení z oblastí, v nichž byl Vavrečka odborník, přetrvaly až do Baťovy smrti v roce 1932.

Tato epizoda není však jen historickou *zajímavostí*; uvádím ji zde naopak proto, že svědčí explicitně o tom, že Vavrečka měl sklony inspirovat se ve svých literárních dílech nejen v obecné rovině svou životní zkušeností, ale stylizovat své postavy do situací, které přímo sám zažil. Zároveň skrze ztotožnění Holmes = Baťa a Lelíček = Vavrečka ukázal, kterak nestylizoval jen situace, ale psal své postavy (i) podle vzorů v reálném světě. A koneckonců, (nejen) v tomto případě si, obrazně řečeno, přisoudil hlavní roli. Stejně jako Baťa Vavrečku si každopádně Holmes Lelíčka získal.

Detektiv začne hlavního hrdinu záhy zaučovat, jak se má chovat jako král, což pochopitelně tvoří – spolu s pokusy o atentát, kterému o rok dříve čelil i skutečný Alfons XIII. – většinu humorných situací v této povídce, neboť Vavrečka ukazuje, kterak se králem může stát v podstatě *kdokoli*. Tento motiv, který v důsledku podrývá hlavní premisu monarchie, totiž že panovník byl pro svou funkci vyvolen či zrozen a je čímsi *újjímečný*, graduje závěrem, kdy Alfons XIII. zemře (ve skutečnosti vládl až do roku 1931), nicméně Lelíček se za něj bude vydávat i nadále a stane se tak fakticky *jediným* králem španěl-

92 Pernes, Jiří, Ruml, Jiří. Svět Lidových novin 1893-1993: stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky. Praha: Lidové noviny ve spolupráci s NLN, 1993, s. 31.

93 Tamtéž.

94 Archiv Ivana M. Havla/Knihovna Václava Havla (AIMH), fond o6 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Václavu M. Havlovi, nedatováno.

95 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 20.

ským, nikoli již jeho dvojníkem. Závěrečné věty nakonec přidávají ještě národní rozměr: „Tak se stalo, že máme opět svého českého krále. Ovšem na španělském trůnu.“⁹⁶

V čase a prostoru, který byl naladěn velmi kriticky vůči tehdejšímu Rakousko-Uhersku, samozřejmě jeho povídka zaznamenala obrovský ohlas a hned v roce 1908 dokonce vyšla v Nakladatelství Bedřicha Kočího.⁹⁷ Právě ten vzpomínal, že knížka měla „mnohatisícový náklad“ a „její senzačnost šla tak daleko, že cenzurní úřady musely využít své c. a k. pravomoci a knihu zabavit. Přišly bohužel či bohudík ve chvíli, kdy [...] zbylo již jen několik výtisků [...] Zabavený František Lelíček stoupal v kurzu, přelácela ho i sama policie, za války se s jednotlivými výtisky keřasilo a nabízely se za ně pohádkové sumy.“⁹⁸ Vavrečku každopádně tento úspěch motivoval k dalšímu psaní, neboť do roku 1911 napsal několik dalších povídek (například *Morbus bohemicus*, *Služka královny Amálie*, *Ženský kabinet*, *Jeskyně*, *Marica*, *O ztracené kravarečce*), žádná však již nepřekonala právě *Lelíčka*, k jehož zevrubnější analýze přistoupím až v kapitole následující, a sice v komparaci s jinou jeho literární postavou: králem Škrábalem z roku 1945, v níž zachytil sice situace jiné, stále však – domnívám se – ze svého vlastního života.

Je nicméně očividné, že období od roku 1906 bylo pro Vavrečku na pracovní rovině velice úspěšné: podařilo se mu etablovat v brněnském žurnalistickém prostředí, navázat kontakty s mnoha významnými osobnostmi tehdejšího kulturního, politického i obchodního světa a taktéž úspěšně proplouval mezi různými styly psaní jakož i obsahu – nezůstal pouze u národohospodářství, právě naopak.

O to pozoruhodnější je, že když s odstupem rekapituloval svůj život, Lelíčka vůbec nezmínil a naopak i v tomto období zopakoval motiv, který zazněl již dříve: „[Po smrti sestry] Zdomácněl jsem v Brně a se skupinou žurnalistů, sdružených kolem nově zreformovaných Lidových novin (Klíma, Heinrich, Dušek, Zamrazil, Těsnohlídek atd.), pustil jsem se s vervou na dráhu novinářskou. Měl jsem všelijaké plány a pomýšlel na to, že se jednou pustím do samostatného nakladatelství buď v Brně, nebo v Praze.“⁹⁹ Ačkoli samozřejmě tuto reflexi Vavrečka psal retrospektivně, zdá se, že jako ozvěna se v jeho vyprávění vrací totéž: touha být samostatný a podnikat nezávisle – nyní již nikoli v oboru strojírenství, ale v byznysu nakladatelském. Ani tento plán však Vavrečka nikdy nezrealizoval, neboť ho novinářská dráha a zahraniční politika zavály na docela jinou frontu.

96 Vavrečka, Hugo. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa. Praha: B. Kočí, 1908, s. 64.

97 Tamtéž.

98 Kroftová-Kočová, Jarmila. Nakladatel B. Kočí vzpomíná. První díl. Praha: Jarmila Kroftová-Kočová, 1948, s. 164.

99 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 13.

Než se tak však stane, je třeba se opět vrátit zpět do jeho soukromí. V téže době, kdy pracoval v novinách a slavil úspěchy s *Lelíčkem*, seznámil se zřejmě Vavrečka se svou budoucí manželkou Josefou Kolbingerovou (1884–1953), která pocházela ze Bzence, v této době však měla za sebou studia, žila v Brně a pracovala jako úřednice.¹⁰⁰ Jejím otcem byl Vincenc Kolbinger, její matka Josefa (rozená Lutzbauerová) pracovala v domácnosti.¹⁰¹ Za tehdy již rozvedeného Vincence, který měl z prvního manželství syna, se provdala v roce 1873 a postupně měli 5 dětí. První dvě však zemřely ve věku tří, respektive dvou let. Josefa se narodila v roce 1884 jako poslední z nich. Její starší bratr Vincenc Kolbinger se posléze stal významným brněnským stavitelem.¹⁰²

Vzpomínky na seznámení s Josefou však Vavrečka – na rozdíl od setkání s Baťou – nezanechal žádné a jejich sňatek zaznamenal v jedné větě.¹⁰³ Můžeme se tak pouze domnívat, že se setkali zřejmě ve Vesně neboli ženském vzdělávacím a výrobním spolku. Při tomto spolku totiž Josefa vystudovala průmyslovou školu a Vavrečka občas do Vesny chodíval s přáteli.¹⁰⁴ Svatba se konala v říjnu 1910, za svědky jim byli Josef Kolbinger z rodiny nevěsty a Jaroslav Stránský, právník a syn Adolfa Stránského, zakladatele Lidových novin, který pravděpodobně svědčil Vavrečkovi.¹⁰⁵ Není proto překvapivé, že oznámení o sňatku vyšlo i ve „Vavrečkových“ brněnských Lidových novinách.¹⁰⁶

Dva roky nato byl Vavrečka vyslán jako válečný zpravodaj na bulharsko-turecké bojiště balkánských válek (1912–1913) o území ve prospěch nově vzniklých národních států na úkor Osmanské říše. Navázal zde kontakty s dalšími evropskými žurnalisty „světového jména“ a byl rozhodnut, že přestoupí pod některou „velkou západní agenturu“ a stane se mezinárodním zpravodajem.¹⁰⁷ Nic na tom, zdá se, neměnil ani fakt, že se jemu a Josefě Vavrečkové v únoru 1913 narodila dcera Božena. Opět se zda promítala zřejmě jeho touha cestovat, být tam, kde se „něco děje“, a nevázat se k domovu – nebo v jeho případě spíše: na jedno místo.

100 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 19.

101 Zaměstnání Vincence Kolbingera není zcela jednoznačné: citovaná brněnská encyklopedie uvádí, že byl hostinským (stejně jako jeho otec), Hugo Vavrečka naopak v jednom z poválečných výslechů zmínil, že byl finančním radou a jmenoval se Josef. Je ale možné, že informaci zachytil mylně zapisovatel. Internetová encyklopedie dějin Brna, heslo Vincenc Kolbinger. <https://encyklopedie.brna.cz/>. Národní archiv (NA), fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, protokol o výslechu Huga Vavrečky, 15. 6. 1946.

102 Internetová encyklopedie dějin Brna, heslo Josefa Vavrečková. <https://encyklopedie.brna.cz/>. Informace o rodinných předcích Josefy Vavrečkové jsem ještě porovnála s rodokmenem rodiny Kolbingerových. Archiv Dalibora Kolbingera.

103 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 14.

104 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 19.

105 Internetová encyklopedie dějin Brna, heslo Hugo Vavrečka. <https://encyklopedie.brna.cz/>

106 Sňatek. Lidové noviny, 1910, roč. 18, č. 290, datum vydání 22. 10. 1910, s. 4.

107 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 14.

Ani do třetice však jeho původní plány nevyšly, neboť o rok později, v červenci 1914, započala 1. světová (tehdy také Velká nebo prostě Světová) válka. Vavrečka se snažil jako zástupce Lidových novin dostat do rakousko-uherského Válečného tiskového stanu, ale stejně jako mnoha jiným mu to nebylo umožněno. První rok války tedy strávil v Brně prací pro postupně uvadající deník a čekal na povolávací rozkaz, který přišel v roce 1915, kdy se zároveň stal podruhé otcem: jemu a Josefě se narodil syn Ivan. Vavrečka nicméně musel jako vystudovaný technik narukovat k ženijnímu velitelství do Klagenfurtu, kde se měl starat o stavbu lanových drah. O rok později byl převelen do Terstu k rakousko-uherské flotile, kde měl řídit příbřežní lodní dopravu a vojenské přístavní skladiště.¹⁰⁸

V Terstu se ovšem počala měnit povaha toho, koho vlastně Vavrečka ve skutečnosti zastupoval. Již bylo řečeno, že se znal s Masarykem a mnoha jinými osobnostmi i z politické sféry.¹⁰⁹ Sám do ní však doposud nezasahoval, což se změnilo právě v Terstu: seznámil se zde totiž s Maffii, hlavním orgánem českého domácího odboje, který vznikl po Masarykově odjezdu do zahraničí a který se postupně připravoval na převzetí moci, pro což měl Vavrečka očividně sympatie. V roce 1917 založil utajený Československý námořní výbor, jehož členy byli čeští důstojníci a inženýři, a o rok později byl zvolen do jeho čela. V říjnu 1918 shromáždil všechny české námořní i pozemní důstojníky spolu s českými vojíny z jejich oddílů v Terstu a jako zástupce Národního výboru začal organizovat repatriaci krajanů do vlasti. Následně totéž zopakoval s československými legionáři a českými vojáky z armády rakousko-uherské, kteří se vraceli z Itálie. Sám v Terstu jakožto velitel československého vojenského oddílu setrval až do ledna 1919.¹¹⁰

2.3. Diplomat

Tato zkušenost se zpětně zdá být rozhodující pro jeho další směřování, byť to zřejmě nebyl promyšlený plán pro vstup do diplomacie, neboť při ní Vavrečka prokázal své schopnosti a dostal se do „oka hurikánu“ tehdejších událostí. Záhy byl přizván, aby se jako odborný poradce pro otázky národního hospodářství připojil k československé delegaci na mírovou konferenci v Paříži. Významné byly jistě též jeho jazykové schopnosti. V této době hovořil totiž česky, anglicky, německy, chorvatsky, francouzsky, italsky a polsky a na své kolegy udělal podle dostupných pramenů velmi dobrý dojem.¹¹¹

108 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního řádce 1932-1952, s. 19–20.

109 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 12–13.

110 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního řádce 1932-1952, s. 20–22.

111 Tamtéž, s. 22.

Po konferenci podnikl ještě poznávací cestu do Spojených států amerických a na konci léta 1919 se vrátil do Prahy, kam se mezitím s rodinou přestěhoval (nebo spíše: rodinu přestěhovala jeho manželka Josefa). Měl totiž opět plány „něco podniknout v oboru vydavatelském. *Zatím* jsem zůstal členem redakce Lidových novin, vedle toho však jsem převzal řízení „Průmyslového věstníku“, orgánu Ústředí Svazu československých průmyslníků.“¹¹² Z jeho volby slov je zjevné, že nejspíše zamýšlel z Lidových novin odejít a hlouběji se – zřejmě spíše jako novinář a komentátor – věnovat hospodářství. V tomtéž roce byl ostatně podruhé – a opět velmi úspěšně – vydán jeho *Lelíček*,¹¹³ který, jak vzpomínal výše jeho staronový nakladatel Kočí, byl po celou válku velmi populární, ovšem těžko k sehnání, neboť ho záhy po vydání v roce 1908 císařsko-královské úřady zabavily. Skoro jako refrén této kapitoly působí věta: ani v tomto případě však Vavrečkovy původní plány nevyšly, neboť...

Již od října 1919 působil jako československý zástupce „v mezinárodní komisi pro čs. volná přístavní pásma ve Štětíně a Hamburku.“¹¹⁴ Na konci téhož roku byl povolán k tehdejšímu ministru zahraničních věcí Edvardu Benešovi, který mu nabídl místo v zahraniční službě. Na výběr dostal mezi delegátem v Budapešti a generálním konzulem v Hamburku. Důvody svého rozhodnutí přesně nerozebíral, ale příznačná je opět jeho volba slov: „Přijal jsem Hamburk, kde jsem nastoupil v únoru 1920. *Předtím* jsem zašel za prezidentem Masarykem, který se zájmem sledoval mou činnost a netajil se tím, že mě počítá ke svým „žákům“, tj. k přívržencům svých názorů a metod. Spoléhal na můj úsudek, a když jsem se s ním loučil, prohodil: „Až skončíte svou úlohu v Hamburku, *musíte* trochu vzít do ruky ty hospodářské věci ve střední Evropě.“¹¹⁵

Podle způsobu vyprávění se lze domnívat, že klíčovou roli v jeho rozhodnutí sehrál právě Masaryk. Z jeho vzpomínek je zjevné, jak hrdý byl na to, že si ho Masaryk vážil,¹¹⁶ stejně jako si odedávna vážil Vavrečka jeho: již v roce 1908 v Lidových novinách vydal povídku *Ženský kabinet*, která se odehrává v budoucnosti a je to právě Masaryk, kdo podle Vavrečky Čechy osamostatní – nicméně v povídce až v roce 1930.¹¹⁷ V pamětech zároveň explicitně napsal, že *předtím*, před přijetím nabídky zašel právě za ním. Je tedy možné, že nebýt pohovoru u prezidenta byl by ministrovu nabídku odmítl a konečně se vydal na vlastní dráhu, jak chtěl již několikrát. Právě však ono prezidentské „až skončíte v Hamburku, *musíte*...“, právě tato důvěra spojená s apriorním zaúkolováním Vavrečky pro *společnou věc* zřejmě rozhodly stejně jako apel

112 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 14.

113 Vavrečka, Hugo. František Lelíček v službách Sherlocka Holmesa. Praha: B. Kočí, 1919.

114 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 23.

115 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 14.

116 Tamtéž, s. 15.

117 Tamtéž, s. 173.

na jeho účast při budování nové střední Evropy. Ještě před koncem 1. světové války totiž jako velitel tajné terstské organizace upozorňoval na to, že nový československý stát musí mít přístup „ke všem blízkým mořím“. ¹¹⁸ Když tedy obdržel (spíše nepsanou) nabídku, aby se na etablování takové pozice nového státu podílel, dostala diplomatická dráha zřejmě přednost před vlastní samostatností. Anebo jinak, pateticky: nově nabytá samostatnost státní (a Vavrečkův přímý vliv na její realizaci) měla pro něj prioritu před nezávislostí osobní. Každopádně ze stejného důvodu už nepřekvapí, proč si vybral Hamburk, který navíc sám znal již od dob svých vysokoškolských studií, když tam na začátku století absolvoval studia o měřicích strojích: ¹¹⁹ Hamburk je přece přístavní město, přezdívané také *Brána do světa*.

Na jaře 1920 se stal Vavrečka oficiálně generálním konzulem v německém Hamburku a správcem přístavní oblasti tamtéž a opět ve Štětíně. Jeho hlavními úkoly bylo naplňování oblastně příslušných článků Versailleské mírové smlouvy, podle kterých mělo mít Československo v těchto přístavech pronajaté prostory pro převoz zboží, dohled nad přístavními oblastmi a obecně rozvoj obchodních styků mezi Hamburkem a Československem. ¹²⁰ Během svého dvouletého působení zastupoval Československo také na dalších zahraničních konferencích, zároveň na individuální úrovni pozoroval měnicí se německou realitu například ve formě pádu německé měny. ¹²¹ Jeho angažmá se však zjevně týkalo zejména obchodních záležitostí a zřejmě proto mu v této době ještě nevadilo ani třetí vydání jeho – španělského krále parodujícího – *Lelíčka* v roce 1921. ¹²²

Situace se však počala měnit o rok později, když se stal prvním řádným československým vyslancem v Maďarsku se sídlem v Budapešti a ujal se budování československého zastoupení jak na abstraktní, diplomatické rovině, tak i na té velice praktické: byl to právě Vavrečka, kdo zprostředkoval nákup paláce hraběte Zichyho, kde dodnes sídlí české velvyslanectví, a jeho úpravu pro diplomatické účely. ¹²³ Sám ostatně zpočátku svého angažmá musel bydlet v hotelu. ¹²⁴ Jelikož však zřejmě pociťoval, že se jeho postavení měnilo, nedával v nadcházející diplomatické éře svolení ani k opětovanému vydávání *Lelíčka*, ani k jeho ztvárnění například na divadle, a naplno se vrhl do zastu-

118 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního rádce 1932-1952, s. 21.

119 Tamtéž, s. 13.

120 Tamtéž, s. 24.

121 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 16.

122 Vavrečka, Hugo. František Lelíček v službách Sherlocka Holmesa. Praha: B. Kočí, 1921.

123 Historie budovy velvyslanectví České republiky v Budapešti, Rózsa u. 61. Velvyslanectví České republiky v Budapešti. https://www.mzv.cz/budapest/cz/o_velvyslanectvi/index_2.html

124 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 16.

pování státu, které nemělo být komplikováno tímto jeho „pokleskem z mlá-
dí“.¹²⁵

Jeho maďarské působení bylo opět vedeno středoevropskou politikou, na níž se shodoval s Masarykem a Benešem, jakož i tím, že sám vnímal právě po-
válečné „dorozumění s Rakouskem a Maďarskem“ jako nejsnazší možné na
rozdíl například od nesnadných vztahů s Polskem.¹²⁶ Příznačně přitom vybral
právě hlavní města někdejšího Rakousko-Uherska, které sice v mládí jako re-
daktor často kritizoval a monarchii rád parodoval, nicméně jako ideu nadná-
rodní koexistence považoval někdejší půdorys zpětně za ideální vzor, „jenž se
ale neudržel při životě, a to jenom pro nahodilou sterilitu a degeneraci
habsburské dynastie.“¹²⁷ Po pádu Habsburků byla však maďarská realita
komplikovaná zejména v důsledku územních změn, zakotvených v Trianon-
ské smlouvě z roku 1920. Vavrečka byl ale přesvědčen, že navzdory tomu
bude možné překonat stereotypy, které vůči sobě jednotlivé národy chovaly,
neboť měly více společného než rozdílného: „jsme zde ve střední Evropě tak
trochu jako dva sirotci zbloudivší v hluboké lesní samotě. Československo a
Maďarsko se mohou podivuhodně doplňovat.“¹²⁸

Tyto antagonismy se na osobní úrovni snažil přemostit tím, že se

nebál jít rovnou mezi lidi. [...] Bylo o mně brzy známo, že chodím do
kavárny jako každý jiný obyvatel (na rozdíl od diplomatů velmocenských,
kteří se ukazovali jen v ekvipážích) a že se nebojím jít na ulici i při nacio-
nalistických demonstracích. Nikdy se mně nic nestalo a brzy mne začali
vyhledávat politikové za účelem diskuze. [...] Bohužel byl vývoj k vzájem-
nému sblížení přerušen [...] hlavně převládnutím agrární orientace ve
vnitřní politice Československa [...] Viděl jsem, že *můj* plán překlenout
politické napětí mezi námi a Maďary vytvořením silných hospodářských
spojů ztrácí v důsledku *naší* radikálně agrární politiky reálnou základnu.
Proto jsem se hlásil do Vídně [...].¹²⁹

V tomto citátu se vyskytuje dle mého názoru hned několik rysů, charakte-
ristických pro Vavrečku: nejlépe viditelná je jeho stylizace do „obyčejného
člověka“, čímž se vědomě odlišoval od zástupců jiných (větších a starších) stá-
tů, kteří se podle něj běžných obyvatel spíše stranili a kteří vysoce pravdě-
podobně měli také jiné profesní zázemí než on, kdo zastupoval stát, vzniklý
teprve před několika málo lety. Zdůrazňoval tím tedy jednak svou vlastní
životní zkušenost někoho, kdo nebyl absolventem diplomatické akademie, ale
„znal opravdový život“, zároveň tím trochu navozoval dojem někoho, kdo „ví,

125 Vavrečka, Hugo, Krulichová, Marie. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa. Praha: Česká expedice, 1991, s. 80.

126 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 15–16.

127 Tamtéž, s. 19–20.

128 Tamtéž, s. 17.

129 Tamtéž, s. 17–18.

co trápí Maďary,“ a chtěl tyto vzájemné problémy řešit osobně namísto toho, aby se v Československu uzavíral před okolním světem. Třetí rovinou je totiž jeho očividná distance od protekcionistické politiky, která bránila importu zemědělských plodin, hlavního vývozního artiklu Maďarska, do Československa, čímž pádem znemožnila rozvoj hospodářské spolupráce s Maďarskem jako takové.¹³⁰

Tento odstup Vavrečka podtrhuje opět volbou slov: *můj* plán versus *naše* politika. Znovu je zde přítomna ona dichotomie touhy po samostatnosti nebo spíše touhy jednat sám za sebe a podle toho, co člověk uzná a vyhodnotí jako nejlepší, v kontrastu k loajalitě vůči něčemu vyššímu, v tomto případě ministerstvu zahraničních věcí, potažmo československé vládě, respektive státu, zosobňovaného Masarykem. Vavrečka se sice s převažující politickou tendencí státu nakonec smířil (*naše* politika), nicméně ji odmítal prosazovat v prostoru, ve kterém to nepovažoval za správné, a nechal se raději převelet – příznačně právě do Rakouska, se kterým, jak odhadoval krátce po skončení války, bude podle něj nejsnazší domluva.¹³¹

A tak i svou třetí diplomatickou misi, kterou zahájil v roce 1926, pojal po svém a snažil se také v Rakousku prosazovat svou vizi spolupracujících států střední Evropy. Rozšíření hospodářské spolupráce však i zde naráželo na naladění československé politiky i průmyslu, bránilo importu, a zejména na okolnost mnohem závažnější: na světovou hospodářskou krizi a jí posilované velkoněmecké vize nastupujících nacistů (nebo jak říká Vavrečka: *hakenkreuzlerů*¹³²). V roce 1931 ještě před oficiálním zveřejněním upozornil československé ministerstvo zahraničních věcí na pakt „Curtius – Schober“,¹³³ jímž mínil smlouvu o německo-rakouské celní unii, nakonec neuskutečněný plán hospodářské integrace Rakouska a Německa, který šel přesně proti Vavrečkovým vizím.

Zdá se, že právě to byla pomyslná poslední kapka, která ho přiměla odejít z diplomacie:

Poznal jsem, že moje koncepce a plány o uskutečnění vyšší politicko-hospodářské kooperace Československa, Rakouska a Maďarska jsou předčasné. Moje víra, že kdysi musí dojít k této syntéze národů, obývajících vlastní dunajský prostor, nebyla nikdy otřesena. Roku 1932 jsem však poznal, že je to proces, který se bude vyvíjet ještě dlouhé generace, než dospěje k jakési stabilnější sociologické formaci, a že se především musí nějak vyžít velkoněmecký komplex [...] Budou-li síly německé národní soudržnosti tak mocné [...], vznikne Velké Německo a pro náš národ vystane osudová otázka o možnosti či nemožnosti národní existence. Anebo převládnu síly, které vycházejí z geografické struktury střeoevrop-

130 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 25.

131 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 16.

132 Tamtéž, s. 15.

133 Tamtéž, s. 19.

ského prostoru a které pudí národy zde usídlené k tomu, aby hledaly svou vyšší životní formu v nadnárodní skladbě [...] Roku 1932 jsem vystoupil ze zahraniční služby.¹³⁴

Tuto retrospektivní reflexi můžeme číst také jako Vavrečkovu (prozatímní) rezignaci na jeho vlastní diplomaticko-politické snahy, uskutečňované ve jménu republiky. Práci diplomata od počátku zjevně nebral jako pasivní výkon funkce, jejíž obsah měl být dán někým shora, ale naopak k ní přistupoval aktivně a snažil se do ní vnášet vlastní obsah a myšlenky. To bylo nepochybně posíleno tím, že v počátcích existence Československa působil na mnoha postech jako první nebo jeden z prvních, tudíž podobu úřadu mnohdy sám spolu-formoval. Máme proto k dispozici všemožné prameny, svědčící o tom, že Vavrečka nejenže byl schopným úředníkem, ale také udržoval četné společenské kontakty s nejrůznějšími osobnostmi z různých oblastí,¹³⁵ pronášel projevy a přednášky, publikoval v tisku v několika jazycích, vyslovoval se k aktuálním ekonomickým otázkám.¹³⁶ A jelikož byl Vavrečka též literát a novinář, není příliš překvapivé, že se i ve svém diplomatickém úřadě zajímal nejen o hospodářství, ale též o kulturu, krajanské spolky a podporu československých umělců v zemích, ve kterých působil. Svým způsobem tak vlastně kopíroval – byť v docela jiném kontextu – svá studentská léta i práci v Lidových novinách: hlavním oborem jeho zájmu bylo sice národní hospodářství (respektive technika v případě vysoké školy), nicméně vedle toho se stále aktivně zajímal i o mnohé další oblasti lidské činnosti. V Maďarsku tak například spolu s věhlasným houslistou a ředitelem Lisztovy hudební akademie, Jenő Hubayem, zorganizoval výměnné zájezdy České filharmonie do Budapešti a Budapešťské filharmonie do Prahy,¹³⁷ ve Vídni pokračoval dalšími koncerty, výstavami, divadly.¹³⁸ O jeho renomé mezi krajanskou komunitou snad svědčí i to, že v únoru 1930 vyšla ve Vídeňském Denníku při příležitosti jeho padesátých narozenin rozsáhlá gratulace spolu s jeho kariérním profilem.¹³⁹

Diplomatické angažmá vneslo do jeho života v obou působištích bezesporu jak bohaté společenské vyžití, tak nepochybně i rapidní vzestup jeho životní úrovně. Ve Vídni se však změnila též jeho osobní situace, neboť tam již na rozdíl od Budapešti nemusel pobývat sám bez manželky a dětí. Výše zaznělo, že v dobách *Lelíčka* (1908) ztratil veškerou nejbližší rodinu, což se změnilo,

134 Tamtéž, s. 19–20.

135 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 25.

136 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv, Praha – výstřižkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo.

137 Kuna, Milan. Václav Talich 1883-1961: šťastný i hořký úděl dirigenta. Praha: Academia, 2009, s. 279.

138 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 34.

139 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv, Praha – výstřižkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, Padesátiny čsl. vyslance ve Vídni, Vídeňský Denník, 22. 2. 1930.

až když se oženil (1910) a stal se otcem (1913 a 1915). Současně s tím se však Vavrečkovi začal ještě více „otevírat svět“ a on byl stále častěji mimo domov – v Terstu během války, v Paříži na mírové konferenci, v Hamburku jako správce přístavů. Zřejmě i vzhledem ke vzdálenosti, jazykové bariéře a nestálé společenské situaci žil v zahraničí sám i během svého maďarského působení, kdy ho rodina vídala spíše sporadicky několikrát za rok.¹⁴⁰

Změna nastala až ve Vídni, kde byla na rozdíl od Maďarska početná krajanská komunita: fakticky poprvé zde počala celá čtyřčlenná rodina žít pohromadě, Vavrečka vystupoval se svou manželkou Josefou i společně v tisku¹⁴¹ a jejich děti Božena a Ivan zde chodily do školy. Božena Vavrečková roku 1931 odmaturovala na gymnáziu Spolku Komenský ve Vídni, který se od roku 1872 snažil ve Vídni provozovat českojazyčné školy a uchovávat českou kulturu,¹⁴² a poté se zapsala na filozofickou fakultu Vídeňské univerzity, kde chtěla studovat umění.¹⁴³ Vavrečka Spolek Komenský podporoval i ze své diplomatické funkce, byť za to býval kritizován,¹⁴⁴ neboť i v zahraničí vyzýval k tomu, aby byly děti vychovávány národně: „Chcete-li, aby Vaše dítě mělo v životě plnou hodnotu, aby bylo silné, odolné a zdatné, dejte mu především jednu věc: národnost. [...] nepokřivenou povahu vychováte jen tehdy, dáte-li své krvi českou výchovu, českou školu.“¹⁴⁵ Z toho je zřejmé, že zatímco sám ještě za Rakousko-Uherska bez problému vystudoval německojazyčnou reálnou i vysokou školu, úspěch samostatného Československa jeho vlastenectví, zdá se, ještě posunul a u svých dětí trval na jednoznačně českém vzdělání, ačkoli samozřejmě Vídeň skýtala i mnohé jiné možnosti.

Pokojná rodinná situace však byla v rozporu s Vavrečkovou nespokojeností profesní. Když proto doznal, že v prosazování myšlenky středoevropské hospodářské spolupráce naráží na nevoli nejen na straně vnější, to jest ve státě, do kterého byl jako československý zástupce vyslán, ale též uvnitř Československa, rozhodl se místo působení změnit – nikoli však již jen lokálně, jako přestoupil z Budapešti do Vídně. Nyní se Vavrečka rozhodl z diplomatické služby zcela vystoupit a vstoupit do sféry soukromého podnikání. Důvodem mohly být též finanční důvody: sám totiž vzpomínal, že se rozhodl definitivně

140 AIMH, fond 06 Archiv IMH, životopis Boženy Havlové, 50. léta 20. století.

141 Viz například rozhovor s Josefou Vavrečkovou v *Neue Freie Presse* z 25. 12. 1928. NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, zpráva o článku z 28. 12. 1928.

142 Základní informace. Školský spolek Komenský. <https://www.komensky-vienna.at/cz/allgemeine-informationen-svk/>

143 Havlová, Božena, Havel, Ivan M., ed. *Didasko-učím: naučné obrázky Boženy Havlové*, s. 77.

144 Viz například kritický článek *Zvláštní činnost československého vyslance ve Wiener Neueste Nachrichten* z 6. 11. 1928. NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, zpráva o článku z 8. 11. 1928.

145 Archiv Národního muzea (ANM), Sběrka drobných pozůstalostí, fond Vavrečka Hugo (1880–1952), diplomat, čs. vyslanec ve Vídni, 1926–1929, kart. Hn 59, Za povznesením stavu řemeslného a obchodního.

vystoupit ze státní služby, když se dozvěděl, že ministerstvo financí nezapočte úředníkům, kteří vstoupili do státní služby ve vyšším věku, roky soukromé praxe – zřejmě pro výpočet důchodu.¹⁴⁶ Toto odůvodnění však sám Vavrečka variabilně přizpůsoboval situaci, ve které příběh líčil: ve vzpomínkách pro rodinu měl každopádně vystupovat jako schopný podnikatel. (A jak se ukáže později, nebude mít problém odůvodnění obrátit, aby navodil dojem odlišný.)

Vystoupením ze státní služby se mu pomyslně „rozvázaly ruce“. Svědčí o tom dvojí: již před koncem svého působení dal poprvé od roku 1921 svolení k dalšímu vydání svého *Lelíčka*,¹⁴⁷ kterého údajně po celé své diplomatické období zakazoval publikovat i inscenovat, aby nezpůsobil diplomatickou rozepří se Španělskem.¹⁴⁸ V roce 1931 však španělská monarchie padla, byla vyhlášena republika a o urážku královského majestátu Alfonse XIII. tak již Vavrečka nemusel mít starost. A především: sám byl již rozhodnut k odchodu. V roce 1931 tak měl *Lelíček* premiéru v Divadle Vlasty Buriana a o rok později na filmovém plátně. Hlavní dvojroli ztvárnil opět Vlasta Burian, Sherlocka Holmese hrál Martin Frič a dvojroli královny Lída Baarová. Film byl natočen v ateliérech AB na Vinohradech, které již tou dobou provozovali bratři Miloš a Václav M. Havlovi.¹⁴⁹

A konečně sám Vavrečka při svém odchodu napsal v dubnu 1932 prezidentu Masarykovi:

Vysoce vážený pane prezidente, dovoluji Vám oznámit, že jsem požádal ministerstvo zahraničních věcí o rozvázání služebního poměru. Po vystoupení ze státní služby hodlám se věnovati činnosti u Bati, hlavně pokud jde o organizování jeho podniků zahraničních. [...] Bylo mně ctí a opravdovým potěšením, že jsem mohl spolupracovati se svými skromnými silami za Vašeho vedení na našem společném díle. Toto dílo nepouštím, vracím se jen k svému *původnímu řemeslu*, k němuž mě volá i moje povaha i moje sklony [...] chápal jsem ji [svou dosavadní činnost] vždy tak trochu jako školu a ne jako svůj *métier* [povolání]. Doufám, že i ve svém novém okruhu budu moci něčím přispěti k *naší společné věci*.¹⁵⁰

146 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 26.

147 Vavrečka, Hugo, Bass, Eduard. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa. Praha: Fr. Borový, 1932.

148 Vavrečka, Hugo, Krulichová, Marie. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa, s. 80.

149 Tamtéž, s. 81–82.

150 Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), fond KPR, inv. č. 1847, kart. 367, Ing. Hugo Vavrečka, vyslanec, 1922–1946, dopis Huga Vavrečky prezidentu T. G. Masarykovi, 23. 4. 1932. Všechny citace z pramenů byly upraveny pouze po stránce gramatické v souladu s dnešními pravidly, jinak do nich nebylo zasahováno. Výrazy, které byly použity v dobové podobě, byly editovány do té dnešní (president → prezident). Některé zkratky z pramenů institucionální povahy byly pro větší srozumitelnost rozepsány (fy → firmy). Autorské poznámky jsou uvedeny v hranatých závorkách. (...) označuje nečitelné pasáže pramene. Není-li uvedeno jinak, kurzívou vyznačila autorka práce.

2.4. Ředitel, prezident a ministr

S Tomášem Baťou se Vavrečka seznámil již v roce 1906 a jak bylo naznačeno výše, stal se jakýmsi Baťovým neoficiálním poradcem, a to i v době, kdy Vavrečka zastával jiné funkce. Jejich kontakty byly utlumeny pouze za 1. světové války a během Vavrečkova působení v Budapešti. Vídeň však již byla o poznání blíže, a tak se oba muži často vídali osobně, nebo si telefonovali. Vavrečkovi Baťa očividně na jedné straně lidsky vyhovoval, neboť byl podle něj učenlivý a neměl problém přiznat, když se zmýlil. Navíc si ho vážil, protože jeho firmu považoval za „nejčeštější a nejpůvodnější náš podnik, v němž se ještě může uplatnit *nápaditost* a *iniciativa* ve všech směrech – ve výrobě i v obchodě, v technice stejně jako v organizaci, a to v tuzemsku i v *zahraničí*.“¹⁵¹ Zároveň minimálně 5–6 let před nástupem do firmy de facto na dálku a neoficiálně její interní záležitosti pozoroval, nepsaně do nich zasahoval tím, že radil samotnému řediteli, a podnik proto znal velice dobře: „Jako úředník ministerstva zahraničních věcí a aktivní diplomat nemohl jsem se ovšem nijak aktivně účastnit řízení podniku, ale bavilo mě sledovat rychlý vývoj a vzešup ryze českého a technicky i obchodně zcela zvláštního, originálního podniku.“¹⁵²

Když tedy pochopil, že v diplomacii zatím mnohé ze svých myšlenek nemůže prosadit, rozhodl se, jak psal Masarykovi, „přispět ke společné věci“ jinde. Ostatně i zpětně vzpomínal: „nevstupoval jsem do zahraniční služby, abych prošel úřednickou kariérou – nýbrž proto, že jsem chtěl uskutečnit určité myšlenky, především svou *konceptci součinnosti středoevropských států*.“¹⁵³ Je tedy možné, že stejně jako Masaryk před 13 lety učinil mu Baťa nabídku, kterou již nemohl dále odmítat: jakožto nebaťovec se měl rovnou stát jeho obchodním ředitelem a rozhodovat o dalším směřování firmy. Pro někoho, kdo tak dlouho toužil ovlivňovat byznys, ale jako státní zaměstnanec se musel držet zpátky, se muselo jednat o neodolatelnou nabídku, a to i finančně – přestože právě finanční výhodnost či nevýhodnost změny povolání se stane jednou ze zápletek po válce.

Co tedy byla ona společná věc, kterou chtěl na jiném půdorysu realizovat? Domnívám se, že klíčové pro něj byly tyto myšlenky: na jedné straně již několikrát zmiňované české vlastenectví a s tím se nevyklučující otevřenost světu. V tomto případě se první prvek projevoval zřejmě jako přispění k rozvoji a další propagaci „ryze české“ firmy. Druhý prvek se jako diplomat snažil uskutečňovat skrze hospodářskou spolupráci zemí střední Evropy. Ve firemní praxi se přímo pojil s aspektem prvním: expanze této „ryze české“ firmy do celého světa.

151 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 25.

152 Tamtéž.

153 Tamtéž, s. 26.

Vavrečka velice vyzdvihoval, že se v případě Bati jednalo o českou firmu, která byla úspěšná, sebevědomá a samostatná, a která tak ztělesňovala v jeho chápání úspěch samostatného Československa. Dokazovala totiž, že i Češi (nebo Čechoslováci, ačkoli hovořil výhradně o českém podniku) umí vymyslet, prosadit a úspěšně provozovat něco významného – jak po ekonomické stránce, tak co se kvality, inovativnosti a užitečnosti týče. Právě v tom byl Baťa, respektive Vavrečkově chápání Bati zcela v souladu s tím, jak si už jako diplomat představoval, že by se měli čeští obchodníci chovat.

V projevu *Za povznesením stavu řemeslného a obchodního* při příležitosti 10. výročí založení Svazu československých živnostníků a řemeslníků ve Vídni ještě jako diplomat pronesl: „Často slyšíme chválu našich národních vlastností, pracovitosti, spolehlivosti, poctivosti; slyšíme: není nad českou služku. Říká se: nejlepší je český dělník. A jméno českého řemeslníka je přímo doporučením odborné spolehlivosti. Tato chvála je potěšitelná, ale je v ní i jistá výtka. Neboť málo kdy jsem slyšel chválit české sebevědomí, českou podnikavost a českou finanční zdatnost. Zním mnoho velkých firem, jimž dal základ a jméno zdatný český řemeslník, které však plně rozkvetly teprve, když přešly do cizích obchodnických rukou.“ Následuje jeho kritika sklonů k omlouvání tohoto jevu tím, že „jsme jako národ byli utlačováni, nesamostatní“ a pokračuje: „Ale pravda je též, že jsme se neustálým zdůrazňováním své malosti a své chudoby sami utvrzovali v slabosti a chabosti, že jsme sami podlamovali své síly přílišným rozjímáním nad svou porobou. [...] Nuže, nyní je doba jiná a hledme, aby z ní vyšli i jiní lidé.“¹⁵⁴

Opět zdůraznil, že je třeba mladé lidi vést jak k českému vlastenectví, tak je učit cizí jazyky, aby se byli schopni dorozumět se svými sousedy a neizolovali se tak od okolních zemí. „Dobrý Němec vždy spíše vyjde s dobrým Čechem než s odrodilcem či bezpáteřním obojetníkem.“¹⁵⁵ Když přitom charakterizoval Tomáše Baťu a jeho firmu, nejvíce si na nich vážil právě toho, že se jedná o „nejčeštější“ a přitom úspěšný, sebevědomý podnik, který vede světaznalý a světu otevřený, pracovitý podnikatel.¹⁵⁶ Jinak řečeno: Tomáš Baťa a jeho firma pro něj byli, zdá se, v tomto období ideálem. Ovšem ani tentokrát vše nešlo tak, jak si Vavrečka představoval...

Do firmy totiž nastoupil podle svých slov 1. července 1932. 12. července 1932 Tomáš Baťa tragicky zahynul při pádu svého osobního letadla, když letěl do Švýcarska na slavnostní otevření nové pobočky.¹⁵⁷ Vavrečka tou dobou bydlel v Baťově vile, jelikož si zatím nestihl ve Zlíně zařídit vlastní bydlení. Proto když letadlo brzy ráno havarovalo, probudila pokojská nejdříve právě

154 ANM, Sbírnka drobných pozůstalostí, fond Vavrečka Hugo (1880–1952), diplomat, čs. vyslanec ve Vídni, 1926–1929, kart. Hn 59, *Za povznesením stavu řemeslného a obchodního*.

155 Tamtéž.

156 Vavris, Hugo. *Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky)*, s. 28–32.

157 Tamtéž, s. 27.

Vavrečku, který se spolu s dalším Baťovým hostem Karlem Englišem mladším vydal na letiště a mrtvá těla Tomáše Bati a jeho pilota Jindřicha Broučka viděl mezi prvními.¹⁵⁸

Události, které po smrti Tomáše Bati následovaly, jsou zřejmě jedním z nejméně frekventovaných témat, které v popisech historie firmy Baťa v tomto období nalezneme. Existují různé výklady toho, jak si Tomáš Baťa představoval vedení firmy po své případné smrti. Pro tento text je však nejdůležitější otázka: proč Vavrečka ve firmě Baťa zůstal?

Z výše řečeného je pravděpodobné, že ho ke změně pracovní pozice a nástupu do firmy Baťa přivedlo hlavně osobní přátelství s Tomášem Baťou než jeho pracovní tým či dokonce snad jakási vášeň pro obuvnictví. Zároveň sám Vavrečka vzpomínal, že měl i další nabídky k práci, tudíž by pro něj asi nebyl problém rychle sehnat jiné zaměstnání.¹⁵⁹ Pravděpodobně již z výše zmíněných finančních důvodů nepřipadal návrat do státní služby v úvahu. Na druhou stranu nelze zavrhnout ani důvody pragmatické, neboť zde měl již před Baťovým úmrtím zřejmě nejsnazší cestu přímo na vrchol – ačkoli firma byla známá tím, že si její zaměstnanci měli v ideálním případě postupně vyzkoušet všechny pracovní pozice.

Vavrečkovo pokračování ve firmě je přitom v textech, zdůrazňujících jeho „baťovství“, často vykládáno neproblematicky jako samozřejmost, přitom ale vůbec samozřejmé nebylo. Ve firmě pracoval teprve krátce, když zemřela hlavní osobnost, která ho tam přivedla a zřejmě i kvůli ní se Vavrečka pro tuto práci rozhodl. Proč si tedy raději tiše nedohodl jiné angažmá, díky kterému by například mohl být blíže svým dětem, které z Vídně nenásledovaly své rodiče do Zlína, nýbrž do Prahy na studia, ale namísto toho ve firmě zůstal a setrval dalších 13 let?

Konkrétní důvody nerozebíral ani on sám, ani k nim nemáme žádné přímé dobové prameny. Jako nejpravděpodobnější se však jeví vysvětlení, že převládla loajalita vůči příteli a zakladateli firmy, jakož i vědomí, že nový ředitel, jímž se stal nevlastní bratr Tomáše Bati Jan Antonín Baťa, bude potřebovat při vedení podniku pomoc. Zřejmě proto hned v červenci 1932 Vavrečka začal za firmu jakožto zkušený novinář vystupovat v médiích a ujišťovat veřejnost o tom, že firma bude dále vedena „v duchu Tomáše Bati“, jeho smrt je „katastrofou pro celý stát“, ale „jeho dílo bude žít dál.“ Rázem byl tiskem překřtěn na „jednoho ze tří budoucích dirigentů závodů“¹⁶⁰ a možnost tiše odejít tím byla nadobro ztracena.

Nejspíše i pod vlivem této mimořádné a neočekávané situace se Vavrečka záhy po svém nástupu stal skutečně nikoli „jen“ poradcem šéfa a správcem jeho zahraničních podniků, ale de facto jedním z nejdůležitějších lidí celé fir-

158 Tamtéž, s. 27–28.

159 Tamtéž, s. 27.

160 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 43.

my, který se vyslovoval i k dalším otázkám. Je samozřejmě možné, že člověk tak zkušený z diplomacie a médií, potažmo vzdáleně z byznysu brzy pochopil, že toto je jeho příležitost jak navázat na práci svého zemřelého přítele a dál budovat jeho podnik, stejně jako velice vítaná šance pro něj osobně rychle se etablovat ve sféře obchodu, byť s ní dosud neměl přímou aktivní zkušenost, a zároveň ještě lépe zabezpečit sebe i rodinu. Jakoby se tak v jeho rozhodování promítaly motivace dvojí: idealistická, stejně jako pragmatická.

Tyto roviny se přitom setkaly už ve Vavrečkově předmluvě ke knize *Baťa – švec, který dobyl světa* ze srpna 1932. Kniha vyšla záhy po Baťově smrti a Vavrečka zde – možná i pod vlivem emocí, ale nejspíš nejen jich – velice idyllicky líčil „sociální rozměr Baťova podnikání“, kterak Baťa chtěl duchovně včlenit všechny své spolupracovníky (nikoli zaměstnance) do „služby veřejnosti“ a jeho hlavní prioritou nebyl zisk.¹⁶¹ A bezpochyby právě to byl i obraz – *idea*, kterou bylo třeba za účelem stabilizace vnímání podniku i zaměstnanců po zakladatelově úmrtí navodit.

Je-li však řeč o navozování dojmů, je třeba zároveň zmínit, že Vavrečka sice v pamětech napsal: „1. července 1932 jsem přijal nabídku Tomáše Bati a vstoupil do služeb Baťových závodů; 12. července se Tomáš Baťa zřítíl s letadlem a zabil se.“¹⁶² Ze soudních dokumentů z 2. poloviny 40. let však vyplývá, že jeho pracovní poměr byl zahájen již v dubnu 1932 – ostatně v téže době psal i zmíněný dopis Masarykovi stran svého odchodu z diplomacie. Je přitom velice pravděpodobné, že oba texty – podklady k soudnímu řízení, o němž bude řeč později, i vzpomínky pro rodinu – byly psány zhruba v téže době, tedy po 2. světové válce. Co může být důvodem tohoto posunu, pokud vyloučíme nestálost paměti?

Za vším dle mého názoru a porozumění stojí relativně variabilní dramaturgie výkladu jeho vlastního životního příběhu v kontextu toho, za jaké situace a komu o něm vyprávěl. Pro memoáry bylo vhodnější ponechat mezi nástupem do firmy a úmrtím Bati pouze několik dní, protože to činí příběh dramatičtější; při podávání žaloby, kterou musel doložit datovanou pracovní smlouvou, byl o tuto možnost připraven, ale zase si mohl při jiných příležitostech například volně vybírat prezentaci svých osobních motivací, charakteristiku prostředí, ze kterého vzešel... Věnuji-li se i takto nepatrným detailům, nechci přitom proti Vavrečkovi vznášet jakékoli nařčení ze lži či manipulace, ale spíše upozornit na to, že byl i díky své práci velice schopný vyjednávač a diplomat, který měl pozoruhodný cit pro to, kdo a co chce za daných okolností slyšet – což se pokusím ukázat v příštích kapitolách, kdy tato vlastnost bude alespoň na osobní rovině gradovat. Pro toto období je nicméně zřejmé, že setrvávání ve firmě již nebylo natolik nejednoznačné: za 3 měsíce ve funkci a

161 Erdély, Jenő. *Baťa, švec, který dobyl světa*. Praha: A. Kahler, 1932, s. 12.

162 Vavris, Hugo. *Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky)*, s. 27.

několik předešlých let kontaktů s (bývalým) ředitelem již jistě započal aktivity, ze kterých neměl důvod odcházet.

Od počátku svého působení ve firmě tak Vavrečka zastával post obchodního ředitele a člena správní rady, kterou tvořil spolu s Janem Antonínem Baťou a Dominikem Čiperou ještě Rudolf Gerbec a po jeho smrti v roce 1935 Josef Hlavnička, švagr J. A. Bati. Vavrečka byl dále „členem správních rad Zlínské letecké a. s., firmy Atlas, Moravské západní dráhy a místní dráhy Otrokovice-Zlín-Vizovice.“¹⁶³ Minimálně na místní úrovni měl tak od počátku velice silné postavení.

Je přitom očividné, že zatímco v diplomacii se musel často osobně motivovaných veřejných projevů zdržet, jako ředitel soukromé společnosti byl mnohem svobodnější, jak dokazuje hned počátek jeho baťovského angažmá, kdy se například se Svazem československého průmyslu zúčastnil přednáškového turné a vyslovoval se k otázkám československé ekonomiky osobně i na stránkách tisku a odborné literatury doma i v zahraničí. Vavrečkovy názory se přitom od jeho diplomatického angažmá příliš neposunuly a kryly se se zájmy firmy Baťa: i nadále prosazoval uvolnění zahraničního obchodu, boj proti protekcionismu a kartelům. Řešení hospodářské krize viděl v uvolnění exportu, navázání obchodních vazeb se státy, s nimiž Československo dosud žádné smlouvy o spolupráci neuzavřelo, v šetrné státní správě a rozpočtové stabilitě. Naopak vyjadřoval podporu podnikatelům, investicím a rozvoji stavebnictví (jeho švagr byl ostatně stavitel). Na mezinárodním poli kritizoval izolacionistické tendence některých zemí a naopak zastával myšlenku obchodní i politické integrace.¹⁶⁴ Tyto liberálně ekonomické názory pochopitelně popouzely politiky i ekonomy z protilehlých táborů, pročež se velice často dostával do názorových pří, a to nejen na veřejnosti, ale i ve firmě – byť z jiných důvodů –, kde se situace změnila naprosto zásadně, když se změnil šéf.

O Janu Baťovi bylo známo, že se svými řediteli Vavrečkou a Dominikem Čiperou neměl právě ideální vztahy. Daly by se stručně charakterizovat tak, že ředitelé o něm neměli příliš vysoké mínění, co se intelektu a schopností týče, ale navenek ho respektovali, a on věděl, že se bez nich neobejde.¹⁶⁵ Díky tomu se jim časem podařilo nalézt jakýsi modus vivendi, který přispěl k tomu, že firma začala záhy prosperovat i na zahraničních trzích, využívat levnější pracovní sílu v zahraničí i nové způsoby dopravy – zejména lodní. Firma však dosud nemohla bezesbytku expandovat skrze dnes běžnou „transnacionální

163 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 29.

164 Tamtéž, s. 30–31. NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo.

165 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 28.

dělbou práce“, neboť v zemích, ve kterých chtěla působit, narážela na mnohé místně specifické podmínky a omezení. Proto byla vytvořena síť dceřiných podniků, které postupovaly v souladu s místní legislativou, přičemž rozhodující slovo měla stále „zlínská ředitelna“. „V průběhu třicátých let byl proces přeměny rodinné firmy na koncernovou společnost s nadnárodní působností úspěšně završen. Během této fáze zvládl koncern propojit veškeré vstupy a výstupy spojené se svým nadnárodním podnikáním do jednoho funkčního celku.“¹⁶⁶ Představitelé dceřiných společností byli často vybíráni zevnitř státu, ve kterém firmy působily, neboť tito lidé měli být schopni na místní politicko-mocenské úrovni prosazovat její zájmy. „Představitelé jednotlivých koncernových firem pak udržovali exkluzivní vztahy s vysoce postavenými politiky a úředníky bez ohledu na to, jednalo-li se o evropské a americké demokratické země, nebo o diktátorské či autoritativní režimy (nacistické Německo, fašistickou Itálii, stalinistický Sovětský svaz atd.). Koncernový charakter podnikání tak umožňoval pracovat s každým existujícím režimem, který nepopíral kapitalistické cíle podnikání – vyrábět, zhotovené zboží zpeněžit a akumulací zisku vytvářet další (investiční) kapitál.“¹⁶⁷ Z Vavrečky jakožto jednoho z nejdůležitějších lidí firmy se v tomto období stal ve zkratce řečeno mocný a bohatý člověk, který ve druhé polovině 30. let tento svůj význam ještě rozšířil. Ačkoli ve firmě působil jako obchodní ředitel, i nadále se zajímal o mnohé další oblasti zlínského firemního života: řešil například způsob výstavby baťovských měst, zlínskou kulturu i výzkumné laboratoře.¹⁶⁸

Po několika letech, kdy vystupoval jako soukromá osoba, respektive jako zástupce soukromého podniku, nikoli státu, se navíc ujal další vedoucí pozice. Jako určité předznamenání jeho kroků lze brát vstup do Československé strany národně socialistické v roce 1935. Ve straně se však nijak neangažoval a lze usuzovat, že to byl čin spíše účelový – dával jím najevo svou příslušnost tzv. k Hradu.¹⁶⁹ Na podzim 1936 se stal prezidentem Hospodářského ústředí, původně soukromé firmy, ustavené poté, co se novým premiérem stal Milan Hodža a prezidentem Edvard Beneš, a vzniklé z okruhu „československých bank, velkých průmyslových koncernů a zájmových svazů, jež byly [...] zainteresovány na střední a jihovýchodní Evropě.“¹⁷⁰ Jejím cílem bylo posílit spolupráci států Malé dohody (Československo, Jugoslávie a Rumunsko za podpory Francie) v reakci na ekonomicky expandující Německo, přičemž forma společnosti s ručením omezeným měla spolku umožnit i přímé obchodování – ve skutečnosti to však byla spíše záminka k samotnému vzniku než reálné využití. Vavrečka tak stanul v čele státem podporované instituce, ve které pů-

166 Marek, Martin. Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války, s. 71.

167 Tamtéž, s. 72.

168 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 31–32.

169 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 48.

170 Jančík, Drahomír. Třetí říše a rozklad Malé dohody: hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-1939. Praha: Karolinum, 1999, s. 22.

sobili též zástupci dalších velkých československých firem jako například Škodových závodů, Vítkovických železáren, Českomoravské Kolben-Daněk a Československé zbrojovky Brno. Za Československo začal opět vést jednání na státní úrovni: přednášel a účastnil se schůzek, přesvědčoval. O tom, že cesta z krize vede přes uvolnění trhu a zahraniční obchod.¹⁷¹ Byl přitom v podstatě i zástupcem firmy Baťa, která měla na úspěchu vyjednávání Ústředí eminentní zájem. Díky této pracovní rozdvojenosti byl však rozkročen i lokálně mezi Zlín a Prahu, díky čemuž byl stále nablízku i svým dvěma dětem, které v Praze od roku 1932 žily. V podobném duchu strávil Vavrečka i rok 1937 a počátek roku 1938, kdy navíc jako generální komisař připravoval československou expozici pro Světovou výstavu v New Yorku. Ta byla zahájena na jaře 1939, kdy již Československá republika oficiálně neexistovala.¹⁷² Častý kontakt udržoval též s prezidentem Benešem (jako ostatně i před ním s Masarykem, a to i v době po diplomatickém angažmá), jehož kancelář žádal o audienci obvykle po návratu ze zahraničí.¹⁷³

Bez ohledu na to, že zvrátit „velké dějiny“ nedokázal (a sám ani nemohl), lze 30. léta minimálně do roku 1938 hodnotit ve Vavrečkově případě jako navýsost úspěšná, jeho sociální i finanční kapitál očividně setrvale vzrůstal. O tom finančním svědčí několik věcí: v roce 1936 zakoupil zřejmě jako investici od Karla Schönborna velkostatek s rozlehlými lesy za více než 14 milionů korun, o čemž informoval dokonce i tisk.¹⁷⁴ Z roku 1937 pochází jeho dvoupodlažní, bohatě dimenzovaná vila na okraji Zlína, kterou projektoval baťovský architekt Vladimír Karfík. Vedle tří ložnic a místností pro služku a šoféra měla i vlastní laboratoř a Vavrečka ji s rodinou začal obývat zřejmě na počátku války.¹⁷⁵

Ve 30. letech Vavrečka také začal naplno budovat svou keramickou sbírku, se kterou započal již ve 20. letech.¹⁷⁶ Jeho zájem o umění v širokém smyslu slova byl již naznačen výše, o keramiku se začal zajímat zřejmě na konci 19. století během studií. Do roku 1940 nashromáždil na 300 předmětů, z toho 200 fajánsů „mimořádné kvality.“¹⁷⁷ Dnes ceněná sbírka byla nepochybně i ve

171 Tamtéž, s. 22 a 77–83. Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 50–57. Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 49–53.

172 Vavrečka se i těsně před vyhlášením Protektorátu snažil zajistit urychlený výjezd 13 lidí, kteří expozici připravovali, do USA a i po jeho vyhlášení se snažil o to, aby expozice nebyla zcela zmařena. V dubnu však říšské úřady rozhodly o upuštění od československé účasti. Halada, Jaroslav, Hlavačka, Milan. Světové výstavy: od Londýna 1851 po Hannover 2000. Praha: Libri, 2000, s. 178.

173 AKPR, fond KPR, inv. č. 1847, kart. 367, Ing. Hugo Vavrečka, vyslanec, 1922–1946.

174 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, Býv. vyslanec velkostatkářem, Národní osvobození, 16. 12. 1936.

175 Novák, Pavel, Ruszelák, Josef, ed. Zlínská architektura 1900-1950. Zlín: Čas Pozemní stavby, 1993, s. 51. Vila Hugo Vavrečky. Slavné vily. <http://slavnevily.cz/vily/zlinsky/vila-hugo-vavrecky>

176 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 31.

177 Kybalová, Jana. Keramická sbírka Hugo Vavrečky, s. 14.

30. letech výjimečná, což dokazuje i Vavrečkova korespondence s odborníky. Jeho sbírku lze přitom opět chápat dvojím, vzájemně provázaným způsobem: na jedné straně se zdá, že se snažil zachránit památky pocházející z Československa před rozprodáním mezi zahraniční sběratele. Vavrečka měl navíc v keramice a sběratelství i osobní zálibení, jak dokládají jeho rukou psané soupisy.¹⁷⁸ Zároveň lze ale předpokládat, že se i zde idea snoubila s účelem, neboť to mohla být též výhodná investice.

Zatímco doby jeho největší lelíčkovské slávy bylo možné chápat též jako určitou protiváhu starostem rodinným, pro 30. léta tato dichotomie neplatí. Vavrečkova manželka Josefa ho následovala do Zlína, a přestože k její osobě je dostupných pouze nemnoho pramenů, lze předpokládat, že byla spíše v domácnosti či si přivydělávala, než že by byla zaměstnána či provozovala jinou výdělečnou činnost na plný úvazek.¹⁷⁹ Jeho dcera Božena se po odchodu svých rodičů do Zlína spolu se svým bratrem Ivanem odstěhovala do Prahy a navázala tam, kde ve Vídni skončila: začala studovat umění na Filozofické fakultě a Akademii výtvarných umění a zároveň přispívala do módních časopisů, Ivan Vavrečka zahájil studium chemie na Vysoké škole chemicko-technologického inženýrství, která byla tou dobou součástí Českého vysokého učení technického.¹⁸⁰ Každý z nich tak jakoby navazoval na zájmy svého otce přesně z poloviny.

Pravděpodobně v téže době se však Božena seznámila s rozvedeným stavitelem, podnikatelem a mecenášem Václavem M. Havlem, který tou dobou spolu se svým bratrem Milošem vlastnil a provozoval jak pražské kulturní centrum Lucernu a výletní restauraci Barrandovské terasy, tak filmové ateliéry na Barrandově. Od roku 1923 byl V. M. Havel mimo jiné členem zednářské lóže Dvacátý osmý říjen a právě díky němu víme, že též Vavrečka se stal svobodným zednářem, pravděpodobně ale až později než sám Havel. Podle Niny Pavelčíkové je dokonce možné, že lóži sám spoluzakládal.¹⁸¹

Když se za něj v roce 1935 Božena Vavrečková provdala, jednalo se o velice prestižní událost, o které nejenže psal opět i denní tisk, ale zároveň se tím spojily dvě velice významné rodiny, které navíc měly společný zájem: podnikání (buď v odlišných odvětvích) i stavitelství (skrze Boženina strýce Vincence Kolbingera). Božena Havlová již diplomovou práci nedopsala. V

178 Tamtéž, s. 14–15.

179 NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931–1940, kart. 11822, sign. V 1134/5 vavrečka josefa, Žádost o vydání cestovního pasu Josefy Vavrečkové, zřejmě září či říjen 1937. Zde označila své zaměstnání jako „soukromnice“.

180 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 23. Historie. Vysoká škola chemicko-technologická v Praze. <https://www.vscht.cz/skola/historie>

181 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 337. Čechurová, Jana. Čeští svobodní zednáři ve XX. století. Praha: Libri, 2002, s. 430. Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 31.

říjnu 1936 se narodil první Vavrečkův vnuk Václav, v říjnu 1938 druhý vnuk Ivan, Božena následně zůstala v domácnosti a naplno se věnovala rodině.¹⁸²

Její prozatím svobodný bratr Ivan Vavrečka naproti tomu v téže době, v akademickém roce 1938/1939, dokončoval studium na vysoké škole a zároveň byl přijat do firmy Baťa, kde měl jako chemik vyvíjet nové výrobní metody – za tím účelem měl být ve stejné době vyslán do Spojených států amerických.¹⁸³ Již tehdy navíc spolupracoval s Ottou Wichterlem a plánoval své doktorské studium.¹⁸⁴ Tentýž akademický rok začal ovšem o poznání neklidněji pro jeho otce.

Již delší dobu se v Československu vedly debaty o tom, zda by neměla mít republika též centralizovanou státní propagandu – instituci, která bude připravovat a prosazovat propagační strategie, hájící zájmy státu. Význam takového úřadu stoupal úměrně se vzrůstající silou Adolfa Hitlera a jeho stoupců v Československu, neboť bylo očividné, že německá protistrana, kde ministerstvo pro lidovou osvětu a propagandu vedl již od roku 1933 Joseph Goebbels, je výrazně napřed. Československá vláda zřídila domácí úřad s podobnou agendou v polovině září 1938.

Nadcházející období je ve stávající literatuře nazýváno vrcholem Vavrečkova politického života.¹⁸⁵ Právě on byl totiž pověřen vedením tohoto nově vzniklého vládního rezortu, což po chvílích váhání také přijal, a stal se tak na období od 16. září do 1. prosince 1938 ministrem propagandy, respektive ministrem bez portfeje s upřesněním oblasti působení na propagandu ve vládách Milana Hodži a Jana Syrového.¹⁸⁶ Stejně jako v Budapešti sice mohl začít budovat nový úřad, ale za docela jiných podmínek. Vrchol to byl tak čistě formální: bezpochyby to byla nejvyšší politická funkce, kterou ve svém životě zastával, ovšem z dostupných pramenů se nezdá, že by sám Vavrečka vítal tuto funkci se zvláštním nadšením – spíše to byl v daném časoprostoru příslavečný danajský dar.

Klíčovými prameny pro toto období jsou zejména poválečné výsledky Vavrečky a jeho spolupracovníků, které je ovšem vždy nutné číst s ohledem na dobu, ve které vznikly. A právě tento kontext, období po roce 1945, bude jádrem dalších kapitol. Pro účely této části si proto dovolím uvést zatím pouze

182 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 22–23.

183 NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941–1950, značka fondu PŘ 1941–1951, kart. 12143, sign. V 1341/7 vavrečka ivan, Žádost o povolení k vydání cestovního pasu, 10. 11. 1938.

184 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 54.

185 Tamtéž, s. 53. Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 57.

186 Historie minulých vlád. Vláda České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/>

tolik, že Vavrečka od počátku působení velice aktivně spolupracoval se zástupci sdělovacích prostředků a dával jim pokyny, jak mají záležitosti státu prezentovat pro veřejnost. Potýkal se i s praktickými nesnázemi, jako byl nedostatek financí a pracovního místa – často úřadoval ze svého pražského bytu.¹⁸⁷ V této vypjaté době též očividně nebyl čas příliš řešit střet zájmů: jak upozornil David Kolumber, Vavrečka totiž vůbec neměl být jmenován ministrem, neboť byl členem správního orgánu u Bati, čímž porušoval ústavní listinu.¹⁸⁸ Stejně tak mezi své spolupracovníky si Vavrečka sám vybíral lidi, které znal z minulosti: z firmy Baťa, z Lidových novin a dalších listů, z ministerstev.¹⁸⁹

Již z časového rámce je zřejmé, že měl Vavrečka na starosti československou propagandu v době velice svízelné: necelý týden po jeho nástupu do funkce vydala skupina bývalého britského ministra Waltera Runcimana – tzv. Runcimanova mise do Československa – závěrečnou zprávu, ve které doporučovala československé vládě, aby okamžitě postoupila oblasti s převážně německým obyvatelstvem Německu. Po prvotním nesouhlasu vláda po tlaku z Británie a Francie tento požadavek přijala. Následovaly protesty obyvatel, demise staré a ustavení nové vlády. Na konci září byla přijata tzv. Mnichovská dohoda, která bez přizvání zástupců Československa k jednání zemi přikazovala postoupit sudetské území Německu. Vavrečka po celou tuto dobu nejenže v kuloárech radil novinářům, jak mají psát, ale také vystupoval na veřejnosti, psal projevy a sám se radil se zástupci tehdejší intelektuální elity, například Ferdinandem Peroutkou, Eduardem Bassem, se kterým se znal již z Lidových novin, nebo Karlem Čapkem, který mu psal naléhavé dopisy, ve kterých prosil o radu, jak může pomoci, a psal (i anonymně) texty pro rozhlas i pro noviny.¹⁹⁰

Sám Vavrečka se zřejmě snažil mezi všemi vzrušenými reakcemi hledat klidnější cestu, která by v daných podmínkách přece jen přinesla alespoň nějaký smír, přitom však neopomínal vysvětlovat mezinárodní rozměr vládních rozhodnutí a racionálně vykládat, které možnosti byly reálné a které by měly spíše ještě horší důsledky. Po přijetí rozhodnutí Runcimanovy mise tak například pronesl, že „je třeba v jistých chvílích větší odvahy k životu, než k sebevraždě.“ Mimořádná situace však i ve Vavrečkovi vzbudila nezvyklou reakci, když snad vůbec poprvé využil ve svém veřejném projevu odkazů ke křesťanství, v jehož tradici vyrůstal: „A Bůh ví, že není na světě čestného

187 Archiv bezpečnostních složek (ABS), fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 15.–21. 6. 1946.

188 Kolumber, David. Koncern Baťa prizmatem vývoje po druhé světové válce: vybrané právní aspekty. Rigorózní práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2014, s. 19.

189 NA, fond Zahraniční úřad Berlín, kart. 68, sign. 136-68-3/44, Zpráva o československém úřadě propagandy, říjen 1938.

190 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 15.–21. 6. 1946. Čapek, Karel, Opelík, Jiří, ed. Tichý hlas: neznámé i známé texty z roku 1938. Praha: ARSCI, 2005.

člověka, jenž by směl říci, že jsme byli ustrašení a zbabělí [...] obětujeme [se] za spasení Evropy, podobně jako se obětoval před věky za spasení lidstva ten Velký Svatý, jenž byl trním korunován a na kříži přibit. Drazí bratři, sestry, otcové, matky, děti, nebudeme dnes vyčítati těm, kdož nás nechali o samotě bez opory. Dějiny pronesou svůj soud nad dnešními dny. [...] Do nového života jdeme se vztyčenými hlavami.“¹⁹¹

Po přijetí Mnichovské dohody to byl Vavrečka, kdo opět jako první (prostřednictvím hlasu herce Zdeňka Štěpánka) promluvil k občanům. V proslovu nejprve zmínil citovou stránku celé věci („veliké srdce malého národa bilo na poplach“), aby vzápětí vyzval k navrácení se k rozumnému uvažování: Francii, Velkou Británii, Itálii a Německo nikterak vášnivě nezatracoval, pouze poznamenal, že v dané situaci ani se Západem již „počítat nemohli“. Vysvětlil též, proč se vláda neobrátila o pomoc na Rusko, které by bývalo bylo ochotné zakročít: sovětská vojska by jednak přišla pozdě, jednak – a zejména? – by se tím Československo postavilo na stranu bolševismu, to jest „celá Evropa [...] by byla válku pokládala za boj bolševismu s Evropou. A tak by byla patrně *celá Evropa* táhla proti Rusku a tím i *proti nám*.“ Ve druhé polovině projevu Vavrečka vyzýval k jednotě a k tomu, že když bude nový stát Čechů, Slováků a Podkarpatských Rusů postupovat společně, bude mít konečně podporu i západních států. Snažil se tím tuto událost vidět i pozitivně jako výzvu do budoucna: „založíme nový stát pevně ukutý a obrozený. [...] Snáze a jasněji než dříve můžeme upravit svůj poměr ke všem cizím státům. [...] Bude možno i hospodářsky lépe zajistiti naši zem a naše zájmy.“ Občany vyzýval ke kázni při vyklízení sudetského území, vojákům zase vzdával hold, ale nabádal je ke spořádanému ústupu. „Před námi však svítá nová budoucnost, která bude tím slibnější, čím více do ní vložíme houževnatosti a síly k práci.“¹⁹²

Ve vztahu k veřejnosti se tedy bezpochyby snažil chovat tak, jak od něj funkce vyžadovala: klidně, rozumně a rozvázně. Osobní pohnutky přitom nezastíral, ale projevoval je pouze minimálně. Zároveň dal jednoznačně najevo – navzdory velkému „mnichovskému“ zklamání – svou inklinaci k Západu, respektive k Evropě, a vyhraňoval se vůči „bolševismu“. (Což mu také pozdější marxističtí historikové budou mít pravidelně za zlé.¹⁹³)

Po Mnichovu setrval Vavrečka ještě dva měsíce ve funkci a byl tak přítomen všem důležitým jednáním například o stanovení nových hranic jako člen delimitační komise. Zároveň se nadále snažil budovat propagační kanály a (nakonec neúspěšnou) spolupráci napříč rezorty. V pracovním prostředí vy-

191 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, projev Huga Vavrečky z 21. 9. 1938.

192 Rozhlasový projev Huga Vavrečky, 30. 9. 1938. Citováno dle: Šubrová, Klára. Mnichovské dny a jejich ohlas v rozhlasovém vysílání. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012, s. 86–87.

193 Viz např. Král, Václav. Dny které otřásl Československem. Praha: Naše vojsko, 1975, s. 294 a 304.

stupoval rázně a snažil se přizpůsobit novému *diskurzu*, ovšem opět zcela typicky po svém: nejdříve se jako ministr – pragmaticky, v nové době – postavil za zákaz Osvozeného divadla Voskovce a Wericha, které prý příliš zesměšňovalo politiky a úřady, protože nebylo vhodné, aby byla „část občanstva vychovávána v tomto směru.“¹⁹⁴ Soukromě jim však Vavrečka – který se před 30 lety proslavil mimo jiné jako autor *Lelíčka*, skutečně zesměšňujícího politiky i úřady – pomohl s odjezdem do Spojených států, a to zřejmě finančně i administrativně.¹⁹⁵

Tato dvojí tvář – veřejná a soukromá – je přirozená u každého a v každé situaci.¹⁹⁶ Pro Vavrečku v tomto období ovšem významně problematizuje pojmání jeho ministerského angažmá jako nějakého vrcholu. Nejenže sám od jistého okamžiku nepochybně moc dobře věděl, že jeho mise již nemůže být úspěšná, neboť započala příliš pozdě, ale o tom, že tyto tři měsíce prožíval těžce, hovořili i jeho nejbližší. Jeho zeť Václav M. Havel například po letech ve svých pamětech vzpomínal, kterak na jedné straně výše zmíněný Walter Runciman býval častým hostem barrandovských Teras, kde hovořil s různými politiky i diplomaty, a jak přitom na druhé straně jeho tchán míval „ustaraný výraz z množství neradostných zpráv a z bezmocnosti naší vlády.“¹⁹⁷

Také jeho šéf Jan Antonín Baťa zachytil Vavrečku v tomto období, ovšem v docela jiném žánru: taktéž s odstupem, leč jako románovou postavu. Při práci s takovými prameny je nutné pracovat s jistou mírou obezřetnosti, vyvolané autorskou a literární stylizací – v tomto případě zejména sebe, ale i ostatních –, nicméně pořád se jedná o pozoruhodný pohled. Baťa totiž ve svém románu *Těžké časy*, vydaném až mnoho let po jeho smrti, Vavrečku vykreslil jako člověka se smyslem pro humor, nejen přívětivý, ale i cynický, sarkastický, a jako občasného bručouna se zvláštní vlastností dohlédnout dále než jeho okolí. Zejména ale zachytil jeho popudlivost a frustraci během neúspěšného ministerského angažmá,¹⁹⁸ stejně jako jeho vyčerpání po návratu do Zlína. Vavrečka: „Říkejte si co chcete, ale jestli mi tu někdo ještě řekne jedno slovo o politice, tož mu hodím na hlavu tady ten telefon, že nebude ani politicky stačit uhnout,“ vyhrožoval. „A pamatujte si, páni: My jsme tady tu situaci nezavinili a nebudeme na ní nic spravovat. Kdo si to nasvinil, ať si to vylizuje.... My, tady v tomto domě, jsme vždycky jenom sloužili poctivě tomuto národu a lidstvu. Nám nemá kdo co vytýkat. A nebude mít co vytýkat. My budeme ševcovat a starat se o náš obchod a to bude to jediné, co budeme dělat.“ [...] Toto

194 Cinger, František. Tiskoví magnáti Voskovec a Werich: (Vest pocket revue) - (Lokální patriot). Praha: Akropolis, 2008, s. 45.

195 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 76–77. Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 56.

196 Viz např. Goffman, Erving. Všichni hrajeme divadlo: sebereprezentace v každodenním životě. Praha: Portál, 2018.

197 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 372.

198 Baťa, Jan Antonín. Těžké časy: román z průmyslového života. Krásná Lípa: Marek Belza, 2008, s. 114–116 a 122–124.

byl jiný Vavrečka nežli před třemi měsíci. Tento člověk tu zestaral o deset let během těch málo týdnů.“¹⁹⁹

Jakkoli je zcela na místě namítnout, že se jedná o literární text, vzniklý navíc až s odstupem po rozebíraném období, přesto svědčí nikoli jen o tom, že Vavrečku angažmá ve vládě po všech stránkách vyčerpalo, zhoršilo jeho zdravotní stav a zřejmě zasel averzi vůči politice, ale vypovídá též sekundárně o vlastním vnímání místa firmy Baťa v československé společnosti skrze jejího šéfa J. A. Baťu, respektive skrze postavu Huga Vavrečky: firma má zkrátka poctivě obchodovat, vyrábět boty – „a nic jiného.“²⁰⁰

Reálného Vavrečku následně ve vládě vystřídal jeho kolega-ředitel Dominik Čipera, který od 1. prosince 1938 do 19. ledna 1942 zastával post ministra veřejných prací ve vládách Rudolfa Berana a Aloise Eliáše.²⁰¹ I ve Zlíně se tak skutečně pouze „vystřídali“, neboť oba jako ministři nejspíše trávili většinu svého času v Praze či jinde na cestách a do Zlína dojížděli pouze o sobotách na pravidelné porady vedení.²⁰²

Edvard Beneš se mezitím nacházel od října 1938 v exilu, o dva roky později byla plně uznána československá exilová vláda pod jeho vedením, do které patřil mimo jiné jako ministr spravedlnosti i Jaroslav Stránský, Vavrečkův spolupracovník z ministerstva a někdejší svatební svědek z okruhu Lidových novin. Sám Vavrečka se do politiky již nikdy přímo nevrátil. Citovaný úryvek z *Těžkých časů* však pomáhá pochopit činnost Vavrečky i celé firmy během 2. světové války.

Nadcházející válečné období je nepochybně jednou z nejkomplicovanějších etap existence firmy Baťa, neboť jednak probíhala za mimořádně obtížných okolností, jednak se stala posléze záminkou k poválečnému ovládnutí firmy a odstavení stávajícího vedení. Právě výsledky jednotlivých ředitelů jsou jedním z nejčastěji citovaných pramenů, přičemž zejména konstanty a proměny sebe-reprezentací Huga Vavrečky v nich obsažené budou jedním z hlavních námětů následující kapitoly. Cílem této závěrečné části druhé kapitoly proto není podat komplexní obraz o působení firmy Baťa během války, respektive Huga Vavrečky v ní. Mým záměrem je spíše ukázat základní obrysy řízení firmy ve válečném stavu a cesty, jaké firma i Vavrečka volili.

Již na jaře 1939 po vyhlášení autonomní Slovenské republiky a následného Protektorátu Čechy a Morava odjel stávající šéf Jan Antonín Baťa – bez úmys-

199 Tamtéž, s. 122.

200 Tamtéž.

201 Historie minulých vlád. Vláda České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/>

202 Baťa, Jan Antonín. *Těžké časy: román z průmyslového života*, s. 97. Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. *Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů*, s. 40.

lu se vrátit – do Spojených států amerických, které do války vstoupily teprve na konci roku 1941, díky čemuž mohl zpočátku volně komunikovat se „zlínskou ředitelkou“. Záminkou se mu přitom stala návštěva světové výstavy v New Yorku, kterou za již neexistující československou stranu na dálku organizoval i Vavrečka. Několikačlenné vedení koncernu se záhy začalo radit o tom, jak firmu co nejvíce ubránit před zásahy třetí říše a jak ji zachovat v českých rukou (viz „nejčestější firma“ Tomáše Bati...). Při dlouhodobé nepřítomnosti majoritního vlastníka by totiž okupační správa mohla snadno zasáhnout do podnikového vedení. Dohoda tudíž zněla následovně: Baťa si jakožto stávající držitel všech akcií ponechá pouze 40 procent, dalších 35 se po 7 procentech rozdělí mezi zlínské ředitele (Dominik Čipera, Hugo Vavrečka, František Malota, Josef Hlavnička a Hynek Baťa) a 25 procent bude držet vdova po Tomáši Baťovi Marie Baťová. Hlasovací právo nad svými 40 procenty svěřil Baťa svému švagrovi Hlavničkovi.²⁰³ Právě vyrovnání těchto změn v podílech ve firmě bude jedním z velkých témat po válce. Pro dobu válečnou, která započala útokem Německa na Polsko v září 1939, se však prozatím jednalo o relativně důvěryhodnou strategii.

Vedle vnitropodnikového rozdělení rolí museli se však potýkat také s tlaky z protektorátní, respektive říšské strany. Konkrétně se již od jara 1939 ve firmě pohyboval „známý podnikový germanizátor“ Maximilian Bernhuber, jehož působení mohlo a zřejmě mělo vést až k plnému přesunu výroby obuvi do Německa, přičemž se vedení domnívalo, že zlínské závody měly následně přejít na zbrojní výrobu. Jakožto zkušený byznysmeni s vazbami na místní úřady i protektorátní vládu však ředitelé Bernhubera umně odváděli od podstatných informací, až se jim nakonec podařilo prosadit personální změnu a do podniku jakožto povinného „německého ředitele“ – respektive člena správní rady – získat Albrechta Miesbacha, který v té době sloužil jako důstojník u Luftwaffe. Stalo se tak na doporučení berlínského advokáta Fritze Ludwiga, se kterým vedení mimo jiné skrze Vavrečku jednalo již v minulosti a důvěřovali jeho protinacistickým postojům. Nepsaná dohoda o tom, že Miesbach pomůže udržet vliv na firmu v českých rukou, byla stvrzena v červnu 1940, kdy Miesbach do firmy nastoupil a setrval po celou dobu války – v duchu nepsané dohody relativně úspěšně.²⁰⁴

Vyjednávání tohoto typu pokračovalo ještě v roce 1942 po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, kdy znovu zesílil tlak na dosazení dalšího „německého ředitele“. Stal se jím Wilhelm Marotzke, který tou dobou již působil ve Zlíně. Vedení se však i s tímto problémem účinně vyrovnalo: neobsadil místo ve správní radě s reálnou rozhodovací pravomocí, ale pouze v radě dozorčí. Vedení však záhy pochopilo, že Marotzke nebude s to hrát roli jako Miesbach. Byli ale zřejmě vůči němu natolik rezistentní, že si

203 Marek, Martin. Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války, s. 130.

204 Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů, s. 118–125.

Marotzke sám opatřil lepší pozici u zbrojařských podniků v Německu. Vedení se následně dohodlo s Walterem Bertschem, někdejším vedoucím 2. oddělení Úřadu říšského protektora, v jehož gesci bylo od roku 1939 hospodářství a finance a se kterým původně domlouvali i výměnu Bernhubera za Miesbacha. Bertsch nyní působil jako ministr hospodářství a práce ve vládě Jaroslava Krejčího (1942–1945), post v dozorčí radě přijal a plnil svou roli podobně jako Miesbach, navíc se držel daleko více v pozadí.²⁰⁵

Již z těchto příkladů je zjevné, že Vavrečka jako člen vedení koncernu významně využíval všech svých schopností vyjednávače, diplomata a ministra s vazbami na obchodní, politické i správní špičky té doby – jinak řečeno: naplno využíval svůj sociální kapitál. Ostatně minimálně do konce roku 1940 byl sám ředitelem výše zmiňovaného Hospodářského ústředí, dále místopředsedou Ústředního svazu českého průmyslu a organizoval různé výstavy,²⁰⁶ jeho nejbližší kolega Čipera, který byl dlouholetým starostou Zlína, zasedal do začátku roku 1942 v protektorátní vládě pod vedením Aloise Eliáše, popraveného za svou odbojovou činnost v červnu 1942. Do dozorčí rady ovšem pár měsíců nato zasedl zmiňovaný Walter Bertsch, díky čemuž měla firma ve svých řadách – byť na mnohem méně důležité pozici – dalšího ministra, jakož i po celé období od Mnichova do konce války de facto spojení přímo na československou, potažmo protektorátní vládu (Vavrečka – Čipera – Bertsch), byť s očividnými úmysly tohoto spojení využít k zachování předválečného statusu quo.

Právě toto pomezí oficiální činnosti a neformálních vztahů, které v důsledku měly nabourat oficiálně proklamovanou prorežimnost, bylo pro tuto dobu charakteristické. Na jedné straně se členové vedení snažili vyjednávat s úřady tak, aby firmu *ubránili* ve stávajícím *českém* vlastnictví. Nestavěli se však pouze do defenzivní role, ale snažili se firmu i nadále *rozvítet*: tak například po rozdělení Československa mimo jiné Vavrečka vyjednával s Josefem Tisem, prezidentem Slovenské republiky, neboť bylo jasné, že se ztíží obchodování firmy v nově vzniklém státě. Výsledkem byla oboustranně prospěšná dohoda: koncern Baťa poskytl slovenské vládě vysoký úvěr, za což získal svobodu podnikání na slovenském území, které se v průběhu války úspěšně rozvíjelo. Obdobně konsenzuálně k nové vládní garnituře si počínali například i v personálních otázkách při obměnách vedoucích pozic.²⁰⁷

Již zmiňovaný Martin Marek ve své knize podrobně analyzoval podnikání koncernu, respektive jeho dceřinných společností na území válečné Evropy. Jakkoli by i pouhá rekapitulace výsledků jeho výzkumu vydala na mnoho

205 Tamtéž, s. 306.

206 NA, fond Hartmann Josef, Dr., kart. 12, sign. 45-1/1/34, pozvánka na schůzi Představenstva a Dozorčího výboru Hospodářského ústředí, 2. 12. 1940. Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 54.

207 Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů, s. 337. Marek, Martin. Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války, s. 158–159.

stran textu, domnívám se, že si konání firmy mohu dovolit shrnout následujícím způsobem: firma skrze dceřinné společnosti již od konce 30. let transformovala původně rodinnou firmu v koncern s nadnárodní působností a v nastaveném směru pokračovala i za války. Nebylo možné na jednom místě výrobky vyrobit a následně je po celém světě prodávat, neboť různé země generovaly různé požadavky a preference zákazníků, ale především neměly české výrobky vždy volný přístup na zahraniční trhy – nadto ve válečném stavu. Daleko spíše byly vázány různými celními omezeními, pročez bylo výhodnější výrobu situovat do jednotlivých zemí a tam zboží také prodávat. Pozoruhodný je třeba příklad Švýcarska, kdy se švýcarská dceřinná firma snažila o vytvoření co nejdůvěryhodnějšího dojmu, že se vlastně jedná o švýcarský výrobek, ačkoli podnik spadl do koncernu Baťa. Rozhodující slovo v dceřinných podnicích tudíž měla nakonec vždy „zlínská ředitelna“, respektive mateřská zlínská centrála, která zároveň do celého světa tímto způsobem šířila své know-how, přičemž za tím účelem vysílala i své odborníky a kvalifikované pracovníky, kteří provozy často zahajovali.²⁰⁸

Martin Marek přitom neanalyzoval pouze ekonomické ukazatele koncernového podnikání, ale například i baťovské představy o výstavbě „ideálního města“, do nichž Vavrečka též v tomto období silně vstupoval, či nucené práce osob židovského původu. Zejména k poslednímu příkladu je nutno dodat, že práce u Bati byla sice zřejmě jednou z těch lepších možností, které mohly Židy v tomto období na nucených pracích potkat, ale koncern zároveň nikdy nepřijal žádnou obecně závaznou strategii, jak se k diskriminovaným skupinám v rámci podniků za války chovat. Právě to podle Marka odpovídalo „koncernové logice, podle které se zlínská centrála ve vztahu k autonomním pobočkám primárně orientovala na kontrolu ekonomických ukazatelů, a nikoli na „personální otázky“.“²⁰⁹ Sám autor následně shrnuje: „Druhá světová válka znamenala pro chod koncernu vážné bezpečnostní riziko, současně však skýtala nezanedbatelný ekonomický potenciál. Baťovský management, přistupující pragmaticky k mezinárodní politické situaci, považoval za důležité rozpoznat i za nové situace ekonomickou perspektivu konkrétních zemí, naplánovat vícefázovou expanzi a následně tyto země opanovat koncernovými výrobky. Výsledky dosažené na některých trzích (na Slovensku či v Německu) ukazují, že vedení koncernu dokázalo uspět i v podmínkách válečné ekonomiky.“²¹⁰

Stručně řečeno: způsob vedení koncernu, jehož byl Vavrečka integrální součástí, v období předcházejícím i během 2. světové války lze zkrátka chápat jako ekonomický pragmatismus. Jakožto zástupci jedné z největších českých firem museli pochopitelně jednat i s představiteli protektorátu, třetí říše i je-

208 Marek, Martin. Středoevropské aktivity Baťova koncernu za druhé světové války, s. 298–299 a 439–445.

209 Tamtéž, s. 438.

210 Tamtéž, s. 444.

jích satelitů jako například zmíněné Slovenské republiky. To, co jim bude po roce 1945 však předkládáno jako prohřešek, jim nyní pomohlo setrvat ve svých funkcích, uchovat firmu v českém vlastnictví a udržet si vliv na její chod. Ústupky, vyvolané válečným stavem jako transformace části výroby pro válečné potřeby třetí říše (zejména výroba pro Wehrmacht), jsou nezpochybnitelné. Právě to jim však umožnilo i další aktivity, které již tak jednoznačné nebyly.

Z poválečných svědectví – zejména tedy z těch, které měly obžalovaným bývalým ředitelům pomoci – totiž vyplývá, že vedení koncernu se snažilo využít své pozice nejen k produkci zisku, udržení moci a obchodní expanzi, ale též k pomoci těm, kteří se ocitli ve svízelnější situaci než oni sami. Jsou tak například známy informace o tom, kterak baťovské vedení podporovalo zlínský odboj, vytvořilo a distribuovalo vysoké finanční částky, určené na pomoc rodinám zatčených a vězňených, v důsledku čehož byli jeho členové několikrát v hledáčku gestapa. Důležitou roli zde ale zřejmě sehrál Miesbach, který dokázal tento tlak vždy eliminovat, takže nebyli nijak postiženi.²¹¹

Krom toho vedení využívalo možností svého rozsáhlého podniku a zaměstnávalo lidi, kterým by jinak například v pozdějších letech hrozilo totální nasazení na území třetí říše. Hned po uzavření vysokých škol 17. listopadu 1939 tak do Zlína zamířili Vavrečkův syn Ivan spolu s Ottou Wichterlem, kteří původně působili na Českém vysokém učení technickém jako chemici. Podobně v průběhu války našlo u Bati přechodný „azyl“ množství dalších studentů, pedagogů, vědců, novinářů či příslušníků armády, což zavedlo příležitost k rozvoji jejich práce u Bati – ovšem samozřejmě zčásti tajně. Tímto způsobem zejména pod Vavrečkovým „krytím“ ve Zlíně vznikla chemická laboratoř Stanislava Landy, ve které Wichterle a další vyvíjeli tzv. nové hmoty. Nejnovější výsledky se však snažili co nejvíce tajit před nacisty, aby nebyly zneužity v boji a naopak mohly být využity k poválečnému rozvoji.²¹² Ostatně jak bylo řečeno výše, Vavrečka měl pro chemii, kterou vystudoval jeho syn, i pro další přírodní vědy očividně slabost, neboť měl i ve své vile vlastní laboratoř.

Když v únoru 1940 Vavrečka oslavil 60. narozeniny, vyšly k jeho jubileu články či přímo blahopřejné texty například v Národních novinách, Českém slovu, Národní politice, Národních listech, Národní práci a Večerníku Národní práce, Zlíně, Venkovu či Lidových novinách.²¹³ Vavrečka také dále vystupoval v médiích a reprezentoval firmu na veřejnosti. Zřejmě to provo-

211 Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů, s. 116 a 241. Vavrečka byl vyšetřován i v letech 1940–1941, kdy byla prováděna „revize jeho jmění“ za účelem zjištění, zda se během svého politického angažmá neprávem neobohatil. Všechny závěry tohoto šetření však vyzněly ve Vavrečkův prospěch. NA, fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1941-1950, kart. 1732, sign. 42/V-39/6.

212 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 60–61.

213 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv, Praha – výstřižkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo.

kovalo české fašisty, kteří ho, jak tvrdil po válce, začali mimo jiné i z důvodu předválečného spojení s nyní exilovým prezidentem Benešem různě urážet či nazývat židozедnářem²¹⁴ – zednářem sice byl, ale Židem nikoli. Pro Vavrečku to však nebyla první zkušenost s ideologicky laděnými kritickými články v novinách přímo proti jeho osobě. Relativně nevybíravé byly již texty, které zpochybňovaly některá jeho rozhodnutí z dob vídeňského diplomatického angažmá, kdy byl například kritizován kvůli podpoře Spolku Komenský, který provozoval ve Vídni českojazyčné školy a vychovával tak údajné „čsl. kolonisty [...]“.²¹⁵ V období kolem Mnichovské dohody zase probíhaly proti rozhodnutí vlády, jejímž byl členem, rozsáhlé protesty. Nedomnívám se proto, že by tyto články Vavrečku nějak osobně zasáhly a chtěl se kvůli nim stáhnout do ústraní.

Nepřímo to ostatně potvrzuje i jeho další činnost, neboť ještě v roce 1940 ve Zlíně vyšla bibliofilie *Lidová keramika moravská a slovenská ve sbírce Huga Vavrečky* a dále jeho krátká povídka *Odpust*, v roce 1941 přispěl spolu s Wichterlem svým textem o syntetických vláknech do výboru *O nových textilních vláknech*.²¹⁶ V roce 1942 se stal členem představenstva Českého technického muzea v Praze,²¹⁷ o rok později byl zvolen do správního výboru.²¹⁸ V tomtéž roce vyšla jeho povídka *Stroj* z roku 1911 ve výboru *Padesátka Lidových novin* a v periodiku Zlín jeho článek *Práce a vynalézavost*, ve kterém popisoval, jak se v průmyslu dosahuje pokroku a vynálezů, přičemž text končí opět apelem na mladou generaci.²¹⁹ Svým způsobem je absurdní, že Vavrečka veřejně psal o tom, jak u Bati vzdělávají mládež a dosahují výborných výsledků výzkumu, když se je přitom snažili po celou válku tajit. Byla to ostatně možná i tato jeho záliba v provokacích a cynickém humoru, vyslovovaném i vůči nacistům, která přidělavala obavy jeho spolupracovníkům a vedla je zhruba v tomto období k myšlence, zda by neměl Vavrečka odejít do penze. Ten to však rezolutně odmítl s odůvodněním, že by na jeho místo mohl nastoupit Němec.²²⁰

214 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 87.

215 Viz např. NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, zpráva o článku z 8. 11. 1928 a článek Co tomu říká vídeňský vyslanec pan Vavrečka?, Nový večerník, 12. 11. 1929.

216 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 62. Englišova šedesátka: Ke dni 17. srpna 1940. Praha: Kroužek přátel prof. Dr. Karla Engliše s prof. Dr. Fr. Weyrem a ministrem Dr. J. Kalfusem v čele, 1940, s. 121–123. O nových textilních vláknech. Praha: Textilní ústav, Výbor pro nové hmoty, 1941. Jedná se zřejmě o zvláštní otisky z časopisu Textilní obzor, ročník XXXVIII.

217 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 61–62.

218 Chemické listy pro vědu a průmysl: orgán České chemické společnosti pro vědu a průmysl. Praha: Česká společnost chemická, 1944, ročník 38, číslo 7–8, s. 89.

219 Těsnohlídek, Rudolf. Padesátka Lidových novin: výběr z "Večerů" Lidových Novin (1911-1914) a ze soudniček Rudolfa Těsnohlídka. Brno: Lidové Noviny, 1943, s. 244–260. NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, Vavrečka, Hugo. Práce a vynalézavost, Zlín, 8. 1. 1943.

V březnu 1943 se nicméně Vavrečka z továrního města přece jen musel načas stáhnout, neboť ho postihl těžký infarkt. Léčil se ve Zlíně, ale rekonvalescence byla dlouhá: několik měsíců byl upoután na lůžko a léto strávil odpočinkem v rodinném sídle rodiny Havlových u Tišnova na Havlově. Byl tedy méně přítomen ve firmě, nicméně o většině agendy byl informován a vedení se často scházelo i u něj ve vile, aby neztratil přehled.²²¹ V téže době navíc tragicky zahynul Josef Hlavnička, jeden ze členů vedení, Bařův švagr a jeho zástupce ve Zlíně. Jeho akcie následně odkoupili zbývající čeští členové vedení.²²²

Ani po této zdravotní příhodě Vavrečka podle všeho nehodlal zpomalit. V roce 1944, kdy koncern slavil 50 let od svého vzniku, naopak plánoval další rozvoj podnikového zázemí, když navrhoval propojit průmyslové aglomerace se zemědělským provozem. Ve Zlíně chtěl po válce rozšířit kulturní a vzdělávací instituce jako zoologickou zahradu, muzejní komplex, obrazárnu...²²³

Naposledy v této kapitole si ale dovolím (hořce) dodat: ani tentokrát věci nedopadly podle Vavrečkových představ.

220 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního rádce 1932-1952, s. 97.

221 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 15.–21. 6. 1946.

222 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Bařova prvního rádce 1932-1952, s. 98.

223 Pavelčíková, Nina. Ředitel Bařových závodů Hugo Vavrečka, s. 63–64.

3. Konec války aneb „faire le mort“ (1944–1945)

Zatímco během války první pomáhal Vavrečka Maffii a Masarykovu státo-
tvornému projektu jménem Československo, během války druhé se již nesna-
žil budovat něco nového, ale spíše rozvíjet to stávající a udržovat status quo.
Po celou dobu proto zastával jednu z nejexponovanějších pozic v českém prů-
myslu, jednal se zástupci protektorátních i říšských úřadů a snad aniž by to
věděl, ocitl se několikrát v hledáčku gestapa. Válečný stav bezpochyby přinesl
do jeho pracovního života množství starostí a nejspíše i obavy o jeho přátele,
z nichž někteří skončili v koncentračních a vyhlazovacích táborech či byli
jinak ohroženi na životě. Vavrečka se však přímému ohrožení v prvních letech
války úspěšně vyhýbal.

Vše se změnilo na podzim roku 1944. Již od jara sice nad Zlínem přelétala
letadla Spojenců, která bombardovala německá města, v říjnu 1944 však do-
padly první bomby i na Zlín. Situace eskalovala 20. listopadu, kdy byl ame-
rickým letectvem podniknut nálet na město, zabito více než 20 lidí a zničeno
množství budov i infrastruktury. Právě tento moment nastartoval rozsáhlou
rodinnou korespondenci, a to zejména mezi Hugem a Josefou Vavrečkovými
na jedné straně a především Boženou Havlovou na straně druhé.²²⁴

Vavrečkovi v této době pobývali ve Zlíně spolu s Ivanem Vavrečkou a jeho
manželkou Jiřinou, s níž se oženil zřejmě v srpnu 1944. Uzavření sňatku však
neproběhlo zdaleka idylicky, a to nejen s ohledem na probíhající válku.
Naopak způsobilo první větší rodinnou rozepři, o které jsou vůbec dostupné
prameny. Ivan Vavrečka totiž svým rodičům svou nastávající před svatbou
nepředstavil, ani je na obřad nepozval. Sestře Boženě o ní přitom psal a svat-
bu spolu s oslavou jim dokonce v Praze pomáhali zorganizovat Miloš a Václav
M. Havlovi, přičemž sestra ale zřejmě z Havlova, rodinného sídla Havlových
od roku 1908, nepřijela.²²⁵ Důvod, proč své rodiče držel Ivan Vavrečka v nevě-
domosti, byl jednoduchý: obával se, že by se sňatkem nesouhlasili, neboť jeho
nastávající Jiřině Kopecké (rozené Janouškové) bylo v té době 21 let, byla roz-
vedená a téměř jistě již těhotná.²²⁶ Ivan Vavrečka se bál, že by rodiče se

224 Na tomto místě je nutno dodat, že se dochovala převážně jedna strana korespondence, která je uložena v archivu rodiny Havlových, a sice zejména dopisy Huga Vavrečky a Josefy Vavrečkové Havlovým, v menší míře dopisy Ivana Vavrečky jeho sestře či dopisy Huga Vavrečky V. M. Havlovi. Vavrečkovi oproti tomu uchovali zejména dopisy svých vnuků. Ani dochovanou jednu stranu korespondence však nelze považovat za kompletní, neboť není vyloučeno, že se některé dopisy nemohly ztratit či je mohla rodina záměrně zničit. Dopisy jsou místy hůře čitelné, neboť jsou psány ručně: jak uvedl Vavrečka v jednom z dopisů, psaním všemi deseti na stroji totiž nevládl. AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 18. 5. 1946.

225 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Ivana Vavrečky Boženě Havlové, nedatováno.

226 Tamtéž, dopis Ivana Vavrečky Boženě Havlové, nedatováno. Není dostupná korespon-
dence o těhotenství před svatbou, ale jsou k dispozici dopisy o Jiřině předčasném poro-

sňatkem nesouhlasili: „nejvíce starostí mi dělala skutečnost, že je rozvedenou paní a že není z naší sociální třídy a očekával jsem tuhý odpor z Vaší strany [...]“.²²⁷ Když se přitom o 9 let dříve vdávala jeho sestra Božena za rozvedeného Václava M. Havla, tento problém neřešila (nebo o tom minimálně nejsou dostupné prameny). Daleko větší problém než předchozí manželství tak mohl mít na potenciální antipatii odlišný sociální původ. Zatímco V. M. Havel byl nadmíru úspěšný podnikatel z významné rodiny, Jiřina Kopecká pocházela z daleko skromnějších poměrů. Ivan Vavrečka tak mimoděk upozornil i na tehdejší rodinné povědomí o příslušnosti k vyšší společenské třídě, do níž neměl přístup každý. Rodiče Vavrečkovi nicméně novomanžele nakonec přijali, vztahy se alespoň zpočátku urovnaly a zdálo se, že soužití bude fungovat. Ivan Vavrečka totiž dojížděl za prací a býval doma pouze přes noc, jeho těhotná manželka proto bydlela s Vavrečkovými ve Zlíně, kam se za ní manžel vracel.²²⁸

Relativní klid však zásadně ovlivnily výše zmiňované nálety amerických bombardovacích svazů na Zlín na podzim 1944. Po prvotním shození několika bomb na čtvrť Letná v pátek 13. října začala pravidelná evakuační cvičení a 20. listopadu bylo město bombardováno ve velkém. Co se fyzické újmy týče, byla nejvíce postižena továrna a některé obytné budovy. Výbuchy ale i v přílehlém okolí poškodily přívody vody, elektřiny i telefonické spojení, rozbily okna – což se později nevyhnulo ani domu Vavrečkových na zlínských Pasekách. Tato kombinace fyzického ohrožení a s nastupující zimou i značného diskomfortu výrazně ovlivnila život rodiny a minimálně některým jejím členům způsobila výraznou psychickou zátěž. Zřejmě kvůli ztížené možnosti telefonovat zároveň v tomto období započala hojná korespondence, díky níž si můžeme nejen udělat představu o tom, *co* se dělo, ale zejména o tom, *jak* příchod – či spíše přilet – války do Zlína Vavrečkovi vnímali.

Hlavní aktéři následujícího dění přitom vystupovali každý z docela odlišné pozice. Hugo Vavrečka byl sice stále v rekonvalescenci po infarktu, který prodělal v předcházejícím roce, v mládí válku ale sám poznal zblízka: jako reportér přece referoval z válek balkánských, během 1. světové války sloužil v Terstu a nadto spolupracoval s Maffii, ilegální organizací, připravující podmínky pro převzetí moci. Na místní úrovni tehdy zastával i vedoucí pozici, organizoval návraty do vlasti a v roce 1919 též absolvoval mezinárodní jednání na pařížské mírové konferenci. Vavrečka zkrátka již válku poznal „na vlastní kůži“: znal ji jak z pozice vojáka, nasazeného v boji, tak diplomata, dojednávajícího poválečný stav.

Diametrálně odlišnou zkušenost měli všichni jeho příbuzní: manželka Josefa se po většinu jejich společného života starala spolu se služebnictvem o

du v prosinci 1944: chlapec žil několik hodin a posléze zemřel. Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 14. 12. 1944.

227 Tamtéž, dopis Ivana Vavrečky Hugo Vavrečkovi, nedatováno.

228 Tamtéž, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno.

domácnost a rodinu stejně jako její dcera Božena, která tou dobou vychovávala dva malé syny. Ti právě začínali chodit do školy.²²⁹ Svou snachu Jiřinu Vavrečka poznal teprve před několika měsíci, nicméně v této době byla v pokročilém stupni těhotenství a potřebovala klid. Vavrečkův zeť Václav M. Havel byl sice zkušený podnikatel, ale vojenskou zkušeností nedisponoval stejně jako Ivan Vavrečka, který byl chemik.

V korespondenci z podzimu 1944 až jara 1945 je přitom tato odlišnost eminentně přítomná. Jakkoli jsem si samozřejmě vědoma toho, že následující řádky mohou znít přespříliš genderově stereotypně, minimálně z dopisů vyplývá, že zatímco Josefa Vavrečková snášela toto období těžce a s úzkostí, Vavrečka měl sice též obavy a místy zašel až k existenciální sebereflexi, ale stále se snažil vše nazírat s odstupem, racionálně a takříkajíc *pro futuro*. Svým způsobem jako by kopíroval své počínání z období Mnichova, ale díky tomu, že nepromlouval k veřejnosti, mohl si dovolit větší otevřenost. Jak tedy Vavrečka konec války prožíval?

16. října 1944, tři dny po prvním náletu, Vavrečka psal své dceři a popisoval celou událost, která rodinu zastihla při obědě. Projevila se v něm jeho vojenská minulost, když ze zkušenosti odhadoval použité zbraně: „Okna trochu zadrnčela, ale míň než tehdy na Havlově, když byla bombardována Kuřim. *Bylo zřejmé, že byly vhozeny jen menší pumy* – detonací bylo celkem asi tucet.“²³⁰ Zejména je zde však patrné, kterak se snažil i v krizové situaci zachovat klid, a to jak popisem vlastního jednání, tak vědomou distancí od ostatních, kteří dávali najevo strach i rozrušení:

Děvčata podlehla panice, zvláště Vlasta, která se celá rozechvěla. Ale také naše dámy byly ovšem vzrušeny, a když Zdenka energicky křičela „všichni do sklepa!“, sebrala se celá tabule a odspěchala za mnohého štěbotu do našeho „krytu“. Co tam dělali, nevím, neboť jsem u stolu osířel. Zůstal jsem na svém místě ne tak z nějakého okázalého hrdinství, ale proto, že se při svém srdečním afektu už nedovedu příliš leknout a pak proto, že jsem usoudil, že *kdekoliv budu, vždy jsem v rukou Páně*. A tak jsem pokračoval v jídle, které ostatním vystydlo; měli jsme právě vepřovou na divoko a myslím, že zůstat u talíře bylo to nejmoudřejší, co se v mé situaci dalo dělat.

Viděl jsem, že i v budoucnosti se budu muset držet vždy *zásady klidného vyčkávání*, neboť nemohu již tak mrštně sebou házet jako dříve a jako jiní. Obdivoval jsem mamičku [Josefu], že celkem rovněž zachovala klid; ovšem dodatečně se to pak u ní projevilo přece silnou nervovou reakcí.²³¹

229 Odlišná životní zkušenost se snad projevila i v takových detailech, jako že zatímco Vavrečka byl celý život zvyklý psát úřední korespondenci a své dopisy téměř bez výjimky datoval, čísloval stránky a podobně, u dopisů jeho ženy tomu bylo přesně naopak.

230 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 16. 10. 1944.

231 Tamtéž.

Vavrečka jako by se i v rodinné korespondenci snažil vytrvale vystupovat jako muž, který je „nad věcí“. Tentokrát ale z této pozice nepromlouval směrem k národu, ale k vlastní dceři, zřejmě neméně ustarané, než byla jeho manželka, a kterou se snažil uklidnit. Jeho pomnichovský proslov a tento dopis jsou přitom zcela ojedinělými dokumenty, v nichž se vyskytuje Vavrečkův jakkoli explicitně formulovaný vztah k Bohu, respektive ke křesťanské tradici, v níž byl vychován. Ačkoli není známo, že by pro něj náboženství hrálo zásadní roli v každodenním životě, z těchto pramenů usuzuji, že se k němu obracel ve chvíli, kdy mu bylo nejhůř a – především – kdy zároveň neviděl žádnou jinou alternativu. V dopise totiž pokračoval:

Žijeme tu stejně jako Vy a jako všichni v napětí a v očekávání věcí příštích. Zdá se, že spád událostí v naší blízkosti se zrychluje a že brzy budeme v blízkosti válečného pole. Nelze však činit nějaká opatření pro bezpečnost, protože nikdo neví, co by bylo účelné a moudré. Tak nezbývá, než se svěřit animálnímu instinktu, který velí: *přikrč se k zemi a dělej mrtvého*. To je konečně deviza, pro niž ses Ty už dávno rozhodla. Ostatek je osud či náhoda – jak se to vezme. *Ale jakákoliv invence selhává, kde je člověk zbaven všech možností volby*. Věřím však, že budeme mít všichni štěstí a že se nakonec ve zdraví shledáme.²³²

Z dopisu je očividné, že ani Vavrečka sice nebyl v době prvního náletu, který, jak se ostatně správně domníval, svědčil o přibližování válečné fronty, lhostejný k okolnímu napětí a fyzickému nebezpečí, snažil se však pořád přemýšlet racionálně. S ohledem na jeho profesní minulost není překvapivé, že byl zvyklý v každé situaci hledat všechny dostupné možnosti, jejich kladné a záporné stránky a co nejvhodnější řešení všech problémů, s nimiž se musel potýkat. Na podzim 1944 to však již nebyl onen plně akceschopný Vavrečka, který byl na začátku války schopen vyjednávat s kýmkoli, aby dosáhl svého. V této době byl Vavrečka fyzicky oslaben nemocí stejně jako jeho manželka a zároveň si byl dobře vědom toho, že zde byl jeho manévrovací prostor minimální, respektive neexistující. Postoj, který tehdy zvolil, je přitom důležitý pro pochopení jeho jednání i v obdobích následujících: nemá-li člověk na výběr, není takříkajíc „čas na hrdinství“; je naopak na místě „dělat mrtvého“ a čekat, jak věci dopadnou. Má-li však možnost výběru, Vavrečka implicitně předpokládal, že by člověk měl zapojit svou invenci a snažit se problém řešit. Pořád přitom věřil, že (nejen) v těchto situacích je při něm Bůh, a – nebo díky tomu – zejména věřil v dobrý konec. Již zde zmínil, že ve chvíli, kdy člověk nemá možnost volby, je další dění věcí osudu či náhody: díky své víře byl, zdá se, schopen přijmout, že všechno nemůže sám ovlivnit, a dokázal přistoupit na pasivní úlohu a vyčkávat. Špatný konec však jako by si vůbec nepřipouštěl,

232 Tamtéž.

nechtěl připouštět či samotným jeho připuštěním nechtěl rozrušit svou rodinu.

V tomto přístupu zůstal Vavrečka víceméně konzistentní po celou dobu závěrečné fáze války. Když se 20. listopadu odehrál další, tentokrát rozsáhlejší nálet na Zlín, popisoval ho své dceři zhruba o dvě hodiny později: „Asi o půl jedné se počala letadla – patrně z Hor[ního] Slezska – vracet na jih. Pojednou se ozvalo mezi normálním hukotem letadel zvláštní svištění, které předchází bomby; řekl jsem „pozor, něco přijde“. Ve spěchu utíkali jsme ke sklepům, ale už v kuchyni nás zastihly první těžké výbuchy.“²³³ Původně zmiňované *klidné vyčkávání* mimo sklepení Vavrečka nakonec přece jen opustil a raději se ukryl spolu s ostatními. Je také možné, že rozpoznal větší sílu útoku a vyhodnotil, že tentokrát by již oběd v klidu nedojedl: rozeznění sirén, které slyšeli od října pravidelně, je nechalo původně v klidu, ale právě jeho odhad situace je navedl do sklepa. Nakonec byl během náletu jejich dům poškozen natolik, že by setrvání v obytné části mohlo být ohrožující na životě.²³⁴ Sám sice uznal, že jsou „trošku roztřesení, zvláště mamička“, nicméně přesto do popisu útoku neopomněl přidat zmínky o tom, co měli zrovna k obědu (ovar) a jak mu k němu chyběl křen, který nemohl ve Zlíně sehnat a u Havlů na Havlově přitom rostl „jako plevel.“²³⁵

O tři dny později psal Vavrečka své dceři opět: od částečného přiznání obav přešel do analytického modu. V dopise rozebíral, které zlínské objekty, jež Spojenci mohli považovat za strategické, byly zničeny či poškozeny, jaké cíle jsou v okolí a proč se (opět správně) domníval, že Zlín již nebude v centru větší bojové pozornosti.²³⁶ Snažil se zkrátka nepropadat strachu, ale spíše racionálně analyzovat situaci a skrze to přesvědčovat sebe i své blízké, proč je na místě se domnívat, že vše dobře dopadne.

V tomto naladění již setrval: když na konci listopadu 1944 reagoval na dopis své dcery, která zřejmě zveličovala popis následků a obětí útoku na Brno, neváhal Vavrečka napsat: „Pohroma, která Brno stihla, je obrovská, ale zprávy o počtu obětí jsou přehnané – *podle mých spolehlivých informací* počítá se jen kolem 300 mrtvých, ne jak píšeš 3000. Také u nás je konečná cifra mrtvých jen 25.“²³⁷ Vavrečka v sobě jednak nezapřel někdejšího novináře tím, jak se snažil sehnat ověřené informace o tom, co se stalo, jednak se tím snažil stále působit na své nejbližší a alespoň trochu je v nelehké situaci uklidnit. Právě v tomto dopise však poprvé explicitně zmínil i své vnuky, a to již nikoli ve smyslu ryze praktickém, jako když v říjnu sháněl „obutí pro děti“,²³⁸ nýbrž po stránce vzdělanostní, když své dceři a v samostatném dopise i jejímu

233 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 20. 11. 1944.

234 Tamtéž.

235 Tamtéž.

236 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 23. 11. 1944.

237 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 29. 11. 1944. Ve Zlíně tehdy zahynulo 24 lidí, v Brně však 578.

238 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 16. 10. 1944.

manželovi psal, že by měli svého staršího, tehdy osmiletého syna Václava učit geometrii. Domníval se totiž, že by ho to naučilo disciplíně a systematické práci a zároveň by ho to mohlo bavit, „když se interesuje o astronomii.“²³⁹

Tento apel na dceru, aby svému synovi začala přednášet o geometrii, přitom nenapadl Vavrečku zničehonic. Jeho dcera Božena, která vystudovala prestižní gymnázium ve Vídni a následně začala studovat umění na vysoké škole, totiž oba syny již tehdy i sama doma vzdělávala: krom jiného jim nakreslila cykly naučných obrázků (*Abeceda, Čísla, Věda*), které visely v dětském pokoji na zdi a měly děti neustále pobízet k přemýšlení.²⁴⁰ Zároveň velmi dbala na to, aby její synové získali co možná nejlepší vzdělání. Václav přitom začal chodit do školy v září 1942 a Ivan v roce 1944, ovšem kvůli častým pobytům rodiny na Havlově oba bratři střídavě navštěvovali pražskou a žďárskou obecnou školu.²⁴¹ Právě domácí vyučování, které synům zprostředkovala zejména Božena, případně její otec, pokud byl zrovna s nimi, hrálo v rodině důležitou roli: mělo zabezpečit, že synové nebudou závislí pouze na školní výchově, která se potýkala s válečnými problémy i předválečným nedostatkem didaktických pomůcek. Jak si povšimla Iva Janáková, Božena Havlová přitom mohla být i pod vlivem Otty Neuratha, sociologa, který ve 20. a 30. letech působil ve Vídni – tedy ve stejném období, kdy ona ve Vídni studovala umění – a je spojen s rozmachem hnutí tzv. obrazové pedagogiky, která vycházela z premisy, že „obraz postupně vytlačuje text, zrakové vnímání převažuje nad čtením.“²⁴² Motivace matky i dědečka byla nicméně zřejmá: snažili se oba chlapce intelektuálně rozvíjet, jak jen to bylo možné, tedy i své pomocí.

Vavrečka proto v době dospívání obou vnuků trávil na Havlově poměrně velké množství času. Když ho v roce 1943 postihl infarkt, strávil tam celé léto, ostatně s manželkou často jezdili i na kratší návštěvy. Oba vnuci si přitom i po mnoha letech vzpomínali na „vyučování s dědečkem Vavrečkou“, kterému přezdívali děd Vševed.²⁴³ Jeho „hodiny“ přitom skutečně nebyly jen jakousi kratochvílí. Když dceru instruoval, jak Václava geometrii učit a jaké pomůcky zakoupit, dodal: „Není třeba víc než 2 hodiny týdně, ale disciplinovaně a přísně, žádné mazání. Pak to nijak neuškodí jeho kreslení, naopak, nepřímou se naučí respektovat formát a proporce.“²⁴⁴ Je proto zřejmé, že se z Vavrečkovy strany nejednalo o pouhé vymýšlení zábavy, ale naopak skrze hru o systematickou *výchovu*.

239 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 29. 11. 1944, a dopis Huga Vavrečky Václavu M. Havlovi, nedatováno.

240 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 35. Havlová, Božena a Havel, Ivan M., ed. Didasko-učím: naučné obrázky Boženy Havlové.

241 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 32.

242 Havlová, Božena a Havel, Ivan M., ed. Didasko-učím: naučné obrázky Boženy Havlové, s. 10–11.

243 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 34.

244 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 29. 11. 1944.

Vzdělávací úlohu záhy přejaly i dárky k Vánocům (v roce 1944 chlapci od prarodičů dostali například cizokrajné motýly s informacemi o nich²⁴⁵) a analýzy válečných operací. Na počátku prosince dceři poslal dopis, v jehož první polovině shrnul stav věcí ve Zlíně, aby ve druhé polovině skrze větu „abys to mohla klukům dobře vysvětlit“ započal obsáhlý rozbor o tom, jak fungují bombardéry a stíhačky, respektive obecně útočné letecké svazy, a jaké jsou podmínky v letounech: „Kluky též pouč, že letci musí dýchat kyslík z flašek a že mají kožichy, které jsou vytápěny jako elektrické dečky. Když se jim něco porouchá, tak se zalknou a zmrznou. Tož to jen, abys měla látku pro vypravování.“ Vše navíc jako někdejší autor karikatur doplnil též vysvětlujícími obrázky, aby si vše chlapci uměli lépe představit.²⁴⁶ K obsahu jeho popisu je nutno dodat, že čistě fakticky popisoval množství vojenských reálií nepřesně a odpovídaly by spíše jeho vlastním zkušenostem z 1. světové války než z té probíhající.²⁴⁷ Zřejmě si spíše vybavil vzpomínky z mládí, než že by skutečně podrobně zkoumal technické detaily tehdejšího letectva – o událostech ostatně již neinformoval čtenáře Lidových novin, nýbrž své dva malé vnuky. Na funkci sdělení, které je mělo především zaujmout a něčemu naučit, to ale nic nemění.

Vlastní situaci ke konci roku popisoval víceméně nevzrušeně. Domníval se totiž, že se nálet na Zlín již opakovat nebude, neboť strategické cíle (například elektrárna) byly zničeny. V prosinci sice preventivně chodil s celou rodinou mezi 11:00 a 13:30 do sklepa pro případ, že by se nálet opakoval, stále však věřil ve zdárný konec.²⁴⁸ Na dceřin dopis ohledně obav z partyzánů odpověděl opět s klidem: doporučil jí, aby situaci konzultovala „s místním strážmistrem“. Obecněji svůj přístup a vůbec otázku strachu charakterizoval lakonicky:

Celkem však myslím platí dnes ještě více zásada, kterou jsme si už v létě řekli. Mnoho se nehýbati, příkrčiti se k zemi, *faire le mort*. [dělat mrtvého] [...] Také máma se pořád táže, kam půjdeme, až se fronta přiblíží. Já říkám, že do sklepa, protože fronta možná přese mě přejde, aniž bych o tom věděl. Ale půjdu-li kamkoliv, nevím, zda jí nepůjdu vstříc. Na 100 % bezpečnosti nejsou naše dnešní časy dělány a nějaké nebezpečí číhá všude. Nezbývá, než stát se fatalistou.²⁴⁹

Zmíněná „máma“, tedy Josefa Vavrečková, naproti tomu situaci snášela mnohem hůře. Je přitom možné vycházet nejen z dopisů jejího manžela, ale též jejích vlastních, neboť se dceři Boženě poměrně často a podrobně svěřovala s tím, co ji tížilo či těšilo. V období konce války se v jejím vnímání mísily

245 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Václavu a Ivanu Havlovým, 18. 12. 1944.

246 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 4. 12. 1944.

247 Srv. např. s Keegan, John. První světová válka. Praha: Beta-Dobrovský, 2003.

248 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 18. 12. 1944.

249 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 21. 12. 1944.

dvě roviny stejně jako u Vavrečky, a sice osobní a obecná. Po osobní stránce je z korespondence očividný strach o život svůj i svých blízkých, velká starost o vztahy v rodině, která započala nejasnými okolnostmi svatby jejího syna Ivana, a veliký smutek ze smrti jeho předčasně narozeného potomka v prosinci 1944. Rodina zastávala i názor, že předčasný porod mohl zapříčinit právě nervový otřes Jiřiny Vavrečkové po náletu na město, což zejména u Josefy, zdá se, jen posílilo frustraci z nastalé situace.

Zřejmě však i díky ní byla v dopisech velmi upřímná a otevřená, což se ukázalo i v pasážích, kdy popisovala témata, která rodinu přesahovala. Zatímco totiž Vavrečka se v obecné rovině snažil analyzovat válečné dění, odhadovat situaci a budoucnost a vlastní pocity příliš neprojevoval, pro Josefu ono „obecné“ bylo mnohem blíže, a sice ve Zlíně. Vavrečka sice též popisoval situaci po náletu na město a vzniklé škody, nikdy však své dceři ani zeti nepopisoval osobní vztahy ve firmě či to, jak se ve Zlíně cítil. Právě díky Josefě tak máme dostupné prameny o tom, jak sama vnímala svůj pobyt v továrním městě a místní poměry a jak na ni působil její manžel.

Na konci roku 1944 či na začátku roku 1945²⁵⁰ Josefa Vavrečková napsala:

Táta je klidný a s důvěrou se dívá do budoucnosti. Nedá se to ovšem říct ani o mně, ani o Ivanovi a nejhůře je na tom Jiřinka, která je tak vyjukaná, že dle všeho nesmírně trpí. [...] Tatíček začal chodit trochu do továrny a mám dojem, že mu to nikterak neuškodilo, ale přece budu trvat na tom, aby šel po válce do penze. *Těžko se nám zde žilo v míru, ale co dnešní poměry učinily ze zdejších lidí je prostě neuvěřitelné.* Pamatuješ, že si toho otec nikdy moc nevšímal – co říkal anebo dělal ten či onen pán nebo paní, ale nyní už také nad mnohými legračně krouť hlavou, nerozumí a prostě nechápe. Knihy by se daly o tom napsat, *je to svět tak odlišný a my se sem prostě nehodíme.* Je mně jen líto chaloupky²⁵¹ a těch 13 roků, co jsem zde prožila! Nikdo neví a vědět nemůže, co jsem jak prožila, co příkoří a urážek snesla a jestli se dnes o tom zmiňuji, je to jen proto, abyste na to vy nikdy nezapomněli – ono se nikdy neví, co bude a jak to všechno bude na světě po nás – myslím po nás starých. A ještě jednou vezmi na vědomí a dle toho se zaříd'! E. J.²⁵² je padouch – nemám (...) o tom nezvratné důkazy, ale (...) to – hlavně zde ve Zlíně; kde mohla nám škodila a tím si udržovala přízeň dynastie.²⁵³ [...] mám již jediné přání – rozejít se s tím vím co nejdůkladněji, co

250 Dopis je psán na Vavrečkově hlavičkovém papíře, přičemž jeho jméno je přeškrtnuto. Jelikož většina rodinné korespondence je psána na nesignovaných listech, je pravděpodobné, že si dopisní papír přinesl z kanceláře, do které však občas docházel nejpozději do jara 1945. Dataci lze odvodit též ze zmínky o strávených letech ve Zlíně, kde Vavrečkovi pobývali zřejmě od léta 1932.

251 Zřejmě rodinný termín pro zlínskou vilu Vavrečkových.

252 Identitu E. J. se nepodařilo do odevzdání textu potvrdit.

253 Míněna je nejspíš rodina Bařových.

nejdříve a na věčné časy. [...] – jen už nic neslyšet o Zlíně, továrně a zdejších lidech.²⁵⁴

Tento dopis potvrzuje, respektive odkrývá dvě důležité věci: je díky němu jednak zřejmé, že Vavrečka nevystupoval pouze v korespondenci adresované své dceři jako onen „klidný muž nad věcí“, ale působil tak i na svou ženu, která s ním v tomto období pravděpodobně trávila nejvíce času. Stejně tak je očividné, že byl v rodině v tomto přístupu spíše výjimkou. Jak si však tuto Vavrečkovu pozici vysvětlit? Jednou z možných odpovědí by mohla být výše zmíněná odlišná životní zkušenost. Zatímco totiž Vavrečka válku (respektive války) jako aktivní válečný zpravodaj, voják a posléze poválečný vyjednávač poznal, ostatní tuto příležitost nikdy neměli. Takové vysvětlení je však nedostatečné a je nadto nutné analyzovat jeho chování, jak ho popisoval sám či jak ho charakterizovala jeho manželka. Hlavním pramenem je zde zejména rodná korespondence, ze které vyplývá, že Vavrečka se za všech okolností snažil zachovat klid, co nejdříve racionálně analyzovat situaci, nazírat i sebesložitější situaci optimisticky a upínat se do budoucna. K tomu se snažil motivovat i své nejbližší. Tento přístup přitom nebyl neměnný v čase: při prvním menším náletu na Zlín správně vyhodnotil, že nebude tak silný a víceméně v klidu zůstal sedět u stolu v jídelně. Při druhém opět správně odhadl, že tentokrát se bude jednat o útok nebezpečnější, pročež rychle zavelel a rodinu směřoval do krytu. Pravděpodobně uměl sám odhadnout, že tlaková vlna, která se prohnala většinou obytné části domu, by mohla být ohrožením na životě.

Podstatný moment však je ono slovo „zavelel“. Vavrečka totiž neměl zkušenost „pouze“ řadového vojína, Vavrečka měl přece z Terstu i zkušenost *velitele* a dalších 25 let strávil ve vedoucích funkcích v diplomacii a v byznysu. Z vojensko-historické literatury přitom vyplývá, že hlavní devizou velících důstojníků již dlouhodobě není (a ani ve Vavrečkově době nebyla) nejlepší fyzická kondice nebo intelektuální znalosti, ale právě způsob, jakým daný velitel přistupuje ke své jednotce: jeho hlavní devizou je udržet v útvaru klid, co nejrationálněji uvažovat a i v případě, že je nepravděpodobné, aby daná složitá situace dopadla zdárně, má se velitel snažit o to, aby jeho mužstvo hledělo k budoucnosti optimisticky.²⁵⁵ Stejně tak v dalších letech zastával vždy pozice, ve kterých vystupoval jako vůdčí postava nějakého uskupení, které se snažil k něčemu dovést.

²⁵⁴ AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno.

²⁵⁵ Britský historik vojenství John Keegan ve své práci *The Mask of Command* analyzoval historický vývoj konceptu vojenského vůdcovství (velení) a objevil zřetelný přelom mezi předmoderním „heroickým“ charismatickým velitelem a moderním velitelem ne-hrdinského či přímo „anti-hrdinského“ typu, pro kterého je charakteristický důraz na neotřesitelnou schopnost poskytování osobního příkladu rezervovanosti a stoické vytrvalosti v boji, ale především chladnokrevného rozumového posouzení jakékoli panující situace. Keegan, John. *The Mask of Command*. Londýn: Jonathan Cape, 1987, s. 92–93.

Na základě dostupných pramenů se proto domnívám, že přesně takto se Vavrečka choval či snažil chovat i na sklonku 2. světové války. Je očividné, že rozrušení bylo patrné i u něj, a to zejména po prvním a druhém náletu. Záhy se však takříkajíc „přeladil“ a začal „velet“, byť tentokrát byla jeho jednotkou vlastní rodina a jeho možnosti krajně omezené: své blízké se snažil nabádat ke klidu, vysvětlovat, proč Zlín by již neměl být zasažen, a upravovat životní podmínky tak, aby preventivně zamezily dalším případným problémům. Ve chvíli, kdy ale seznal, že „jakákoliv invence selhává, kde je člověk zbaven všech možností volby,²⁵⁶ usebral se k explicitnímu fatalismu – opět v symbolické tradici, která je známá z historie vojenství.²⁵⁷ Jeho heslo znělo „dělej mrtvého“, které příznačně napsal ve francouzštině. Věděl totiž, že jeho dcera jazyk ovládá, a zároveň pro něj bylo běžné mísit výrazy z různých řečí – Vavrečka byl ostatně polyglot a spousta *cizích* jazyků mu nebyla cizí. „Dělat mrtvého“ přitom i s ohledem na další dopisy znamenalo zkrátka „vyčkávat, jak to dopadne, a nevyčnívat“. Sám psal, že nemá smysl utíkat ve chvíli, kdy netuší, kudy vede fronta; volil raději úkryt ve sklepě.

Co tedy konkrétně mínil oním fatalismem a co pro Vavrečku znamenalo „stát se fatalistou“? Klíčová je opět volba slov: Vavrečka nenapsal, že je fatalista, ale že „nezbývá, než stát se fatalistou.“²⁵⁸ Nepopisoval tedy své stávající naladění, ale kýžený stav, který má teprve nastat. Až doposud – tedy cca do léta 1944 – totiž Vavrečka neměl důvod se fatalistou stávat, neboť nebyl *zbaven volby*. Byl jedním z ředitelů firmy Baťa, a byť se zotavoval z infarktu, měl stále *moc* sám ovlivnit svůj osud. V momentě, kdy ale válka fyzicky přišla i do Zlína, správně odhadl, že zde jsou již veškeré nápady na řešení situace irelevantní, neboť není tím, kdo o ní rozhoduje. Jediné racionální řešení proto bylo svěřit se do moci osudu – či Pána Boha, jak psal dříve –, přijmout, že nyní nemá na vyústění nelehké situace žádný významnější vliv, hledět do budoucnosti a *věřit*, že vše dobře dopadne.

Josefa Vavrečková se k budoucnosti upínala také, ale docela jinak než její manžel. Předně je třeba zopakovat, že na rozdíl od něj ji svíraly tíseň a obavy a i s ohledem na docela jinou životní zkušenost nebyla, zdá se, schopna

256 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 16. 10. 1944.

257 Přestože vojenský fatalismus nebyl doposud zcela prozkoumán, i v případě možných kulturních zdrojů Vavrečkova militárně-fatalistického chování se domnívám, že jeho původ lze hledat v jeho zkušenosti z 1. světové války. Fatalismus jako velmi silný prvek aktérského prožívání frontových zákopových bojů v 1. světové válce totiž zdůraznil např. Eric J. Leed. Leed, Eric, J. *No Man's Land - Combat and Identity in World War I*. Cambridge: Cambridge University Press, 1982. Jako konstitutivní součást vojenského „nouzového náboženství“, ustaveného podle autora právě během 1. světové války, chápe fatalismus Michael Snape. Snape, Michael. *God and the British Soldier: Religion and the British Army in the First and Second World Wars*. Londýn a New York: Routledge, 2005. K nutnosti chladnokrevného přístupu a potlačování strachu jako hlavní vlastnosti vojáka během 1. světové války viz též nejnověji Hutečka, Jiří. *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016, s. 172–175.

258 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 21. 12. 1944.

dlouho přijmout jeho fatalistický postoj. Odlišný je ale jejich vztah i k firmě Baťa a k továrnímu městu. Zatímco až doposud totiž ze všech dostupných pramenů a sekundární literatury vycházelo líčení vztahu Vavrečky a firmy, potažmo Zlína jako takřka idylické – samozřejmě pro období před rokem 1945 –, Josefíny vzpomínky na něj vrhají docela odlišné světlo. I zde je třeba zopakovat, že oba v daném prostředí hráli docela jiné role: Vavrečka byl jedním z nejvýše postavených lidí ve firmě, a tím pádem i ve městě, které továrna takřkajíc „prorůstala skrz naskrz“. Denně už 13 let řešil nejružnější problémy ve Zlíně i ve všech světových pobočkách firmy. Je zároveň pochopitelné, proč o ní nikdy veřejně nehovořil negativně: její dobré jméno bylo i v jeho zájmu jakožto obchodního ředitele.

Josefa naproti tomu ve firmě žádnou funkci nezastávala a není vůbec známo, že by do chodu firmy jakkoli zasahovala. Přestože to v daném čase a prostoru nebylo výjimkou, i ona vystupovala především jako choť ředitele, která se starala o věci soukromé – o rodinu, o domácnost – a veřejné funkce byly určeny pro jejího manžela. Z toho důvodu je zároveň velmi pravděpodobné, že se velice lišily podoby i způsoby prožívání jejich každodenních starostí. Díky tomu každý z manželů na stejnou situaci mohl nazírat docela jinou optikou, a to, co zaměstnávalo Vavrečku (starosti s obchodem), netrápilo tolik jeho ženu, a vice versa (mezilidské vztahy ve městě). Taktéž lze ale tuto odlišnost v nazírání vysvětlit zkrátka rozdílným osobnostním založením a jinými povahami obou. Je to nicméně i právě tato vzájemná odlišnost, která umožňuje každému přístupu zvlášť vyniknout a dodat kontext, jaké všechny varianty mohl Vavrečka v této době zvažovat.

Představy Vavrečkových se totiž očividně lišily i v otázce toho, zda bude jejich budoucnost nadále spojena s firmou Baťa, či nikoli. Josefa Vavrečková si opakovaně přála, aby její manžel již odešel do penze, sám Vavrečka měl ale oproti tomu docela jiné plány.

3.1. Mezi válkou a mírem

Do roku 1945 Hugo Vavrečka vstoupil mimo jiné 14-stránkovým textem *Mezi válkou a mírem*, který se ve strojopise uchoval ve zlínském archivu firmy Baťa s ručně dopsanou datací 1. 1. 1945.²⁵⁹ Na titulní straně jsou uvedena hlavní témata Vavrečkovy úvahy: „Zhroucení předválečného světa. – Co vzejde z jeho trosk? – Touha po trvalém světovém míru. – Platí dosud:

²⁵⁹ Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín (SOKA Zlín), fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Mezi válkou a mírem, 1. 1. 1945. Autorství Vavrečky není explicitně uvedeno, nicméně všechny průvodní archivní dokumenty i zmíněná studie Niny Pavelčíkové jej připisuje výhradně Vavrečkovi. Text obsahuje též další ručně psané korektury (například formulační zpřesnění), nicméně po porovnání s jinými dostupnými rukopisy se zřejmě nejedná o poznámky Vavrečky ani členů jeho rodiny, nýbrž spíše některého z jeho spolupracovníků. Následující citace budou pocházet výlučně ze strojopisné verze.

chceš-li mír, připravuj válku? – Riziko budoucích válek. – Utlumí technika bojovné sklony? – Světový nedělitelný mír. – Mír musí býti tvořivý a plodný. – Dovedeme řídit osudy světa? – Směr pokroku a vývoje. – Úvahy o základech národního bytu.²⁶⁰ Již jen z tohoto výčtu je zřejmé, o čem text pojednává. Vavrečka se v něm snažil zhodnotit, co válka způsobila a jak by lidstvo mělo nastolit a uchovat mír.

Text je přitom hodný pozoru hned z několika důvodů. V obecné rovině svědčí o tom, jak Vavrečka nazíral samotný válečný střet a jak si představoval poválečné uspořádání. Je nicméně patrné, že stejně jako v dopise vnukům svou tehdejší situaci nazíral podle svých zážitků minulých, zejména tedy ve vztahu k 1. světové válce, a to aniž by rozdíl pojmenovával přímo. Upozornil tak například na to, že „dnešní válka je první svého druhu, je totální i globální“ a zdůraznil, že bylo dosud „nezvyklé a nepředstavitelné“, aby válka zasáhla lidi na celé planetě – ať již přímo, či ex-post.²⁶¹ Jakkoli by se s tímto tvrzením dalo co do fakticity polemizovat, je zřejmé, že Vavrečkovým záměrem nebylo – podobně jako v dopisech vnukům – odborně analyzovat válečnou situaci, k čemuž ani neměl dostatečné informace, ale spíše zachytit vlastní chápání 2. světové války – jako nejhorší pohromy v dějinách lidstva, která vedle toho (z)mění i chápání války – a prostřednictvím toho zdůraznit nutnost funkčního mírového uspořádání, které muselo podle jeho názoru nastat posléze. Zdůrazňoval přitom zejména to, že válka dolehla zásadním způsobem též na civilisty. Zde se ale opět nabízí dodat, že pochopitelně nemohl srovnávat dopady ve všech zemích světa. Daleko spíše reflektoval situaci vlastní; vždyť je pravděpodobné, že na tomto textu pracoval zhruba ve stejné době, kdy přišel o předčasně narozeného vnuka, přičemž rodinný konsenzus zněl, že se tomu tak stalo právě i v důsledku náletu na Zlín – tedy vlivem války na životy civilistů. Proč ale vůbec k válce došlo a jak měl tedy svět podle Vavrečky vypadat po ní?

Je téměř s podivem, jak neschopen či snad neochoten byl při hledání jejích příčin:

Při pohledu na závratný vír současných světových událostí, pod skličujícím dojmem bolestných osudů vlastních i cizích [...] tážeme se všichni vždy a znovu i svého okolí, jak se mohlo stát, že *předválečný svět, jenž byl nepochybně úvojevým vrcholem civilizačního a kulturního pokroku*, se tak náhle zhroutil, že lidstvo XX. století dospělo v ničivé celosvětové válce ke koncům tak tragickým a barbarským. Znovu a znovu vzpomínáme na poměry v nedávné minulosti a hledáme v nich příčiny a náznaky, jež by vysvětlily, proč právě za života našeho pokolení dostoupi-
lo napětí mezi národy a státy takové mohutnosti [...].²⁶²

260 Tamtéž.

261 Tamtéž.

262 Tamtéž.

Jak ukazuje tento úryvek, Vavrečka byl i na konci roku 1944, respektive na začátku roku 1945 přesvědčen, že období první republiky (předválečný svět) bylo „vývojovým vrcholem“, na kterém nebyl schopen nazřít nic, co mohlo zavdat příčinu k válce. Je sice logické, že příčin bylo celé množství a musely být celosvětové, nikoli pouze československé, ale i tak je to pozoruhodné, neboť si buď nechtěl nebo neuměl připustit, že období, které pro něj osobně bylo nadmíru úspěšné, mohlo být jinak problematické, a to i přesto, že jako diplomat ve Vídni musel být informován o napjatých vztazích mezi národy i vstupu nacistů a ve 30. letech zastával pozici obchodního ředitele. Přesto se o příčinách války, jako je hospodářská krize či právě vyhrocení vztahů mezi národy, které tím bylo podpořeno, vůbec nezmínil.

Tážu-li se po důvodech této neochoty, domnívám se, že Vavrečkovo přesvědčení vyplývalo zkrátka z tak silné identifikace s obdobím první republiky, že na něj nebyl schopen nahlížet kriticky, a zároveň byl přece s tímto obdobím personálně propojen (jako diplomat a později sice obchodní ředitel soukromé firmy, ale pro „naši společnou věc“). Proto pro něj bylo nesnadné hledat v systému, který pomáhal vybudovat, vážné trhliny. Druhým možným vysvětlením je, že se po válečných letech snažil rétoriku firmy Baťa vrátit zpět k období před válkou a opět s ním takřikajíc firemní komunikaci propojit. Bylo to ostatně období i velkého úspěchu baťovského podnikání a Vavrečka si byl zřejmě vědom, že se firma musí včas distancovat od třetí říše (skrže vymezení vůči válce samotné), aby mohla na domácí půdě úspěšně pokračovat i v mírových dobách.

V návaznosti na otázky po příčinách se Vavrečka tázal, k čemu válka povede:

Tato válka je zřejmě přelom v dosavadním vývoji lidstva; jaká bude epocha dějin, která nastává? Bude *lidstvo růst jako dosud počtem, rozmachem vzdělání a kultury duševní i hmotné*? Anebo se ukáže, že tato světová válka byla smrtelnou křečí oné civilizace, kterou jsme pyšně nazývali humanitní, racionální, *západnickou*, v domnění, že je to nejvyšší plod vývoje lidského intelektu? [...] Nastane nová doba, která nastolí nový způsob vzájemného styku a nové formy spolupráce mezi lidmi a mezi národy? Anebo je tato válka obecnou potopou, signálem sestupu *bílého plemene*, peklem, které zběsnilo lidstvo tak, že válka a násilí bude napříště už trvalým zákonem jeho života?²⁶³

V této pasáži nejprve opětovně zopakoval vlastní přesvědčení o ideálním věku před válkou: skrže větu „bude lidstvo růst jako dosud [...] rozmachem vzdělání a kultury duševní i hmotné [...]“²⁶⁴ reflektoval spíše situaci vlastní, než zkušenost obecnou, negativně poznamenanou hospodářskou krizí. Dále v textu pojmenoval dvě možnosti dalšího vývoje: buď lidstvo spěje ke svému

263 Tamtéž.

264 Tamtéž.

zániku, anebo se pro něj válka stane jakýmsi očištěm a příležitostí k poválečnému rozvoji, v jehož důsledku se společnosti bude dařit ještě více než předtím. Z předchozího textu je asi již zřejmé, že se sám přiklonil k „optimistické druhé variantě“, jak ji sám nazval, a věřil, že „i naše generace se může dožít šťastné obnovy světa [...]“.²⁶⁵ Zachoval se ostatně stejně jako během Mnichova: přiznal tíhu dané situace, při té příležitosti se uchýlil k odkazu ke katolické tradici (očistec) a vzápětí začal vysvětlovat, kterak může společnost obrátit nesnadný stav ve svůj prospěch a další rozvoj.

Nejprve si však položil otázku, jaký význam vůbec má válka a mír: upozornil na skutečnost, že většina výdobytků, které vedly v jeho chápání k rozvoji onoho idylického věku první republiky, byly vynalezeny právě při příležitosti vedení války, a zastával i názor, že naprostý mír není mezi lidmi možný. „Největší války vznikly na světě zdánlivě proto, aby byl zajištěn trvalý mír.“²⁶⁶ Na sklonku 2. světové války se však již domníval, že nelze nadále zajišťovat mír zbrojením, ale naopak odzbrojováním; že válka se již „nevyplatí“, neboť i vítěze zcela vyčerpá; že poslední válka a technický rozvoj nových typů zbraní ukázaly, že již jen možnost použití zbraní s takovou ničivou silou bude dostatečnou pohružkou před rozpoutáním dalších bojů.²⁶⁷ A volal proto po vytvoření organizace, která zajistí mezinárodní mír, ale která musí být z podstaty věci celosvětová: „budoucí mír musí být nedělitelný pro celý svět.“²⁶⁸ Nedělal si sice iluze o tom, že to bude možné beze zbytku, ale věřil, že skrze pravidelný kontakt mohou státy lépe nacházet společnou řeč a zamezit větším rozbrojům. Přesně v tomto duchu byla o necelých 6 měsíců později založena Organizace spojených národů, která nahradila Společnost národů, jež vznikla po pařížské mírové konferenci, jíž se Vavrečka osobně zúčastnil. Tím se obloukem vrací již zmiňované Vavrečkovo posuzování 2. světové války a jejích důsledků prizmatem přímého účastníka světové války předchozí.

Jelikož Vavrečka v celém textu používal výhradně 1. osobu množného čísla, čímž se snažil zřejmě nevystupovat pouze sám za sebe, ale za *nás*, položila jsem si otázku, s kým se tedy identifikoval? Kdo byli ti *my*? Jako první odpověď by se nabízela firma Baťa: byť však text vznikl nepochybně ve Vavrečkově pracovním prostředí a jeho čtenáři měli být v první řadě baťovci, o čemž svědčí též jeho uložení, v samotném textu není ani jednou explicitně zmíněn podnik samotný, ani jeho zakladatel Tomáš Baťa, kterého v souvislosti s 50. výročí firmy v roce 1944 často vzpomínal,²⁶⁹ či zaměstnanci. Při bližším prozkoumání se proto domnívám, že Vavrečka neoslovoval cíleně někoho konkrétního, ale promlouval spíše jako mluvčí sociální skupiny, s níž se identifikoval a již považoval za tu, která bude v blízké době rozhodovat o pová-

265 Tamtéž.

266 Tamtéž.

267 Tamtéž.

268 Tamtéž.

269 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Hugo Vavrečka: rukopis textu k 12. výročí úmrtí Tomáše Bati a 50. výročí založení firmy, 12. 7. 1944.

lečném uspořádání, totiž jako zástupce někdejší prvorepublikové a částečně i stávající protektorátní politicko-spoločenské elity. Jakkoli Vavrečka volal po míru pro všechny, jsou v jeho textu přítomny prvky, které odkazují k myšlení, jež některé skupiny z rozhodování sice explicitně nevylučuje, ale ani s nimi nepočítá.

Smyslem tohoto textu není Vavrečku jakkoli hanit nebo kritizovat. Ostatně i proto pro mě bylo v předchozích částech důležité odpovědět si na otázku, zda je historik soudce. Mým cílem je naopak snaha o pochopení jeho myšlení a právě z toho důvodu je nutno také říci, že se Vavrečka nejenže přičítal k elitě společenské,²⁷⁰ ale svět spíše automaticky a takřkajíc „dobově“ stratifikoval též podle pohlaví a barvy kůže. Stručně řečeno: středem jeho uvažování byl bílý, udatný, *západnický* muž, zatímco ženám a lidem s jinou barvou kůže se v jeho textech nedostávalo mnoho místa.

Již výše jsem v citátu označila pojem *bílé plemeno*, na jiném místě Vavrečka napsal: „Nenasycená a dobyvačná mysl bílého pokolení neustane – přes konečnou nezbadatelnost vesmíru – ve svých pokusech o ovládnutí světa, o přemožení alespoň prvního vstupu k záhadám, jež jsou za vznikem a zánikem, za životem a smrtí.“²⁷¹ Důvodem, proč zde tuto rovinu zmiňuji, není přitom nařknout Vavrečku z jakéhokoli rasismu, ale zdůraznit, že navzdory svému širokému rozhledu vykazoval v určitých oblastech i on své limity: vystupoval zkrátka ze své pozice a téma, které dnes považujeme za samozřejmé, byť zdaleka ne vždy naplňované, jako je například rovnost mezi „rasami“, náboženstvími a kulturami, pro něj ještě nebylo aktuální. Svým myšlením byl naopak zakotven ve světě předválečném, který většinově přisuzoval vůdčí úlohu západnímu světu a „bílému plemeni“ – respektive jeho polovině.

Nejinak je tomu totiž v případě postavení mužů a žen. Ačkoli se Vavrečka často označoval za Masarykova žáka, který se „ženskou otázkou“ zabýval již na počátku 20. století, je nutno říci, že ve svých textech ženám prostor nevěnoval prakticky žádný a mnohem spíše hovořil explicitně o mužích a jejich roli ve společnosti:

Ideál muže výbojného, nebojácného, smělého je společný všem západním národům a zůstane jím patrně navždy, avšak moderní válka není již dávno příležitostí k projevu osobních mužných ctností; [...] Spojitost

270 Srv. například s citovaným dopisem Ivana Vavrečky. Vypovídající je v tomto smyslu i následující pasáž: „Dříve lidé pochybovali o účincích výchovy a vzdělání *širokých mas*, přisuzující četné zjevy přirozeným sklonům lidské povahy. Kolikrát slyšeli jsme, že člověk jest zvíře od přírody lenošné, na něž nutno při práci dozírati, prolhané, zbabělé, záludné a především zíštné. A válka ukázala jasněji než kdykoli před tím v dějinách, že z lidí lze udělati záměrně všechno, hrdiny, stejně jako skety, duše obětavé i typy na výsost zíštné. Člověk je tvorem, v jehož nitru jsou skryty všechny možnosti, všechny ctnosti i nectnosti. *Jde jen o to, jak a kam lid vésti.*“ SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Mezi válkou a mírem, 1. 1. 1945. Je přitom zjevné, že Vavrečka se nestavěl na stranu, která má *býti vedena*, nýbrž která má *vést*.

271 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Mezi válkou a mírem, 1. 1. 1945.

mez ideálem mužnosti a technickou válkou dnešního způsobu není již vzájemná, jak tomu bylo v dobách, kdy muž měřil svou odvahu, sílu, vytrvalost a zručnost v boji proti muži. I dnešní válka ovšem vyžaduje od mužů etnost hrdinství a odvahy; nelze však říci, že by forma dnešního boje stupňovala mravní síly a mohutnosti národa. Není povinností muže uhýbat útoku a je právem každého národa bránit se proti útoku, jak dovede, ale není to už čerstvě-veselé mužské dobrodružství, nýbrž jen smrtelně smutná chlapská povinnost. Dnešní válku již nikdo nedovede idealizovat. Muž však potřebuje dobrodružství, aby si na něm mohl obrousit své zuby a vyzkoušet své schopnosti a síly. Jde o to nalézt nová pole, na nichž by lidé mohli měřit své síly a národy mohly utkati v zápolení.²⁷²

Vavrečka měl nepochybně pravdu v tom, že tehdejší války probíhaly zejména v režii a za účasti mužů, a opět není mým záměrem ho anachronicky kritizovat za něco, co bylo v tehdejší době běžné. I zde je ale dle mého názoru patrné, že se vyjadřoval spíše z vlastní zkušenosti než odborně: když totiž napsal, že „muž potřebuje dobrodružství, aby si na něm mohl obrousit své zuby“, nelze si nevzpomenout na jeho začátky u námořnictva i zapojení do válek balkánských a posléze 1. světové. Je však třeba upozornit na to, že ve Vavrečkově „myšlenkovém světě“ neměly ženy příliš prostoru, což podtrhuje i závěrečné, spíše implicitní sloučení termínů muži a lidé.

Poslední termín, který vyžaduje pozornost, je Západ či „západnická kultura“, neboť se jedná o jeden z rysů Vavrečkova uvažování, který je v mém chápání v rozporu s tezí Niny Pavelčíkové. Ta ve své studii napsala, že se ani Vavrečka „v tomto významném dějinném okamžiku nevyhnul iluzím o úloze sovětského Ruska po osvobození.“²⁷³ Dle mého čtení byl však Vavrečka ve svých textech, které napsal před koncem války, naopak v „geopolitické orientaci“ až překvapivě konzistentní: obvykle zachovával spíše neutrální rétoriku, a pokud se již na nějakou stranu výjimečně přiklonil, byla to právě spíše strana západní. Bezprostřední úkol však nespatořoval ani v redefinici celého západního světa, ani ve volbě mezi Východem a Západem. V tomto smyslu se držel více „při zemi“, téměř v duchu současného hesla „mysli globálně, jednej lokálně“: „Na nás pak je, zamyslit se především nad naším národním osudem, nad budoucností naší malé země a nad novými úkoly, před něž nás všechny a též každého zvlášť postaví nová doba. [...] Tím splníme též hlavní část onoho úkolu, který nám připadá členstvím v rodině civilizovaných národů.“²⁷⁴ Ve zmiňovaném textu se však Vavrečka Rusku vůbec nevěnoval, více prostoru dostane až později v jeho novinových článcích.

272 Tamtéž.

273 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 64.

274 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Mezi válkou a mírem, 1. 1. 1945.

Z pozice obchodního ředitele jedné z největších firem v Protektorátu navíc protinacistické akce, vedoucí k osvobození národa (či národů: českého a slovenského), nepodporoval jen verbálně, ale též finančně. Již bylo zmíněno, že po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava a autonomního Slovenského státu koncern uzavřel oboustranně výhodnou dohodu se slovenskou vládou: firma vládě půjčila peníze a mohla díky tomu podnikat na slovenském území. Nicméně právě proto, že mohli podnikat na slovenském území, měli vrcholní představitelé koncernu kontakt se slovenskými zástupci firmy a skrze ně i s představiteli odboje, formujícího se ve spolupráci s londýnským exilem od roku 1943 ke Slovenskému národnímu povstání, které bylo třeba zajistit i po finanční stránce. Jedním z klíčových zdrojů peněžní i materiální podpory se již v počátku stala právě firma Baťa, která skrze své slovenské pobočky poskytl odboji prostředky v řádu milionů korun.²⁷⁵ Pro Vavrečku však nebyla klíčová jen samotná podpora Slovenského národního povstání, ale zejména jeden jeho představitel: tajnou spolupráci totiž za slovenskou stranu vyjednával mezi jinými i Vavro Šrobár, někdejší lékař a zkušený bývalý, ale především i budoucí československý politik.

3.2. Zlín–Havlov

Ve sféře rodinné se ani začátkem roku 1945 pro Vavrečku nic zásadněji nezměnilo. Částečný klid v rodině zřejmě vzbudil přesun Havlových i s malými vnuky na Havlov, kde obvykle trávili jen svátky a prázdniny a větší část roku pobývali v Praze.

Jsme rádi, že se Vám podařilo Havlov jakž takž upravit k zimnímu pobytu. Bylo to přece jen nejlepší řešení a snad se ukáže, že i pro poslední fáze války je Havlov pozice výhodná. [...] My zde ve Zlíně musíme už riskovat, že nebudeme mít nakonec mnoho eventualit na výběr: buď jen přikřít se k zemi a počkat, anebo táhnout pěšky do neznáma... Ale musíme být fatalisty – ovšem mamulce se to nedaří a vymýšlí všechny nejhorší případy, které by mohly nastat. A protože beztak málo spí, tak ji ty představy o různých způsobech konečné naší pohromy drchají nervy. A při tom všem se ještě strachuje o Vás na Havlově, o Kolbingerovy v Brně, o Žákovy v Praze. Nemá to lehké. Vždy se potěší, když slyší dobré zvěsti z Havlova; taková spravená kamna u Vás ji značně povzbudí.²⁷⁶

Jen z těchto několika vět je ovšem patrné, že se situace ve Zlíně nadále zhoršovala a Vavrečkovi si opět kladli otázku, zda setrvat v úkrytu, či se vydat pěšky jinam, neboť jiné typy dopravy již nebyly v tuto chvíli k dispozici. Vavrečka se však stále klonil k přístupu *faire le mort*, to jest neupozorňovat

275 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 94–95.

276 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 8. 1. 1945.

na sebe a vyčkat, jak to dopadne. Jeho manželka Josefa se však s tímto pasivním přístupem zřejmě stále vyrovnávala hůře. Vavrečka v tomtéž dopisu následně přešel od stručného popisu situace ve Zlíně k praktickým radám: reagoval na obavy své dcery Boženy z partyzánů a konzultoval jejich typologii i doporučené jednání či vyložené *pokyny* ke komunikaci s nimi s „šéfem zdejší české policie“ pro každý typ zvlášť. Rozlišoval vojensky organizované partyzány, utečence z táborů, vojenské dezertéry, zloděje a lupiče a ruské partyzány, „kteří se rekrutují ze zdejších emigrantů; jsou to zvědové proti vojenským partyzánům. Také vůči těm nutno zachovat distanc a rezervu, dát, co žádají, nic víc, nocleh odmítnout, učinit oznámení. Tolik pro dnešek.“²⁷⁷

Krom této pozice „velitele/vedoucího“ u Vavrečky přetrvaly všechny ostatní rysy, které byly zmíněny v souvislosti s podzimem a zimou 1944. Jsou jimi především téměř неотřesitelný optimismus, že vše dobře dopadne a rodině se bude po válce dařit snad i více než předtím, nověji též národní nádech dopisů, odrážející i tehdejší dobovou atmosféru ve společnosti, a opětovně velká starost o vzdělání a všestranný rozvoj vnuků Václava a Ivana Havlových.

První zmíněné se sešly například v blahopřání Boženě Havlově k 32. narozeninám, které měla oslavit 15. února. O tři dny dříve jí při té příležitosti opět psal dopis její otec:

[Věk 32 let] Je to dost na ty časy, ale v nové době začíná život trochu později či lépe řečeno: lidský střední věk se vlivem nových životních zvyků trochu nastavuje. A tak snad je to pro Tvou generaci výhoda, že jste si odbyli válku v poměrně mladém věku a že ještě zažijete ten velký přerod věku světa v celém zajímavém a dramatickém průběhu. *Snad se dokonce dožijete nového biedermeiera takhle za deset let po válce, kdy lidé pochopnou zase vychutnávat pohodu klidu i útulného samospokojení. I my bychom ještě rádi trochu nakoukli za oponu nového představení lidské komedie* a občas si s mámou vykládáme, kam se podíváme nejdřív, zda na Kanárské ostrovy nebo do Jalty. Hledíc však k obecnému loupání v kostech, které si navzájem vychvalujeme, kdo je má větší, spokojíme se nakonec s tím, že pojedeme nejprve do Slivče, potom do Píšťan, do Karlovar [...] A počkáme, až se Božka vrátí s Vénou z dalekého světa, aby nám vyprávěli, co se děje ve světě. Zatím dají Venouška a Ivánka k nám do úschovny. Tak nějak to bude, doufejme. [...] Milá Božko: přeji Ti k narozeninám všelicos, ani to všechno nechci psát. Věřím, že všechno dobře dopadne a že se brzy všichni shledáme ve zdraví a *v nově vygruntované národní pospolitosti.*²⁷⁸

277 Tamtéž. Tento přístup vynikne i v komparaci s vyjádřeními jeho manželky Josefy Vavrečkové, která zřejmě zhruba v téže době psala své dceři též s odkazem na partyzány, ale nebyla s to zaujmout poučenější postoj: „Buďte Boženko opatrní a nikomu nedůvěřujte – světem se nyní potulují *hrůzná* individua.“ Tamtéž, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno.

278 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 12. 2. 1945.

Dalo by se namítat, že Vavrečka přece psal své dceři k narozeninám, a tak by jí při té příležitosti pravděpodobně nelíčil nic negativního. Začátek lze chápat jako jakousi blahopřejnou nadsázku, nicméně Vavrečka totéž potvrzuje i v závěru dopisu. Díky tomu tedy můžeme odvozovat, že Vavrečka i v únoru 1945 jednak věřil, že válka dobře dopadne, jednak byl přesvědčen o tom či chtěl věřit, že jeho rodina bude i nadále patřit ke společenské špičce: nejenže sobě s manželkou i dceři s manželem prorokoval široké cestovatelské možnosti, ale důležitý je i odkaz k *biedermeieru*, někdejšímu životnímu i uměleckému stylu, typickému pro majetné měšťany v první polovině 19. století. Smyslem sdělení tu tak v podstatě je, že Vavrečka byl skálopevně přesvědčen, že se na postavení a možnostech rodině po válce nic nezmění; zkouškou a obtíží byla válka, nikoli období následující. Poslední zmíněný rys, který se v korespondenci objevil poprvé – tedy národní tematika skrze „vygruntovanou národní pospolitost“ – je již aspekt a projev naladění české společnosti, které bude v mnohem větší míře rezonovat až po konci války, kdy se k němu Vavrečka též ještě jednou vrátí, a sice ve spojitosti s odsunem německého obyvatelstva z Československa.

Výše jsem také uvedla, že Božena Havlová *měla* své narozeniny oslavit 15. února, Vavrečka jí psal 12. února. Mezitím, 14. února 1945, byl však americkými vzdušnými silami proveden nálet na Prahu, během něhož bylo zabito přes 700 lidí, více než 1100 zraněno a další tisíce zůstaly bez domova.²⁷⁹ Zasažen a poničen byl i dům Havlových na pražském nábřeží. Hlavním tématem diskuzí se proto od tohoto momentu staly opět obavy o škody na majetku i na životech, koordinace oprav, plány na zajištění rodiny a zároveň i jistá úleva, že celá rodina Havlových pobývala od novoročního přesunu na Havlově. Vavrečka v této době opět čile komunikoval s Prahou, pročež Havlovy o průběhu náletu i škodách informoval, vyměňoval si telegramy, předával zprávy, komunikoval s Milošem Havlem, který nálet sledoval z Barrandova, a podobně.

Nesetrval ale přitom jen v rovině „válečného zpravodaje“, ale v téže době, dokonce v tomtéž dopisu, konzultoval se svým zetěm i výsledky hospodaření rodinných havlovských podniků a výhledy jejich rozvoje do budoucna, v nichž se opět opakuje tentýž rys: přesvědčení, že i po válce se bude rodině dařit a naváže na svou činnost z doby před i (de facto) během ní. „Podnikovou statistiku jsem četl, je zajímavá a poučná; myslím, že *i pro mírové poměry bude znamenat cennou zkušenost*. Rok 1942 se mně zdá nejvyrovnanější; ukazuje, že všechny podniky jsou solidní a že jen Terasy budou asi problémem, dokud se dopravní poměry nezmění nebo dokud jiné momenty nezvýší jejich rentabilitu. Vracím se k úvahám, o nichž jsme již často mluvili: Barrandov bude

279 Viz např. Plavec, Michal. Strach nás ochromil: tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech. Cheb: Svět křídel, 2012.

třeba korunovati ještě něčím. [...] Snad je však nevhodné uvažovat o stavbách nyní, kdy se ještě Praha bourá...“²⁸⁰

Dlouhé odloučení od dcery si již začínalo vybírat daň, neboť se v korespondenci stále častěji objevuje rozbor možností cesty ze Zlína na Havlov anebo obráceně. Oba manželé Vavrečkovi se ale nakonec vypisují z racionální úvahy, že na cestách pro ně nyní není bezpečno: Vavrečka koncem února zopakoval, že jeho manželce sice velmi chybí vnuci, ale že není možné zabezpečit bezpečný přesun.²⁸¹ Josefa Vavrečková se s tím zřejmě také postupem času smířila, neboť v nedatovaném dopisu napsala své dceři: „Jsme rozhodnutí neutíkat, kam bych také s tatulkou došla? Sedět někde na mezi anebo ve sklepě je asi stejné.“ Tím mimo jiné odkázala i ke stále nedobrému zdravotnímu stavu svého manžela a pokračovala: „S tátou nejsem ani trochu spokojená – budou to brzy 2 roky, ale o uzdravení nelze mluvit. Přestala jsem tomu již věřit, že by mohl být ještě aktivní – činný a budu [...] trvat, aby hned po válce šel do penze. Je již příliš dlouho mimo podnik a jak znáš zdejší lidi, nejsou sentimentální – ostatně se chovali slušně a víc opravdu nelze žádat. Já pro svou osobu budu šťastna, když se Zlínem co nejradiálněji zúčtuji, seberu raneček a poběhnu odtud hodně daleko. Že by zde Ivan zakotvil silně pochybuji, nehodí se sem povahou a není zde rád.“²⁸² Stejně jako v předchozích případech i zde se zdá, že frustrace ze všeobecné situace v Josefě ještě více zesílila kritické nazírání všeho kolem: zdravotní i pracovní budoucnosti svého manžela, pracovní i osobní spokojenosti svého syna, neboť stále přetrvával neklid mezi Josefou a jeho manželkou Jiřinou, i Zlína a tamních poměrů – s výjimkou osazenstva „zlínského ředitelny“.²⁸³

Vavrečka si nicméně až do konce války – opět možná i v reakci na frustrovanou rodinu – udržel pozitivní mysl:

Běs války se k nám vůčiklatě blíží a už pociťujeme všeliké příznaky; zatím je *můžeme* překonat odolností nervů, což se ovšem mamičce nedaří; [...] Ale i z Jiřinky je panikářka; [...] Ale i Ivan nemá moc pevné nervy, *a tak jsem v chalupě jen já, který zachovává klid, což mně však vynáší ostré sočení ode všech, že jsem blázen a lehkomyšlník, neboť neběžím hned na první zahoukání do sklepa. V noci raději zůstávám v posteli – zde je to celkem jedno. [...] Vénovi staršímu vyříd', že dostane z našeho stavebního oddělení nějaký materiál o našich stavebních pokusech – snad tam najde něco zajímavého. [...] Chtěl bych být nyní mladý architekt a stavitel – to*

280 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě a Václavu M. Havlovým, 15. 2. 1945.

281 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 27. 2. 1945.

282 Tamtéž, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno.

283 Potěšení Josefy Vavrečkové v této době přinášely snad jen drobné domácí úspěchy jako v oblasti zásobování domácnosti. Vavrečka totiž v dubnu 1945 psal: „Mamička se pořád dokola starala, co budeme jíst, tak jsem opatřoval pilně, co se dalo; když jsem se jí onedý ptal, zda vydržíme do žní, podotkla pyšně: do kterých? A že prý ano, do r. 1946. Tož to máš tak, když má člověk ustrašenou rodinku.“ Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 10. 4. 1945.

bude konjunktura na světě! Potrvá to myslím několik desetiletí, takže i Venoušek učiní dobře, když zůstane u řemesla a stane se podnikatelem staveb. Ivánek při své mazanosti bude se snad spíše interesovat o bezpracné zisky při financování.²⁸⁴

Vavrečka i v tomto dopise, který napsal pouhých šest týdnů před osvobozením, vykazoval tytéž rysy a nepřímou potvrzoval vlastní pozici v rodinném nastavení, které se dá stručně charakterizovat takto: všichni okolo panikaří, takže já musím být klidný. Zároveň se snažil diskuzi čím dál explicitněji stáčet k plánům na období po válce. Nejenže tedy studoval materiály o hospodaření rodinných havlovských podniků, ale se svým zetěm sdílel i poznatky firmy Baťa, kterými se snažil přispět do rozvoje druhého – ovšem nikterak konkurenčního – podnikání. V tomtéž odvětví viděl i budoucnost svých vnuků, byť každému z nich prorokoval trochu jiný typ činnosti.

3.3. „Byl jednou jeden statečný král...“

Výše jsem zmínila několik rysů Vavrečkova chování ve zkoumaném období: optimismus, národní tematika a velká starost o vzdělání a všestranný rozvoj vnuků Václava a Ivana Havlových. Poslední zmiňovaný však vyžaduje zpřesnění: v této době, na konci roku 1944 a začátku roku 1945, stál totiž v centru pozornosti (minimálně v korespondenci) zejména starší vnuk Václav, s nímž měl Vavrečka velké plány. Již výše bylo řečeno, že nabádal svou dceru, aby ho začala učit geometrii, což bylo částečně podpořeno Václavovým zájmem o astronomii, částečně jeho zálibou v kreslení. A právě jeho kresby daly na přelomu posledních válečných let vzniknout rozsáhlé rodinné korespondenci tentokrát nejen mezi samotnými členy rodiny, ale též například s Eduardem Milénem, brněnským grafikem a ilustrátorem, který působil mimo jiné v Lidových novinách, kde se pravděpodobně seznámil i s Vavrečkou. Rodina mu proto zaslala Václavovy kresby a žádala ho o jejich posouzení, načež jim Milén odpověděl, že se domnívá, že Václav má velký talent a doporučoval by kresby vydat.²⁸⁵ Božena Havlová i Hugo Vavrečka sice byli skeptičtí vůči tomu, zda se vůbec může v takto útlém věku již projevit skutečný talent. Byl to nicméně zřejmě tento podnět, který poprvé explicitně vnesl do Vavrečkova uvažování vydání nějakého textu pro děti. Doporučil totiž své dceři vydat Václavovy kresby pod pseudonymem a dodal, že „nejlíp by bylo, kdyby se daly opatřit texty od dětí. Takové nějaké „dětské moudrosti“ nebo původní dětské „pohádky“, jak jsme si je kdysi navzájem vykládali.“²⁸⁶ Skrze pohádku, psanou „dětmi a pro děti“, Vavrečka pokračoval:

284 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 19. 3. 1945.

285 Tamtéž, dopis Eduarda Miléna Boženě Havlové, 4. 1. 1945.

286 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, leden 1945.

Budu také sám uvažovat o nějaké bajce, kdysi, když jsem po několik let připravoval v Lidových novinách vánoční přílohu, zabýval jsem se dosti literaturou pro děti a měl jsem všelijaké své plány. Snad mi něco napadlo. Bylo by to zcela zábavné. „Vašíkovy obrázky k dědečkovým bajkám“ anebo „Dědeček povídá k Vašíkovým obrázkům“. Zatím tedy ať jen Vašek kreslí a maluje vše, co se mu líbí a co mu napadne. [...] Ale to je jen takový chvilkový nápad; dědeček je už trochu vzdálen dnešní generaci vnuků, přesto, že snad brzy taky počne dětinštět. Spíš by byla nám dlužna mamička Venouškova několik případných kompozic k jeho kresbám.²⁸⁷

O měsíc později svůj plán zrealizoval. Záminkou se mu ovšem nestaly Václavovy kresby ani starší vnuk samotný. Z března 1945 totiž pochází Vavrečkova *Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci*, kterou doplnil slovy: „Svému milému vnuku Ivanu Havlovi věnuje dědeček Vavrečka.“²⁸⁸ Celý text se dochoval pouze ve Vavrečkově rukopisu a na rozdíl od strojopisu úvahy *Mezi válkou a mírem* pohádka neobsahuje poznámky z pera nikoho jiného než samotného autora. Není sice psána na Vavrečkově hlavičkovém papíru, ale s ohledem na to, kde se rukopis dochoval – tedy v tzv. „baťovském archivu“ ve Zlíně – považují za pravděpodobné, že Vavrečka na pohádce pracoval průběžně, ale dokončil ji zřejmě ve své kanceláři. Anebo ji do kanceláře přinesl, aby ji nechal přepsat, neboť sám na stroji psát neuměl.²⁸⁹ Každopádně právě toto rozhodnutí zřejmě zapříčinilo, že se text již ke svému autorovi ani adresátovi nedostal: dramatické týdny před osvobozením i po něm a Vavrečkova diametrálně odlišná pozice i přístup do tzv. Baťova mrakodrapu (či „jedenadvacítky“, neboť se jedná o budovu č. 21), kde vedení sídlilo, mu po válce nejspíš znemožnily text přenést domů. Anebo si na něj ani nevzpomněl, jelikož musel řešit mnohem naléhavější problémy.

Co se důvodu vzniku pohádky týče, Vavrečka se o ní v dostupných pramenech jinde nezmínil, tudíž není explicitně řečeno, co ho k napsání vedlo, a k Ivanu M. Havlovi se text dostal až po více než 70 letech – nezná ji dokonce ani z ústního vyprávění. Pro pochopení je nicméně důležitý kontext: Ivan totiž v září 1944 nastoupil ve Žďárci do první třídy a touto dobou se zhruba mohl učit psát. Sám si přitom po letech vzpomněl na to, že mu krasopis skutečně činil potíže.²⁹⁰ V souvislosti s již existující tradicí rodinného vzdělávání považují za velice pravděpodobné, že vzdělávací roli měla plnit i tato pohádka. Stručně řečeno: dědeček se ho nejspíš snažil motivovat, aby lépe psal. Již dříve zaznělo, že sám Vavrečka neměl ve škole zrovna excelentní výsledky: ve školním roce 1894/95 měl dokonce nedostatečnou z dějepisu a právě kra-

287 Tamtéž.

288 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

289 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 18. 5. 1946.

290 Rozhovor s Ivanem M. Havlem vedla Jana Wohlmuth Markupová, 2. 3. 2018.

sopisu, problémy měl zpočátku také s francouzštinou.²⁹¹ Jsou to ale paradoxně zrovna tyto předměty, které hrají v pohádce důležitou roli.

Samotný text začíná:

Byl jednou jeden statečný král a ten vytáhl do boje v čele svého vojska, aby obránil své království před nepřáteli, kteří chtěli jeho národ podmanit a zotročit. Odrazil cizí vojska a zvítězil nad vetřelci, avšak v poslední bitvě byl raněn tak těžce, že brzy vykrvácel a zemřel.

Král měl jediného syna, který však byl ještě mladý, takže nemohl nastoupit na trůn. Ve své poslední vůli, kterou napsal na bojišti, než vydechl duši, ustanovil král deset ministrů-vladařů, aby království spravovali až do té doby, kdy králevič vychodí školu a přinese závěrečné vysvědčení.²⁹²

Poté následuje příběh ve čtyřech kapitolách, kterak se z malého nástupce trůnu vychovává král; jaké kvality a dovednosti má mít; jak se spravuje království a jak vypadá ideální společnost. Na první pohled by se mohlo zdát, že se jedná o text, který vůbec nesouvisí s jeho pracemi, které jsem citovala výše. Bezpochyby je na místě námitka, že se v něm Vavrečka neobracel primárně už ani k národu (jako během Mnichova), ani k firmě Baťa, potažmo vedoucím činitelům státu (jako na začátku roku 1945) a ani k celé rodině (jako v korespondenci). Obracel se na svého tehdy šestiletého vnuka – ovšem skrze něj a skrze jemu přijatelný jazyk, domnívám se, prozrazoval také něco o tom, jak si představuje budoucnost i ideální současnost. Co je tím míněno?

Pohádka jako taková je žánr, který mnohé disciplíny podrobují různorodému zkoumání, ať se již jedná o její jazyk, formu či obsah.²⁹³ Podstatné pro tento text však je, že do sebe zahrnuje množství významů a může hrát velký počet rolí. Jakožto žánr, který v sobě mísí prvky nadpřirozené i obecně lidské, může odrážet i přání či tajné tužby autora – tím spíše, jedná-li se o pohádku autorskou, nikoli lidovou. U Vavrečky je velice pravděpodobné, že při psaní těžil z vlastní zkušenosti autora a editora pohádek v Lidových novinách, zároveň sám své dceři psal, že si v rodině pohádky a bajky často vyprávěli. *Škrábala* proto nepsal jako amatér, ale naopak jako autor, který ví, jak příběh strukturovat, aby měl i nějakou pointu. Toto autorské sebevědomí mu přitom dle mého názoru umožnilo do příběhu včlenit i témata svá vlastní.

Obsahově se v textu zásadně odrazila jak Vavrečkova zkušenost ředitelská, tak ministerská. Po výše citovaném úryvku totiž nenásleduje žádné pohádkové vyprávění o životě královské rodiny nebo v království, ale naopak výčet

291 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 12.

292 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

293 Viz např. Otčenášek, Jaroslav. Antropologie narativity - problematika české pohádky. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2012.

dočasné vlády a jejich kompetencí. Ministři jsou u Vavrečky v podstatě jakýmiśi správci pořádku:

Každý ministr měl něco na starosti v tom milém království, aby všechno klapalo jako v pořádné domácnosti, kde se děvečka stará o krávy a dojí je, kde kočí pečuje o koně, kuchařka vaří, hajný dováží zvěř a zahradník zeleninu. Celý národ je jako takový velký statek, kde každý dělá své, aby pak všichni mohli v poledne zasednout kolem stolu a v klidu dobře poobědvat.²⁹⁴

Připodobnění království k domácnosti a národa ke statku je pro člověka, který strávil většinu života ve vedoucích funkcích, příznačné: stejně jako „velitel rodině“ na konci války, tak obhospodařoval firmu (statek) a v jedné klíčové chvíli i národ (1938). Toto propojení velení je možné ale vykládat i přímo ve vztahu ke koncernu Baťa a městu Zlín. V dobách nejúspěšnějších, které jsou spjaty ve své vrcholné fázi i s Vavrečkou, totiž firma hrála ve městě naprosto klíčovou roli. Vedoucí osobnosti koncernu byly dlouhodobě propojeny s vedením města, výstavba, kulturní život i volný čas zaměstnanců byl s jejich zaměstnavatelem zásadně provázán. Míra sociálního dohledu, který nad obyvateli Zlína – z velké části zaměstnanci firmy – podnik vykonával, se sice lišila, ale dozor byl všudypřítomný a propojení s firmou jednoznačné.²⁹⁵ Tento rys může vést až k interpretacím o „ideologii batismu“ či vidění firmy Baťa ve vztahu k Zlínu jakožto foucaultovského Panoptikonu,²⁹⁶ Ondřej Ševeček však tyto tendence již dříve mírnil a fungování koncernu interpretoval primárně jako snahu o bezproblémové rozšiřování tovární produkce.²⁹⁷

Ani Vavrečku, respektive jeho pohádku nechci proto vykreslit v jakkoli korporativistickém duchu, nicméně jeden rys je zde klíčový: u Bati i ve Vavrečkově pohádkovém království má každý své jasně dané místo, čímž dohromady tvoří dobře fungující celek. A co je ještě důležitější: i ve Vavrečkově pohádkovém světě je společnost jasně rozdělena na vedoucí a podřízené, respektive na vládu (ministry a další) a lid.

Správa království totiž byla dočasně rozdělena mezi 10 ministrů: ministr národního bytu se staral o bydlení, ministr dobrého bydla o zemědělství a produkci nápojů a potravin, ministr oděvu o ošacení a obutí obyvatel, ministr duševníku o výuku na školách, „staral se o divadla a dával subvence na filmy, aby kina měla co hrát.“²⁹⁸ Ministr tělocviku dbal o správu sportovišť a spor-

294 SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

295 Ševeček, Ondřej. Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938. Ostrava: Veduta, 2009, s. 337.

296 Ušela, Jan. Batismus – ideologie účelnosti. Diplomová práce. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2014.

297 Ševeček, Ondřej. Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938, s. 338.

298 SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

tovního náčiní, ministr řádu a trestu spravoval soudy a policii. Ministr pošt, cest, aut a železnic měl na starosti dopravu a písemnou komunikaci, ministr zahraničí „dával pozor, aby se sousední státy nemíchaly do našich domácích věcí.“²⁹⁹ Pro případy vojenských sporů zde byl ministr obrany: „Kdyby se snad přece [sousední státy] míchaly, [...] ministr obrany vycenil zuby, nakroutil vous a zařinčel šavlí. Soused si to pak obyčejně rozmyslil a dal pokoj. Nedal-li, co bylo potom? Potom byl požádán Spolek všech národů, aby zjednal mír. Jen když si ani ten ani onen král nedal říci, pak byla válka.“³⁰⁰ Vavrečka v pohádce uznával, že se lidé umí starat i sami o sebe a nepotřebují, aby jim ministři radili ve všem: „ale přece jen tu bylo třeba někoho, kdo dává pozor, aby všechno běželo podle nějakého plánu. Vždyť i ve škole se každý učí sám, ale přece tu musí být pan učitel, který žákům vysvětlí, čemu nerozumějí, a který jim dává úlohy na zítřek.“³⁰¹

Pohádkou samozřejmě promlouval ke svému šestiletému vnukovi a je tedy pochopitelné, že se snažil vyprávěnou látku připodobnit k něčemu, co malý Ivan znal, tedy ke škole. Přesto však toto vyjádření stojí za pozornost: Vavrečka v něm totiž nepřímo lid (obyvatele království) přirovnal k žákům ve škole a ministry (správce království) k učitelům, tedy k autoritám, které mají moc, potažmo právo ostatní vést – opět jakoby v duchu předchozích pasáží a onoho jasného rozlišení na lid a vládnoucí elitu, což jen dokresluje závěr ministerského představení:

Ale byli to všichni? Vždyť jich král před svou smrtí ustanovil deset a zde jsme jich napočítali jen devět, ačkoliv je postaráno už o všechno, nač si člověk může vzpomenout. Čím se tedy zabýval desátý ministr? Zde právě se ukazuje moudrost a prozíravost nebožtíka krále, neboť vynašel úřad, který se osvědčil lépe než všechna ostatní ministerstva. Nikde jinde takového zařízení neměli. Král totiž ustanovil, aby desátý ministr se staral o to, aby celý národ byl vždy veselý a dobré mysli. Jeho úřad se jmenoval: ministerstvo národního vtipu a smíchu. Jistě se tážete, proč chtěl starý král, aby jeho národ měl vždy dobrou náladu? To je jednoduché. *Lid, který se veselí, ochotněji platí daně, méně si stěžuje na úřady a je také pilnější v práci.*³⁰²

Tento motiv je přítom u Vavrečky zvláštní, vzpomeneme-li si na *Lelíčka*. Premisou této humoresky přece bylo implicitní přesvědčení, že společenské uspořádání není neměnné, že lidé mohou svou pozici v hierarchii změnit. Lelíček se stal dvojníkem španělského krále, po jeho smrti v roli setrval a vystupoval jako skutečný král Alfons XIII. *Škrábal* s tímto textem sdílí pouze takřkajíc státní zřízení, v rámci kterého se příběh odehrává – totiž království – a

299 Tamtéž.

300 Tamtéž.

301 Tamtéž.

302 Tamtéž.

snad i humoristický nádech, ale jinak jsou dosti rozdílné. Zatímco v *Lelíčkově* totiž Vavrečka de facto řekl, že králem se může stát kdokoli, a mocipány zesměšňoval, *Škrábal* vyznívá opačně. Zde naopak jakoby říkal: role jsou jasně dané, každý má své místo a není ani žádoucí ho měnit.

Na první pohled by se bylo možné domnívat, že si Vavrečka rozporuje: sám se přece měl nejspíš v životě věnovat docela jiným věcem, než kterých se mu nakonec povedlo docílit. U syna vážného z hornické Ostravy, který navíc na prahu dospělosti osiřel, bychom mohli předpokládat, že daleko spíše setrvá v domovském městě a naváže na profesi svého otce. Vavrečka se však emancipoval, docela změnil svou profesi (několikrát) a významně zbohatl. Jinak řečeno: Vavrečkovi – stejně jako Lelíčkově z jeho mládí – se podařilo svůj život změnit. Ve věku 65 let, na konci 2. světové války a v docela jiné osobní situaci, však již vnímal svět jinak, a sice tak, že společenský pořádek je jednou pro vždy dán a je to tak správně. Jakkoli nechci přeceňovat roli pohádky pro malého vnuka, kterou nakonec zřejmě nikdo v době vzniku ani nečetl, domnívám se, že Vavrečka v ní úplně jiným způsobem projevuje totéž co například v úvaze *Mezi válkou a mírem*. A jak se ukáže později, právě toto přesvědčení o správném „rozložení sil ve společnosti“ bude důležité pro pochopení Vavrečky v pozdějších obdobích.

Za povšimnutí stojí dále i genderová problematika: stejně jako v textu *Mezi válkou a mírem* či v *Lelíčkově* ani zde nenajdeme žádnou (silnou) ženskou postavu: ženy mají své místo v domácnosti, ale ministři jsou výhradně muži. Na rozdíl od *Lelíčka* ale zde již ani není role královny, která by se o králeviče po králově skonu postarala – tento úkol je svěřen výhradně ministrům, zatímco princezna Sedmikráska nemá žádnou aktivní úlohu – pouze potvrzuje, co král umí či neumí, ale děj neovlivňuje.

O něco partikulárnější je zmínka o subvencích ve filmovém průmyslu: Vavrečka-diplomat, který volal po zrušení veškerých obchodních omezeních, by pravděpodobně nechápal, proč má stát financovat filmovou výrobu. Vavrečka-ředitel ale měl k výrobě filmu blízko: nejenže bratrem jeho zetě byl Miloš Havel, hlavní postava československého předválečného filmu, ale též koncern Baťa vlastnil ve 30. letech významně se rozvíjející Filmové ateliéry Baťa.³⁰³ Pozice „zadavatele díla“ a „výrobce zábavy pro lidi“ mu tím pádem nemohla být cizí.

Pozornost si zaslouží i poslední citovaný Spolek všech národů, který je zřejmě odkazem k tehdy ještě fungujícímu a zde již také zmíněnému Společenství národů, ustavenému po 1. světové válce. A je to právě tato zmínka, která dle mého názoru dokazuje, že se tato pohádka neodehrává ve zcela fiktivním světě, ale naopak se Vavrečka nechal inspirovat světem reálným, který navíc sám dobře znal. A jak již bylo řečeno v případě *Lelíčka* a inspirace seznámením s Tomášem Baťou, které zachytil ve scéně, kdy se poprvé setkají Sherlock Holmes s Lelíčkem: Vavrečka i do Škrábala projektoval vlastní životní situaci.

303 Filmová historie Zlínska. Zlín film. <http://www.zlin-film.cz/filmova-historie-zlinska>

Shoda je patrná již dobově: text byl napsán na sklonku války, přičemž samotná pohádka začíná taktéž na konci války, během níž zahyne sám král. Mladý král Ivan byl nepochybně inspirován vnukem Ivanem. Ale kdo byl starý král, který umíral na bojišti? Mou tezí jest, že nebyl inspirován Václavem M. Havlem, nýbrž že zde autor promlouval sám za sebe, tedy že starého krále můžeme číst též jako hlas samotného autora.

Jak si tedy král představoval výchovu svého syna – anebo Vavrečka svého vnuka? V závěti si král přál, aby jeho syn „řádně chodil do školy a aby se naučil číst, psát, počítat, kreslit, zpívat, přednášet, dobře mluvit třemi jazyky, znát právo, dějepis, zeměpis, přírodopis, fyziku, chemii, vojenství, a též i všechny ostatní nauky o tom, jak se má spravovat a řídit velké a dobré království.“³⁰⁴ Vavrečkův král si zkrátka přál, aby jeho syn ovládal ideálně všechny potřebné nauky i světové jazyky, a totéž platí i pro Vavrečku a jeho výchovu vnuků – sám byl ostatně polyglot. Ivan M. Havel si vzpomínal, že v průběhu 40. let je s bratrem vzdělával ve všelijakých oblastech, a to při osobních setkáních zejména na Havlově i „distančně“. Z února 1945 například pochází velmi podrobný popis a rozkreslení toho, jak fungují vzdušné vrtule a vzdušné šrouby, neboť ho bratři žádali o vysvětlení, jak funguje vysavač.³⁰⁵ Ostatně Vavrečkovi, jak již bylo řečeno, přezdívali „děl Vševed.“

Pohádkový „králevič“ při závěrečné zkoušce před nastoupeným dvorem, která měla rozhodnout o jeho způsobilosti převzít správu království, úspěšně splnil všechny předměty, ovšem ukázalo se, že neumí krásně psát. Tato scéna dala vzniknout jeho přezdívce „král Škrábal“ a v dalších třech kapitolách se tento svůj nedostatek pokouší napravit, motivován ještě tím, že ho na základě jeho „škrabopisného dopisu“ odmítla jeho vysněná princezna Sedmikráska: dvořil se jí písemně a ona nevěřila, že psaní mohl opravdu napsat král. Ve snaze o zlepšení je přitom král veden přesvědčením svého zesnulého otce o tom, že písmo vypovídá o povaze člověka. Na dvůr je tedy povolán starý grafolog, který učil i starého krále, a snaží se mu vysvětlit, jak lépe psát – a prostřednictvím toho se stát i lepším člověkem. Roli učitele tedy nyní přejímá grafolog a vysvětluje králi, že „se všechny vlohy, které přinášíme s sebou na svět – a těch není málo – dají vytrýbit učením a zušlechtit i zdokonalit cvičením. Ba někdy se dají trochou snaživosti a trpělivosti probudit vlohy a schopnosti, o nichž ani nevíme a které dosud dřímaly. [...] A Vaše Milost jako vrchní velitel naší armády si jistě povšimla, že každý, kdo prodělal vojenský výcvik nebo též i výcvik v Sokole, má zcela jiné držení těla než ten, kdo si navykl klátit se a bloumat bez jakékoliv snahy nést hlavu vzhůru. A lidé, kteří jsou zvyklí nosit hlavu vzhůru a dívat se ostře před sebe, změní časem svou povahu, jsou smělejší, odvážnější, hbitější [...]“³⁰⁶ Díky zmínce o Sokolu, kte-

304 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

305 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Václavu a Ivanu Havlovým, 2. 2. 1945.

306 SOKA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

rý největší slávu zažil během první republiky, je pravděpodobné, že text opět setrvává kdesi ve 20. století a Vavrečka tedy nevykresloval nějaký bájný svět, ale hovořil o své *současnosti*. Zároveň vnukovi chtěl vštípit touhu se vzdělávat a stále objevovat něco nového.

Následně si grafolog vypůjčí příklady z historie – jako častokrát Vavrečka ve svých vlastních projevech – a králi ukáže rukopisy Jana Žižky z Trocnova, Jana Amose Komenského a Jana Evangelisty Purkyně, tedy vojevůdce, pedagoga a myslitele a přírodovědce, čímž se opět kruhem vrací Vavrečkova touha po vzdělání ve všech myslitelných oblastech (technice, humanitních i přírodních vědách) stejně jako národní tematika: „Zde zase jsou rukopisy našich národních buditelů; některé mají ještě barokní kudrlinky, většinou však měli naši předkové před sto lety písmo vyrovnané, pevně stavěné. Tehdy lidé ještě dovedli krásně psát; je vidět, že všichni vynikali úžasnou houževnatostí a pílí, vždyť jich bylo málo; každý musil proto konat práci, na niž u jiných národů bylo deset lidí. Jsme národ malý a musíme být výkonnější než členové velkých národů.“³⁰⁷ Je to příznačně pouze J. E. Purkyně, osobnost pro Vavrečku významná, u kterého zdůraznil, že se z chudého sirotka „vypracoval [...] vlastní silou a houževnatostí.“³⁰⁸ S touto možností, zdá se, počítal pouze výjimečně, u lidí *mimořádně* nadaných, kteří se o to svou tvrdou prací zaslouží – stejně jako kdysi on sám.

Krále grafolog nakonec přesvědčil: naučil se krásně psát, princezna Sedmikráska byla z jeho písma nadšená a vymyslela mu přezdívku Ivan Krasopisec. V pohádce tedy králův syn úspěšně naváže na jeho cíl, který pojmenoval v závěti těsně před svou smrtí:

Ku konci závěti obracel se král k svému synu a [...] loučil se s ním těmito slovy: „Nebylo mi dopřáno, abych zvelebil své království tak, jak bych byl chtěl. Musil jsem příliš záhy obětovat svůj život za vlast a národ. Doufám proto, že Ty dokončíš dílo, které jsem započal, a vybuduješ naši zemi tak, že bude vzorem celému světu.“³⁰⁹

Je samozřejmě zcela na místě se tázat, proč jsem tomuto na první pohled marginálnímu textu věnovala tolik prostoru. Jednalo se koneckonců pouze o pohádku, která měla Vavrečkova vnuka přimět k tomu, aby lépe psal. Ovšem v kontextu *doby*, ve které text vznikl, se domnívám, že je možné ji interpretovat ještě jinak a že zároveň opět vypovídá o rysech Vavrečkova myšlení, byť v jiné formě než obvyklejší prameny historického výzkumu. Král přece heroicky zahynul, když „vytáhl do boje v čele svého vojska, aby obránil své království před *nepřáteli*, kteří chtěli jeho *národ* podmanit a zotročit. Odrazil cizí vojska a zvítězil nad *vetřelci*, avšak v poslední bitvě byl raněn tak těžce, že

307 Tamtéž.

308 Tamtéž.

309 Tamtéž.

brzy vykrvácel a zemřel.³¹⁰ Obětoval se tedy pro národ a doufal, že jeho syn „jeho dílo dokončí a vybuduje zemi, která bude světu vzorem.“³¹¹ Nesnažil se tím krom jiného říci svému vnukovi, respektive vnukům – nástupcům, že si je vědom toho, že jeho generace je již na odchodu a že na jeho místo mají nastoupit oni, že jsou k tomu předurčení? Anebo střízlivěji: není jeho pohádka dalším projevem jeho neoblomného optimismu, že to budou právě následovníci jeho a dalších členů někdejší prvorepublikové, případně i protektorátní elity, kteří budou dál zemi spravovat, protože jsou k tomu přece *povolaní*...?

3.4. Mezi dvěma armádami ve Zlíně

Těsně před koncem 2. světové války v Evropě, v polovině dubna 1945, Vavrečka stále využíval takové strategie jednání, který vytvářely dojem, že se vlastně nic nebezpečného neděje: dceři Boženě psal, že ve Zlíně znějí poplachy téměř neustále a že jeho manželka, syn i snacha již spí či budou nocovat pro jistotu ve sklepě. „Já zůstanu už nahoře, mě není tak škoda [...]“³¹²

V korespondenci *po* skončení bojů však již mluvil odlišně. Jedná se o 37-stránkový dopis, který Boženě psal na začátku května 1945.³¹³ Jelikož neměl o Havlově zprávy, nejprve vyjádřil naději, že i tam je již válka skončena, a následně začal rekapitulovat zlínské dění den po dni. Především jí však přiznal, že před měsícem radši zajistil vylepšení vlastních sklepů jakožto krytu před útoky: celý prostor byl nově vyztužen dřevěnými trámy a pažením, do sklepních oken byly zasazeny tlusté železobetonové desky a před ně umístěny štíty jako ochrana proti střepinám.³¹⁴ Vavrečka nejspíš správně usoudil, že jeho vila by silný zásah bez přídatné opory nemusela ustát. Svě dceři však tyto informace nepsal během dubna, kdy se zřejmě domníval, že by ji mohlo rozrušit, že se i její otec připravuje na těžší průběh bojů, ale až po jejich skončení (a zřejmě předpokládal, že i k Boženě se dopis dostane až po válce).

Po stránce obsahové Vavrečka barvitě líčil, kterak u nich ve vile vypadaly poslední válečné dny. Od 1. května již spával celý dům – tedy Vavrečkovi, syn Ivan s manželkou a (zřejmě) hospodyně – v členitém a relativně prostorném i vybaveném sklepě. Ten den dopoledne k nim však bylo přiděleno dalších 25 lidí ze sousedních domů do krytu, nicméně i s těmi se rodina sžila. Boje se k Vavrečkově vile přiblížily až o den později, ale již 1. května byly dle jeho vyprávění zejména ženy velmi rozrušeny hlukem bojů z okolí: „Mamička mi vy-

310 Tamtéž.

311 Tamtéž.

312 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 17. 4. 1945.

313 Dopis vyšel též knižně v editované podobě: Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 36–48. V této práci jsem však pracovala s původním rukopisem. Dataci uvádím dle poznámky k archiválii, tedy k 3.–5. 1945, dopis byl však nejspíše dopsán a odeslán o několik dní později, neboť zachycuje i dění z 6. 5. 1945.

314 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 3.–5. 1945.

četla mou nezodpovědnost a lehkomyšlnost, takže jsem měl nakonec pocit, že všechno jsem zavinil já, ba i tuto sakramentskou světovou válku. Kdopak jiný?“³¹⁵ Jinde zase podotkl, že již bral věci „s trochu fatalistickou odevzdaností.“³¹⁶

I o den později Vavrečka zastával roli, kterou si dle mého rozumění přisoudil již někdy na podzim 1944, a sice roli velitele v rámci rodiny: „Časně ráno jsem už zaslechl vzdálený štěkot kulometů [...] Dámám jsem to zatím neprozradil, abych je zbytečně nevyplašil.“³¹⁷ Vavrečka konstantně monitoroval situaci, ale pokud zpravení o její vážnosti nemohlo problém pomoci vyřešit, ostatní se snažil udržet v klidu – opět jakoby v duchu toho, co se sám naučil jako reportér, voják a velitel na frontě v balkánské a 1. světové válce. To mu ostatně přišlo vhod, neboť v ten den se ocitli v linii fronty – Rudá armáda již obsadila Zlín a Wehrmacht se stahoval do kopců kolem města. Vavrečka nicméně podotýkal, že spal klidně, neboť „cítíl [...], že bude brzy konec.“³¹⁸

3. května 1945 u Vavrečkových přibyli další „hosté“, a sice němečtí vojáci, kteří následně obsadili i blízký lesík, odkud se ostřelovali s vojáky sovětskými. V domácnosti sice probíhaly různé diskuze o tom, jak se k nim postavit – Josefa upozorňovala, že „nám Rusové budou vyčítat, že jsme přechovávali Němce“ – ale ti nakonec utekli sami.³¹⁹ Následující den i dočasní spolubydlíci, kteří se ukrývali ve sklepě Vavrečkových, odešli do svých domovů a započaly problémy jiného rázu, a sice poválečné drancování: starosti jim působila například rumunská hlídka, která si vynucovala mnohé z domácích zásob různě slušným až agresivním způsobem, sousedy Vavrečkových okradli či u nich hrozili znásilněním žen. Vavrečka si tak ještě jednou zahrál na „českého oficíra“ a dožadoval se mluvit s jejich „komandantem“, aby je tím zastrašil. Po této přestřelce (slovní – byť zbraně též tasili, k výstřelům nedošlo) nakonec vojáci raději vilu opustili. Při popisu dalšího poválečného rozkrádání – odemčených bytů, továrny i prodejen obuvi – byl však Vavrečka kritický ke všem stejně: šance „využili zdivočelí vojáci i civilisté [...] Prodejna obuvi byla ovšem dokonale rozebrána domácími i cizími.“³²⁰

Co je však na Vavrečkově poválečném dopise ještě zajímavější, je použitá terminologie. V soudobé historiografii běžně pro označení této události používáme termín „osvobození“ – ostatně i Nina Pavelčíková ve svém výboru z Vavrečkova díla nazvala tuto pasáž *Osvobození Zlína*.³²¹ Vavrečka ale termín *osvobození* použil pouze jednou, a to nikoli ve spojení s reálným stavem, který popisoval, ale s tím, v co doufal: „Celkem však byl večer 1. května ve sklepě

315 Tamtéž.

316 Tamtéž. Jedinou výjimku mezi ženami tvořila (nejspíše) hospodyně Zdenka, která se naopak dle Vavrečkova vyprávění chovala velice odvážně a racionálně.

317 Tamtéž.

318 Tamtéž.

319 Tamtéž.

320 Tamtéž.

321 Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky), s. 36.

ještě zcela idylický, všichni měli dost humoru a naději, že během noci bude Zlín osvobozen a že se ráno probudíme už v novém světě.“³²² Ve všech ostatních případech ale používal termín *obsazení*, jímž celý dopis i započal: „Milá Boženo, pokusím se vypsát Ti stručně obsazení Zlína.“³²³ Co to znamená?

Jednou možnou odpovědí je jednoduše to, že Vavrečka dopis psal bezprostředně v průběhu událostí a nestihl „pochytit“ budoucí dobovou terminologii, která jednoznačně upřednostňovala roli Rudé armády jakožto osvoboditelů. Nabízí se ale i druhé, spekulativnější vysvětlení: Vavrečka byl sice nepochybně rád, že Zlín i zbytek země byly postupně osvobozeny z područí hroutící se třetí říše, a v tomto smyslu oceňoval roli Rudé armády. Její přítomnost ve městě však chápal také jako něco nepřírozeného: osvobození evokuje přemýšlení, že ten, kdo přišel, aby nás zachránil, nás osvobodil a my můžeme být díky němu *svobodní*, to jest ani jeho přetrvávající přítomnost naší svobodě nemusí překážet. V případě *obsazení* je tomu ale jinak: ten, kdo nás obsadil, sice možná vyhnal minulé protektory a potud je to pozitivní, ale území stále není pouze *naše*. Ve Vavrečkově pojetí vlastně jen Rusové vystřídali Němce: „a když pak *Němci vyklidili* svahy u lesního hřbitova [...] *první Rusové ustoupili* do Zlína kolem kostela [...].“³²⁴

Z nepřímých náznaků se zdá, že Vavrečka předpokládal postupný návrat k předválečnému stavu – jak ostatně vyplývalo i z korespondence válečné. Ačkoli jeho manželka již před koncem války psala o tom, že chce Zlín co nejrychleji opustit, z Vavrečkova dopisu se nic takového usuzovat nedá. Když jeho dům zasáhly 3. května výstřely, napsal: „Jsem pro to, abychom tabule s průstřely ponechali na místě jako *památku*.“³²⁵ Je to právě tento moment, který je z mikrohistorického hlediska významný: kdyby se nemohl dočkat, až Zlín opustí, proč by ve svém domě uchovával *vzpomínky*?

Ani první kroky nové správy města ho nikterak nezviklaly: „Vcelku tedy proběhlo obsazení v klidu. Továrna nebyla poškozena. Národní výbor obstarával ihned pořádkovou službu a jakmile přibyl ruský místní velitel, *obnovil československé úřady politické a městské v původním složení* (tj. okr. hejtman Janušík a starosta Čipera).“³²⁶ V tuto chvíli ovšem Vavrečka ještě netušil, že Čipera – bývalý protektorátní ministr a generální ředitel firmy Baťa – bude starostou pouze do 12. května 1945 a ředitelem jen o několik dní déle.

322 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 3.–5. 1945.

323 Tamtéž.

324 Tamtéž.

325 Tamtéž.

326 Tamtéž.

4. Třetí republika ve „staronových poměrech“ (1945–1947)

Do „nového poválečného světa“ Vavrečka vstoupil s neochvějným optimismem a přesvědčením, že se bude na jeho budování podílet on, jeho rodina, potažmo zástupci již etablované prvorepublikové, respektive protektorátní společenské, politické a podnikatelské elity. Přestože minimálně jeho manželka volala po co nejrychlejšímu opuštění Zlína, Vavrečka svůj odchod podle dostupných pramenů tak rychle neplánoval. I těsně po osvobození/obsazení Zlína kvitoval, že došlo k *obnově* československých úřadů v původním složení.

Přestože celostátní dění ve svých textech explicitně nekomentoval, nezdá se, že by ho v této době nějak zásadněji znepokojil například tzv. Košický vládní program, jímž byla ustavena první vláda nově vzniklé Národní fronty a který významně ovlivnil následující dění. Prohlášení totiž vzniklo mezi londýnským exilem, reprezentovaným Edvardem Benešem a dalšími politiky, které Vavrečka znal osobně, a moskevským vedením Komunistické strany Československa, reprezentované Klementem Gottwaldem. I složení nové, v dubnu jmenované vlády sociálního demokrata Zdeňka Fierlingera na Vavrečku mohlo činit dojem alespoň částečné kontinuity: Československá strana národně socialistická, jejímž členem se v roce 1935 sám stal, obsadila posty ministra zahraničního obchodu a ministra spravedlnosti, a sice Hubertem Ripkou a Jaroslavem Stránským, s nímž se znal Vavrečka déle než 30 let. Ministrem financí se navíc za slovenskou Demokratickou stranu stal Vavro Šrobár, důležitý spojovací článek mezi baťovskou podporou odboje a Slovenského národního povstání. Jelikož byl Vavrečka po celý život zvyklý vyjednávat a nacházet spojence, dalo by se říci, že personální složení první poválečné vlády bylo sestaveno v tomto smyslu přijatelně. Jinak je tomu ovšem po stránce programové.

Zmiňovaný Košický vládní program totiž už na jaře 1945 stanovil priority, které Vavrečkovi mohly být blízké jen zčásti: prohlášení, pocházející zejména z dílny KSČ, zatím explicitně nevyklučovalo soukromé podnikání a zároveň stejně jako Vavrečka v dopisech i jiných textech tematizovalo národní problematiku. Program se vymezoval vůči „německé a maďarské menšině“, zejména vůči těm, kteří se podíleli na „cizácké porobě“.³²⁷ Sám Vavrečka již v únoru toho roku předznamenával „vygruntovanou národní pospolitost“, z níž lze vyvodit dvojí význam: utužení česko-slovenských vztahů či proměnu národnostního složení československého území – anebo obojí. Ve většině ostatních bodů ale Vavrečkovi vládní program nemohl být po vůli.

³²⁷ Košický vládní program, 5. 4. 1945.

V případě zahraniční politiky jsou rozdíly nejmarkantnější. Projevily se již v použitém jazyce: zatímco Vavrečka výlučně používal termín obsazení, Košický vládní program, silně inklinující k Sovětskému svazu, hovořil naopak jedině o osvobození. Vavrečka se sice explicitně v této době neupínal ani k jedné mocnosti, ale k samotné myšlence komunistického zřízení byl jakožto představitel podnikatelské elity se smyslem pro zřetelnou distinkci mezi vedoucími představiteli a lidem při nejmenším skeptický. Ostatně již v roce 1932, když psal svůj doslov k *Lelíčkov*i a jeho dalším osudům, Vavrečka nepomenul ironicky dodat: „O Lelíčkov*i* zjistil autor pouze tolik, že není se svým povoláním spokojen. Stěžuje si na drahotní poměry, na to, že třída monarchů je utlačována a v sociálním ohledu bídne na tom. [...] založí patrně odborovou skupinu k obhájení třídních zájmů korunovaných hlav, bývalých i aktivních. Anebo se dá k bolševikům – jediné straně, která má ještě smysl pro výhody absolutismu.“³²⁸ Po celá 20. léta kritizoval protekcionistickou politiku a naopak prosazoval volné podnikání – myšlenka centrálního řízení a národních podniků mu tak musela být cizí.

Není sice známo, zda Vavrečka text Košického vládního programu před koncem války četl. Nepovažuji však za pravděpodobné, aby člověk v jeho postavení a s kontakty na některé nově jmenované ministry o něm ani nevěděl. Nejpozději vzápětí po konci války tak musel vnímat proklamace o plánovaném potrestání zrádců a kolaborantů z řad českých a slovenských občanů i „průmyslových [...] magnátů,“ o ustavení Národního soudu i mimořádných lidových soudů a uvalení národní správy na majetek, který je mimo jiné v držení československých občanů, kteří „zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské okupanty [...]“.³²⁹ Z dostupných pramenů považuji nicméně za pravděpodobnější, že i s tímto poválečným „vyrovnaním“ možná na konci války souhlasil. Nepředpokládal totiž, že by mohl být z čehokoli nekalého sám obviněn.

S touto dvojznačností vstoupil Vavrečka do prvních poválečných let.

4.1. Od národní správy k zestátnění (1945)

Květnové dění přitom postupovalo rychle. 12. května 1945 čeští členové představenstva koncernu Baťa ještě stihli zařídit, aby byla jména německých občanů, kteří figurovali v orgánech firmy za války, vymazána z obchodního rejstříku,³³⁰ s cílem nejspíše uchránit společnost i sebe před případnými problémy, které predikoval i zmiňovaný Košický vládní program. Jednalo se

328 Vavrečka, Hugo, Bass, Eduard. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa, s. 90.

329 Košický vládní program, 5. 4. 1945.

330 Kuslová, Hana. Soumrak batismu ve Zlíně aneb Z osudů českých vedoucích představitelů firmy po 2. světové válce. In: Acta Musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. 2005, roč. V, č. 1-2, s. 72.

však zároveň o jeden z posledních významnějších kroků, které stávající vedení mohlo učinit zcela ze své vůle.

Vzápětí započalo jednání mezi stávajícím vedením firmy, reprezentovaným mimo jiné mezitím opět odvolaným starostou Zlína Dominikem Čiperou, a zástupci nově vytvořených místních orgánů, tedy zejména zmocněncem zlínského národního výboru Ivanem Holým a Josefem Kijonkou, tehdy členem závodního výboru firmy Baťa.³³¹ Hlavním tématem diskuze mělo být znovuoživení výroby, která byla v posledních měsících války těžce narušena. Záhy nicméně vyšlo najevo, že představy o tom, kdo se na další činnosti firmy má podílet, se významně rozcházejí. Z dochovaných dokumentů, konkrétně náčrtu memoranda československé vládě, totiž vyplývá, že již 15. května 1945 byla na podnik uvalena národní správa.³³² Memorandum se odvolávalo k vládnímu programu zestátnění „klíčového průmyslu“, ve svém druhém bodě spojilo staré vedení s „kolaborantstvím“.³³³ Prezidentský dekret, který upravoval mimo jiné zavedení národní správy, byl přitom vydán až o čtyři dny později.³³⁴

Smyslem tohoto textu však není rekonstrukce právních kroků, které v této mimořádné době vedly k odstavení starého vedení firmy Baťa. Podstatné pro tuto práci naopak je to, jak se s těmito změnami vyrovnával sám Hugo Vavrečka, jehož život byl v dané době s podnikem významně propojen. Pakliže tedy bylo výše řečeno, že Vavrečka měl ještě před koncem války i s firmou Baťa velké plány, zatímco jeho manželka a snad i nejbližší okolí by si spíše přály jeho odchod do penze, národní správa jeho postupné vzdalování podniku jen urychlila. Nebylo by však přesné tuto květnovou událost vnímat jako ostrý předěl, jímž se cesty firmy a Vavrečky definitivně, ze dne na den, rozešly – právě naopak. Zavedením národní správy tento proces odcházení teprve *započal*.

I z předcházejícího textu je již nicméně zjevné, že poválečné období vedlo k množství sporů, kterým daly průchod právě tyto první dny či týdny po válce. Co se pramenné základny pro toto období týče, je zapotřebí uvést, že na rozdíl od let předešlých, kdy bylo možné čerpat z relativně rozsáhlé dobové korespondence, neboť rodina nežila pospolu a zároveň bylo nesnadné telefonické spojení, nastala nyní situace odlišná. Dochovaná korespondence byla totiž víceméně na několik měsíců utlumena – patrně z toho důvodu, že se rodina opět mohla častěji scházet, bylo následně obnoveno telefonické spojení, ale i z toho důvodu, že se členové rodiny museli vyrovnávat s problémy, s nimiž se dosud nesešli. Mnohem častěji proto čerpám z pramenů nikoli

331 Tamtéž.

332 SOkA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:1, kart. 3, inv. č. 6, Náčrt memoranda vládě RČS. Přestože je tento dokument nedatovaný, pochází pravděpodobně ze srpna 1945. Srv. také s Kuslová, Hana. Soumrak batismu ve Zlíně aneb Z osudů českých vedoucích představitelů firmy po 2. světové válce, s. 73.

333 Tamtéž.

334 Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

striktně dobových, ale svým způsobem retrospektivních: z různých výsledků, svědeckých výpovědí a dokumentů, které byly použity primárně v soudním řízení, v rámci něhož měly jednotlivé verze popisovaných událostí plnit konkrétní účel – obvykle podpořit něčí obhajobu či podložit konkrétní tvrzení. Šíře typů pramenů, které posloužily jako základ pro následující stránky, však spíše podtrhují heterogenní realitu, v níž se Vavrečka nacházel, než že by její výklad činily nemožným.

Vavrečka, který v roce 1943 prodělal infarkt a stále nebyl zdravotně zcela ve formě, sice v posledních letech nedocházel do své kanceláře ve vrchním patře tzv. Bařova mrakodrapu v centru Zlína denně, ale nepochybně se do ní plánoval vrátit. Situaci však změnila právě národní správa, neboť jemu i ostatním vedoucím pracovníkům bylo novým vedením znemožněno do místností vůbec vstoupit. Jeho služební poměr přitom dosud nebyl nikým ukončen. Nastalo tedy několikaměsíční vyjednávání, jaké místo má či bude moci starý vedoucí v nové struktuře zaujmout – a Vavrečka vyčkával.

Hlavní protistranou v tomto jednání byl již zmíněný Ivan Holý, který se stal novým národním správcem firmy Bařa. Holý se narodil v roce 1913, pocházel z Brna, kde vystudoval právnickou fakultu, a posléze krátce působil u okresního soudu. V roce 1939 nicméně své povolání změnil a odjel do Zlína, kde chtěl vybudovat kariéru. V novém prostředí se rychle etabloval, povýšil a začal navazovat kontakty i s představiteli protektorátních či říšských úřadů.³³⁵ Na jaře 1945 však zatím nebyl Holý v centru pozornosti: během osvobození stál na „správné straně“ jako člen komunistického odboje a nikdo ho tudíž nepodezíral z čehokoli nesprávného. Toho umně využil a pozornost přesměřoval na jiné, tedy na ty, kteří naopak strávili válku na čelních místech podniku, který sám zevnitř dobře znal – provozně i lidsky.

Zřejmě koncem května či začátkem června kontaktoval Holý Vavrečku stran jeho další budoucnosti u firmy. Vavrečka mu podle svých slov 18. června 1945 odevzdal rozpracovaný plán své možné činnosti: upozornil, že jeho srdeční choroba mu alespoň v omezené míře dovoluje pracovat, a že by rád dokončil projekty, které započal před válkou. Konkrétně hovořil o dokončení plánu pro přeložení výroby pneumatik ze Zlína do Nymburka – práci odhadoval na čtyři měsíce.³³⁶ Holý podle Vavrečky s jeho návrhem souhlasil, řekl, že jej předloží závodní radě k rozhodnutí – a odmlčel se...

Pro první poválečné týdny a měsíce je každopádně klíčové vědomí Vavrečkova vztahu k firmě, s níž se minimálně na rovině úřední korespondence zřejmě snažil rozejít co nejméně konfliktně. Je samozřejmě otázkou, jakou roli v

335 Pospíšil, Jaroslav. Hyeny. Vizovice: Lípa, 1996, s. 70–71.

336 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Huga Vavrečky Ivanu Holému, 29. 9. 1945.

tom hrálo vyšetřování jeho někdejších nejbližších spolupracovníků. Tři dny předtím, než Vavrečka zřejmě odevzdal svůj návrh další činnosti ve firmě, byl zatčen jeden z jeho nejbližších kolegů, bývalý generální ředitel firmy Dominik Čipera, který následně ve vězení strávil dva měsíce. 15. června 1945 byl zatčen i František Malota, propuštěn byl až po třech měsících. V polovině července byl poté zatčen i Hynek Baťa, po třech dnech byl nakonec propouštěn a vyšetřován na svobodě.³³⁷

Po celou tuto dobu se Vavrečka nacházel kdesi na pomezí: od května do září zřejmě vyčkával, jakou nabídku na jeho další setrvání mu firma předloží a co se vůbec bude dít. Mezi svými nejbližšími však viděl, jak se plní proklamace o vyšetřování vysoko postavených osobností, které se měly provinit prostě jen tím, že jednaly i s protektorátními či říšskými orgány. Nejednalo se přitom pouze o lidi z okruhu firmy Baťa, ale též například o bratra Vavrečkova zetě, Miloše Havla, který byl již během června 1945 obviňován ze spolupráce s nacisty a v červenci zatčen.³³⁸

Sám Vavrečka však jakoby byl takřka v závětří a problémy, které si obvykle s poválečným obdobím spojujeme, tedy zejména nařčení z nedobrého vystupování během války, jakoby se mu první měsíce vyhýbaly. Koncem července 1945 byl sice předvolán ke svědecké výpovědi, ale její obsah ani nenaznačoval, že by se předmětem prošetřování měla v budoucnu stát i jeho vlastní činnost, neboť byl dotazován pouze na majetkové poměry ve firmě po rozdělení akcií. Vavrečka uvedl, že domluva zněla tak, že 7 % akcií, které získal v roce 1939, a zbylé akcie po Josefu Hlavničkovi, který zahynul při nehodě během války a jehož podíl si ostatní akcionáři rozdělili, byla jakási odměna za jeho dobré služby firmě. Zejména však rozporoval, že by mu akcie byly zapůjčeny po dobu války a měl by je následně vrátit. Naopak v samostatném dodatku prohlásil: „Prohlašuji při plném vědomí osobní odpovědnosti, že akcie firmy Baťa a. s. byly nám v roce 1939 předány do plného vlastnictví. Úmluva o tom, že akcie budou po válce navraceny původnímu majiteli, nebyla udělána ani ústně, ani písemně.“³³⁹ Závěrem dle nařízení slíbil zachovat naprostou mlčenlivost a byl informován o tom, že nesmí opustit Zlín bez předchozího povolení vyšetřující komise Okresního národního výboru ve Zlíně.

Výslech tehdy podle informace na hlavním listě vedl jistý Lorenc, ale pro další dění je též nutné zdůraznit, že na konci zápisu je podepsán doktor Šimčík. Tento František Šimčík se narodil v roce 1909 a v té době byl vedoucím Tajné vyšetřovací komise (později Vyšetřující komise ONV ve Zlíně), která vyšetřovala kolaboranty a zrádce. Již o rok později byl ale sám uznán vinným ze znásilnění čtyř německých vyšetřovaných žen, o rok později se pokusil „odstranit [...] mj. i bývalého obchodního ředitele firmy Baťa Ing. Františka

337 Kuslová, Hana. Soumrak batismu ve Zlíně aneb Z osudů českých vedoucích představitelů firmy po 2. světové válce, s. 76–81.

338 Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát, s. 306–307.

339 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, výslech svědka Huga Vavrečky, 30. 7. 1945.

Malotu.³⁴⁰ V prvním případě byl ale uznán neodpovědným za své činy, ve druhém osvobozen pro nedostatek důkazů. O dalších několik let později se sám ocitne na druhé straně vyšetřovacího procesu spolu s Ivanem Holým, ale v tuto dobu, v roce 1945, společně stáli ještě na místě nově se etablující mocenské elity. A navzdory tomu, že byl vinným ze znásilnění, jej v roce 1946 Holý zaměstnal ve firmě Baťa. Podle dostupných pramenů úřadoval Šimčík dokonce v Holého ředitelně a byl jeho úzkým spolupracovníkem.³⁴¹

Vavrečka však tehdy zřejmě ještě nebyl v zájmu pozornosti jako potenciální kolaborant – nebo minimálně nikoli jako „hlavní podezřelý“ z tohoto činu –, ale spíše jako někdo, kdo měl původně podat svědectví stran majetkových poměrů a kdo posléze začal nejspíš provokovat tím, že se nadále hlásil k podílu na akcích, čímž fakticky zpochybňoval i komplikoval proces zestátnění.

V běžném životě nicméně Vavrečka respektoval daná nařízení. S odkazem právě na Šimčíkovo upozornění po výslechu napsal 8. srpna 1945 řádnou žádost o povolení opustit Zlín, neboť chtěl navštívit dceru Boženu a vnuky na Havlově. Zavázal se přitom, že místo neopustí a že se do Zlína navrátí koncem srpna, načež mu bylo vyhověno.³⁴² Tato zdánlivě malicherná epizoda každopádně svědčí o mnohém z Vavrečkova života v nejbližších měsících po konci války: nekladl žádný „odpor“, jelikož navzdory tomu, jak se jeho osudy mnohdy vykreslují či vykreslovaly, nebylo prozatím vůči komu. Naopak dodržoval pokyny, udělené mu státní mocí, a snažil se v rámci možností vyjít i s novou správou firmy. Sekundárně, leč neméně důležitě tentýž dopis vypovídá o tom, že i po válce opět trávil (nepochybně i se svou manželkou Josefou) dlouhé týdny na Havlově s rodinou, tedy i se svými vnuky.

Co je však snad ještě podstatnější: Vavrečkovo jednání můžeme nazírat též v návaznosti na jeho přístup válečný, který stručně charakterizoval idiomem „dělat mrtvého“, ke kterému přistoupil v momentě, kdy „je člověk zbaven všech možností volby.“³⁴³ Vavrečka si byl jistě vědom toho, že na rozdíl od posledních válečných měsíců nyní měl možnost volby, ale stále omezenou vnějšími podmínkami, které byly v dané době nepřehledné a teprve se formovaly. Vyšetřování jeho nejbližších spolupracovníků začalo jen několik týdnů po konci války v Evropě, ale Vavrečky se v tuto chvíli prozatím týkalo pouze jako svědka, pročež nemohl předjímat další vývoj. Vodítkem mu mohly být veřejné proklamace a koneckonců i zmíněný Košický vládní program, nicméně jakožto zkušený novinář, diplomat a byznysmen, který v daných profesích aktivně působil v průběhu tří velice různorodých politických režimů, byl zřejmě zvyklý brát oficiální rétoriku s rezervou. V pracovní oblasti se

340 Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Bařových závodů, s. 407–408.

341 ABS, fond 305: Ústředna Státní bezpečnosti, sign. 305-455-1, dopis Zemského odboru bezpečnosti II. Brno Ministerstvu vnitra, 13. 12. 1946.

342 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, žádost Huga Vavrečky o povolení opustit Zlín a následné rozhodnutí o vyhovění žádosti, 8. 8. 1945.

343 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 16. 10. 1944.

proto rozhodl vyjednávat a vyčkávat: z firmy sám od sebe neodešel a byl ochoten alespoň na formální rovině s jejími novými představiteli jednat zcela profesionálně. Teprve po jejich prvotní akci se rozhodl k reakci.

Nejinak tomu bylo ve veřejném prostoru. Hugo Vavrečka byl po celý svůj život zvyklý účastnit se veřejné diskuze, vyslovovat své názory na (zejména hospodářské) fungování společnosti a mezinárodní otázky. Překážkou mu nebylo ani diplomatické angažmá, byť býval částečně omezen tím, že reprezentoval určitou státní politiku, ani působení u Bati, kde naopak jeho kontakty byly firmě ku prospěchu. V médiích se jeho jméno objevovalo i za Protektorátu a jak je zřejmé z textu *Mezi válkou a mírem*, tendence vyjadřovat svůj názor veřejně ho neopustila ani během války. V květnu 1945 ovšem ve firemních tiskovinách začala dostávat prostor jiná mocenská skupina a bylo jasné, že spolu s měnicí se pozicí v podniku bude muset Vavrečka změnit i publikační platformu, anebo z ní úplně odejít. Byla to ale opět situace, která mu nabízela možnost volby – Vavrečka proto neváhal, znovu navázal vztahy s někdejšími Lidovými novinami, které se mezitím musely přejmenovat na Svobodné noviny, a publikoval v nich v letech 1945–1948 více než 10 článků.³⁴⁴ Neaktivnější byl právě v roce 1945, kdy mu vyšlo minimálně pět textů. V roce 1946 publikoval tři články, o rok později dva a na začátku roku 1948 Vavrečkovi vyšel jeden komentář.

Tento krok lze číst jako znamení určitého sebevědomí zejména v prvních měsících po konci války, neboť ani zde již „nedělal mrtvého“, neměl potřebu na sebe neupozorňovat; naopak se nebál publikovat své texty mnohdy na hlavní stránce celostátních novin, vést veřejnou rozpravu a vyslovovat se nadále k tomu, jak by mělo poválečné uspořádání světa vypadat. Zatímco pro nás je mnohdy těžké oprostít se od toho, co víme, že následovalo, Vavrečka takto neuvažoval a ani nemohl. Z tohoto samotného aktu opětovného vstoupení do veřejné rozpravy je zřejmé, že se necítil být v defenzivě. Neměl potřebu vysvětlovat nebo omlouvat se za minulost, ale naopak se díval kupředu. Obsah jeho textů vyznívá podobně – příznačný je již název toho prvního.

13. června 1945 mu vyšel článek nazvaný *Budoucnost Terstu*.³⁴⁵ Ten svým způsobem předurčuje tón, v jakém se ponесou všechny jeho texty z tohoto

344 Nařízení poválečné vlády stanovovalo, že noviny a časopisy smějí vydávat pouze politické strany či jiné celonárodní organizace, Lidové noviny však patřily Jaroslavu Stránskému, ministru spravedlnosti. Členové redakce nicméně vzápětí založili zájmovou organizaci Sdružení kulturních organizací, která se vydávání v nových podmínkách ujala, byť obsahově i vizuálně se snažili noviny – které mohly vycházet jedině pod novým názvem – co nejvíce ponechat nezměněné. První číslo vyšlo 23. května 1945. Pernes, Jiří, Ruml, Jiří. Svět Lidových novin 1893-1993: stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky, s. 110.

345 Vavrečka, Hugo. *Budoucnost Terstu*. Svobodné noviny, 1945, roč. 1, č. 19, datum vydání 13. 6. 1945, s. 1.

roku. Vavrečka se v něm vrátil k tématu, které ho významně zaměstnávalo již před válkou, a sice poloze Československa a jeho vztahu k moři, respektive otázce přístavů a napojení na ně skrze říční toky; věnoval se v něm totiž možnosti využití terstského přístavu, který dobře znal z mládí. Toto téma bylo pro Vavrečku po celý rok 1945 klíčové, ale z ryze praktických důvodů: vysvětloval, že Československo není hospodářsky soběstačné, naopak je závislé na obchodních stycích s dalšími zeměmi, a je proto důležité zajistit dobré dopravní spojení. Implicitně volal po otevřených hranicích a propojení Československa s celou Evropou, do níž začal počítat též Sovětský svaz: „To je nezbytné především s ohledem na úkoly, které vyplývají z naší nové orientace k SSSR. Dopravní linky, které nás spojují s Východem, jsou nedostatečné.“³⁴⁶

O necelý měsíc později Vavrečka publikoval text *Tři úkoly na Dunaji*,³⁴⁷ ve kterém opět otevřel téma dopravního spojení s východními zeměmi. Kladl Československu za úkol, aby co nejpružněji kooperovalo při využití Dunaje pro obchodní plavbu: „Musíme bez odkladu vypracovati všechny alternativy pro překonání plavebních nedostatků na trati Bratislava–Komárno, abychom svou novou *hospodářskou* orientaci podložili prakticky a přispěli k brzkému dobudování dokonalého dopravního spojení s Ruskem.“³⁴⁸

Vavrečka se však nevěnoval pouze vztahům s Východem, ale též Západem. V srpnu totiž uveřejnil text *Americké řešení*,³⁴⁹ v němž psal o projevu amerického prezidenta Harryho S. Trumana a americkém návrhu postavit velké toky, průplavy a úžiny pod mezinárodní ochranu, který byl během Postupimské konference přijat. Tento krok považoval za pozitivní, neboť měl podle něj umožnit propojení celé Evropy, potažmo světa. Oceňoval přitom zejména iniciativu mocností: „Kontinentální Evropa byla při svém pestrém národnostním složení vždy příliš zaujata otázkami svého partikularismu, než aby byla mohla dospět ke vztahům, jež národy spojují, místo co by je ještě více oddalovaly. Rozpačitě a bezradně klopýtaly tak evropské státy přes nejprimitivnější otázky spolupráce a vzájemného styku, zatím co se ostatní svět vyvíjel a zdokonaloval. Bylo nyní třeba nezaujatého amerického pohledu z ptačí perspektivy, ruského pochopení pro otázky velkých prostorů a britské světové velkorysosti, aby se definitivně překonaly všelike pevninské malichernosti [...] Národ náš bude pak jistě ještě v dobách vzdálených vděčně vzpomínati velkorysé podnětnosti prezidenta Trumana.“³⁵⁰

Zmíněnému úseku Dunaje, který se nacházel na československém území, věnoval svůj čtvrtý text *Průplav Bratislava–Komárno*,³⁵¹ kde opět apeloval

346 Tamtéž.

347 Vavrečka, Hugo. *Tři úkoly na Dunaji*. Svobodné noviny, 1945, roč. 1, č. 36, datum vydání 14. 7. 1945, s. 1.

348 Tamtéž.

349 Vavrečka, Hugo. *Americké řešení*. Svobodné noviny, 1945, roč. 1, č. 74, datum vydání 19. 8. 1945, s. 1.

350 Tamtéž.

351 Vavrečka, Hugo. *Průplav Bratislava–Komárno*. Svobodné noviny, 1945, roč. 1, č. 85, datum vydání 1. 9. 1945, s. 1.

na přispění ČSR k projektu propojení poválečného světa: „Na nás je, abychom svým příkladem, svým zájmem a svou obětavostí ukázali včas ostatním národům v Podunají cestu k účinné spolupráci pro hospodářské povznesení střední Evropy. Jsme povinni dáti kladnou odpověď na podnět Ameriky, Anglie a Ruska.“³⁵²

Tyto články dle mého názoru dobře ilustrují, kterak Vavrečka o mezinárodních otázkách v této době uvažoval. O geopolitických mocnostech nesmýšlel ve smyslu posuzování morálních hodnot jednotlivých zemí, jejich režimů či čelních představitelů; Vavrečka o nich přemýšlel jako o významných partnerech, kteří mohou zásadně ovlivnit hospodářské možnosti Československa. S ohledem na vztah ke správě plavební dopravy hodnotil všechny tři velmoci stejně pozitivně. V jednom textu vyzdvihl hospodářskou orientaci na Rusko, ve druhém kladný krok Spojených států, ve třetím postavil všechny tři (spolu s Anglií) na roveň. Vavrečka ještě neuvažoval v perspektivě studené války a bipolárního světa, s níž my na jeho konání můžeme retrospektivně nahlížet. Vavrečkovy texty jsou naopak prodchnuty myšlenkou otevřeného světa, spolupráce mocností a skrze to i povznesení kontinentální Evropy včetně Československa. Neklonil se ani k Východu, ani k Západu – naopak chtěl, aby spolu obě sféry spolupracovaly a posouvaly se navzájem kupředu. Neměl však větší problém s orientací ČSR na Východ. Nepokládal si otázky ideové či ideologické, ale praktické. Ideologicky nemohl mít, jak jsem již výše rozepisovala, k sovětskému socialismu příliš blízký vztah. Rusko ale bral především jako obchodního partnera, a tak řešil toliko otázky praktické, totiž problémy, jak vybudovat fungující dopravní spojení. V docela jiné oblasti vlastně uvažoval trochu jako bývalý obchodní ředitel firmy Baťa, která též před 2. světovou válkou neměla problém obchodovat s jakýmkoli státem či režimem na světě; kladla si toliko obchodní a praktické otázky, nikoli ideologické či morální. Tento rys přitom není míněn jako kritika Vavrečky či firmy Baťa, ale spíše jako vysvětlení, že Vavrečkova perspektiva byla odlišná od té naší, poznamenané kolektivní pamětí a zkušeností, významně ovlivněné právě studenou válkou a z ní vyplývajících konsekvencí.

Vavrečka navíc v roce 1945 hovořil podobně jako ve 20. a 30. letech, pokud jde o volný obchod, dobré dopravní spojení a „zmezinárodnění“ nejen toků, ale též Československa, potažmo střední Evropy. Nabízí se téměř úvaha, zda Vavrečka neviděl svět po 2. světové válce jako příležitost uskutečnit konečně plány, které si jako diplomat předsevzal již po skončení té první...?

Tento oblouk k první republice ostatně učinil i on sám ve svém posledním textu z roku 1945 nazvaném *Technika a humanita*.³⁵³ Reagoval sice na svržení atomových bomb na japonská města Nagasaki a Hirošima, ale tato událost se mu stala spíše záminkou k rozvoji úvah o technice, technickém vývoji a

352 Tamtéž.

353 Vavrečka, Hugo. *Technika a humanita*. Svobodné noviny, 1945, roč. 1, č. 100, datum vydání 19. 9. 1945, s. 1.

možnostech i hrozbách, které může pro lidstvo znamenat. Upozorňoval na to, že nelze důvěřovat ve spásnou moc technického pokroku, nebude-li korigován lidmi: „Je zřejmé, že v samotné technice nejsou obsaženy síly, které by ji řídily za cíli lidskými a které by brzdily její zneužití proti životu. Technika je slepá, tak slepá, že dejte jí volnost a přivedí i konec světa.“³⁵⁴ Varoval před čirým materialismem, před důvěrou pouze v hmotu, nikoli ducha. „Moc tu má člověk ve svém nitru. Je nehmotná. [...] Náš *veliký myslitel* Tomáš G. Masaryk ji nazval humanitou. Učil nás, že žádné lidské dílo nezůstane naživu, není-li prodchnuto citem lidskosti. Jeho naléhavou potřebu v dnešní době připomíná nám veliký objev a vynález, který byl učiněn *naštěstí* v zemi [v USA], kde *humanismus není prázdným slovem*.“³⁵⁵ V tomto textu se Vavrečka jednak skrze odkaz k Masarykovi vrátil pozitivně k první republice, jednak ke svému původnímu oboru, totiž k technice, jejíž rozvoj ho fascinoval i děsil zároveň. Zároveň článkem Vavrečka nepřímo promluvil i o Spojených státech amerických, ke kterým sice vždy inklinoval, měl-li se nějak geopoliticky vymezit, ale které zde zároveň nevyvyšoval nadmíru a jejich prvenství viděl spíše pragmaticky. Příznačně dodal, že skutečnost, že atomovou bombu vynalezli dříve Američané než Němci, byla čirá náhoda, „důsledek nepatrného časového náskoku amerických techniků [...] Jak by dnes vypadal svět, kdyby byl atomovou bombou vládl Hitler.“³⁵⁶ Neklonil se zkrátka nadšeně ani na jednu stranu budoucího bipolárního světa, se kterým ostatně ani nepočítal; bylo ale zřejmé, která část mu byla bližší („naštěstí“).

Vavrečkova zvýšená publikační aktivita byla zřejmě způsobena dvěma faktory: na jedné straně stále vyčkával na rozhodnutí ohledně své pracovní činnosti ve firmě, na straně druhé měl i díky tomu dostatek volného času, neboť zatím ani nemusel řešit vlastní starosti se soudním řízením. Z občasných zmínek v jeho člancích je zřejmé, že i v této době hodně četl a zajímal se o současné diskuze. To vyplývá i z jeho reakce, kterou soukromě dopisem zaslal Heleně Koželuhové, právniče a političce Československé strany lidové (a budoucí poslankyni Ústavodárného Národního shromáždění).³⁵⁷ Vavrečka sice explicitně neřekl, na který její text reagoval, ale z rešerše tisku z daného období se zdá jako nejpravděpodobnější Koželuhové článek *Zrada vzdělanců*, který vyšel v *Obzorech* 22. září 1945.³⁵⁸

Helena Koželuhová ve svém textu ostře kritizovala nepřiměřené vyzdvihování či naopak zatracování jednotlivých společenských tříd, konkrétně se vymezovala vůči nařčením, že nejvzdělanější vrstvy společnosti během války

354 Tamtéž.

355 Tamtéž.

356 Tamtéž.

357 Koželuhová byla poslankyní od května 1946 do května 1948. Poslanci a orgány. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. <https://www.psp.cz/sqw/fsnem.sqw?org=287&zvo=1>

358 Koželuhová, Helena. *Zrada vzdělanců*. *Obzory: týdeník pro politiku a kulturu*, 1945, roč. 1, č. 5, datum vydání 22. 9. 1945, s. 73–74.

zklamaly, a oponovala názorům, že nejušlechtlejší je prostý lid. Ačkoli se snažila argumentovat věcně, v podstatě oponovala silicímu dobovému narativu, vyzdvihujícímu „pracující třídu“ na úkor „intelligence“. Upozorňovala naopak na to, že vzdělání lidé jsou pro společnost zásadně potřeba: „Tam, kde není vzdělanců, stojí celý národ na témže stupni již po tisíciletí. Ale vzdělanci nejen uchovávají duchovní poznatky lidstva, oni je svými nejlepšími členy též tvoří.“³⁵⁹

Zřejmě to přimělo Vavrečku k reakci, kterou datoval k 2. říjnu 1945 a která je výjimečná tím, že zde Vavrečka – na rozdíl od svých zveřejněných textů – otevřeně kritizoval kroky tehdejší politické elity. Na úvod se autorce vyznal z velkých sympatií: „jako všichni lidé dobrého rozumu a čisté vůle jsem vděčným čtenářem Vašich článků [...] Jsou nejen posilou a osvícením širokých vrstev lidových, ale přispívají, myslím, také trochu – a to je dnes zásluha převeliká – k utužení páteře těch našich pánů ministrů, kteří trpí bohužel, zdá se, nevyléčitelným měknutím tohoto lidského lešení.“³⁶⁰ Další části dopisu zřejmě s poukazem k výkladu Koželuhové o tom, že právě vzdělanci stojí za většinou vynálezů a kulturních hodnot, věnoval v podstatě obraně podnikatelů a jejich zásadní roli v technickém pokroku. Sám kritizoval podnikání, zaměřené výlučně na zisk, a vyzdvihoval takovou činnost, která vedla k vynálezům, pokroku či inovacím, tedy takovou, která krom základní roviny, že byla racionální po ekonomické stránce, též přispívala rozvoji společnosti. Sám ostatně za války významně podporoval chemický výzkum u Bati a plánoval jeho expanzi po válce. Vavrečka se navíc zcela explicitně distancoval jak od komunistického tisku („věcně slyšíme ze *zarudlého listoví* šumu o tom, že prý pohnutkou dosavadní hospodářské činnosti byl jen a jen osobní zisk“), tak od znárodnování: „postátnění není nic jiného než generální kartel na účet konzumenta.“³⁶¹ Konečně i zde je přítomen prvek vědomí příslušnosti k elitě, když například, jakoby mimochodem, v rámci rozkladu své argumentace zmínil: „*prostému člověku* to snad bude pochopitelnější, *navzeme-li* to prostě [...]“³⁶² Oním *my* odkazoval opět k elitní vrstvě, ostatní byli *prostý lid*. Tato dichotomie byla u Vavrečky přítomna již v předcházejících obdobích, ale díky tomuto dopisu je zřejmé, že přetrvávala i do poválečných let. Zároveň ale ani tento „lid“ nebyl pro Vavrečku neschopen jakéhokoli intelektuálního vývoje: samotné články Koželuhové přece považoval možný zdroj „osvícení širokých vrstev lidových“.

359 Tamtéž.

360 NA, fond Koželuhová Helena, JUDr., kart. 2, sign. 4-1/46/7, dopis Huga Vavrečky Heleně Koželuhové, 2. 10. 1945.

361 Tamtéž.

362 Tamtéž.

Výše jsem zmínila, že se Vavrečka snažil s novými představiteli firmy Baťa pokud možno vycházet. V polovině června předložil národnímu správci Holému návrh své další činnosti, ani do konce září však neobdržel odpověď. Lze proto předpokládat, že ani v létě do továrny nedocházel, neboť nevěděl, jakou práci by měl vůbec vykonávat. Sám byl předvolán pouze ke svědeckému výslechu, v rámci kterého slíbil mlčenlivost. Navzdory tomu, že tento slib byl zřejmě běžnou praxí i u jiných vyslýcháných osob, nepochybně věděl, že řada jeho někdejších kolegů byla zatčena a vyšetřována. Téma kolaborace nicméně nebylo ve Vavrečkových textech vůbec přítomno a nezdá se, že by se domníval, že by mu podobné nařčení mohlo též hrozit. Naopak sebevědomě obnovil vztahy s Lidovými, nyní Svobodnými novinami, které patřily Jaroslavu Stránskému, v té době ministrovi spravedlnosti.

Krátce po vydání posledního zmiňovaného článku však napsal Vavrečka národnímu správci Holému opětovně, nicméně tentokrát upozornil, že mu jeho lékař s ohledem na nové příznaky choroby doporučil obnovení léčby: „Vzhledem k tomuto posudku a jakož i pro svůj věk rozhodl jsem se požádati Národní správu Baťa a. s., aby mě dala dnem 15. 10. 1945 do výslužby ve smyslu mé služební smlouvy. Přitom poznamenávám, že mé penzijní požitky jsou sice ve smlouvě stanoveny, že však jsem ochoten se o jejich výši dohodnouti.“³⁶³ Závěrem dopisu Holému nabídl, že je ochoten i zdarma dále pomáhat se dříve zmiňovaným projektem: „Rovněž jsem firmě nadále k dispozici i pro případné jiné práce, posudky atd. v oboru [...], pokud to ovšem můj zdravotní stav umožní.“³⁶⁴

Je samozřejmě otázkou, zda důvodem jeho vůle k odchodu byl skutečně pouze jeho zdravotní stav (což je samozřejmě možné, tou dobou mu bylo 65 let), či při jeho rozhodování hrály roli i jiné okolnosti. Jeho manželka si přála již několik let, aby z firmy i ze Zlína rodina odešla, navíc bylo čím dál zřetelnější, že pod novým vlastníkem – tedy správcem – nebude pro starého ředitele místo. Zároveň ale též viděl, že jeho kolegové se kvůli své válečné činnosti dostali záhy do problémů. Ve Vavrečkově rozhodování pravděpodobně hrály roli všechny tyto faktory, přesto se jako hlavní opět nejeví strach z toho, že by mohl být z čehokoli křivého sám nařčen. Vavrečka totiž v dopise Holému nikterak nepochleboval, nedal najevo nejmenší nejistotu ani se nestavil do submisivní polohy – naopak mu *nabízel domluvu*. Jeho stále platná služební smlouva mu totiž dosud poskytovala silnou vyjednávací pozici a to právě zejména v oblasti jeho penze, která mohla pro firmu znamenat relativně velké náklady i po Vavrečkově odchodu.

Smlouva pocházela z konce roku 1941, kdy bylo po prosincovém zasedání správní rady stanoveno, že od 1. ledna 1942 bude Vavrečkův fixní plat činit 400 000 protektorátních korun ročně, přičemž měl plat dostávat týdně, a sice

363 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Huga Vavrečky Ivanu Holému, 29. 9. 1945.

364 Tamtéž.

částečně hotově, ve větší části připsím na osobní účet u firmy Baťa. Zároveň měl Vavrečka zaručený podíl na zisku (0,5 %), který firma vyčíslila na minimální sumu 360 000 protektorátních korun. V roce 1942 měl tedy Vavrečka smluvně deklarovaný příjem minimálně 760 000 protektorátních korun. Jelikož byl vůči firmě ve služebním poměru, měl smluvně zajištěnou též minimální penzi, a sice ve výši 300 000 protektorátních korun ročně. V případě Vavrečkova úmrtí měla jeho choť obdržet polovinu jeho renty. Smlouva konečně stanovovala výpovědní lhůtu na dva roky, a jelikož si firma cenila jeho služeb, explicitně deklarovala, že „případná výpověď ze strany závodu znamená penzionování dle bodu 4./ ihned, jakmile uplyne výpovědní lhůta.“³⁶⁵ Stručně řečeno: ze smlouvy z roku 1941 vyplývalo, že pokud by s Vavrečkou služební poměr rozvázala sama firma Baťa, musela by mu po uplynutí dvouleté výpovědní lhůty zaručit penzi ve výši tehdejších 300 000 protektorátních korun ročně, eventuálně polovinu této částky jeho manželce po jeho úmrtí.

Z tohoto krátkého výčtu je zřejmé, proč Vavrečka již v září 1945 psal, že je ochoten se na výši své penze dohodnout. Byl si nepochybně vědom toho, že jeho plat i starobní důchod byly vysoko nad dobovým průměrem – zastával ostatně jednu z nejvyšších pozic v podniku, který již před válkou proslul tím, že i dělnické profese byly honorovány až násobně více, než byl republikový průměr.³⁶⁶ Vavrečkova prvotní vyjednávací pozice nicméně byla vstřícná, leč asertivní ve smyslu trvání si na svých právech, vyplývajících z platné smlouvy. Druhý podstatný prvek ale taktéž souvisí s jeho zapojením do firmy od začátku válečných let. Vavrečka totiž nebyl „jen“ ředitelem, byl ale navíc také akcionářem, kterým se stal po emigraci Jana Antonína Bati. A jak bylo již řečeno výše, Vavrečka variantu, že by se byl akcionářem stal pouze na dobu omezenou válkou s příslibem navrácení svého podílu po jejím skončení, zcela odmítal.

Stran jeho služebního poměru nicméně firma postupovala rychle. Vavrečka svůj dopis se žádostí odejít do výslužby datoval k 29. září, zřejmě již 8. října 1945 zástupci firmy požádali Okresní úřad ochrany práce ve Zlíně o povolení k rozvázání pracovního poměru.³⁶⁷ Povolení bylo firmě sice 24. října 1945 uděleno, nicméně Vavrečka se proti němu odvolal. Původní žádost ze strany firmy totiž nebyla jednoznačná: její zástupci nejdříve žádali o souhlas s propuštěním, ve druhé větě však již tvrdili, že je Vavrečka propuštěn.³⁶⁸ Zápletkou se tak stala otázka, zda úřad teprve souhlasí s budoucím rozvázáním, nebo zda je již služební poměr skončen, což bylo pro Vavrečku z důvodu jeho penzijních nároků a výpovědní lhůty klíčové.

365 Tamtéž, opis úpravy příjmů Huga Vavrečky, 12. 12. 1941.

366 Viz např. Bušková, Tereza. *Výchova a vzdělávání v Baťových závodech v meziválečném Československu. Bakalářská práce.* Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016, s. 16.

367 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Dr. Navrátilovi, 8. 1. 1946 (zřejmě mylně uvedeno 1945).

368 Tamtéž.

Přestože do konce roku 1945 nebyla tato záležitost zdaleka vyjasněna – a zásadní předěl nezpůsobilo ani finální znárodnění firmy zestátněním 27. října 1945³⁶⁹ –, Vavrečka 6. prosince požádal o převod zůstatku svého osobního účtu u firmy Baťa na svůj soukromý účet v pražské Živnostenské bance. Začátkem roku 1946 proto byla uskutečněna transakce v řádu zhruba 1,5 miliónu korun v jeho prospěch.³⁷⁰ Vavrečka nicméně na rychlé převedení peněz mohl spěchat nejen z důvodu odchodu z firmy, ale především kvůli měnové reformě, která v Československu proběhla 1. listopadu 1945: opětovně zavedla československou korunu, přičemž peníze byly sice vyměněny fyzickým osobám v poměru 1:1 za československé státovky, vytištěné v Anglii, nicméně pouze do výše 500 Kčs. Ostatní peníze byly nuceně převedeny na vázané vklady a musely být složeny v příslušných peněžních ústavech s výjimkou vyrovnání závazků, které vznikly před 1. listopadem.³⁷¹ Stručně řečeno: Vavrečka měl sice v této době nadprůměrné úspory, nicméně nemohl s nimi již volně disponovat.

Po znárodnění byl znovu předvolán Vyšetřující komisí okresního Národního výboru ve Zlíně k výsledku stran svého akciového podílu ve firmě. Vavrečka nicméně odmítl vypovídat, a to s odůvodněním, že se podle jeho chápání jednalo čistě o soukromoprávní záležitost jeho a dalších členů někdejší správní rady firmy (s výjimkou Františka Maloty), kteří jakožto jednotlivci, zastupováni právě Vavrečkou, již o věci jednali s ministerstvem průmyslu, jmenovitě s ministrem, sociálním demokratem Bohumilem Laušmanem.³⁷² V této krátké výpovědi sice opět jednoznačně proklamoval, že se stále považuje za vlastníka akcií – navzdory znárodnění –, ale poprvé se vůbec objevila zmínka o tom, že o svých akciích někdejší ředitelé jednali s některým z ministrů.

Bez ohledu na konkrétní postup rozvazování služebního poměru i vyjasňování akciových podílů je však pro další vývoj důležité říci, že Vavrečka již na podzim 1945 pomalu začínal ztrácet privilegia, která z jeho pozice plynula. Jeho služební smlouva totiž byla sice velice výhodná, nicméně explicitně nestanovovala nárok na služební byt, který již několik let v Praze využíval. Původně se jednalo o polovinu celého poschodí ve 3. patře bytového domu ve Washingtonově ulici 21 v centru Prahy. V roce 1945 byla plocha, určená Vavrečkovým, zmenšena a měli k dispozici toliko tři pokoje, společnou kuchy-

369 Kolumber, David. Koncern Baťa prizmatem vývoje po druhé světové válce: vybrané právní aspekty, s. 73.

370 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Huga Vavrečky národnímu podniku Baťa, a. s., 6. 12. 1945, a vyúčtování od právního oddělení firmy Baťa, 7. 1. 1946.

371 Chalupecká, Kristýna. Měnové reformy. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008, s. 47. Dekret prezidenta republiky č. 91/1945 Sb. o obnovení československé měny.

372 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 344, inv. č. 789, výslech svědka Huga Vavrečky, 17. 11. 1945.

ni, příslušenství a firemní bytové zařízení.³⁷³ Vavrečka však již v této době nebyl vedoucím pracovníkem, Praha nebyla ani jedním z míst jeho pracovní činnosti a sám měl k dispozici vilu ve Zlíně. Především ale byt dlouhá léta užíval takříkajíc na „dobré slovo“ po dohodě s Dominikem Čiperou a neměl tudíž nájemní smlouvu ani důkaz o tom, že se jedná o naturální byt, vyplývající z jeho služební smlouvy. Koncem září 1945 firma tedy zahájila proces vystěhování, Vavrečka však nikterak nespěchal. Měl údajně jednat přímo s Holým, se kterým se měli domluvit, že se vystěhuje „počátkem příštího roku, jakmile bude upraven dům jeho příbuzného, v němž dostane byt.“³⁷⁴ Přestože právní oddělení firmy i její pražská kancelář volaly po podání žaloby, až do konce roku 1945 Vavrečka přístup do bytu neztratil. Na začátku roku 1946 dokonce zástupce firmy značně znejistěl, neboť bez jakéhokoli vyzvání uhradil domnělé nájemné za první čtvrtletí ve výši 3000 Kčs, ačkoli předtím nájem pravidelně neplatil. Vavrečka tím chtěl nepochybně oddálit vystěhování a způsobit zmatek, o kterém svědčí i firemní komunikace.³⁷⁵

Na začátku března psal Vavrečka své dceři, že se chce pokusit „svůj“ byt vyměnit za byt pro svého syna Ivana, který doposud ve firmě pracoval. „Ovšem, ztratíme tím možnost výměny, až budeme chtít přesídlit do Prahy. Nu, ještě uplyne jakýsi čas a snad se najde nějaké řešení.“³⁷⁶ To se alespoň nakrátko našlo záhy: v polovině března 1946 Vavrečka napsal právnímu oddělení, že o svém setrvání v bytě již podrobně jednal s generálním ředitelem národního podniku Kůže a guma (zřejmě myslel Československé závody kožedělné a gumárenské), do jehož majetku dům nově přešel.³⁷⁷ Jelikož sama firma Baťa byla v dané oblasti průmyslu jedním z předních producentů, je pravděpodobné, že zmíněného ředitele sám dávno znal. Koncem měsíce března zástupci firmy Baťa zřejmě rezignovali, když došli k přesvědčení, že bude lepší, „aby vyklizení Ing. Vavrečky si provedly [kožedělné a gumárenské závody] samy [...]“³⁷⁸

Jakkoli se celý proces může jevit na první pohled jako malicherná epizoda, i ona svědčí o dvou rysech Vavrečkova jednání v poválečné třetí republice: jednak je z ní zřejmé, že vystupoval sebevědomě a byl schopen operativně vyjednávat i ve změněném postavení. Nejdříve se chtěl dohodnout s Holým a získat pro sebe čas poukazem na to, že bude mít brzy k dispozici rodinný byt. Vzápětí chtěl opětovně situaci pozdržet tím, že bez jakékoli výzvy uhradil ná-

373 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 399, interní komunikace firmy Baťa, září 1945–březen 1946.

374 Tamtéž.

375 Tamtéž.

376 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 2. 3. 1946. V tomtož dopise přitom již psal, že jeho syn Ivan byl tou dobou pracovně ve Švýcarsku a plánoval výhledově přesídlit do Anglie. Možné přepsání bytu z otce na syna tak bylo spíše administrativní omezením.

377 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 399, dopis Huga Vavrečky právnímu oddělení národního podniku Baťa, a. s., 14. 3. 1946.

378 Tamtéž, interní komunikace firmy Baťa, září 1945–březen 1946.

jem – čímž na několik týdnů ochromil činnost několika oddělení v jeho věci. A nakonec se od těchto problémů odstříhl úplně, když začal jednat s novým správcem objektu, čímž firmu Baťa prakticky obešel.

Zároveň ale jeho prvotní záminka v bytě setrvat odkazuje k postupnému sestěhovávání rodiny, která až dosud společně trávila mnoho času zejména během volných dnů na Havlově (ostatně i v srpnu 1945 tam Vavrečkovi strávili několik týdnů). Nyní však Vavrečka ztrácel pražský byt, paralelně s tím končil v zaměstnání ve Zlíně a navíc on i jeho manželka řešili různé vleklé zdravotní problémy. Jako ideální řešení se proto jevilo přesídlení do některého z bytů Havlových, kteří s jejich vlastnictvím doposud neměli větší problémy: Miloš Havel byl sice vyšetřován kvůli své činnosti za války, ale Václav M. Havel s manželkou a dětmi byli prozatím těchto problémů ušetřeni.³⁷⁹ Jejich pražský dům v této době ostatně stejně procházel rekonstrukcí po únorovém náletu a rodina trávila většinu času na Havlově – a nyní více než kdy jindy společně.

4.2. Rok 1946 aneb kdo koho žaluje?

V kauze služebního bytu byl Vavrečka ještě ve svém vyjednávání úspěšný: dařilo se mu získávat další a další čas a vystěhování oddalovat. Snad ale i jeho bytostný optimismus a sebevědomé jednání, se kterým vystupoval vůči novým představitelům firmy Baťa v otázce bytu, setrvání ve firmě i vlastnictví akcií, zapříčinily nepříjemný vstup do roku 1946.

Vavrečka byl totiž doposud zaměstnán ve firmě a neustále proklamoval, kterak s ní bude rád spolupracovat i nadále, až bude v penzi. I jemu ale bylo nepochybně zřejmé, že budoucnost u firmy již patřila jiným. Zároveň je třeba zopakovat, že on i jeho manželka byli již několik let vážně nemocní a po menším pracovním vyčerpání svého muže Josefa Vavrečková volala již dlouho stejně jako po odchodu ze Zlína. Poválečný rok 1945 však situaci změnil v jednom podstatném ohledu: Vavrečkovi byli i nadále sice pravděpodobně nadprůměrně majetní lidé, ovšem po měnové reformě se svými úsporami nemohli volně operovat a jejich finance byly uloženy ve vázaných vkladech. Navzdory veškerému majetku tak potřebovali aktivně vydělávat peníze ve staronové měně, se kterými by již disponovat mohli.

Byla to zřejmě souhra všech těchto důvodů, proč Vavrečkovu jméno padlo na konci roku 1945 či začátku roku 1946 v návrhu na nového lázeňského komisaře v Karlových Varech – a proč s tím nastal první vážnější problém. Návrh pocházel od ministra vnitřního obchodu, jímž byl tou dobou Ivan Pietor,

³⁷⁹ Jeden z blízkých spolupracovníků V. M. Havla, Antonín Hartvich, dokonce psal v červenci 1945 Boženě Havlové poté, co se z prvního poválečného zatčení vrátil Miloš Havel, že se Vavrečka zapojil do příprav na jeho obranu a konstatoval jeho „lví podíl“. Celý dopis je však nesen ve velmi euforickém duchu a není tedy jasné, jak „lví“ Vavrečkův podíl na obraně Miloše Havla v této době skutečně byl. Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát, s. 309–310.

slovenský právník a politik Demokratické strany, který byl během války zapojen do Slovenského národního povstání spolu s Vavrem Šrobárem, s nímž se sešli v téže straně a nyní i ve vládě – Šrobár byl ministr financí a toho času člen vedení Demokratické strany.³⁸⁰ Pietor se Šrobárem byli jednak demokraté, jednak byli pravděpodobně vděční firmě Baťa, potažmo jejím šéfům za někdejší podporu ozbrojeného povstání. Považují proto za velice pravděpodobné, že mu v reakci na Vavrečkovy problémy ve firmě chtěli jednoduše pomoci: získat pro něj pozici, která nebude nikterak výrazná a vlivná a která mu umožní klidnější život, zajistí alespoň nějaký příjem a zároveň bude vhodná pro člověka se zdravotními potížemi. Vavrečka ostatně do Karlových Varů i do jiných lázní jezdíval často a rád.³⁸¹

4.2.1. Proti národní cti

V roce 1946 však již byla situace jiná. Postup firmy Baťa i výše zmíněného „zardulého listoví“, tedy komunistického tisku, se teprve vyvíjel a lišil se co do postupu proti jednotlivým členům někdejšího vedení. Na případě Vavrečky je to vidět svým způsobem nejlépe: až do začátku podzimu, kdy mnoho bývalých kolegů již bylo vyšetřováno, zatčeno a znovu propuštěno, alespoň podle dostupných pramenů Vavrečka vyjednával s Holým na formální rovině víceméně věcně, leč s dlouhými prodlevami, a komunistický tisk neměl důvod se mu věnovat. Tento stav ovšem nevydržel dlouho. Již na konci října 1945 vyšel v Rudém právu, vydávaném Komunistickou stranou Československa, text, který napadal údajně pouze proklamovanou vysokou odbornost starého vedení firmy – s dodatkem, že teprve pod národní správou firmu řídí odborníci. Zmínka o Vavrečkovi byla nicméně minimální a pouze polemizovala s tím, jak jako diplomat (aniž by autor dodal jeho další kvalifikaci) mohl rozumět obchodu.³⁸²

Posléze, na začátku listopadu 1945, vyšel na titulní stránce téhož periodika článek *Zrada rodiny Baťovy. Miliony na Winterhilfe – ani haléře pro národní boj*, který poprvé významněji zmiňoval i samotného Vavrečku (o tom, jak „rodina Baťova zrazovala za doby okupace národ a republiku,“ plátek psal již dříve).³⁸³ Číslo vyšlo jen několik dní po vydání Dekretu prezidenta republiky o trestání některých provinění proti národní cti, jehož text noviny přetiskly celý. Dekret stanovoval, že ten, kdo „v době zvýšeného ohrožení repub-

380 ABS, fond 304: Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sign. 304-4-5/92-107, usnesení předsednictva vlády z 30. 1. 1946, 4. 2. 1946. Historie minulých vlád. Vláda České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/>

381 Novinové zprávy o jeho dovolené v lázních v Karlových Varech se datují až do roku 1929. NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřížkový archiv, Praha – výstřížkový archiv I, kart. 4082, sign. Vavrečka Hugo, zpráva o článku v Národních listech z 7. 6. 1929.

382 O tom baťovském odbornictví. Rudé právo, 1945, roč. 25, č. 142, datum vydání 24. 10. 1945, s. 3.

383 Zrada rodiny Baťovy. Miliony na Winterhilfe – ani haléře pro národní boj. Rudé právo, 1945, roč. 25, č. 151, datum vydání 3. 11. 1945, s. 1–2.

liky [...] nepřístojným chováním, urážejícím národní cítění českého nebo slovenského lidu, vzbudil veřejné pohoršení, bude potrestán [...],“ přičemž případná doba odnětí svobody byla omezena na maximálně jeden rok.³⁸⁴ A právě činnost za války, respektive její výklad Rudým právem, se stal základem hanlivého textu, který sice mířil primárně na J. A. Baťu, Čiperu a Malotu, kteří tou dobou již byli vyšetřováni, ale prvně byl v této skupině někdejšího vedení zmíněn i jmenovitě Vavrečka.

V podobném duchu se nesl i článek, otištěný opět na hlavní straně, z konce listopadu 1945 nazvaný *Zrada rodiny Baťovy a jejích ředitelů s dodatkem Baťovští ctitelé hákového kříže na svobodě*,³⁸⁵ který již mezi „kolaboranty“ explicitně postavil i Vavrečku. Článek ale především ilustrovala fotografie ze slavnostní večeře údajně z roku 1941, kde spolu u stolu pod vlajkou s hákovým křížem diskutují představitelé protektorátních úřadů s někdejším vedením firmy, tedy i s Vavrečkou, zřejmě při příležitosti otevření německého kasina ve Zlíně. Právě tento obrázek se později stal jednou z hlavních ilustrací jejich „kolaborace“: měl dokázat, kterak se bývalí ředitelé snažili nacistům poklonkovat (skrže otevření *německého* kasina, tedy místa pro zábavu okupantů), jak s nimi spolupracovali a jak vysoký životní standard jim to mělo přinášet. Teprve tento článek z konce listopadu lze dle mého názoru považovat za první velký veřejný útok na samotného Vavrečku, navíc v celostátním tisku.

V druhém zmíněném článku navíc redaktoři v poznámce tvrdili, že náklad Rudého práva z konce října, který obsahoval článek *Baťa na černé listině spojenců*, „kruhy vyznačující se smýšlením nepřátelským [k] nové Československé republice [...]“ zabavily, aby se nemohl dostat mezi zlínskou veřejnost.³⁸⁶ Bez ohledu na to, co se skutečně stalo s nákladem Rudého práva, který mířil na konci měsíce do Zlína, je důležité, že text přetiskly zlínské noviny *Naše pravda* 31. října – oficiálně s vysvětlením, že *lidé musí znát pravdu*.³⁸⁷ A opět: celou věc bychom mohli brát jako epizodu z prostředí spřízněných komunistických novin. Je ale potřeba dodat, že zatímco Rudé právo vycházelo jako orgán ÚV KSČ, *Naše pravda* byla naopak orgán krajského výboru KSČ ve Zlíně. Tato „novinářská výpomoc“ tak již na konci roku 1945 dokládá úzké propojení ústředních a místních komunistických představitelů, v tomto případě v novinářské oblasti, za účelem diskreditace bývalého vedení firmy Baťa.

384 Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti.

385 *Zrada rodiny Baťovy a jejích ředitelů*. Rudé právo, 1945, roč. 25, č. 169, datum vydání 24. 11. 1945, s. 1.

386 *Zrada rodiny Baťovy*. Miliony na Winterhilfe – ani haléře pro národní boj. Rudé právo, 1945, roč. 25, č. 151, datum vydání 3. 11. 1945, s. 2.

387 *Baťa na černé listině spojenců*. *Naše pravda*, 1945, roč. 1, č. 35, datum vydání 31. 10. 1945, s. 2.

Rozbor těchto ani následujících článků si však neklade za cíl rozporovat obsah napsaného a prokazovat faktografickou nepravdu; nechci ani vykreslovat systematickou kampaň komunisticky orientovaných periodik, ačkoli nepochybně agresivitu a záměrně manipulativní či lživou povahu většiny těchto textů. Mým cílem je něco docela jiného: na jedné straně dodat veřejný kontext, ve kterém se Vavrečka pohyboval. Na straně druhé se pokusím ukázat, že tyto články nevznikly samy o sobě ze vůle redaktorů, ale podle jejich načasování je zřejmé, že vycházely zejména tehdy, měly-li podpořit kroky komunistických představitelů proti někdejšímu vedení i v jiných oblastech. U většiny zmíněných, kteří po létě byli vyšetřováni na svobodě a noviny volaly po jejich opětovném zatčení, je načasování článků zřejmé. Co se však změnilo u Vavrečky?

Domnívám se, že odpověď je třeba hledat právě v jeho posunu z pozice vyčkávání do aktivní reakce: po celé léto čekal, zda a jak bude ukončen jeho služební poměr. Na konci září však chtěl začít vyjednávat o způsobu odchodu a následných nárocích stejně jako o vyklizení firemního bytu. A co více: nadále zřejmě trval na tom, že je vlastníkem akcií znárodnované firmy, respektive o převodu akcií sice jednal, ale s ministerstvem průmyslu, mimo přímý vliv KSČ. Je jistě diskutabilní a hraničící s kontrafaktuální historií, zda by lépe „proklouzl“, kdyby z firmy odešel „potichu“, aniž by si nárokoval smluvené podmínky. Vavrečka ale po válce opustil svůj modus „mrtvého“ a viděl-li možnosti, tak jednal. Navíc – což je třeba opětovně zopakovat – se nesmíme dopouštět anachronismu: Vavrečka nemohl tušit, jaký bude celostátní politický vývoj. Další reakce ze strany nově etablované mocenské elity však přišla záhy.

Záminkou se stalo již výše zmíněné navržení na pozici lázeňského komisaře. Jak bylo řečeno, na tuto pozici ho navrhl ministr vnitřního obchodu za Demokratickou stranu Ivan Pietor. Na konci ledna 1946 však návrh projednávalo předsednictvo vlády a 30. ledna se usneslo, že ke jmenování má zaujmout stanovisko ministr vnitra za KSČ Václav Nosek, toho času i člen předsednictva ÚV KSČ.³⁸⁸ Ve zdůvodnění byly přitom poprvé vyjmenovány údajně problematické pasáže, týkající se Vavrečkovy před/válečné činnosti, které měly zpochybnit, že je vhodným kandidátem na navrhovanou pozici: členství ve vládě na podzim 1938 a válečná spolupráce s Miesbachem, „německým ředitelem firmy Baťa“, který podle zdůvodnění ve firmě za války údajně nemusel být, naopak měl chránit Vavrečku před protektorátními úřady a uchovat jeho osobní výhody a zisky. Dále mělo být problematické, že „byl členem správní rady Baťových závodů a tím, že nikdy neprotestoval proti Němci vydávaným nařízením, je schvaloval.“ Také se měl snažit „poškodit československý stát svým tvrzením, že akcie, které má v držení, asi 8 1/4 %

³⁸⁸ ABS, fond 304: Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sign. 304-4-5/92-107, usnesení předsednictva vlády z 30. 1. 1946, 4. 2. 1946. Historie minulých vlád. Vláda České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/>

kapitálové účasti, jsou jeho vlastnictvím.“³⁸⁹ Podle usnesení mu však byly akcie pouze svěřeny na dobu války a neměl na ně již nárok. Konečně měl Vavrečka nadměru podporovat dosazování osob německé národnosti do vysokých postů i zvyšování „pracovního výkonu ve prospěch německých válečných snah.“³⁹⁰ Závěrem usnesení konstatovalo, že se Vavrečka „nechoval [...] tak, jak se patřilo na řádného a své cti dbalého Čecha, naopak poškozoval zájmy spojenecké a československé věci. Vyšetřování, které proti jmenovanému se vede, není dosud skončeno a bude rozhodnuto, zda dojde k předání věci Národnímu soudu.“³⁹¹ Vavrečka přitom o údajně zahájeném vyšetřování zatím ani nevěděl.

Pouhý den po jednání předsednictva vlády zaslala podniková rada koncernu Baťa ministerstvu vnitra dopis, v němž reagovala na zprávu o záměru jmenovat Vavrečku na pozici komisaře a ve kterém krom jiného stálo: „Podniková rada, jménem 52.000 zaměstnanců koncernu, protestuje co nejrozhodněji proti tomuto zamýšlenému jmenování, neboť chování se tohoto pána v ohledu národnostním během okupace bylo v příkrém rozporu s chováním se řádného Čecha a má za to, že se vzhledem k tomu vztahuje na něj dekret o národní cti.“³⁹²

Následovalo zdůvodnění jeho nevhodnosti, které téměř bod po bodu kopírovalo zápis z jednání předsednictva vlády: členství ve vládě na podzim 1938, údajné „přizvání“ Miesbacha a z toho plynoucí osobní výhody, „mlčení, které znamenalo souhlas“ a trvání na akciovém podílu. V pátém bodě usnesení Vavrečkovi vyčítalo, že „ačkoli po celou dobu okupace byl usilovně činným, nezařadil se ještě dodnes žádným způsobem do pracovního procesu obnovy a výstavby naší republiky.“³⁹³ Záměrně je opomenut jak jeho důchodový věk a aktuální zdravotní stav, tak těžká nemoc během války i dosud formálně trvající služební poměr u firmy. Ve druhé části dopisu autoři ještě žádali o účinný zásah do vyšetřování „ostatních kolaborantů z bývalého vedení firmy“, a sice Čipery, Maloty, Hynka Bati a Marie Baťové, které obviňovali ze stejných činů jako Vavrečku.³⁹⁴

Zatímco podzimní „novinářská výpomoc“ byla spíše marginálnějším projevem propojení pražské základny KSČ se Zlínem, lednové dění je již v mnohém závažnější. Jakkoli o tom nejsou *explicitní* důkazy, domnívám se, že je z časové návaznosti i takřka totožné argumentace očividné propojení mezi podnikovou radou firmy Baťa, potažmo jejím vedením, a ministerstvem vnitra, potažmo předsednictvem vlády. A právě doložení konkrétními prameny

389 ABS, fond 304: Různé bezpečnostní spisy po roce 1945, sign. 304-4-5/92-107, usnesení předsednictva vlády z 30. 1. 1946, 4. 2. 1046.

390 Tamtéž.

391 Tamtéž.

392 Tamtéž, dopis podnikové rady koncernu Baťa ministerstvu vnitra, 31. 1. 1946.

393 Tamtéž.

394 Tamtéž.

nám teprve umožňuje rozklíčovat, kterak taková mocenská síť mohla fungovat.

Jak na tuto eskalaci situace reagoval Vavrečka a jeho rodina? V jejich reakcích můžeme vystopovat zhruba podobné přístupy jako před rokem v průběhu přibližování fronty do Zlína. Vavrečkovi ostatně stále řešili rodinné trable, plynoucí z nesouladu mezi nimi a snachou Jiřinou, která jejich synovi Ivanovi zřejmě někdy v této době porodila syna, kterého pojmenovali taktéž Ivan. O roztržce mezi oběma ženami psal Vavrečka dceři Boženě ze Zlína 26. ledna 1946 a jakoby mimochodem v poznámce dodal: „Ten plán se západočeskými lázněmi asi padne, neboť ona skupina, která na mě sočí, pronese asi své veto, takže k projednávání nedojde. Ani mne to příliš nemrzí.“³⁹⁵ Když kolem poloviny února psal své dceři k narozeninám, zmínil, že mu spořitelna poskytl nějaké peníze a že vrátil svému zeti částku, kterou mu zřejmě půjčil skrze Lucernu „v době finanční deflace. Teď už zhruba vystačíme s tím, co mně povoluje Nár[odní] banka.“³⁹⁶ A opět až v dodatku doplnil: „To komisařství v severočeských lázních jsem už pustil z hlavy. Pojedu tam raději jako lázeňský host – i to dá dosti dožery [ve valašském nářečí *zlosti*].“³⁹⁷

Ani na začátku roku 1946 se tak nezdá, že by Vavrečku tento spor nějak zásadněji zasáhl. Na celou epizodu se zřejmě díval především jako na mocenskou přetahovanou mezi dvěma stranami („skupina, která na mě sočí“) a snažil se vzbudit dojem, že vlastně o mnoho nešlo, přičemž si neodpustil drobné rýpnutí („i to dá dosti dožery“). O poznání hůře ale celou situaci snášela Josefa Vavrečková, jejíž dopisy – stejně jako během války – jsou mnohem emotivnější a snad i díky tomu otevřenější.

Ve Zlíně se nám začíná den ke dni hůř žít – stále nájezdy v novinách na staré vedení a přímé štvání dělají pobyt nesnesitelným. Ale ten *životní omyl* si patrně musíme vypít do dna. Je to ovšem nápoj zatraceně trpký. [...] Já na *tatíčkovy optimistické řeči* již nedám a spíše mne to popuzuje než uklidňuje. *Ztratil soudnost a ztratil hrdost a to jsou pro mne poznatky nejchmurnější.* Když jsme již všechno vsadili na *falešnou kartu* – je nutno nést důsledky a zalézt. O to, jsme-li vinní, se přece nikdo nestará. Já jen lituji, že jsem svou vůli neprosazovala naléhavěji – třeba pomocí lékařů, jak jsem chtěla, ale Ivan to byl, který mne usadil s poznámkou,

395 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 26. 1. 1946.

396 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, únor 1946.

397 Tamtéž. Fabián, Josef. Slovník nespisovného jazyka valaského. Valašské Meziříčí: Občanské sdružení Valašské Athény, 2009, s. 17. Vavrečka byl v korespondenci sice regionálně nestálý a zmiňoval západočeské i severočeské lázně. Z kontextu je ale zřejmé, že stále hovořil o návrhu jmenovat ho lázeňským komisařem v Karlových Varech.

že to *otec koulí dobře*. Kdyby mne byl otec poslechl, jak to všechno dnes vypadalo jinak – jak morálně, tak finančně.³⁹⁸

Čteme-li tato Josefina slova dnes, se znalostí následujících událostí, nelze jí než dát za pravdu. Vavrečkovo setrvání ve funkci v průběhu války bylo již tehdy možné vnímat jako sázku na „falešnou kartu“, která se jim měla záhy vymstít. Stejně jako na konci války i nyní považovala svůj pobyt ve Zlíně za chybu, ale zřejmě nejhorší byl již příliš velký nesoulad s vlastním manželem. Své dceři totiž trefně pojmenovala to, co považovala za hlavní problém: její manžel i syn byli až příliš přesvědčeni, že to Vavrečka „koulí dobře“; snad až příliš *optimisticky věřili*, že si Vavrečka za války nezadal natolik, aby si případně zapříčinil budoucí problémy.

Zloba na Zlín, novou mocenskou strukturu a jí prosazovaný narativ se projevila i v dopise k již zmíněným narozeninám Boženy v polovině února: „Zde začíná pravá předvolební nálada [před volbami do parlamentu], a *kdybych mohla zmizet, udělala bych to s nadšením*. [...] Posílám papuče, které stojí 79 Kč – jsou drahé a špatné a za starého, tisíckrát proklatého režimu by byly stály Kč 9! Táta hodně pracuje – musí chudinka vydělávat a já se snažím šetřit – jako to bývalo za našich mladých let. Ale proto nejsme nešťastní – jsou jiné věci, které bolí mnohem víc a na ty není léku – alespoň ne v dohledné době.“³⁹⁹ Vavrečka sice v téže době zmiňoval, že si již vystačí s poskytnutými úsporami a tím, co mají ze svých prostředků k dispozici legálně, ale přívůdek byl nejspíše stále potřeba. Pozoruhodnější je nicméně použité množné číslo: „Ale proto nejsme nešťastní.“ Změnil se Vavrečkův přístup v těchto týdnech? Zřejmě o několik týdnů později Josefa napsala:

Má drahá Boženko, kdyby mně byl někdo před 1/2 rokem řekl, že otec bude obviněn z kolaborantství, byla bych ho jistě prohlásila za blázna, a přece se to stalo. O tom, co prožívám, je těžko povídat – je to bolest a zklamání nepopsatelné. A příčina tohoto útoku? Zdejší strana Č. N. J. S. L. D. (...) společně navrhly otce jako vládního komisaře pro vnější podniky a to ovšem rozhatilo nynější mocipány k nepřičetnosti. *Otec na nic podobného ani ve snu nepomýšlí a chce z jeviště co možná rychle zmizet*. Pro Tvou a Věnovu informaci chci říct, že ten oběd se nekonal v německém kasinu, ale ve Společ[enském] domě – do kasina otec nikdy nevkročil. Že tímto obědem bylo 4000 až 5000 lidí zachráněno před odchodem na práce do Německa, o tom ovšem nikde ani slovo, ale to už je morálka dnešní doby. A konečně neobědval p. Molotov s p. Ribbentropem?⁴⁰⁰ Je mně z toho všeho hnusno.⁴⁰¹

398 Tamtéž, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno, zřejmě konec ledna 1946.

399 Tamtéž, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno, zřejmě polovina února 1946.

400 Narážka na pakt Ribbentrop–Molotov, smlouvu o neútočení mezi Německem a SSSR, podepsanou v srpnu 1939.

401 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno, zřejmě únor 1946.

Ačkoli Josefa Vavrečková byla zřejmě mnohem citlivější, co se závdavků k pomluvám a obviňování týče (viz její obavy z přechovávání Němců v květnu 1945 v jejich vile), ani ona nevstupovala do poválečného roku 1945 s obavou, že by jejímu muži mohl někdo vyčítat jeho válečnou činnost ve firmě. Na tuto novou skutečnost reagoval sice každý z manželů jinak, podstatnější je však zmínka o zmizení z jeviště. Ať již měla Josefa na mysli tichý odchod z firmy či vůbec stažení se z veřejného prostoru, Vavrečkovy další kroky tomu vůbec nenaskvěly – pokud ostatně řešil nutnost náhradních příjmů, nebylo to ani dost dobře možné.

4.2.2. Jarní mezihra

Zatímco léto se neslo ve znamení vyčkávání a podzim a zimu je možné chápat spíše jako první náraz, po „lázeňské epizodě“ nabraly jarní události rychlý spád. Klíčové přitom je, že nejpozději v únoru 1946 po dlouhém vyjednávání Vavrečka uzavřel své pracovní angažmá ve firmě Baťa – které se ovšem i navzdory původní snaze o domluvu posléze, v průběhu roku 1946, stane předmětem sporu.

Ještě rychleji postupovalo ministerstvo vnitra. Ostatně po jednání předsednictva vlády na konci ledna bylo zmíněno, že vyšetřování Vavrečky již probíhá. Na základě pramenů však lze říci, že záminku k vyšetřování možná zadaly teprve stížnosti, které se na Vavrečku snesly v kontextu návrhu na jeho jmenování lázeňským komisařem – opět zase snad v návaznosti na jeho vyjednávání stran odchodu z firmy a případných benefitů z toho plynoucích. První výpovědi svědků ve věci proti Vavrečkovi totiž probíhaly až v únoru a březnu 1946: konkrétně byl 27. února na ministerstvu vnitra vyslechnut Jaroslav Vorel, který toliko doplňoval své vyjádření, týkající se událostí z roku 1938 a 1939 a činnosti tehdejšího ministra zahraničí Františka Chvalkovského, s nímž se Vavrečka setkal ve vládě.⁴⁰² Podobnému tématu se věnoval i březnový výslech Jana Syrového, armádního generála ve výslužbě, který v téže době čelil ještě větším obviněním než Vavrečka a který byl předsedou vlády v době, kdy byl Vavrečka ministrem propagandy. Sám však uvedl, že Vavrečku osobně příliš neznal, tudíž neví, jak se choval za války, ale v rámci vládní spolupráce měl na starosti hlavně interní záležitosti.⁴⁰³ Již jen z tohoto rychlého pohledu se zdá, že vyšetřovatelé buď postupovali chronologicky, co se Vavrečkovy potenciálně problematické činnosti týče, anebo se domnívali, že právě jeho ministerská pozice z doby druhé republiky bude nejsnáze napaadatelná v průběhu případného trestního řízení. Taktéž je možné, že se na něj ptali lidí, které již vyšetřovali nebo dříve povolali jako svědky v jiných případech.

402 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, opis protokolu výslechu Jaroslava Vorla, 27. 2. 1946.

403 Tamtéž, protokol z výslechu Jana Syrového, 30. 3. 1946.

Firma Baťa mezitím nadále dodávala podklady příslušným orgánům stran údajných trestných činů všech někdejších představitelů firmy. Na konci března 1946 tak například ministerstvo průmyslu, s nímž někdejší ředitelé pod vedením Vavrečky jednali již od listopadu 1945, obdrželo 11-stránkový soupis všech jejich „prohřešků“, víceméně vycházející z lednových dokumentů.⁴⁰⁴

Sám Vavrečka však v těchto měsících doposud za účelem výslechu kontaktován nebyl, a tak sám řešil zejména problémy s bytem v Praze a náhradní ubytování v hlavním městě (a rodinné problémy, zdravotní trable...). Krom těchto praktických starostí ale i nadále pracoval na vlastních textech, které lze zřejmě brát i jako jistý druh přivýdělku.⁴⁰⁵ 1. února 1946 mu na titulní stránce Svobodných novin vyšel sloupek *Nezapomínejme na jih*, v němž reagoval na problematiku odsunu německého obyvatelstva a vyzdvihoval nutnost opětovně se zamyslet nad rozvrstvením průmyslu v Československu. Osídlení pohraničí považoval za bezprostřední prioritu: „Je to první a hlavní úloha naší nové národní kolonizace.“⁴⁰⁶ Volal však i po „průmyslové kolonizaci na jih“, totiž území jižních Čech, od které si sliboval reorientaci průmyslu i zmenšení významu Německa pro československé hospodářství:

Naše politická úloha leží ve středu Evropy, spíše ve středním Podunají, než v dolním Polabí. Spojenectví s Ruskem, nové možnosti, jež se otvírají v Levantě i naše vztahy k zemím balkánským musí nás vésti k tomu, abychom se časem orientovali především k jihu. [...] Nezapomínejme, že naším klientem a dodavatelem v zahraničním obchodu bylo dosud ze 4 (sic) procent Německo a že tato jeho role na dlouhé časy a snad navždy bude podstatně zmenšena. Náhradu můžeme nalézt jen, obrátíme-li svůj zájem a svou péči o 180 stupňů. [...] Za první republiky byla to politická koncepce Malé dohody, která byla výrazem této naší vůle. [...] Nyní nastala i pro jižní Evropu doba nového seřadění k mocné koncentraci politických a hospodářských sil na východě. Je proto třeba, abychom dali svým střeoevropským ideám nový, nyní již konkrétnější obsah.⁴⁰⁷

Jak již bylo řečeno výše, Vavrečka se ve svých člancích častokrát neubráníl srovnání se situací Československa po 1. světové válce a mnohdy viděl svou současnou pozici jako možnost opětovně se pokusit prosadit to, oč se mezi jinými snažil v mládí jako diplomat, ale nyní již poučeně, s vědomím minulých chyb. Ani zde Vavrečku neopouštěla vize střední Evropy, kterou neproblematicky orientoval k Východu, právě ve snaze se oprostit od závislosti na Ně-

404 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 344, inv. č. 791, opis dopisu firmy Baťa Ministerstvu průmyslu, 27. 3. 1946.

405 V dopise dceři Boženě napsal v srpnu 1946, že za téměř 4-stránkový článek o Tomáši Baťovi, o kterém bude řeč později, pro týdeník Dnešek získal 880 Kčs. Domnívám se proto, že pravděpodobně i texty pro Svobodné noviny byly honorovány. AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 19. 8. 1946.

406 Vavrečka, Hugo. Nezapomínejme na jih. Svobodné noviny, 1946, roč. 2, č. 27, datum vydání 1. 2. 1946, s. 1.

407 Tamtéž.

mecku. Nespatřoval v tom však větší potíž stejně jako v žádném textu explicitně nerozebíral již zmíněný odsun: o jeho příčinách či provedení nepolemizoval, spíše ho viděl jako příležitost – možná i v kontextu s již zmiňovanou „vygrunтовanou národní pospolitostí“ – k jakési redefinici Československa a znovunalezení jeho místa v Evropě.

V následujícím článku *Hlad v Evropě?* se Vavrečka věnoval opět celoevropským otázkám, ale mimořádně se vyjádřil i k situaci v zemědělství v kontextu hrozícího poválečného hladomoru.⁴⁰⁸ Jeho ústřední tezí přitom bylo, že nejhorší situace je ve státech, které chtěly být plně soběstačné a uzavíraly se před světem. Klíčem k prosperitě naopak podle něj byla hospodářská spolupráce – čímž se nám opět vrací Vavrečka let dvacátých i třicátých, varující před protekcionismem a naopak vášnivě propagující co největší propojenost Evropy, a sice metafyzickou, obchodní i fyzickou, dopravní.

Ani v průběhu prvních jarních měsíců nebyl Vavrečka předvolán k výsledku a nemusel prozatím řešit vyšetřování své činnosti za války. Zato však reagoval na jeden z velkých procesů tohoto roku, tedy na soudní líčení s Karlem Hermannem Frankem, někdejšími vysoce postaveným mužem českých protektorátních úřadů, který byl od března do května souzen před Mimořádným lidovým soudem (dále též MLS) v Praze. 22. května 1946 byl Frank před zraky diváků oběšen, celému procesu věnoval velikou pozornost i tisk – jen ve „Vavrečkových“ Svobodných novinách vycházely rozsáhlé reportáže z výsledků na hlavní straně spolu s přepisy výpovědí. Zřejmě tímto dobovým kontextem, v němž silně zaznívala národnostní otázka, vztahy mezi Čechy a Němci, potažmo jejich odsun, byly ovlivněny Vavrečkovy předchozí texty z roku 1946, v nichž zmiňuje „národní kolonizaci“ – až dosud se však tématu explicitně nevěnoval –, přičemž hlavním motivem jeho článků byly hlavně hospodářské problémy. To se změnilo zřejmě na jaře 1946, kdy napsal text *Kolonizace pohraničí*, který však nebyl publikován. Jelikož se ale uchoval v rukopise spolu s archiváliemi sociálního demokrata Václava Patzaka z roku 1946, který byl v dalších dokumentech z této doby osloven jako šéfredaktor Svobodných novin, domnívám se, že jej novinám nejspíše nabízel k otištění. Text se k němu ale mohl dostat také jinou cestou: v této době Patzak krom jiného působil na ministerstvu informací pod vedením ministra Václava Kopeckého z KSČ.⁴⁰⁹

Svůj článek uvedl Vavrečka citátem z reportáže o výsledku K. H. Franka, ve kterém byla řeč o Hitlerově plánu na vyhubení či přesídlení českého národa. První čtyři stránky jsou proto věnovány jak těmto Hitlerovým snahám, tak starším plánům na germanizaci českého území. Na poslední straně Vavrečka přešel k aktuální otázce, tedy k odsunu německého obyvatelstva, když

408 Vavrečka, Hugo. *Hlad v Evropě?* Svobodné noviny, 1946, roč. 2, č. 51, datum vydání 1. 3. 1946, s. 1.

409 NA, fond AMV 5, Patzak Václav, kart. 57, Hugo Vavrečka: *Kolonizace pohraničí*, nedatováno. Patzak Václav. Encyklopedie ČSSD. <http://www.historiecssd.cz/p-q/patzak-vac-lav/>

odkázal k tezi Karla Hanse Strobla z roku 1905 o tom, že se spor mezi oběma národy nedá vyřešit jinak než vystěhováním jednoho z nich.⁴¹⁰

Němci sami nám ukázali cestu. V jejich plánech na odstranění národnostních konfliktů přestěhováním celých mas obyvatelstva je obsaženo zdravé jádro. [...] Náš nárok na národní očistění pohraničního pásma státu je ospravedlněn historickou i nedávnou zkušeností [...] Můžeme nyní s dobrým svědomím a bez porušení zásady o právu na národní sebeurčení přikročit ke konečnému dobytí a osídlení našeho pohraničí. Bude-li naše kolonizace provedena s cílevědomou důsledností a velkorysostí, bude-li řízena soustavným osídlovacím plánem, ukáže se brzo jako nejcennější příspěvek k ozdravení poměrů v naší oblasti a k zachování míru v Evropě.⁴¹¹

Tímto textem se Vavrečka v kontextu všech svých poválečných článků vůbec nejexplicitněji vyjádřil k mnohokrát spíše okrajově zmiňované národnostní otázce poválečného Československa. Řešení většiny problémů spatřoval v odsunu – obvykle hovořil o „kolonizaci pohraničí“. Sám se v tomto i jiných starších textech mnohdy uchyloval k národnostním stereotypům, neuvažoval o otázkách viny či nevin, nýbrž uplatňoval princip viny kolektivní. To, co se s odstupem mnoha let stalo v českém a německém veřejném prostoru ožehavým tématem diskuzí, Vavrečka ještě nevnímal. Stejně jako v případě postavení žen či zástupců jiné než bílé rasy však lze Vavrečku zkrátka vidět jako typického muže své doby a generace: ostatně odsun probíhal na základě prezidentského dekretu Edvarda Beneše, který byl jen o čtyři roky mladší než Vavrečka, a s tímto postupem souhlasily koneckonců i vítězné mocnosti na Postupimské konferenci.⁴¹²

Co se názorů na hospodářství, národnostní otázky a vůbec postavení Československa v Evropě týče, zůstával tedy Vavrečka víceméně konzistentní. Při té příležitosti je ale třeba zmínit ještě jedno téma, v němž se jeho poválečné texty poněkud vymykají dosavadnímu standardu. Na mysli mám nyní – údajně jeho – text *Loutky Jana Bati*, který vyšel v Peroutkově týdeníku *Dnešek*, pokračovateli *Přítomnosti*, 9. května 1946.⁴¹³ Ovšem proč se jedná údajně o Vavrečkův text? Pod článkem je totiž podepsán jistý inženýr Vl. Zach, o němž toho z rešerše týdeníku nelze zjistit o mnoho více: jeho první jméno nebylo nikdy rozepsáno a na to, že se jedná o pseudonym, by ukazoval i fakt, že není autorem žádného jiného článku v tomto týdeníku v letech

410 Karl Hans Strobl byl rakouský spisovatel, který žil po většinu svého života na českém území. Zastával protičeské názory a sympatizoval s nacismem. Vavrečkův odkaz k jeho výroku lze tak chápat i jako sarkastickou narážku na to, jak se mezitím proměnila situace.

411 NA, fond AMV 5, Patzak Václav, kart. 57, Hugo Vavrečka: Kolonizace pohraničí, nedatováno.

412 Kučera, Jaroslav. Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka. In: *Dějiny a současnost* (5/2005), s. 40–43.

413 Zach, Vl. *Loutky Jana Bati*. *Dnešek*, 1946, roč. 1, č. 7, datum vydání 9. 5. 1946, s. 106–107.

1946–1948, kdy vycházel. V dosavadní literatuře nicméně panuje konsenzus, že autorem je právě Vavrečka.

Článek reagoval na text *Stín Tomáše Bati* od Václava Veřmiřovského, který vyšel v Dnešku v polovině dubna a rozebíral „pád Jana Bati“.⁴¹⁴ I v tomto případě se zřejmě jednalo o pseudonym: nejenže Zach i editoři Dnešku učinili ve jméne prvního autora chybu (namísto Veřmiřovský, který je podepsán pod prvním článkem, je v druhém textu uveden Vermiřovský, což naznačuje, že se jedná o vymyšlené jméno), ale tvrdí to též autoři publikace *Rub a líc baťovských sporů* Jaroslav Pospíšil a Hana Pospíšilová, kteří uvádí, že autorem měl být Edvard Valenta, novinář, který se pohyboval v baťovských kruzích.⁴¹⁵ Titíž autoři konstatovali i ztotožnění Zacha s Vavrečkou.⁴¹⁶ Problém je však v tom, že pro toto tvrzení neuvádějí žádné vysvětlení: publikace neobsahuje poznámkový aparát, ani v samotném textu není spojení s reálnými osobnostmi rozvedeno. Přesto tuto tezi přejali i další autoři.⁴¹⁷ V této práci je však nutné ji nazřít obezřetněji.

Obsah článku v podstatě rozvíjel původní text Veřmiřovského: nejprve se autor věnoval osobnosti J. A. Bati (částečně i ve vztahu k Tomáši Baťovi) a následně vysvětloval důvod jeho „pádu“, který Zach spatřoval zejména v tom, jaké si Baťa vybíral spolupracovníky. Na jedné straně to měli být v podstatě patolízalové, kteří si s ním nedovolili nesouhlasit a on tím pádem neměl žádný korektiv pro své činy a rozhodnutí, čímž se stával domýšlivějším a domýšlivějším – tyto nazýval Zach „loutkami“. Druhý typ kolegů byli „odborníci, bez nichž nemohl Jan Baťa vésti závod. Nepodléhali jeho rozmarům a jeho nápady dovedli usměrňovat. Nebyly to loutky. Jan Baťa měl před nimi skrytý respekt, ale zvláštní pozorností je nevyznamenával. Potřeboval jich však a proto je držel, i když věděl, že to nejsou jeho „chlapáci“ a že s ním nesouhlasí.“⁴¹⁸ Tito druzí, kteří byli podle autora pro firmu nepostradatelní, působili obvykle mimo Zlín a vedli důležité segmenty podnikání. Ti první v něm podporovali samolibost, ti „druzí, neoblíbenci, bezmocně a se studem musili přihlížeti zábavě „pana šéfa“. Poznal jsem pak zejména za hranicemi, jak malé úrovně byl vybraný kádr přátel a rádců Jana Bati a jak rychle mimo zlínské prostředí, bez těch správných baťovců, vyhasla sláva „pana šéfa“.“⁴¹⁹

Psal tedy text Vavrečka? Sám sebe pravděpodobně neřadil mezi loutky, nýbrž mezi „ty druhé“. Se šéfem často, byť slušně dokázal nesouhlasit, a jejich vztah lze považovat za podobný tomu, který zde byl popsán: navzájem se asi neměli příliš rádi, ale oba věděli, že jeden druhého potřebují. A jak si vysvětlit

414 Veřmiřovský, Václav. *Stín Tomáše Bati*. Dnešek, 1946, roč. 1, č. 4, datum vydání 18. 4. 1946, s. 59–62.

415 Pospíšil, Jaroslav, Pospíšilová, Hana. *Rub a líc baťovských sporů*. Zlín: Kniha Zlin, 2012, s. 24.

416 Tamtéž.

417 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 45.

418 Zach, Vl. *Loutky Jana Bati*. Dnešek, 1946, roč. 1, č. 7, datum vydání 9. 5. 1946, s. 107.

419 Tamtéž.

onu zmínku o působení mimo Zlín a o zkušenosti v zahraničí? Vavrečka měl sice vilu ve Zlíně a byla to jeho základna, ale velice často cestoval a setkával se se zahraničními kolegy. Lze ale tento text chápat jako „tvrdou kritiku“?⁴²⁰ Podle mého názoru nikoli: nejedná se o žádné fatální zúčtování s firmou ani jejím někdejším šéfem, jedná se pouze o článek o tom, jakými slabostmi J. A. Baťa – ve srovnání se svým starším bratrem Tomášem – podle autora trpěl a jak neuměl brzdit své ego ve chvíli, kdy se dostal k moci a neměl konkurenci.

Právě srovnání s Tomášem Baťou je zřejmě klíčem k autorství tohoto článku. O dva měsíce později totiž Vavrečka – již pod svým jménem – napsal do Dnešku text k výročí jeho úmrtí, který je již především pozitivní a obdivný, opětovně zmiňoval i Baťovu péči o zaměstnance a vůbec sociální otázky – opět jakoby ve snaze ho bránit před stále častějším komunistickým narativem o „podnikatelích – vykořisťovateli“.⁴²¹ Vavrečka byl tedy zjevně s redakcí ve spojení, znal se s redaktory a neměl problém domluvit otištění pod pseudonymem. Propojení je ještě pravděpodobnější, uvážíme-li jmenovitě toto personální obsazení: šéfredaktorem Dnešku byl Ferdinand Peroutka. Dnešek byla přejmenovaná Přítomnost, která po válce řešila tytéž problémy jako Lidové, tedy již Svobodné noviny. Obou se záhy ujalo nově vytvořené Sdružení kulturních organizací. A navíc: Peroutka byl již šéfredaktorem Svobodných novin, v Dnešku mu proto nevypomáhal nikdo jiný než již zmíněný Valenta, s nímž se Vavrečka znal od 30. let.⁴²²

Jedná se ale o text jakkoli zlomový? Nikoli. Je pochopitelné, že když byl Vavrečka ve firmě zaměstnán, veřejně by se o svém šéfovi negativně nevyjadřoval, neboť jak bylo řečeno výše: dobré jméno firmy bylo i v jeho zájmu jakožto obchodního ředitele. Tento článek – pokud je Vavrečka opravdu autorem – lze vnímat spíše symbolicky jako distanci od někdejšího vedení, která časově koreluje s dobou, kdy Vavrečka po letech z firmy odešel – nebo byl odejit. Z druhého článku ale vyplývá, že se zakladatelskou myšlenkou a osobností firmy se Vavrečka nerozešel. Do jisté míry tak lze Zachův – Vavrečkův text vidět spíše jako projev nahromaděné osobní nespokojenosti, kterou dosud dávala mnohem více najevo jeho manželka a kterou Vavrečka po léta přecházel právě proto, že původní projekt Tomáše Bati chtěl pomoci udržet při životě. Pouta, která ho pojila s J. A. Baťou, však již byla zpřetrhána, a ostatně oba mezi sebou ani neměli vyjasněnou otázku vracení/nevracení akcií – nakonec ji však za ně „vyřešili“ jiní. Co je méně jasné, je otázka, proč Vavrečka psal pod pseudonymem. Pro zodpovězení není dostupný žádný pramen, domnívám se však, že to může být dáno prostě Vavrečkovým návykem

420 Melša, Marek. Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952, s. 45.

421 Vavrečka, Hugo. Bojovník proti drahotě. (K výročí smrti Tomáše Bati.) Dnešek, roč. 1, č. 17, datum vydání 18. 7. 1946, s. 264–267.

422 Pernes, Jiří, Ruml, Jiří. Svět Lidových novin 1893-1993: stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky, s. 114.

jednat diplomaticky: pod svým jménem psal spíše názory obecné, věci osobní zřejmě nechtěl řešit jmenovitě a riskovat další spory.

Výše zmíněné nakladatelské propojení Vavrečka – Peroutka – Svobodné noviny – Dnešek – Sdružení kulturních organizací získává ještě jeden poslední rozměr, když si uvědomíme, že se jejich dvorním vydavatelem stalo nakladatelství Fr. Borový, ve kterém kdysi Vavrečka vydal svého *Lelíčka*, Peroutka před válkou vydával svou *Přítomnost* a jehož majitelem byl od roku 1922 opět Jaroslav Stránský, někdejší Vavrečkův svatební svědek, majitel Lidových – Svobodných novin, exilový a poválečný ministr spravedlnosti (do listopadu 1945, poté ho vystřídal Prokop Drtina), v této době náměstek předsedy vlády a budoucí ministr školství (od července 1946 do února 1948).⁴²³

V tomto období ostatně byla Vavrečkova samostatná aktivita v oboru knižní a novinové produkce zřejmě nejčilejší od dob *Lelíčka*: na nakladatelství Fr. Borový totiž pomýšlel i se svým posledním titulem, kterým ovšem nebylo autorské dílo, nýbrž překlad. Vavrečka očividně nesledoval jen československé novinky, ale udržoval si přehled i o tom, jaké knihy vycházely v zahraničí. Konkrétně ho zaujala kniha Emeryho Revese *The Anatomy of Peace*, která vyšla o rok dříve ve Spojených státech amerických. V květnu 1946 Vavrečka psal své dceři, že si chtěl knihu zakoupit, ale nejprve newyorské nakladatelství požádal jen o prospekt a následně chtěl koupit realizovat skrze přítele („nechtěl jsem Národní banku obtěžovat žádostí o tři dolary“).⁴²⁴ Prostřednictvím žádosti o katalog se ale o něm dozvěděl i sám autor: Reves totiž pocházel z Maďarska, jako novinář působil v Paříži a Vavrečku si pamatoval zřejmě z jeho diplomatických dob. Osobně ho proto oslovil s nabídkou, zda by mu nepomohl knihu vydat i v českém překladu.

Anatomie míru byla naprostým bestsellerem a v poválečném západním světě rezonovala svou tezí o nutnosti vytvořit nějakou nadnárodní celosvětovou organizaci, která státy povede ke spolupráci a stabilnějším mírovým podmínkám. Vavrečka chtěl původně přeložit jen několik pasáží, ale nyní se rozhodl pro knihu celou.

Je chytré a inteligentně psána, vyšla už v mnoha vydáních, nyní vyjde v kapesním formátu za 1 dolar v nákladu několika set tisíc exemplářů. Reves se stal nejen boháčem, ale i slavným mužem, gratulovali mu nejen Einstein, ale celá smečka profesorů, sociologů, politiků atd. V Americe se tvoří dokonce kroužky k propagaci Revesových idejí; je to hnutí, jak je kdysi vyvolal Coudenhove-Kalergi se svou Panevropou, jenže v americkém měřítku.⁴²⁵

Vavrečka s Revesem sdílel ústřední myšlenku nadnárodní spolupráce k zajištění míru a chtěl ji šířit i v Československu. Opět přitom spojil příjemné s

423 Tamtéž, s. 84, 114 a 136.

424 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 18. 5. 1946.

425 Tamtéž.

užitečným: své dceři nabídl, zda by knihu nepřeložili společně. „Pro Tebe to bude užitečný cvik [procvičení jazyka] a pro nás oba malý business – překlady se sice valně nehonorují, ale při velikém nákladu to přece bude pár tisícovek.“⁴²⁶ Práci zřejmě plánoval na léto na Havlov, neboť dceru zároveň instruoval, zda by nemohla sehnat psací stroj (byť psaním na stroji sám nevládl). Každopádně práci na překladu knihy, která v prvním vydání měla téměř 300 stran, odhadoval na několik týdnů.⁴²⁷ Text nakonec přeložil sám, dcera mu spíše pomáhala sehnat slovníky a podobně: v roce 1947 titul vyšel v nakladatelství Fr. Borový a čítal víc než 350 stran.⁴²⁸

Tuto knihu však nezmiňuji kvůli ní samotné, ale právě proto, že si díky ní lépe představíme, čím vším Vavrečka trávil čas v tomto období, jakými myšlenkami se zabýval a zároveň nám to pomáhá si uvědomit, že když jakožto celoživotní podnikavec měl najednou své možnosti významně zúžené, opět našel nějaké řešení – byť v nižší finanční hladině, než na kterou byl zvyklý – a využil stávajících vazeb, které přetrvávaly již od první republiky, některé dokonce od posledních let Rakousko-Uherska.

Mezitím ovšem v květnu 1946 proběhly parlamentní volby, které v českých zemích vyhrála Komunistická strana Československa, na Slovensku Demokratická strana. Výsledky se nicméně sčítaly, tudíž KSČ volby fakticky vyhrála a v parlamentu získala nejvíce mandátů. Již z minulých let, z výčtu Vavrečkových přátel či jeho názorů na uspořádání společnosti a hospodářství je zřejmé, že rodina Vavrečkových a Havlových volila jinak: Vavrečka se v polovině 30. let stal (být spíše formálním) členem České strany národně socialistické, která skončila druhá. Tato volba byla v rodině sdílená napříč generacemi: Vavrečkův zeť Václav M. Havel se dlouhá léta přátelil mimo jiné s nynějšími politiky ČSNS jako například s Prokopem Drtinou a v prvních letech po válce se začínal v této straně stále více politicky angažovat. Oceňoval na ní, že „háji-la proti straně komunistické masarykovskou demokracii, byť se socialistickým zaměřením.“⁴²⁹ V. M. Havel byl sice o 17 let mladší než Vavrečka, proto nelze jejich názory brát za stejné ve všech ohledech. Domnívám se, že by se shodli spíše na obraně masarykovské demokracie, než v zaměření na socialismus, který Vavrečka ve svých textech nezmínil ani jedenkrát, ale v dané situaci to zřejmě nehrálo zásadnější roli. Vyhraněnou rodinnou politickou pozici po mnoha letech ostatně reflektoval i Ivan M. Havel, kterému bylo v té době 7 let a který si vybavil, že „všichni jsme věděli, že čtyřka je hodná a jednička je zlá.“⁴³⁰ Na kandidátních listinách totiž měla číslo 1 KSČ, číslo 4 právě ČSNS.

To, že volby nedopadly podle Vavrečkova přání, není nic překvapivého. Podstatnější nicméně je opět to, co nové rozložení sil v parlamentu pro rodi-

426 Tamtéž.

427 Tamtéž.

428 Reves, Emery. Anatomie míru. Praha: Fr. Borový, 1947.

429 V. M. Havel se stal (nakrátko) členem ČSNS v roce 1947. Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 746.

430 Rozhovor s Ivanem M. Havlem vedla Jana Wohlmuth Markupová, 9. 3. 2012.

nu znamenalo. A zatímco sám Vavrečka výsledky veřejně ani v rodinné korespondenci nekomentoval – zřejmě to nepovažoval za nutné, neboť jeho blízcí sdíleli podobný pohled jako on – nepřímou se k tomu vyjádřila alespoň Josefa Vavrečková.⁴³¹ Ani ona nerozebírala samotné výsledky, nicméně se své dceři vypisovala ze svého trápení a dodala: „Ale, nač ty nářky, vždyť je všechno až pravdě nepodobné, co se nám stalo, a proto nemohu ani očekávat, aby mně někdo věřil. *Nejhorší ovšem je, že v těch nových poměrech neumíme plavat.* Ale mám často pocit, že se boříme čím dál hlouběji – tak bezmocně a beznadějně.“⁴³² To, že Josefa hůře snášela válku i poválečné změny, bylo již roze-psáno výše, stejně jako její rozmrzení nad tím, kterak Vavrečka podle ní nebyl schopen již uvažovat realisticky. Až v tomto dopise však explicitně zaznělo uvědomění, že vyjednávací schopnosti, kterými ona a zejména její manžel disponovali po dlouhá desetiletí, přestávaly dostačovat a že moc přebrali již jiní. Toto nazření ji i v následující korespondenci neustále trápilo: hořce nesla, že její manžel byl z něčeho obviňován, aniž dostal příležitost ke spravedlivému soudu, což bylo nepochybně zesíleno ještě jejím dlouhotrvajícím pocitem nespokojenosti ze Zlína a místních lidí. Stejně jako na konci války se však zdá, že si Vavrečka alespoň navenek uchovával svůj „velitelský optimismus“ a negativní myšlenky nedával prozatím příliš najevo.

Ony „nové poměry“ přitom byly nejspíše zrovna ve Zlíně velice znatelné: ve zmíněných parlamentních volbách totiž tehdy za KSČ kandidoval i nový baťovský šéf, ředitel národního podniku Baťa Ivan Holý. A zatímco Vavrečka se od firmy čím dál tím víc vzdaloval, Holý byl v téže době zvolen poslancem Ústavodárného Národního shromáždění.⁴³³ Pokud proto byly výše naznačeny cesty, které propojovaly zlínské komunisty spolu s pražským mocenským centrem KSČ (například skrze ministra vnitra Noska a podnikovou radu), je nutno dodat, že Holého zvolením do parlamentu byla vzdálenost mezi pražskou centrálou KSČ a zlínskou národní správou pro toto období solidně přemostěna.

4.2.3. Trestní oznámení na Vavrečku

Firma Baťa i nadále prostřednictvím svých zástupců „dodávala důkazy“ o údajném provinění někdejších ředitelů. V květnu 1946 obdržela Vyšetřující komise Okresního národního výboru ve Zlíně od firemního bezpečnostního

431 Stejně jako většina dopisů Josefy Vavrečkové nebyl ani tento datován. Je v něm nicméně zmínka o tom, že „největší zlínský mocipán“ byl navržen na ministra průmyslu, ale nakonec z toho sešlo, což by odkazovalo k povolebnímu vyjednávání. Zároveň dopis uvedla gratulaci Boženě a Ivanovi Havlovým k svátku. Potíž je v tom, že Božena měla svátek 11. února, Ivan nicméně 29. června. Domnívám se proto, že je vysoce pravděpodobné, že dopis skutečně pochází z června 1946.

432 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Josefy Vavrečkové Boženě Havlové, nedatováno, zřejmě červen 1946.

433 Poslanci a orgány. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. <https://www.psp.cz/sqw/fsnem.sqw?org=287&zvo=1>

oddělení 17-stránkový soupis všech jejich údajných prohřešků. Dokument fakticky rozporoval legitimitu jakékoli existence firmy v období Protektorátu a většinu aktivit označoval za kolaboraci: od chodu firemního tisku, poplatného době, po (nejasná) čísla o válečné výrobě až po „přijetí německého ředitele“ Miesbacha. Vavrečka měl tím pádem být vinný již z toho důvodu, že byl členem představenstva firmy, čímž pádem o všech aktivitách věděl, spolurozhodoval o nich či s nimi souhlasil.⁴³⁴ Je navíc třeba dodat, že obě instituce byly personálně propojeny: většinu právních záležitostí, týkajících se bývalých ředitelů, vyřizoval za právní oddělení firmy Baťa Bohumil Kučera, který byl současně od března 1946 i členem Vyšetřující komise ONV ve Zlíně.⁴³⁵

Po několikaměsíčních přípravách se nicméně v červnu naplno rozjelo vyšetřování Vavrečky i ostatních jeho někdejších kolegů na ministerstvu vnitra. Dominik Čipera byl v Praze vyslýchán s přestávkami od 3. do 13. června,⁴³⁶ v tomtéž týdnu začaly též první výslechy i ve Vavrečkově případu. Nejprve však byla předvolána část svědků, kteří navazovali na výše zmíněné výslechy z jara. Poměrně překvapivá je však jejich skladba: jako první svědek totiž před samotným vyslechnutím Vavrečky nefiguroval nikdo jiný než nově zvolený poslanec Ivan Holý, ředitel národního podniku Baťa.

Výslech Holého proběhl 6. června 1946 jako všechny ostatní na ministerstvu vnitra v Praze. Pozoruhodné na něm je zejména to, že v něm vyslýcháný tvrdil, že Vavrečku znal od svého dětství z Brna, do firmy Baťa nastoupil v červnu 1939 jako prodavač v knihkupectví a poté se osobně seznámil i s Vavrečkou. Jejich vzájemné styky však necharakterizoval jako nikterak blízké. Holý dále hovořil o přizvání Miesbacha i částečně o válečné výrobě firmy, jelikož v ní však nepracoval (minimálně nikoli na vysokém postu), jednalo se spíše o stručná sdělení. Sám závěrem dodal: „Vzhledem k tomu, že jsem s Ing. Hugo Vavrečkou neudržel jak společenské, tak i úřední styky, nemohu se vyjádřit bližší přesněji o jeho činnosti za mého působení u firmy Baťa.“⁴³⁷ Zmínka o tom, že Vavrečku znal z dětství (tedy zřejmě z 20. let, neboť Holý se narodil v roce 1913), je poměrně zvláštní, neboť tou dobou byl Vavrečka již v diplomatické službě. Podstatný je ale též závěr výpovědi, z níž je zřejmé, kterak se Holý snažil od Vavrečky distancovat – byť pozdější důkazy budou svědčit spíše o opak.

Pokud však podle předchozích nařčení měla být většinou náplní jeho vyšetřování činnost během války, je až s podivem, jací další svědci v jeho případě figurovali: den po Holém byli vyslýcháni Antonín Krajíček a Jaroslav Pelíšek. Druhý jmenovaný působil u firmy Baťa v tisku a rozhlasu a v jedné větě

434 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, dopis firmy Baťa Vyšetřující komisi Okresního národního výboru ve Zlíně, 15. 5. 1946.

435 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 371, inv. č. 916, vyjádření Bohumila Kučery, 16. 6. 1946.

436 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-20-1.

437 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, protokol z výslechu Ivana Holého, 6. 6. 1946.

vypověděl zejména o Vavrečkově veřejném uvítání Miesbacha ve firemním rozhlase, když nastoupil do firmy.⁴³⁸ Naproti tomu Antonín Krajíček Vavrečku poznal na ministerstvu propagandy, kdy působil jako jeho osobní tajemník. Stručně charakterizoval jejich vzájemný vztah (spíše formální a úřední než osobní), Vavrečku samotného (odměřený a zachmuřený po složitých jednáních) i provoz ministerstva, které sídlilo ve Valdštejnském paláci, kde obývalo asi 10 místností. Krajíček zároveň jmenoval další dva spolupracovníky, kteří byli vyslýcháni záhy, a sice Františka Hameta a Vladimíra Vaňka.⁴³⁹

Oba byli taktéž vyslechnuti ještě před zahájením výslechů samotného Vavrečky ve dnech 12. a 13. června. Vaněk působil v diplomacii, v době Vavrečkova ministrování vystupoval jako prezidiální šéf jeho úřadu. Navzdory tomu se s ministrem ale v podstatě neznal, jelikož se ani on s ním nikterak více nebavil a daleko spíše jednal s jeho zástupcem, kterým byl plukovník Šimon Drgáč. Ze všech výslechů Vavrečkových spolupracovníků je očividné, že s nimi ministr žádné vztahy nenavázal či ani nechtěl, všichni ostatně svědčili o tom, že chtěl úřad zřejmě rychle opustit. Jeho styl práce shrnul – samozřejmě z pozice podřízeného a zároveň v roce 1946 stále aktivního zaměstnance ministerstva zahraničí – právě Vaněk: „Pokud jsem poznal osobu ministra Ing. Vavrečky, mohu ji odhadnout, že to byla osoba víceméně nepřístupná, která nepřipustila názor druhého a snažila se baťovským systémem uplatňovat svůj názor.“⁴⁴⁰ Válku Vaněk strávil ve Švédsku. V podobném duchu vypovídal též František Hamet, někdejší přednosta jeho ministerské kanceláře od poloviny listopadu 1938, který hovořil zejména o neukotvenosti úřadu po organizační stránce, neboť úřad teprve nedávno vznikl.⁴⁴¹ Konečně v téže době pokračoval ještě výslech Jana Syrového, který se opět týkal výlučně událostí podzimu 1938: opakujícím se motivem byla Vavrečkova ne/účast na jednáních a zejména autorství projevů vládních činitelů.⁴⁴²

Stejného tématu se týkaly i výslechy posledních dvou svědků, které proběhly v době vyslýchání Vavrečky či těsně po něm. 17. června byl veden výslech s Karlem Husárkem, divizním generálem a ministrem veřejných prací v době, kdy byl Vavrečka ministrem propagandy. Husárek byl po válce sám zatčen, v době tohoto výslechu byl však vyšetřován na svobodě. Jeho výpověď, pokud se týče Vavrečky, se omezila především na zkušenost ze společného jednání v Berlíně. Ani Husárek neznal Vavrečku příliš dobře, ale dodal, že jistě podporoval jednání ve prospěch Československa.⁴⁴³

Poslední vyslýcháný, právník Jiří Stein, který byl židovského původu, narodil se ve Vídni a válku prožil díky Vavrečkovi v zahraničí, působil od roku

438 Tamtéž, protokol z výslechu Jaroslava Pelíška, 7. 6. 1946.

439 Tamtéž, protokol z výslechu Antonína Krajíčka, 7. 6. 1946.

440 Tamtéž, protokol z výslechu Vladimíra Vaňka, 12. 6. 1946.

441 Tamtéž, protokol z výslechu Františka Hameta, 13. 6. 1946.

442 Tamtéž, protokol z výslechu Jana Syrového, 13. 6. 1946.

443 Tamtéž, protokol z výslechu Karla Husárka, 17. 6. 1946.

1933 u firmy Baťa jako jeho tajemník. Navzdory tomu, jak dobře ho zřejmě znal, týkal se i jeho výslech pouze praktického provozu ministerstva propagandy, kam si ho s sebou Vavrečka přivedl. Stein vypovídal zcela ve prospěch Vavrečky a dosvědčil, že oba podporovali „českou věc“: „očekávalo se, že dojde k válce, a z tohoto důvodu snažil se i úřad ministra Ing. Hugo Vavrečky vniknout do všech složek českého národa a připravit ho morálně na odpor proti nepříteli.“⁴⁴⁴

Někteří vyslyšení u Vavrečky buď vyzdvihovali jeho „správné smýšlení“, nebo přiznávali, že ho příliš dobře neznali, a nanejvýš zmiňovali, že na ně působil arogantně. Někteří z nich navíc v době výslechů zastávali významné posty či byli sami vyšetřováni kvůli své vlastní činnosti a lze proto předpokládat, že se velmi kontrolovali ve svých výpovědích. Klíčový však měl být výslech samotného Vavrečky, který probíhal s přestávkami od soboty 15. do pátku 21. června 1946 a během něhož se přístup Vavrečky k celé věci začal významně měnit.

V průběhu prvního výslechu hovořil – alespoň soudě dle jím podepsaného protokolu – víceméně otevřeně a vyšetřovatele zevrubně seznamoval se svým (zejména) pracovním životem. Sebevědomě zdůrazňoval zejména pasáže, týkající se jeho „práce pro Československo“: angažmá během 1. světové války v rámci Maffie, světové výstavy v New Yorku, mírové konference i diplomacie, do které se podle svých slov nehrnul, ale byl „ochoten býti k službám, dokud nebude dostatek dorostu.“⁴⁴⁵ Také své vládní angažmá vykresloval jako úkol, který přijal spíše s pochybnostmi, zmiňoval své známosti s Benešem a dalšími politiky, kteří i v době výslechu zastávali významné posty. Domnívám se proto, že jako zkušený vyjednávач automaticky naladil tón své promluvy tak, aby mohl potenciálně vyznít pozitivně: snažil se dávat najevo, že vždy pracoval pro Československo a dobře vycházel mimo jiné s nejvyšším představitelem státu. Několikrát též zdůraznil svou apriorní ostražitost vůči rozpínavosti Německa, aby snad již předem rozptýlil podezření z jakékoli kolaborace.

Téma, ve kterém setrval na svém, bylo vlastnictví akcií firmy Baťa. Vavrečka měl totiž vyčíslit svou majetkovou situaci, a uvedl: „Mé příjmy v závodech činily ke konci okupace asi 500,- K fiksum týdně a poloroční dobropisy, které kolísaly podle čistého zisku [...] mezi 200.000,- až 300.000,- pololetně. *Jsem vlastníkem cca 15.000 akcií firmy Baťa* [...] Na hotovosti jsem měl ke konci války asi 1 a ¼ mil. korun a vlastním rodinný dům se zahradou ve Zlíně, který patří mně a mým dětem, každému z jedné třetiny [...].“⁴⁴⁶ Posléze jmenoval další menší akciové podíly i skutečnost, že jeho manželka nevlastní žádný majetek a že dividendy z akciového podílu nesloužily jeho osobní potřebě, ale byly vkládány zpět do kapitálu firmy.⁴⁴⁷

444 Tamtéž, protokol z výslechu Jiřího Steina, 22. 6. 1946.

445 Tamtéž, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 15. 6. 1946.

446 Tamtéž.

447 Tamtéž.

Je zřejmé, že se vyhnul jakémukoli popisu své činnosti za války a naopak se snažil vyzdvihnout svůj přínos pro republiku před válkou. První výslech měl být spíše obecné povahy a rozvedení jednotlivých témat mělo být náplní dalších sezení. Podstatné ale je, že stále, i po zestátnění firmy, trval na tom, že i v této době vlastnil akcie firmy Baťa.

Svůj postoj k výslechu ale změnil v průběhu neděle, kdy se radil s přáteli právníky a zejména s Jaroslavem Stránským, v té době náměstkem předsedy vlády. Ti ho informovali o tom, že jeho slib mlčenlivosti, který složil jako ministr v roce 1938, je stále platný – ačkoli ho vyšetřovatelé před prvním výslechem informovali o opaku – a tohoto slibu může být zproštěn pouze usnesením vlády.⁴⁴⁸ S ohledem na další Vavrečkovo vystupování během výslechů nelze vyloučit ani to, že se jednalo o obezličku, aby se tomuto tématu při výslechu vyhnul. Přestože o následném postupu vyšetřovatelů není v protokolu zmínky, z interních informací pro ministra od policejního rady vyplývá, že Vavrečka na základě tohoto odůvodnění odmítl vypovídat. Vyšetřovatelé nicméně uvedli, že podle retribučního dekretu neplatí jakákoli úřední tajemství a – zejména – „že nebude-li vypovídati, že si musí sám přičísti následky a že nezbude nic jiného než-li ho vzít do vazby. Teprve po tomto prohlášení projevil Ing. Vavrečka ochotu dále vypovídati.“⁴⁴⁹ Zatímco během prvního dne i podle policejního rady vypovídal „spontánně, bez jakéhokoliv zdráhání“,⁴⁵⁰ byť i zde je pravděpodobné, že svou výpověď jako zkušený řečník určitým směrem korigoval, od druhého dne měl nad sebou hrozbu vazby i pohružku „následků“. Domnívám se proto, že byť nelze objektivně říci, jak by Vavrečka hovořil, pokud by se před nikým nemusel kontrolovat a z jeho promluvy nevyplývaly trestní konsekvence, považuji za klíčové právě vědomí těchto souvislostí, totiž jednak – alespoň soudě dle protokolů – dlouhé a pro nemocného člověka zřejmě i vyčerpávající výslechy, tak hrozbu vazby. Navzdory rozmanité životní cestě ostatně Vavrečka s vězeňským prostředím neměl doposud žádnou zkušenost.

Zatímco první výslech byl čistě povšechný a zdá se, že Vavrečka mohl mluvit víceméně volně, od pondělí 17. června probíhaly již výslechy chronologicky od první prošetřované činnosti, totiž vládního angažmá v době Mnichovské dohody. U líčení těchto krizových měsíců je u Vavrečky pozoruhodné, že nepřímou potvrdil, co vypovídali jeho bývalí spolupracovníci: s personálem ministerstva se příliš nebavil a svou činnost bral spíše jako oběť či službu národu a státu než jako něco, co by ho mohlo jakkoli těšit. U valné většiny činností přitom konstantně zdůrazňoval, že se nejednalo o individuální rozhodnutí

448 Tamtéž, Informace pro pana ministra, 17. 6. 1946.

449 Tamtéž.

450 Tamtéž.

jeho jakožto ministra, ale o kolektivní stanovisko. Zřejmě na dotaz vyšetřovatelů se musel vyjádřit i k zastavení činnosti KSČ na podzim 1938 po Mnichovu, Vavrečkovi se nicméně podařilo odpovědět neurčitě, nevnášel do odpovědi žádné vyhrazené názory: chtěl prý jednat přímo s vedením KSČ, „aby vše, co se týká budoucnosti komunistické strany, bylo vyřešeno vzájemnou dohodou.“⁴⁵¹

Následující den se podobně nepřímo distancoval i od další činnosti vlády: ve své výpovědi jasně rozlišoval mezi „politickými ministry“ a „úřednickou vládou“, kam počítal i sebe. Od budoucího ministerského předsedy Rudolfa Berana si držel odstup poznámkou, že jeho poměr k němu byl „více než studený“, a od možné kandidatury J. A. Bati na prezidenta, jímž se později stal Emil Hácha, dával opět ruce pryč, aby nemohl být tento nápad jakkoli spojován s jeho osobou. Hovořil naopak o svém rozzlobení, když odjel Baťa o této možnosti vyjednávat s Göringem a Vavrečku neinformoval, a jeho politickou dovednost nazval „politickou naivitou“.⁴⁵² V kontextu (zřejmě) jeho článku v týdeníku Dnešek se jedná o již přímou distanci od J. A. Bati, který byl tou dobou též vyšetřován.

Zřejmě opět na dotaz vyšetřovatelů, jak se klonil ke kolektivní zodpovědnosti ministrů za činy celé vlády, odvětil, že si není vědom, na jakém zákonném základě by se taková odpovědnost měla zakládat – připouštěl pouze odpovědnost za případné činy vlastní. Opětovně zopakoval, že vždy jednal podle svého nejlepšího vědomí a svědomí v zájmu státu a národa.⁴⁵³

Tento výslech pokračoval popisem organizace práce ve firmě Baťa a zároveň opětovným rozvinutím tématu akcií. Tentokrát však již Vavrečka hovořil trochu jinak: zatímco doposud vždy bez dodatků uváděl, že je vlastníkem akcií, nyní prohlásil: „Nejprve nutno připomenouti, že již Tomáš Baťa st. uvažoval o tom, aby jeho podniky dostaly formu *nekapitalistickou*. Chtěl z nich zřídit buďto fondové jmění, anebo proměnit akciovou společnost tak, aby odpovědní lidé, kteří podnik řídí, byli jeho vlastníky, ale při tom aby nebyli sváděni výnosem kapitálu, nýbrž aby akcie podniku drželi jako legitimaci k vedení závodu. Proto prohlásil jako zásadu, že v jeho podniku se nebude vyplácet dividendy.“⁴⁵⁴ V tomto duchu mělo být později, před válkou, ujednáno rozdělení akcií, když J. A. Baťa pobýval v zahraničí. Opětovně se sice vyjádřil tak, že nebylo domluveno vrácení akcií (ani za úplatu) po válce, nýbrž uvedl poprvé to, že sami vrácení – nikoli však Baťovi, ale státu – nabídli:

Jakmile vešlo ve známost v r. 1945 znárodnění podniku, adresoval jsem jménem svým a jménem Hynka Bati a Dominika Čipery p. ministrovi [průmyslu] Laušmanovi dopis, v němž jsme mu sdělili, že v intencích zakladatele podniku, Tomáše Bati, jsme ochotni odevzdati akcie z našeho

451 Tamtéž, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 17. 6. 1946.

452 Tamtéž, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 18. 6. 1946.

453 Tamtéž.

454 Tamtéž.

vlastnictví státu, resp. že se vzdáváme nároku na náhradu. V dopise jsem uvedl, že jsme akcie ty nikdy nedrželi jako zdroj osobních příjmů, nýbrž jako legitimaci k vedení závodu. Proto *nyní, kdy vedení podniku přešlo do vedení státu*, cítíme povinnost tyto tituly veřejnosti vrátiti. Pokud je mi známo, ministerstvo obchodu se staví k tomuto návrhu pozitivně.⁴⁵⁵

O jednání s Laušmanem se Vavrečka zmínil již v polovině listopadu 1945, kdy byl ve Zlíně předvolán k výsledku stran akcí a kdy na základě toho odmítl vypovídat – záležitost považoval za svoji soukromou věc a neviděl důvod, proč by ji měl rozebírat s Vyšetřující komisí ONV. Je však zřejmé, že jednání v této době dosud nebyla skončena. Pro tuto práci je ale důležitější než rozbor konkrétních dohod s ministerstvem analýza způsobů, jakými se Vavrečka snažil přizpůsobit obsah toho, o čem vypovídal, době, ve které o tom vypovídal: zmínka o tom, že již Baťa starší chtěl vést společnost nekapitalisticky, jistě nebyla náhodná. Vavrečka již rok stejně jako všichni ostatní poslouchal či četl obvinění, adresovaná někdejšími kapitalistům, a chtěl zřejmě již původní myšlenku podniku prezentovat jako potenciálně ideologicky přijatelnou pro novou mocenskou hierarchii.

Podobně lze číst i jeho nevyhraněná vyjádření k zákazu komunistické strany či jednu z posledních odpovědí, která se týkala nepřijímání komunistů do firmy před válkou: Vavrečka zřejmě odpovídal na dotaz ohledně Vincence Jaroňka, někdejšího vedoucího osobního oddělení firmy, který byl podle Vavrečky „před válkou orientován protikomunisticky“ a nechtěl členy KSČ ve firmě vůbec zaměstnávat. Tento postoj nicméně rozporoval Hlavnička, který se Vavrečkovi již na podzim 1939 či na jaře 1940 „*pochlubil*, že bylo přijato asi 50 dělníků komunistů zpět do závodu.“⁴⁵⁶ Od spolupráce s Jaroňkem se distancoval tím, že uvedl, že s ním tuto agendu nespravoval; zároveň ale dal najevo, že z obnovení přijímání komunistů měl jeden z jeho nejbližších spolupracovníků radost, když se tím měl potřebu *chlubit*. Sám se ale opět nepřiklonil ani na jednu stranu, k obsahu problému se nevyjádřil – o jeho vztahu ke komunistům se nedozvíme z výsledků vůbec nic, Vavrečka se totiž stále snažil uhájit svou pozici kdesi ve středu.

Podobně vypovídal i v otázkách své činnosti za války a spolupráce s nacisty. Vavrečka neustále opakoval, že většina aktivit jeho jakož i dalších ředitelů byla vedena primárně snahou firmu i její zaměstnance ubránit a od jisté chvíle se též strategicky připravovat na období po válce. Poslední se týkalo například již výše zmíněného chemického výzkumu, jehož provoz museli sice maskovat jako standardní výzkumnou činnost, nicméně výsledky výzkumu často zatajovali, aby je mohla firma využít v mírových časech a nacisté je zároveň nemohli zneužít k prodloužení války. Zároveň se snažil ze sebe setrást podobu všemocného ředitele s neomezenou vyjednávací mocí – upozorňoval

455 Tamtéž.

456 Tamtéž, dodatek k protokolu z výsledku Huga Vavrečky, 21. 6. 1946.

naopak na to, že některé kroky prováděli němečtí představitelé bez svolení českých ředitelů, kteří s tím nic nesvedli.

Vavrečka se distancoval i od jednoho ze svědků v jeho případě, Pelíška, který vedl firemní tisk a rozhlas, skrze což se chtěl zřejmě odstříhnout i od případné kritiky toho, co se objevilo ve zlínských novinách či na rádiových vlnách: jejich vzájemný vztah byl napjatý a Pelíšek si podle Vavrečky tisk řídil posléze sám, „jsa opřen o autoritu německých úřadů.“⁴⁵⁷ Tím nepřímou naznačil, že to Pelíšek by měl být vyšetřován a nikoli on sám (což se také stalo⁴⁵⁸). Obdobně se distancoval i od Miesbacha, jejichž vztahy ochladly snad v roce 1942, kdy měl Vavrečka vyslovit své pochyby o vítězství Německa – teprve z toho měly vzejít návrhy na jeho penzionování. Vavrečka též upozornil, že soukromé styky s nacisty neudržoval a že od března 1943 do května či června 1945 se nacházel oficiálně mimo firmu, neboť prodělal infarkt a byl nejdříve upoután na lůžko a následně procházel dlouhou rekonvalescencí. Byť je známo, že za Vavrečkou docházeli kolegové i domů, když nemohl pracovat ze své kanceláře, uvedl, že se „až do konce války žádné činnosti v závodě nevěnoval.“⁴⁵⁹

Jinak řečeno: Vavrečka byl po většinu výslechu poprvé od konce války pod tlakem, neboť mu bylo pohroženo vzetím do vazby. Jeho někdejší kolegy přitom již před rokem bez většího vyjednávání vyšetřovatelé zatkli, proto nebylo pochyb o tom, že tato hrozba se mohla snadno naplnit, což při Vavrečkově zdravotním stavu mohlo být ohrožující na životě. Nejviditelnější změna po této pohružce nastala při líčení jeho akciového podílu: dosud se prezentoval jako vlastník, nyní však začínal jít vstříc nové době – znárodnění nijak nerozporeoval, naopak řekl, že právě to ho vedlo k tomu, že státu sám od sebe *nabídl* vrácení akcií, které ostatně již od dob Tomáše Bati neměly být chápány jako snadný zdroj zisku, nýbrž jako *nekapitalistické* potvrzení a zároveň oprávnění být za firmu zodpovědný.

Vavrečka se vlastně k nikomu jednoznačně neupínal, nestavěl se ani na jednu stranu: během výslechů nevystupoval proti komunistům, ani neobhajoval všechny kroky celého starého vedení; mnohdy sice argumentoval tím, že určitá rozhodnutí nebylo možno činit individuálně, naopak vycházela z konsenzu kolektivu, a vždy přitom trval na dobrém úmyslu zmíněných aktérů, ale ani jedenkrát se jednoznačně neidentifikoval ani s jednou skupinou, ať již vládou, či firmou Baťa. Ostatně k oběma měl spíše ambivalentní vztah: vládu opouštěl po několika měsících s úlevou a atmosféru ve firmě (a ve Zlíně) již podrobně rozebrala jeho manželka Josefa. Jedinou osobností, která v jeho vyjádřeních hrála vždy víceméně pozitivní roli, byl tak opět Tomáš Baťa.

457 Tamtéž, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 21. 6. 1946.

458 Pelíšek byl v dubnu 1947 odsouzen k trestu odnětí svobody na 3 roky. Večeřa, Pavel. *Žurnalisté mezi zradou a kolaborací: moravská novinářská kolaborace před Národním soudem*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 178.

459 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, protokol z výslechu Huga Vavrečky, 21. 6. 1946.

To do jisté míry vyplývá z již dříve uvedeného zdůvodnění, proč Vavrečka setrval u firmy Baťa: chtěl především pomoci podniku svého někdejšího přítele, který v létě 1932 zahynul. Vavrečka ale jinak nebyl ani neúnavným obráncem firmy Baťa, ani neoponoval krokům KSČ v mezích, které to umožňovaly, jako například zmiňovaná Helena Koželuhová či Pavel Tigríd. Vavrečka byl především diplomat, novinář a literát, který vládl slovem a pokusil se – pod hrozbou vazby – svou činnost vykreslit jako co nejnepodstatnější a zároveň se snažil vystupovat víceméně nevyhraněně. Skrze nabídku vrátit akcie státu (příznačně opět: nikoli J. A. Baťovi, který byl tou dobou již též vyšetřován) se naopak snažil opětovně ukázat, že není důvod ho považovat za *nepřítele*, naopak je ochoten se *dohodnout*.

V ten samý den, kdy skončil výslech Vavrečky, bylo ministerstvem vnitra podáno trestní oznámení na Dominika Čiperu podle dekretu prezidenta republiky o Národním soudu.⁴⁶⁰ Přesně o týden později, 28. června 1946, bylo trestní oznámení podáno i na Vavrečku, a to opět ze strany ministerstva vnitra národnímu prokurátorovi při Národním soudu v Praze.⁴⁶¹ Právě Národní soud byl mimořádný soud, zřízený na základě dekretu prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., který se zabýval činností proti československému státu v době zvýšeného ohrožení republiky (od května 1938 nakonec až do konce roku 1946). Tento soud měl soudit osoby, které se dopustily trestných činů podle dekretu č. 16/1945 (tzv. velký retribuční dekret o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech), ale které patřily mezi protektorátní elitu a měly tedy stanout před Národním soudem, nikoli mimořádným lidovým soudem jako všichni ostatní. Pod Národním soudem se řadil protektorátní prezident, členové vlád, představitelé protektorátních organizací, kolaborující novináři či vedoucí pracovníci.⁴⁶²

V 16-stránkovém trestním oznámení, které doprovázely následné dodatky a přílohy, je Vavrečkovi kladeno za vinu zejména působení ve vládě na podzim 1938 a činnost firmy Baťa za války. Většina obvinění však není argumentována individuálně pro aktivitu Huga Vavrečky; Vavrečka je obviněn zkrátka proto, že zmíněných orgánů byl členem (člen vlády a člen správní rady firmy Baťa) a jako takový měl být podle logiky kolektivní viny – respektive *spoluzodpovědnosti* – zodpovědný za vše, co daná instituce (vláda či správní rada) za války podnikla či naopak nepodnikla.⁴⁶³ Dle této argumenta-

460 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-20-1, trestní oznámení na Dominika Čiperu, 21. 6. 1946.

461 ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, trestní oznámení na Huga Vavrečku, 28. 6. 1946.

462 Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. o Národním soudu.

463 K činnosti ve vládě trestní oznámení uvádělo: „Za činy v jeho vládní činnosti od 16. září 1938 do demise vlády Fr. Hodži, jakož i za činy gen. Syrového od 22. 9. 1938 do 30. 11.

ce byl Vavrečka fakticky zodpovědný například i za to, co hlásilo místní rádio, respektive co vydávaly firemní, potažmo zlínské noviny, byť na ně neměl sám vliv.⁴⁶⁴

Finální vyznění je tak velice podobné dopisu z března tohoto roku, který adresovalo bezpečnostní oddělení firmy Vyšetřující komisi Okresního národního výboru ve Zlíně. Ačkoli se v tomto případě nejedná o tak zjevnou kopii jako v případě „lázeňské epizody“ z ledna, přesto je zřejmé, že princip, který zde byl uplatněn, byl koordinován společně a netýkal se zdaleka jen Vavrečky, ale i jeho ostatních bývalých spolupracovníků. Je-li však řeč o Vyšetřující komisi ONV ve Zlíně, je nutno zmínit, že pouze několik dní před tím sepsal ve Zlíně své prohlášení již zmíněný Kučera z právního oddělení firmy a zároveň člen komise. V něm Vavrečku alespoň z části těchto činů de facto vyvázal: jeho styky s vysoko postavenými Němci označil za čistě služební, vliv na rozhlas neměl mít žádný a jeho kusé texty do zlínského časopisu byly podle něj „po stránce národní nezávadné.“⁴⁶⁵ Byť o svých závěrech informoval i Holého, nebylo toto svědectví zohledněno.

Jak ale na trestní oznámení reagoval Vavrečka? Bezprostřední korespondenci s rodinou či přáteli nemáme k dispozici, nicméně jako nepřímá odpověď může snad posloužit opět Vavrečkova následná aktivita: především i nadále svůj případ diskutoval minimálně se Stránským, s nímž se v létě rozešli s tím, že mu Vavrečka podá zprávu, kdyby v jeho „věcech nastal nějaký obrat.“⁴⁶⁶ Je tedy očividné, že na Vavrečku sice jedno ministerstvo, respektive ministr podal trestní oznámení, ale stále měl podporu mimo jiné i od prvního poválečného ministra spravedlnosti Stránského, který od 2. července zastával post ministra školství a osvěty, a skrze něj i od Petra Zenkla a Prokopa Drtiny: první nově působil jako náměstek předsedy vlády, kterým byl Klement Gottwald, a druhý vystřídal na konci roku 1945 Stránského na ministerstvu spravedlnosti.⁴⁶⁷ Co se kontaktů na nejvyšší (nekomunisty zastávaná) místa týče, měl tedy Vavrečka stále na koho se obrátit o radu či informaci – případně snad intervenci.

Tato přetrvávající sebejistota se odrazila i v jeho veřejném vystupování: jednak mu v červenci 1946 vyšel již zmíněný článek k výročí úmrtí Tomáše

1938, tj. za dobu, kdy Ing. Hugo Vavrečka zastával úřad ministra bez oboru se zvláštním pověřením, je *plně spoluzodpovědný*.“ Co se firmy týče: „Jako člen představenstva firmy Baťa, akc. spol., běře Ing. Hugo Vavrečka plnou zodpovědnost za činy, které poškodily zájem malého člověka, a tudíž z tohoto důvodu nemůže být vyňat z plné zodpovědnosti všech jednání a konání správní rady, které směřovaly k podpoře hospodářského života německé říše.“ ABS, fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha, sign. 300-22-2, trestní oznámení na Huga Vavrečku, 28. 6. 1946.

464 Tamtéž.

465 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 371, inv. č. 916, vyjádření Bohumila Kučery, 16. 6. 1946.

466 NA, fond Zenkl Petr, Dr., sign. 33-1/154, kart. 14, kopie dopisu Huga Vavrečky Jaroslavu Stránskému v příloze dopisu Huga Vavrečky Petru Zenklovi, 26. 11. 1946.

467 Historie minulých vlád. Vláda České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/>

Bati (opět: to jediné, co bylo vzhledem ke Zlínu neoblomně pozitivní, byl Vavrečkův vztah k Baťovi).⁴⁶⁸ 21. srpna následně publikoval ve Svobodných novinách text *Naše obchodní emigrace*, v němž se opět věnoval národní tematice.⁴⁶⁹ Nejprve vyzdvihoval přínos našinců, kteří v zahraničí politicky bojovali za československé zájmy, aby vzápětí přistoupil k řadovým krajauským komunitám po celém světě a k tomu, jaký význam spatřoval v tom, že díky krajanům, kteří se usadili v zahraničí, mělo Československo spojení do celého světa. Co se širší perspektivy týče, Vavrečka považoval „spojenectví se SSSR“ za záruku „politické nezávislosti“ Československa, nicméně nechtěl zapomínat ani na obchodní styky se západními zeměmi – v tomto pohledu tedy samo trestní oznámení zřejmě Vavrečku nezměnilo, hospodářská inklinace třetí republiky k SSSR ho dosud nechávala víceméně klidným.⁴⁷⁰

Důležitým vodítkem k odpovědi na otázku, jak Vavrečka reagoval na trestní oznámení z června 1946, je ale především jeho „soudní protiakce“: v době, kdy byl sám vyšetřován a bylo na něj podáno trestní oznámení ministerstvem vnitra, totiž již nejspíše připravoval text žaloby, kterou sám podal v srpnu 1946, a sice proti firmě Baťa.

4.2.4. Vavrečkova žaloba proti národnímu podniku Baťa

Vavrečku tehdy zastupoval jeho vzdálený příbuzný, brněnský advokát Ladislav Müller, s nímž 14. srpna 1946 adresovali okresnímu soudu ve Zlíně 14-stránkovou žalobu z pracovního poměru na zaplacení 865 780 Kčs proti národnímu podniku Baťa. Vavrečka započal svou argumentaci vzhledem do toho, proč vůbec ve firmě začal pracovat: mělo to být na prosbu zakladatele firmy, Tomáše Bati, který potřeboval Vavrečkovy schopnosti a kontakty pro překonání problémů, plynoucích z hospodářské krize. Pozoruhodná je nicméně Vavrečkova formulace změny povolání: „Měl jsem tehdy jako vyslanec [...] význačné a velmi dobré postavení a odchod z tohoto místa byl pro mě značnou obětí osobní i hmotnou. Přesto však rozhodl jsem se výzvě zakladatele firmy vyhovět, poněvadž jsem dobře znal dalekosáhlý význam, který v době nezaměstnanosti a těžké krize měl pro náš stát vývoz firmy Baťa a doufal jsem, že má činnost u firmy přijde k dobru celému hospodářství republiky a že tak uplatním své znalosti a schopnosti ještě lépe než v diplomatické službě.“⁴⁷¹ Přechodem do soukromých služeb se musel vzdát státní penze, protože mu byla zajištěna penze služební.

468 Vavrečka, Hugo. Bojovník proti drahotě. (K výročí smrti Tomáše Bati.) Dnešek, roč. 1, č. 17, datum vydání 18. 7. 1946, s. 264–267.

469 Vavrečka, Hugo. Naše obchodní emigrace. Svobodné noviny, 1946, roč. 2, č. 191, datum vydání 21. 8. 1946, s. 1.

470 Tamtéž.

471 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 343, inv. č. 780, žaloba Huga Vavrečky proti národnímu podniku Baťa, 14. 8. 1946.

Již tento úvod nicméně stojí za povšimnutí, neboť v něm Vavrečka od začátku buduje vlastní image potenciálního zachránce: někoho, kdo se vlastně obětoval a skrze tuto oběť nejenže pomohl zachránit jednu z největších československých firem, ale jejím prostřednictvím i část československého hospodářství, byť právě vystoupením ze státních služeb se mu „rozvázaly ruce“ a mohl začít skutečně významně vydělávat. Následně popisoval svou zdravotní indispozici a okamžitou vůli se do práce vrátit po válce – jeho kancelář však tehdy již obýval někdo jiný a Vavrečka se jal ihned jednat s Holým stran své další pracovní náplně. Holý mu měl sdělit, že s ním i nadále počítá, ostatně až do července 1945 mu byla vyplácena mzda.⁴⁷²

Tato dikce měla nejspíše ospravedlnit všechny další nároky, které chtěl vůči firmě uplatnit – měla ukázat Vavrečkův pracovní přínos i dobrou vůli v zaměstnání pokračovat a firmě i po válce pomáhat. Další děj byl již vylíčen výše: na konci září Vavrečka seznal, že jeho budoucnost ve firmě nadále není možná, a navíc se zhoršil jeho zdravotní stav, pročež požádal o penzionování v duchu své služební smlouvy (tedy za zachování dvouleté výpovědní lhůty a nároku na služební penzi). Firma záhy požádala Okresní úřad ochrany práce ve Zlíně o souhlas s rozvázáním poměru. Vavrečka se jednání též účastnil, jelikož však nebyly zaručeny jeho následné nároky, proti rozhodnutí se odvolal. Nato obě strany jednaly opětovně, firma ho ujistila, že žádala toliko o souhlas s ukončením poměru a že se nezbavovala svých povinností vůči Vavrečkovi, načež ten své odvolání vzal zpět. Jeho služební poměr tedy skončil 19. února 1946, aniž by tím byly jakkoli dotčeny jeho nároky, plynoucí ze smlouvy.⁴⁷³

Problém však nastal vzápětí, neboť firma své další povinnosti nesplnila: nedodržela výpovědní lhůtu, uhrazení požitků ani vyplácení penze. Vavrečka proto v červenci 1946, necelý měsíc po podání trestního oznámení Národnímu soudu, kontaktoval firmu dopisem a vyzval ji k nápravě, což se nestalo. Pro Vavrečku z toho vyplývalo jediné: jeho služební poměr byl zrušen bezdůvodně z podnětu firmy – Vavrečka ostatně od května 1945 projevoval vůli ve firmě pokračovat –, která mu tudíž měla uhradit veškeré požitky do 19. února 1946 a následně dostát svým povinnostem, které Vavrečkovi zaručovala služební smlouva z roku 1941. Vavrečka chtěl nyní prokázat dobrou vůli: prohlásil tedy, že své nároky za první pololetí 1945 považuje za „víceméně splacené“ a že je ochoten dvouletou výpovědní lhůtu od 19. února 1946 počítat pouze do konce roku 1947. Do dne podání žaloby tak Vavrečka vyčíslil, že mu firma dluží přes 865 tisíc, přičemž další nároky si vyhrazoval požadovat novou žalobou či rozšířením té stávající. Hlavním argumentem, který měl Vavrečkův nárok podpořit, měla být skutečnost, že s ním firma ukončila spolupráci bezdůvodně, nikoli „v důsledku národní revoluce“ – tedy nikoli na základě podezření, že se Vavrečka za války dopustil nějaké zrady vůči národu.⁴⁷⁴ Dále také

472 Tamtéž.

473 Tamtéž.

474 Tamtéž.

uvedl, že s ohledem na časté pracovní cesty a následnou chorobu neměl příliš velké úspory a byl tedy nucen se domáhat svých práv. Tímto chtěl zřejmě své požadavky *odůvodnit*: dekret prezidenta republiky č. 100/1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků totiž upravoval, že bezdůvodně vysoké závazky, plynoucí ze služebních smluv, může znárodněný podnik navrhnout ke zrušení či úpravě⁴⁷⁵ – firma Baťa to však v případě Vavrečky neučinila.

Z dnešního pohledu se může Vavrečkova žaloba zdát až neopatrná či dokonce troufalá. Vavrečka ale byl skálopevně přesvědčen o tom, že se za války ani před ní ničeho špatného nedopustil, a pouze se domáhá svých zákonem a smluvně stanovených práv. V kontextu této žaloby se navíc nabízí hypotéza, zda Vavrečka nevystupoval od května 1945 tak ochotně vůči nové správě firmy právě z toho důvodu, aby nezavdal podezření, že již o práci nemá zájem – takto mohl totiž neustále argumentovat tím, že rozhodnutí padlo pouze ze strany zaměstnavatele, nebylo nikterak odůvodněno a on měl tím pádem dále nárok na další smluvní ustanovení. Ať už však byly jeho motivace před rokem jakékoli, reakce firmy byla poměrně nesmlouvavá.

Základem argumentace podniku se stala navzdory jakékoli věcné rozporuplnosti právě Vavrečkova činnost za války, kterou se snažili firemní právníci na příkaz Holého ospravedlnit svůj postup jakož i vyhnout se placení požadované částky. Hlavním motivem odpovědi firmy byl poukaz na to, že Vavrečka jako člen správní rady byl *de facto* zodpovědný za vše, co firma za války činila (stejná argumentace jako výše), proto s ním byl služební poměr rozvázán v důsledku národní revoluce a tudíž jeho nároky považovala firma za neodůvodněné.⁴⁷⁶ První jednání bylo stanoveno na říjen, poté přesunuto na prosinec a následně odloženo na neurčito.⁴⁷⁷

Zhruba na konci léta či na začátku podzimu, tedy těsně po podání žaloby na firmu, dostal Vavrečka informaci, že podklady trestního oznámení nepostačují k zahájení trestního řízení. „Současně však jsem byl upozorněn, abych se nikde neexponoval, neboť přese všechno se prý proti mně něco chystá. Myslil jsem, že to budou nějaké útoky v tisku. Nyní však se ukazuje, že jde o věc mnohem záladnější.“⁴⁷⁸ Tehdy poprvé zazněl návrh na konfiskaci majetku bývalých ředitelů firmy, pokud měli nějaké nemovitosti na území Zlína, s odůvodněním, že je zapotřebí získat další prostory pro obec. Autorem návrhu

475 Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

476 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis právního oddělení firmy Baťa Zikmundu Steinovi, 7. 10. 1946.

477 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400.

478 NA, fond Zenkl Petr, Dr., sign. 33-1/154, kart. 14, kopie dopisu Huga Vavrečky Jaroslavu Stránskému v příloze dopisu Huga Vavrečky Petru Zenklovi, 26. 11. 1946.

byl předseda místních komunistů v národním výboru, podporu pro něj nicméně našel napříč politickými stranami. Přestože posléze začali někteří nekomunističtí zástupci svůj souhlas mírnit, je z Vavrečkova dopisu Stránskému zjevné rozladění z toho, že případná konfiskace by nemusela být výsledkem prokázaného zavinění daného jednotlivce, ale jen svévole a „obecně známé pravdy“: [...] mám dojem, že čím dále od Prahy, tím libovolnější bude praxe konfiskační.⁴⁷⁹ Vavrečka se proto radil se svými přáteli, kteří zasedali ve vládě, jak by měl postupovat, přestože nepředpokládal, že by mohly pomoci jakékoli zákonné postupy. Z hrozby konfiskace nakonec rázem sešlo. Místní nekomunističtí zástupci možná došli k tomu, co predikoval sám Vavrečka, tedy že „to je jen počátek a že přijdou na řadu i jejich lidé.“⁴⁸⁰

Celá akce nicméně mohla souviset i s tím, že již 11. září 1946 – pravděpodobně v reakci na žalobu na firmu – Holý pověřil firemního právníka Kučeru, aby vypracoval žádost na ministerstvo vnitra, „aby zavedlo řízení proti p. Ing. Vavrečkovi a H. Bařovi a ostatním kolaborantům, kteří zneklidňují dělnictvo pletichami proti znárodněnému průmyslu tvrzením, že akcie jsou jejich. (Zavedením řízení odstraní se neklid mezi dělnictvem).“⁴⁸¹ 1. října se Holý opět obracel na Kučeru, po kterém opětovně chtěl, aby vypracoval návrh na udání – nyní již pouze – Vavrečky podle „zákona o znárodnění, kde se mluví o pletichách proti znárodnění. Důvod: p. Vavrečka zadržuje akcie ve prospěch soukromé osoby.“⁴⁸² V dekretu prezidenta o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků je skutečně řeč o pletichách za účelem maření znárodnění, které by v tom případě mohly vést až k trestu odnětí svobody na 1–5 let.⁴⁸³ Obě tyto hrozby – konfiskace a obvinění z pletichaření – však měly nejspíše působit především jako nátlaková akce na Vavrečku a zároveň jako „uklidnění pro lid“, právní argumentace nebyla ani v jednom případě nikterak rozpracována, nicméně již sama tato hrozba mohla být nepochybně psychologicky účinná.

Podobnou funkci měly plnit i novinové články. Až doposud se přitom o Vavrečkovi od posledních zmíněných článků víceméně nepsalo, novináři zřejmě čekali na vývoj trestního oznámení. Na podzim 1946 však situace opět eskalovala: na Vavrečku byl totiž činěn tlak ze strany médií, neboť celostátní Rudé právo a obvykle s jednodenním zpožděním i zlínská Naše pravda v listopadu a prosinci otiskly sérii článků, ve kterých redaktoři kritizovali údajně „pomalý postup národní očisty“ i ministra spravedlnosti Drtinu, žádali rychlé postavení všech, na které ministerstvo vnitra pod Noskovým vedením připravilo trestní oznámení, před Národní soud či rovnou proklamovali, kdy se

479 Tamtéž.

480 Tamtéž.

481 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 371, inv. č. 916, interní komunikace mezi Ivanem Holým a Bohumilem Kučerou, 11. 9. 1946.

482 Tamtéž, interní komunikace mezi Ivanem Holým a Bohumilem Kučerou, 1. 11. 1946.

483 Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

tak má údajně stát.⁴⁸⁴ Stejně jako v minulém roce i nyní měly noviny spíše podpořit postup proti Vavrečkovi na celostátní, respektive místní úrovni a zvýšit napětí, než že by cokoli nového do případu vnášely.

Dva dny před tím, než (nejen) Rudé právo ohlásilo, že má Vavrečka na začátku prosince stanout před Národním soudem (žádné předvolání mu nepřišlo), si dopisoval se Zenklem, jehož prostřednictvím byl v kontaktu i s dalšími zmíněnými politiky Drtinou a Stránským. Věděl, že Stránský o jeho případu hovořil s Gottwaldem, jenž ho měl zpravit, pokud by se mělo proti Vavrečkovi něco dít. Vavrečka si byl nicméně jistý svou nevinou a stejně jako během „lázeňské epizody“ nazíral celou situaci jako – sice již mnohem závažnější, leč přesto – vyřizování osobních a politických účtů než jako jakkoli oprávněnou kritiku.

Snad nemusím ani Tebe ujišťovat – stejně jako jsem nemusil zvlášť přesvědčovat min. Stránského – že si *nejsem vědom nejmenšího provinění a že celá kampaň, která se proti mně vede, je pouze osobní a politická štvanice*. Nevím, zda se při dnešním právním stavu a při dnešní praxi v takových případech dá něco podniknout, ale prosím Tě alespoň o to, abys o věci pohovořil se Stránským a mně vzkázal, jak bych měl dále postupovat.⁴⁸⁵

O dva dny později však vyšel článek s nadpisem *Národní soud zahájí opět 3. prosince*, který mezi souzené zahrnul i Vavrečku.⁴⁸⁶ O den později tutéž zprávu uveřejnil i sociálně-demokratický Čin, který vycházel na Moravě a který velmi volně ukazuje postupné sblížení ČSSD a KSČ.⁴⁸⁷ Vavrečka nicméně vzápětí po vydání prvního článku pocítil potřebu Zenkla ujistit, že v době odeslání prvního dopisu o líčení nevěděl a že to nebyl způsob, jak nenápadně prosit o protekci. Z výše uvedeného je zřejmé, že ho vývoj událostí překvapil:

Byl jsem sice vyslýchán před několika měsíci na min. vnitra o událostech ve vládě, za Mnichovské krize a o poměrech za války u firmy Baťa, ale všechny otázky mně položené se týkaly takových skutečností, že jsem nemohl mít dojem, že by mohly tvořit podklad i jen k vzdálenému obvinění z nějaké kolaborace, jíž si také nejsem vědom. Prosím, abys toto mé

484 Národní soud zahájí opět 3. prosince. Rudé právo, 1946, roč. 26, č. 274, datum vydání 28. 11. 1946, s. 1. Pomalý postup národní očisty. Rudé právo, 1946, roč. 26, č. 2782, datum vydání 7. 12. 1946, s. 2. Baťa bude kontumačně souzen národním soudem. Naše pravda, 1946, roč. 2, č. 275, datum vydání 29. 11. 1946, s. 2. Snahy zpomalení postupu národní očisty. Naše pravda, 1946, roč. 2, č. 283, datum vydání 8. 12. 1946, s. 1. Jan Baťa chtěl ševcovat v SSSR. Naše pravda, 1946, roč. 2, č. 295, datum vydání 22. 12. 1946, s. 4.

485 NA, fond Zenkl Petr, Dr., sign. 33-1/154, kart. 14, dopis Huga Vavrečky Petru Zenklovi, 26. 11. 1946.

486 Národní soud zahájí opět 3. prosince. Rudé právo, 1946, roč. 26, č. 274, datum vydání 28. 11. 1946, s. 1.

487 Různé. Čin, 1946, roč. 2, č. 273, datum vydání 29. 11. 1946, s. 2.

sdělení přijal jen jako ujištění, že Ti nepíše člověk, který nemá čisté svědomí.⁴⁸⁸

Zenkla mu nicméně odepsal vzápětí: „Prosím Tě jménem jeho [Stránského] i svým, abys nepochyboval o tom, že jsme Ti milerádi k dispozici a prosíme jen, abys nás okamžitě informoval, kdykoli bys to uznal za potřebné. Bratr ministr Dr. Stránský Ti vzkazuje, že o věci s br. ministrem Dr. Drtinou mluvil. Ten mu oznámil, že se domníval, že se věc vůbec dále nepovede a překvapilo ho, že byla o ní nějaká zpráva v novinách. Samo sebou povede také on věc v patrnosti.“⁴⁸⁹

Z této odpovědi můžeme vyvodit dvojí: na jedné straně měl Vavrečka i na konci roku 1946, který byl pro něj svým způsobem přelomový, neboť významně eskaloval situaci, která se v roce 1945 teprve pomalu rozjížděla, plnou podporu dosti významné vládní trojice, tedy Zenkla, Stránského a Drtiny, s nimiž se dobře znal i jeho zeť. Zároveň se ale ukázalo, kterak ani podpora Gottwaldova náměstka a ministra spravedlnosti již nemusela stačit, neboť právě na toto křídlo čím dál častěji útočil mimo jiné komunistický tisk a bylo zřejmé, že prokomunistické struktury postupovaly autonomně bez vědomí demokratických ministrů. Zároveň ale nelze vyloučit, že ani komunisté nebyli touto dobou jednotní a Gottwald koneckonců nemusel být vůbec původcem tlaku na postavení Vavrečky před Národní soud. Jak bylo řečeno výše, tou dobou byl již v mocenském centru i Ivan Holý, který měl naopak na perzekuci někdejšího vedení zájem eminentní.

4.2.5. „Začíná podzim a trochu je mi smutno...“

Zatímco až doposud nedával Vavrečka příliš najevo jakoukoli pochybnost a neustále věřil, že situaci buď dokáže zvládnout, bude-li mít možnost volby, anebo že bude „dělat mrtvého“ ve chvíli, kdy ji nemá, právě v roce 1946 se cosi změnilo i u něj, což je vidět už v dopisech Zenklovi. Jeho manželka Josefa již (zřejmě) v červnu konstatovala, že v těchto „nových poměrech neumějí plavat“. Vavrečka v poslední zmiňované korespondenci s přáteli poprvé projevil postesknutí nad tím, dá-li se ve „stávajícím právním stavu“ vůbec něco podniknout.

Podobný posun můžeme vysledovat i v korespondenci rodinné, jejímž hlavním tématem nebyly ani soudy, ani články v novinách, nýbrž bydlení, respektive stěhování ze Zlína do Prahy. Zatímco doposud to byla především Josefa Vavrečková, kdo v korespondenci více projevoval city a nespokojenost, nově se k ní již přidal i její manžel, na kterého začala se zpožděním zřejmě také doléhat tíha situace. V září psal své dceři ze sanatoria v Darkově, kde se

488 NA, fond Zenkl Petr, Dr., sign. 33-1/154, kart. 14, dopis Huga Vavrečky Petru Zenklovi, 29. 11. 1946.

489 Tamtéž, dopis Petra Zenkla Hugo Vavrečkovi, 4. 12. 1946.

se svou ženou léčili, že obdržel Revesovu knihu *Anatomie míru* a začal překládat. Zároveň dodal: „Začíná podzim a *trochu je mi smutno*, když si představím, že bychom měli (a patrně že budeme muset) ještě tuto zimu přečkat ve Zlíně. Ale nedá se nic dělat.“⁴⁹⁰

Po více než ročním vyčkávání na vývoj situace a po 14 letech strávených ve Zlíně byl i Vavrečka připraven město opustit – tento proces postupného vzdalování byl ostatně patrný již od jara tohoto roku. Svou zlínskou vilu proto chtěli Vavrečkovi pronajmout a přesídlit do některého z bytů Havlových v Praze. V úvahu přicházela Lucerna poblíž Václavského náměstí nebo byt v domě na nábřeží, kde žila i jejich dcera s rodinou. Zatímco Vavrečka spatřoval výhody především v Lucerně (zejména výtah, který na nábřeží tehdy chyběl), Havlovi zřejmě přemýšleli v širších souvislostech a počítali již i s tím, že se budou měnit bytové zákony a že bude třeba do budoucna uhájit vlastnictví více bytů. Jinak řečeno: čím více lidí přihlášených k pobytu, tím větší šance, že byty zůstanou i nadále jejich. Sám Vavrečka si přitom vůbec nepřipouštěl možnost svévolného vyvlastnění – alespoň ne v Praze. Své dceři psal, že jejich strategické uvažování je jistě správné, ale neubránil se dodatku: „Hlavní však je, že by byla škoda, kdybyste nemohli udržet na nábřeží oba byty pohromadě. *Nějakou výhodou si přece jako majitelé domu musíte udržet.*“⁴⁹¹

I s ohledem na chod domácnosti nakonec shledali, že lepší bude přesídlit na nábřeží. Domácnost měla řídit Božena, pro Josefu pouze chtěli sami zaměstnat jednu pečovatelku zvlášť: „pracovní morálka je zcela jiná vůči tomu, kdo platí.“⁴⁹² Pro sebe však Vavrečka neměl větších požadavků, se svou dcerou a zetěm řešil spíše technické otázky jako výšku stropů, stěhování nábytku, elektrické topení atd.: „Můj liščí zapadáček [zřejmě pokoj, „doupě“] mi bude docela vhod.“⁴⁹³

Nejspíše i stále větší přibližování k Havlovým (a jejich podnikům) i opouštění Zlína (a firmy Baťa) dopomohlo k tomu, že Vavrečka stále častěji „intuitivně“ své podnikatelské nápady směřoval směrem k Lucerně a Terasám na Barrandově: v létě ho například napadl „business pro Lucernu: zařídit službu roznášky obědů a večeří do mládeneckých domácností ve vnitřním městě [...]“⁴⁹⁴ Především však s rodinnými podniky nespojoval jen svou bezprostřední současnost, ale i budoucnost svých vnuků. Na konci září psal svému zeti opět stran stěhování a při příležitosti svátku, který Václavové slaví 28. září, dodal: „Milý Véno, k svému svátku a k památnému dni národa českého posíláme Vám srdečné gratulace [...]. Korunnímu princí Vášovi jsme už gratulovali, ale přejeme i jemu znovu, aby nesl prapor Lucerny a Barrandova spolu s praporem českým úspěšně dále do neznámé sice, ale doufáme lepší

490 AIMH, fond 06 Archiv IMH, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, nedatováno, zřejmě září 1946.

491 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, nedatováno, zřejmě září 1946.

492 Tamtéž.

493 Tamtéž.

494 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 19. 8. 1946.

budoucnosti. Tedy: Vašici ať žijí!“⁴⁹⁵ Lze samozřejmě opětovně namítnout, že do přání k svátku by jen málokdo vkládal něco pesimistického. Přesto se však na základě dopisů, které v tomto období Vavrečka napsal, zdá pravděpodobná tato teze: zatímco firmu Baťa vlastnil J. A. Baťa, potažmo akcionáři, firma byla znárodněná a zlínskému prostředí již ani Vavrečka příliš nedůvěřoval a chtěl se od něj odstříhnout, havlovské podniky, které doposud patřily svým původním majitelům a navíc sídlily v Praze, ho stále naplňovaly vírou v dobrou budoucnost. Ostatně většina jeho „spojenců“ bydlela taktéž v Praze, což jen přispělo jeho odhodlání zlínskou etapu svého života uzavřít.

Pražský byt však bylo třeba nejprve upravit, stejně tak bylo nutné připravit zlínskou vilu k pronájmu. Zde však narazil Vavrečka opět na nevoli firmy: plány na konfiskaci již byly zmíněny výše, nyní však nastal problém s pozemkem, na kterém vila, jejímiž oficiálními vlastníky byl Vavrečka spolu se svými dětmi, stála. Pozemek totiž za války Vavrečka odkoupil od firmy, která nyní zpochybňovala platnost této koupě, čímž se ještě více komplikovalo setrvání Vavrečkových ve Zlíně i uhájení vlastního majetku.⁴⁹⁶

V souvislosti se špatným zdravotním stavem obou manželů bylo však i do Zlína potřeba sehnat ještě hospodyně, kterou prostřednictvím inzerátu v deníku Lidová demokracie sháněli průběžně od léta do podzimu. Další potíž však nenastala s nedostatkem zájemkyň, nýbrž s jejich přijetím ze strany Josefy Vavrečkové, která sice dříve než Vavrečka pochopila, že se doby změnilly, ale mnohem hůře se zřejmě adaptovala na změny v každodenním životě. Ke kandidátkám proto byla velmi nedůvěřivá, zřejmě neuspokojovaly její očekávání, které bylo po letech strávených vedle manžela v diplomacii a ve vedení podniku vysoké, protože „nás připravila o několik příležitostí.“ Vavrečka však neváhal a situaci v další větě shrnul lakonicky: „Musíme si zvykat na nové poměry.“⁴⁹⁷

4.3. Nadějeplný rok 1947

Zatímco přelom válečných let 1944–1945 se odehrával zejména pod vlivem závěrečných bojů a Vavrečka ani jeho rodina neměli možnost situaci kontrolovat – protože zde bylo rozebráno co možná nejhloběji Vavrečkovu chování v mezních situacích –, druhá polovina roku 1945 přinesla sice změnu v celospolečenském kontextu, ale Vavrečka byl přesto záhy zbaven své vedoucí úlohy a vyčkával, jak se situace vyvine, přičemž se strategicky neuzavíral jakémukoli vyjednávání. Po této „ořukávací“ půlroční fázi, ve které „proti sobě“ stáli de facto staří a noví představitelé firmy Baťa, přišel větší střet až v roce 1946, kdy ovšem ani jedna strana nezůstávala v ofenzivě pozadu. Viděno dnešními očima, můžeme Vavrečkovu chování nazírat jako „předem pro-

495 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Václavu M. Havlovi, 25. 9. 1946.

496 Tamtéž.

497 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Boženě Havlové, 3. 10. 1946.

hraný boj“. Činíme tak ovšem se znalostí dění následujícího, tedy ovlivněného zejména 41 nesvobodnými lety vlády komunistické strany v Československu, a snad i proto můžeme mít tendenci tento „souboj“ vidět nejen jako souboj starého a nového vedení, ale též ideologicky jako souboj demokratů a komunistů, potažmo demokracie a totalitarismu jako takových.

Pro Vavrečku samotného je ale opětovně klíčové upozornění, že nejenže sám nemohl předvídat budoucnost, ale především z pramenů vyplývá velké vnitřní přesvědčení o vlastní nevině, o právu na to, aby on či – s ohledem na jeho věk a zdravotní stav – spíše jeho rodina nadále hrála významnou úlohu ve společnosti. Tento „boj“ Vavrečka zřejmě nevnímal primárně ideologicky, ale chápal ho spíše jako souboj dvou mocenských frakcí – nikoli o pravdu ani spravedlnost, ale zejména o moc. Pro pochopení Vavrečkova jednání i chápání situace je důležité jeho přesvědčení, že spolu sice dvě strany soupeřily a že zřejmě nastaly „nové poměry“, ale nadále byl přesvědčen o své nevině a zejména o síle demokratických mocenských skupin, s nimiž byl personálně propojen až do nejvyšších, tedy vládních pater. A právě dění roku 1947 v případě samotného Vavrečky a jeho rodinného okruhu mu snad dodávalo naději, že setrvání alespoň v dosavadní pozici nebude nakonec tak nemožné – byť první měsíce tomu zatím úplně nenasvědčovaly.

4.3.1. Obžaloba před Národním soudem a její následné stažení

Jak již bylo výše řečeno, Vavrečka byl sice v červnu 1946 dlouze vyslýchán a vyšetřován na ministerstvu vnitra, na podzim ho však zprávy o podání obžaloby před Národní soud překvapily – stejně jako samotného ministra spravedlnosti Drtinu. Bez ohledu na to byl nicméně v únoru 1947 Antonínem Mykiskou vypracován obžalovací spis společně na Vavrečku, Františka Malotu a Hynka Baťu. Sám Mykiska působil na různých postech soudního systému zejména jako státní prokurátor (zástupce) již od roku 1929, až do roku 1945 se nicméně nijak politicky neangažoval, poté vstoupil do KSČ. V dokumentech z pozdějšího období je charakterizován spíše jako neprůbojný „úředník než jako prokurátor“.⁴⁹⁸ V roce 1947 shledal nejzásadnější provinění všech tří obžalovaných v tom, že „jako členové správní rady a představenstva [...], tudíž jako osoby, které vedoucím postavením v životě politickém a hospodářském byly zavázány svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem, podporovali fašistické a nacistické hnutí a tiskem, rozhlasem a na veřejném shromáždění obhajovali nepřátelskou vládu na území republiky [...],“⁴⁹⁹ čímž měli spáchat zločin proti státu podle tzv. velkého retribučního dekretu č. 16/1945 ve smyslu 3. odstavce, který umožňoval trest odnětí svobody v roz-

498 Šimánková, Alena, ed. a kol. Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Druhý díl. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004, s. 138.

499 NA, fond Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1918-1953, kart. 1241, obžalovací spis na Huga Vavrečku, Františka Malotu a Hynka Baťu, 13. 2. 1947.

sahu od 5 do 20 let, ve vážných případech i na doživotí, případně trest smrti.⁵⁰⁰ Jediným jmenovitě navrhovaným svědkem byl baťovský ředitel Ivan Holý a Vavrečka, Malota a Hynek Baťa měli být podle návrhu souzeni a potrestáni ve spodním rozmezí trestu. Odůvodnění vycházelo z již zmiňovaných tezí: rekapitulovalo údajné chování firmy jako celku a Vavrečka měl být vinen proto, že zastával místo v ústředním orgánu podniku. Stejně často jako jména obžalovaných byli zmiňováni též Dominik Čipera a J. A. Baťa, kteří byli souzeni v oddělených procesech.⁵⁰¹

Jelikož však měla být činnost retribučního soudnictví ukončena na začátku května 1947, bylo podobných sporů u Národního soudu i mimořádných lidových soudů zahájeno mnohem více, než bylo možné stihnout. Zejména „baťovské retribuce“ měly hrát důležitou politickou roli. Vavrečkův případ tak nelze nahlížet separátně jako akci namířenou přímo proti němu samotnému, ale spíše naopak. Jak napsal Benjamin Frommer:

Komunističtí ministři se pokusili na jaře 1947 prosadit konání procesu s vedením Baťových závodů ve Zlíně. V sázce bylo mnohem více než jen potrestání několika mužů, kteří možná napomáhali nacistům. Baťova továrna byla symbolem národní cti, reprezentovala formu paternalistického kapitalismu, která bořila představu o buržoazii, krutě vykořisťující dělnickou třídu. Pod vedením zakladatele podniku Tomáše Bati byla budována obydlí pro pracující a realizována velkorysá podniková sociální politika [...] Gottwald svým kolegům z vlády vysvětloval: „Je třeba ukázat národu, kdo byli a jak se chovali průmysloví kapitáni... Musí se snížit legenda, kterou vytvořil tento nehodný bratr Tomáše Bati kolem sebe.“ Fierlinger k tomu dodával: „Je skutečně na místě, aby se národu a zejména lidům ve Zlíně ukázalo, kdo to byl Jan Baťa. Tam se udržuje stále ještě určitá aureola kolem Baťovy rodiny.“⁵⁰²

Hlavní diskuze byla na vládní úrovni vedena kolem otázky, zda má být J. A. Baťa souzen v nepřítomnosti, neboť tou dobou pobýval v Brazílii, a kdo další z bývalého vedení by měl stanout před Národním soudem. Národní prokurátor sice již obžaloval zmíněného Čiperu, Vavrečku, Malotu a Hynka Baťu, sám však pochyboval o tom, že bude vina úspěšně prokázána. Na to, že by soudy mohly skončit osvobozujícím rozsudkem, upozorňoval i Drtina. „Na to ministr školství Zdeněk Nejedlý opáčil: „... přece nejde o jednotlivé činnovníky firmy, nýbrž o celý systém a o podnik jako takový.“ Komunisté a jejich spojenci

500 Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

501 NA, fond Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1918–1953, kart. 1241, obžalovací spis na Huga Vavrečku, Františka Malotu a Hynka Baťu, 13. 2. 1947.

502 Frommer, Benjamin. Národní očista: retribuce v poválečném Československu. Praha: Academia, 2010, s. 390.

ve vládě nakonec při hlasování těsně prohráli. Dne 4. března 1947 se vláda usnesla, že Malota, Vavrečka a Hynek Baťa nebudou souzeni.⁵⁰³

Souzen byl nicméně Dominik Čipera, a to snad i z důvodu další přitěžující okolnosti, tedy ministerského angažmá v protektorátní vládě. Předtím byl v jeho případě opět vyslýchán i Vavrečka. Poměrně podrobně vypovídal o způsobu vedení firmy Baťa i o její taktice během války, která směřovala k obraně firmy před její germanizací. Čipera z Vavrečkovy výpovědi vystupoval jako schopný a úspěšný manažer, který všemi svými kroky skrytě i otevřeně jednal proti nacistům. Přestože prohlášení nepsal sám Vavrečka, jeho výpověď byla pouze přepsána a jím podepsána, domnívám se, že i z volby jeho slov je znát, že po vládním úspěchu se stažením obžaloby opět trochu nabyl sebevědomí a již nepůsobil tak nedůvěřivě k právnímu systému či defenzivně jako v dopisech z podzimu 1946. Když například popisoval dosazení dalšího funkcionáře německé národnosti, uvedl: „Ačkoliv Bertsch slíbil, že věc Baťa považuje za vyřízenou do konce války [po jmenování „německého ředitele“ Miesbacha], přijel na podzim 1941 dr. Miesbach z Prahy a hned položil požadavek kapitálové účasti Němců a změny stanov podle německého akciového práva. Protože jsme už Miesbacha za tu dobu *prokoukli*, bylo nám zřejmo, že tohle není z jeho hlavy, že je asi hlásnou troubou Bertschovou, a proto se Čipera rozhodl, že *zajde přímo k Bertschovi*, aby zjistil, odkud vítr věje a jaké má Bertsch úmysly.“⁵⁰⁴

Vavrečkovo sebevědomé podání neméně sebevědomého a pročeského jednání Čipery očividně souznělo s naladěním Národního soudu, který Čiperu shledal nevinným a nejen to: „soud využil tento proces jako příležitost k očistění jména Baťova podniku. Rozsudek konstatoval: „Firma Baťa, akc. spol. neušla sice nutnosti pracovat pro německou brannou moc, avšak to se nepodařilo žádnému podniku v obsazených českých zemích.“ Soud šel dokonce tak daleko, že Čiperu považoval za kladně působícího reprezentanta své sociální třídy.“⁵⁰⁵

Zatímco zdiskreditovat bývalé české a v Protektorátu tehdy žijící vedení firmy Baťa se tímto komunistickým politikům nepodařilo, druhý cíl, jímž bylo znárodnění majetku J. A. Bati, zůstával aktuální. Ministr vnitra Nosek podle Frommera upozorňoval, že je soudní líčení zbytečné, neboť mu majetek může zabavit jen na základě obžaloby. Ministr Stránský ze stejného důvodu doporučoval řízení zastavit. Gottwald nicméně trval na veřejném procesu a doufal, že odsouzení bude mít „morálně politické“ důsledky. Ve zinscenovaném procesu byl nakonec Baťa odsouzen k 15 letům odnětí svobody a ztrátě veškerého majetku.⁵⁰⁶

503 Tamtéž, s. 391.

504 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, výslech Huga Vavrečky v trestní věci proti Dominiku Čiperovi, 25. 4. 1947.

505 Frommer, Benjamin. Národní očista: retribuice v poválečném Československu, s. 392.

506 Tamtéž, s. 392–393.

Tato rušná doba s sebou přinesla samozřejmě i další množství novinových článků v komunistických i jiných denících, které se nejprve snažily přiživit nepřátelské naladění vůči Vavrečkovi a dalším bývalým ředitelům, podávaly „důkazy jejich o vině“ či nad nimi rovnou vynášely rozsudky, následně horlivě reagovaly na zproštění obžaloby, respektive na osvobozující rozsudek nad Dominikem Čiperou.⁵⁰⁷ K již známé Naší pravdě se nově přidal i Tep nového Zlína, který byl založen o rok dříve a vydávala ho přímo Podniková rada zaměstnanců národního podniku Baťa. Právě ten Vavrečkovi věnoval nejvíce prostoru, nikoli však jen kvůli stažení obžaloby před Národním soudem, ale i v kontextu Vavrečkovy vlastní žaloby na firmu Baťa, kterou líčil jako ukázkou jeho údajné hamiznosti.⁵⁰⁸ Nutno však poznamenat, že celostátní Rudé právo dávalo více prostoru například Čiperovu případu, kdežto Vavrečka nebyl tolik propírán.

Jelikož se zřejmě někdy touto dobou Vavrečkovi také přestěhovali do Prahy do domu svého zetě Václava M. Havla, odpadla jim nutnost psát si se svou dcerou dopisy a jeho prožívání situace je možno vyčíst už jen z omezenější korespondence s přáteli, kteří si dopisy ponechali, a též opět z jeho dalších aktivit. O jistém zklidnění v jeho životě může svědčit skutečnost, že po devíti měsících opět publikoval článek ve Svobodných novinách, tentokrát nazvaný *Soběstačnost či světovost?*, v němž se opět vrátil ke kritice národního hospodářského izolacionismu. Vyzdvihoval potřebu celosvětové demokratické solidarity a hospodářského plánování a několikrát zopakoval, že se hospodářství nemá uzavírat na státní, ani kontinentální úrovni: „Naší domovinou buď svět a naše zraky i kroky nechť směřují k světovosti.“⁵⁰⁹

Tématu celosvětové spolupráce se věnoval ještě na začátku července, když hodnotil nedávný rozhovor s Josifem Stalinem v tisku a projev státního tajemníka USA George C. Marshalla na Harvardu. Vavrečka si uvědomoval, že USA i SSSR jsou dvě hlavní mocnosti světa a že vztahy Západu a Východu je potřeba teprve vybudovat. Právě výroky obou zmiňovaných ale nazíral jako náznak slibného vývoje do budoucna: „Zdá se spíše, že oba státníci, kteří si nedávno pohovořili spolu přes oceány, stojí vysoko nad drobnými utilitaristickými úvahami a že dospěli k poznání, že světová jednota a spolupráce je dnes stejně důležitá a stejně nezbytná jak pro USA tak pro SSSR. A ovšem též pro všechny ostatní národy světa.“⁵¹⁰

507 Viz např. Miesbach a baťovští ředitelé jsou vinni. *Naše pravda*, 1947, roč. 3, č. 74, datum vydání 28. 3. 1947, s. 4.

508 Pan Hugo Vavrečka žaluje n. p. Baťa. *Tep nového Zlína*, 1947, roč. 2, č. 8, datum vydání 19. 2. 1947, s. 3. Dále viz například i „spřízněný“ moravský sociálně-demokratický list *Čin*. Bývalý ředitel H. Vavrečka žaluje n. p. Baťa. *Čin*, 1947, roč. 3, č. 43, datum vydání 20. 2. 1947, s. 4.

509 Vavrečka, Hugo. *Soběstačnost či světovost?* *Svobodné noviny*, 1947, roč. 3, č. 123, datum vydání 28. 5. 1947, s. 1.

510 Vavrečka, Hugo. *Hovoří dva maršálové*. *Svobodné noviny*, 1947, roč. 3, č. 152, datum vydání 1. 7. 1947, s. 1.

Vavrečka se podobným optimismem v otázkách sblížení Východu a Západu vyznačoval již od léta 1945, proto tento článek není v tomto ohledu nijak zvlášť průlomový, zajímavé jsou ale jeho texty spíše z jiné perspektivy: svědčí totiž o jeho obecném pozitivním naladění a snad i o tom, že se zkrátka domníval, že „hlavní zápas“ byl již odehrán – pro něj úspěšně, když byla obžaloba sice podána, ale rázem stažena – a začal se v této době, na konci léta 1947, připravovat intenzivněji na budoucnost, o níž byl přesvědčen, že bude i jemu pozitivně nakloněna. Svědčila by o tom alespoň jeho následující aktivita.

Předně je třeba říci, že jeho syn Ivan Vavrečka po válce úspěšně absolvoval doktorské studium chemie, které mu přerušilo uzavření vysokých škol v roce 1939, a čím dál častěji cestoval do zahraničí, kam plánoval již delší dobu přesídlit.⁵¹¹ Není proto příliš překvapivé, že si na začátku dubna 1947 zaregistroval několik patentů, mj. na „způsob protahování textilních vláken [...],“ který byl v Patentním věstníku zveřejněn v květnu 1949.⁵¹² Pozoruhodnější ovšem je, že si na konci září 1947 patent zaregistroval i Hugo Vavrečka, a sice na „elektronový generátor, vyznačený tím, že se elektrický proud získává působením odstředivé síly na velké elektrony při vysokých otáčkách kovového kotouče [...],“ který byl ve věstníku uveřejněn v listopadu 1949.⁵¹³ Na jednu stranu bychom Vavrečkovu aktivitu mohli chápat v kontextu jeho širokých známostí a nadále trvajících, byť spíše neformálních spolupráce s vědci, kteří za války pracovali u firmy Baťa. Sám byl ostatně vystudovaný elektrotechnik a mohl tedy znát i spoustu bývalých kolegů z (dnešního) Vysokého učení technického v Brně či z jiných spřízněných pracovišť. Mnohem podstatnější nicméně je, že přihlášení patentu můžeme vidět i jako projev Vavrečkova opětovně probuzeného zájmu o to být nějak aktivní v oboru, který mu to alespoň zčásti umožnil (ideový důvod). Zároveň zřejmě patent podával i s vidinou toho, že by se mohlo v budoucnu jednat o potenciální přivýdělek, který v té době potřeboval (pragmatický důvod). Tyto dvě roviny ostatně (nejen) v jeho uvažování byly přítomny velice často. Úzce s tím souvisí i kontext druhé žaloby, kterou ovšem podával on, a sice o ušlou mzdu a odpovídající rentu, kterou požadoval po svém bývalém zaměstnavateli, firmě Baťa.

4.3.2. Nabídka ke smíru

I v tomto sporu přitom posílila Vavrečkova pozice. Firemní právníci proti jeho požadavkům argumentovali s odkazem na to, že jeho služební poměr byl zrušen v „důsledku národní revoluce“, opakovaně zdůrazňovali jeho kolaborantství a tím pádem neměl mít na jakákoli svá práva nárok. V roce 1947 se nicméně změnila společenská situace. Zástupci vedení firmy sice dosáhli toho, aby trestní oznámení na Vavrečku, vypracované ministerstvem vnitra,

511 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 65.

512 Patentní věstník, 1949, roč. 31, č. 5, datum vydání 15. 5. 1949, s. 156.

513 Patentní věstník, 1949, roč. 31, č. 11, datum vydání 15. 11. 1949, s. 327.

přerostlo v podání žaloby před Národní soud, ten však nejenže Vavrečku neodsoudil, ba vlastně vůbec nesoudil, ale jeho bývalého kolegu Čiperu navíc „vyznamenal“ a počínání firmy v podstatě „vyvinil“, respektive obhájil její válečnou aktivitu. Tento obrat lze identifikovat i v průběhu trvání tohoto sporu na jednání obou aktérů.

Úřední korespondence samozřejmě probíhala během celého roku 1947. V březnu například Vavrečka prostřednictvím svého právního zástupce doručil okresnímu soudu ve Zlíně přípravný spis, v němž mimo jiné dokládal, že jeho pracovní poměr nebyl zrušen z důvodu národní revoluce, ale toliko z popudu žalované strany, firmy Baťa, která mu tedy byla povinna uhradit nároky plynoucí z jeho služební smlouvy. Zdůrazňoval též svůj přínos pro firmu, která díky němu byla úspěšná i na světových trzích, pročez jeho nároky neměly být pro firmu chápány jako hospodářsky neúnosné a neodůvodněné.⁵¹⁴ V květnu Vavrečka spolu s právníkem vyvracel průvodními návrhy přípravný spis, který soudu doručila firma na konci března: opětovně polemizoval s tvrzením o národní revoluci a podobně.⁵¹⁵

Mnohem podstatnější nicméně pro tento text je skutečnost, vyplývající z interní komunikace firmy Baťa: na jaře firma podala námitku nepřipustnosti pořadu práva, jejíž podstatou mělo ve stručnosti být to, aby spor rozsuzoval jiný soud, neboť ten stávající nepostupoval dle firmy správně – stížnost například napadala skutečnost, že nebyl vyslechnut blízký spolupracovník Holého Josef Kijonka. První stížnost firmy byla zamítnuta, ta se proto rozhodla podat opravnou stížnost k soudu rekurzímu. A právě tehdy za firmu zřejmě „lobboval“ v kuloárech i jistý advokát z Uherského Hradiště František Hruška, který 13. srpna psal firemním právníkům, že „dnes intervenoval u referenta Dr. Robocha o urychlené a příznivé vyřízení stížnosti“, přičemž měl dosáhnout „celkem kladného, ale nezávazného příslibu [...]“, že firmě bude vyhověno.⁵¹⁶ Týž advokát nicméně nepotvrdil jen lobbying za firmu, nýbrž naznačil podobný postup i u Vavrečky. O týden později totiž firmu upozornil, že „byl důvěrně upozorněn Dr. Robochem, který měl věc vyřizovat jen z toho důvodu, že předseda senátu Dr. Brenner jest t. č. na dovolené, [že] *změnila se podstatně situace*. Dr. Brenner totiž přišel za Dr. Robochem, aby prý věc nevyřizoval, když má mnoho práce, že on už si to po návratu z dovolené vyřídí sám. Rozhodně u Dr. Brennera, jehož dcera má za manžela syna býv. ředitele Rojta, musel někdo za Vavrečku intervenovat a Dr. Brenner si chce zřejmě stížnost vyřizovat sám.“⁵¹⁷ Přestože nejsou k dispozici žádné důkazy pro nebo proti tomuto tvrzení, je zřejmé, že Vavrečkova vyjednávací pozice postupně zřejmě sílila nebo přinejmenším takový vznikl dojem.

514 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, přípravný spis Huga Vavrečky, 1. 3. 1947.

515 Tamtéž, opis průvodních návrhů, 13. 5. 1947.

516 Tamtéž, dopis právnímu oddělení firmy Baťa od Františka Hrušky, 13. 8. 1947.

517 Tamtéž, dopis právnímu oddělení firmy Baťa od Františka Hrušky, 20. 8. 1947.

Krajský soud v Uherském Hradišti mezitím na počátku října stížnost firmy opětovně neuznal a krom jiného se ztotožnil s názorem soudu 1. instance, že není důvodu domnívat se, že byl služební poměr ukončen v důsledku „národní revoluce“, neboť „proti žalobci nebylo vůbec zavedeno vyšetřování pro provinění proti národní cti [...]“. ⁵¹⁸ To zjevně Vavrečkovi dodalo sebevědomí, jeho právník Müller však situaci viděl mnohem opatrněji. 20. října Vavrečkovi napsal: „Nesdílím Váš optimismus, že nyní firma Baťa započne vyjednávat. Soudím naopak, že nyní firma Baťa podá k rozhodčímu soudu [...] návrh, aby Vaše služ. smlouva [...] byla prohlášena za zrušenou, ježto podle názoru firmy Baťa představuje pro tuto firmu závazek hospodářsky neodůvodněný.“ ⁵¹⁹

Müller se však musel řídit přáním svého klienta, a tak zřejmě v návaznosti na to se pokusil na firmu opět „zatlačit“ a zjistit, zda jsou její zástupci svolní k vyjednávání podle Vavrečkových podmínek. Ještě před rozhodnutím soudu proběhlo totiž ústní jednání obou stran, během kterého zřejmě padla otázka na případnou Vavrečkovu pozici v otázce smírného řešení celého sporu. Jeho právní zástupce nicméně v dopise uvedl, že se nedomnívá, že má smír u jeho mandanta naději na úspěch, nepřistoupí-li firma na mnohokrát zmiňované a Vavrečkou stále požadované závazky: na zaplacení ušlé mzdy s příslušnou výpovědní lhůtou a penzi pro něj, respektive jeho manželku. „V těchto bodech by mohla býti předmětem smírného jednání jen otázka výše a nikoliv nárok na plat a na odpočívne požitky samotny.“ ⁵²⁰

Firemní právníci nicméně postupovali dle Müllerova odhadu a navrhli, aby spor rozsoudil rozhodčí soud jako závazek hospodářsky neodůvodněný. ⁵²¹ Podle pokynu Holého se mělo „ve sporu pokračovati.“ ⁵²² Vavrečkova reakce nebyla nikterak bázkivá: když neviděl vůli ke smíru, udělal to, o čem psal již před rokem, a navýšil částku, kterou po firmě požadoval, a sice z původní sumy 865 tisíc na více než 1 700 000 Kčs. Firma zareagovala obratem a předložila výčet škod, které firmě měl naopak přivodit Vavrečka v průběhu svého služebního poměru a které byly vyčísleny na více než 1 500 000 Kčs. ⁵²³ Proti návrhu na změnu soudu i nařčení ze způsobených škod Vavrečka opět písemně vystoupil na konci roku 1947 a snad poprvé byl i osobní. Odmítal totiž jakékoli nařčení z napomáhání Německu za války, vyjmenovával, jaké vyšetřovací komise ho ani nezačaly stíhat a že obžaloba před Národním soudem byla nakonec stažena, a dodal: „Zejména pak národní správce Baťových podniků pan Dr. Holý nemohl míti takového podezření, poněvadž se sám přesvědčil, že jsem všemožně pracoval proti Němcům. *Vždyť právě pan Dr.*

518 Tamtéž, opis rozhodnutí krajského soudu v Uherském Hradišti, 7. 10. 1947.

519 Tamtéž, opis dopisu Dr. Müllera Hugo Vavrečkovi, 20. 10. 1947.

520 Tamtéž, opis dopisu Dr. Müllera právnímu oddělení firmy Baťa, nedatováno.

521 Tamtéž, dopis Bohumila Kučery z právního oddělení firmy Baťa řediteli Ivanu Holému, 27. 10. 1947.

522 Tamtéž, ručně psaný vzkaz Bohumilu Kučerovi, 31. 10. 1947.

523 Tamtéž, informace ohledně sporu, závěr roku 1947.

*Holý byl pro tento postup proti okupantům přijat na mou přímou do služeb firmy, aby byl uchráněn před hrozícím nasazením do práce v Německu, ostatně jako sta jiných Čechů.*⁵²⁴ Jeho tvrzení měl dosvědčit mimo jiné i Dominik Čipera. O týden později po ústním jednání obou stran soud opětovně neuznal stížnost firmy na soud.⁵²⁵

Na veškerém Vavrečkově jednání je zjevné, že cítil, že má silnou vyjednávací pozici a že může začít určovat tempo událostí. Firma Baťa již jen za neuznané stížnosti musela platit výlohy v řádu desítek tisíc, i její právník Zikmund Stein Holého upozorňoval na to, že zvolený postup nemá velké šance na úspěch.⁵²⁶ Tři dny po ústním jednání a neuznání poslední stížnosti firmy na soud navštívil Steina Müller, právní zástupce Vavrečkův, a opětovně zjišťoval možnosti smírného „vyřízení záležitosti. Naznačil jsem mu, že by se dalo mluvit o penzi ve výši 60.000,- Kčs, načež argumentoval tím, že Ing. Vavrečka se vzdal státní penze a že by měl bez vzdání se penzi 100.000,- Kčs. Přistoupil by tudíž na smír, když se jeho klientu zaručí penze 100.000,- Kčs, jako i penze jeho manželce v případě jeho úmrtí. *Jsem názoru, že jest to základna, na které možno vésti jednání o smírném vyřízení celého sporu.*⁵²⁷

Kučera z právního oddělení firmy na začátku ledna na Steinův dopis reagoval neutrálně: pouze uvedl, že zjišťují, jakou by měl Vavrečka skutečně státní penzi, kdyby se jí před lety nevzdal.⁵²⁸ Firma si po posledním neuznání námitek opětovně stěžovala na soud a v polovině ledna Steinovi, který se smírné řešení očividně snažil prosadit, napsal Kučera z právního oddělení, že „dle příkazu Dr. Holého nemáme prozatím o smíru jednat. Dr. Holý je toho názoru, že *bude lépe vyčkati celkové situace*, dříve než-li se rozhodneme k jednání o smír.“⁵²⁹

Právě zmínka o celkové situaci je pro celé toto období klíčová stejně jako postavy obou právních zástupců – a samozřejmě též jejich mandantů. Müller se Vavrečku snažil mírnit v optimismu, který byl pro něj typický a který se v jeho okolí mnohdy setkával s nepochopením. Naopak Stein se firmě Baťa, konkrétně Holému, snažil doporučit smírné řešení, neboť dosavadní postupy nevyhodnotil jako přínosné. Problém ovšem je, že spor dávno nebyl pouze jedním z mnoha sporů, které byly v té době vedeny – byl již osobní. Vavrečka zřejmě vycházel ze svého přesvědčení o silné vyjednávací pozici a nebál se navodit dojem, že Holý je tím, kdo mu má být vděčný za to, že nemusel být totálně nasazen, a není tedy vůbec oprávněn ho jakkoli obviňovat. Z interní ko-

524 Tamtéž, přípravný spis za stranu žalobce, 12. 12. 1947.

525 Tamtéž, opis usnesení okresního soudu ve Zlíně, 19. 12. 1947.

526 Tamtéž, dopis Zikmunda Steina právnímu oddělení firmy Baťa, 27. 11. 1947.

527 Tamtéž, dopis Zikmunda Steina právnímu oddělení firmy Baťa, 23. 12. 1947.

528 Tamtéž, dopis Bohumila Kučery Zikmundu Steinovi, 7. 1. 1948.

529 Tamtéž, dopis Bohumila Kučery Zikmundu Steinovi, 14. 1. 1948.

munikace firmy mezi jednotlivými odděleními, ředitelnu a právníkem Steinem, který sídlil v Praze, je zase zřejmý velký zájem Holého na tom, aby byl spor s Vavrečkou vyřešen co nejrázněji. Celou dobu jeho trvání byl přitom stále poslancem a situaci v parlamentu, potažmo ve vládě musel znát více než dobře. Jeho zmínka o vyčkání na to, jak se situace vyvine, samozřejmě odkazovala ke sporům mezi komunisty a demokraty, který o měsíc později vyvrcholil takzvaným Únorem 1948. Jak však předcházející dění hodnotil Vavrečka? Nejen z nepřímých stop, přítomných v právní korespondenci a dokumentech, ale též v dopisech soukromé povahy je zřejmé Vavrečkovu zcela opačné naladění než na straně Holého: zdá se, že byl přesvědčen o tom, že smír je na dohled a blýská se na lepší časy.

Nijak ho zřejmě nezviklala ani eskalace na československé politické scéně, která se zejména ve druhé polovině roku 1947 vyznačovala silicím tlakem ze strany Sovětského svazu na KSČ, potažmo tlakem KSČ na ostatní politické strany. Československé odmítnutí Marshallova plánu, ekonomické pomoci Spojených států, na nátlak Sovětského svazu sice současní historici mnohdy vysvětlují jako dovršení rozdělení Evropy a začátek studené války, činí tak ovšem s vědomím dění následujícího. Stejně tak když v září toho roku proběhl tzv. horký slovenský podzim, tedy zinscenované odhalení údajného spiknutí, které vedlo k zásadnímu oslabení nejsilnější slovenské Demokratické strany⁵³⁰ a které dnes chápeme jako „začátek Února“, tedy jako jednu z prvních událostí, která měla předznamenat změnu režimu – ani to Vavrečka nemohl předvídat.

Sám byl spíše přesvědčen o tom, že spory vyhraje demokratické křídlo. Na konci října 1947 opět psal Zenklovi, neboť chtěl zprostředkovat kontakt mezi ním, potažmo ČSNS, a Vladimírem Thielem, básníkem a redaktorem, který chtěl se Zenklem pracovat na příští volební kampani pro parlamentní volby, které se měly konat v květnu 1948, a s Vavrečkou se znali zřejmě ze Svobodných novin. Thieleho považoval Vavrečka za jednoho z nejzajímavějších mladých básníků, charakterního idealistu, který pocházel z dělnického prostředí, které byl schopen pozoruhodně reflektovat. A dodal: „Budu nyní přes zimu v Praze a rád bych Tě pozdravil a chtěl bych Ti rovněž dát některé informace o politické náladě venku. *Až skončí nynější parlamentní honička*, která Ti nepochybně nenechává mnoho času, dej mi prosím zprávu, kdy bych Tě mohl navštívit.“⁵³¹ Ve Vavrečkově dopisu není ani náznak pochybnosti, že by ona „honička“ nemusela dopadnout (pro demokraty) dobře: Vavrečka nenapsal „*pokud* honička skončí“, ale „*až* skončí“. Jakoby se opět domníval, že se jedná jen o běžné soupeření dvou mocenských center, jakkoli vyhrocené, které skončí tím či oním výsledkem – přičemž Vavrečka byl přesvědčen o silné pozici demokratů –, ale nepřepíše „pravidla celé hry“.

530 Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Brno: Doplněk, 1997, s. 132–149.

531 NA, fond Zenkl Petr, Dr., sign. 33-1/154, kart. 14, dopis Huga Vavrečky Petru Zenklovi, 29. 10. 1947.

O podobném naladění ostatně vypovídají i jiné náznaky z rodinného prostředí: Vavrečkův syn Ivan od konce války úspěšně cestoval do zahraničí, což mu po celou dobu neztížila ani nařčení proti otci.⁵³² Havlovi museli po válce opravovat únorovým náletem poničený dům na nábřeží, ale koncem roku 1947 se nejspíše věci začínaly uklidňovat: Božena Havlová například požádala o cestovní pas a získala ho bez problémů. Zřejmě se s rodinou chystala rekreačně do zahraničí.⁵³³ Václav M. Havel stál nadále se svým bratrem v čele rodinných podniků Lucerna a Terasy na Barrandově. Rovněž trestní stíhání, které bylo vedeno proti Miloši Havlovi před mimořádným lidovým soudem, bylo na konci roku 1947 zastaveno.⁵³⁴ Starší syn Havlových Václav byl přijat na prestižní Středočeskou kolej krále Jiřího z Poděbrad v Poděbradech. Jednalo se o školu internátního typu, která měla za cíl poskytovat co nejvyšší vzdělání jak válečným sirotkům a dětem odbojářů, tak potomkům významných podnikatelů, kteří například finančně podporovali provoz školy. Takto se v Poděbradech sešel Václav Havel či Vladimír Grégr, syn majitele velké pražské tiskárny, spolu s bratry Mašínovými či Milošem Formanem.

Druhá polovina roku 1947 tak byla sice na rovině tzv. velkých dějin charakteristická eskalací situace, ale na úrovni rodinné tomu bylo naopak. Rodina, která tou dobou již žila pohromadě (soudě dle Vavrečkovy zmínky o zimě strávené v Praze), naopak zažívala po problematickém roce 1946 období, kdy se jim začínalo opětovně dařit a obavy z budoucnosti si alespoň Vavrečka zřejmě nepřipouštěl. Ostatně i jeho zeť Václav M. Havel ve svých vzpomínkách napsal: „Do roku 1948 jsme vstupovali v osobních věcech celkem vyrovnaně. Veškerá obvinění proti mému bratru z doby válečné byla vysvětlena v jeho prospěch. Také můj tchán Ing. Hugo Vavrečka [...] vstupoval do roku 1948 jako důchodce, od roku 1940 [1943] trpící po infarktu chorobou srdce, bez obvinění podle malého nebo velkého dekretu. Tedy naše rodina věřila, že bratři Havlové budou se moci uplatňovat i v hospodářství lidové demokracie. Avšak již na počátku roku 1948 politické poměry u nás se dostávaly do kritického stavu. Podnikatelský systém se zhroutil.“⁵³⁵

532 NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941–1950, kart. 12143, sign. V 1341/7 vavrečka ivan, úřední dokumentace udělení cestovního pasu Ivanu Vavrečkovi do všech evropských zemí, 1947.

533 NA, fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941–1950, kart. 2984, sign. H 1170/12havel božena, žádost Boženy Havlové o cestovní pas, 6. 9. 1947.

534 Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát, s. 506.

535 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 756–757.

5. Poúnorový obrat (1948)

Hugo Vavrečka nevstoupil optimisticky pouze do začátku roku 1948, kdy jeho právník vedl jednání o uzavření smíru, ale i do samotného února, kdy mu začátkem měsíce vyšel – aniž by to věděl – poslední článek, v němž se vyjádřil k aktuálním otázkám. Navzdory možnému očekávání se ovšem nevěnoval primárně politice, nýbrž opět ekonomice, konkrétně cenové politice, kterou ale nenahlížel jako věc politickou – domníval se totiž, že o základních východiscích panuje shoda. V článku *Ceny, vývoz a racionalizace* reagoval na rozpravu o tom, zda je možné ceny určit shora, centrálně, či je nutné reagovat na vývoj na světových trzích.⁵³⁶ Sám dlouhodobě zastával tezi, že Československo nemůže být s ohledem na nedostatek přírodního bohatství plně hospodářsky soběstačné, naopak bude vždy závislé na zahraničním obchodu. Centrálně řízená ekonomika přitom byla podle něj možná právě jen u plně soběstačných států, zatímco ty, které jsou závislé na zahraničních trzích, se musí řídit jejich vývojem, čímž jsou „téměř nezávislé na vůli politického vedení.“⁵³⁷ Vavrečka se domníval, že pro československou ekonomiku je proto zahraniční spolupráce klíčová:

Přes některé, celkem však velmi nejasně a nesměle hájené nápady o takových možných změnách struktury našeho hospodářství, aby se zmenšila jeho souvislost s hospodářstvím světovým, je nezbytnost živých a rozsáhlých obchodních styků s cizinou *jedinou ekonomickou zásadou, o níž není mezi našimi politickými stranami sporu*. Je to asi proto, že si u nás každý občan denně velmi jasně uvědomuje, že jeho vlastní životní úroveň je výslednicí úspěchu našeho zahraničního obchodu. [...] V zemi funkčně zapojené na hospodářství světové jsou jak cenové relace jednotlivých statků, tak i časové proměny cenové hladiny dány technickým a organizačním vývojem světa a každý pokus odchýlit se v některé zemi podstatně od celkové stavu a trendu světových cen na příklad dekretováním zvláštních (t. j. zpravidla vyšších) cen musí vést k *poruchám a snížení národní produkce*. Proto bych *nedoporučoval*, aby se věci lícily – byť i jen hypoteticky – tak, jakoby mohla nastat situace, kdy budou všechny racionalizační možnosti vyčerpány. [...] Zde však jsou právě pro nás otevřeny ještě nezměrné možnosti, neboť opozdili jsme se za obecným pokrokem mnohem více, než se to u nás chce veřejně připustit. Naše hospodářsko-technické opoždění se zatím ještě stále zvětšuje – jak u srovnání se světem západním, *tak i nyní východním*. [...] Nepochybná

536 Vavrečka, Hugo. Ceny, vývoj a racionalizace. Svobodné noviny, 1948, roč. 4, č. 30, datum vydání 5. 2. 1948, s. 6.

537 Tamtéž.

inflační tendence našeho hospodářství se dá zastavit *jedině* rozhodnou a nekompromisní politikou nízkých, světově orientovaných cen.⁵³⁸

Vavrečkův názor se nyní nebudu snažit posoudit po stránce odborné, národohospodářské; podstatné pro tuto práci je totiž něco jiného, a sice jeho perspektiva a chápání dané situace. Na jeho argumentaci je zřejmé především jedno: hlavním úhlem jeho pohledu je ekonomika a prosperita, nikoli politika. Vavrečka byl nejenže přesvědčen, že všichni občané jsou si vědomi téhož, co si uvědomoval on, totiž že životní úroveň byla dána úspěchem zahraničního obchodu státu. Dokonce se domníval, že ani mezi politiky nepanuje v této otázce názorový nesoulad. Premisu, že Československo nikdy nebude plně soběstačné, sice sdíleli a sdílí jistě mnozí, ale Vavrečka z ní vyvozoval i důsledek, totiž to, že se tím pádem nemůže uzavírat před žádnými světovými trhy. Stále sice vystupoval proti izolacionistickým tendencím, které kritizoval již ve 20. a 30. letech, ale zatímco tehdy nazíral, že celní politika a otevřené či zavřené trhy jsou věcí politickou, v otázce otevřeného hospodářství versus centrálně řízené ekonomiky, kterou ne zcela správně spojoval výhradně s hospodářsky soběstačnými zeměmi, které si ji mohou dovolit a trhy uzavřít, již tento rozdíl dohlédnout nedokázal. Jakožto člověk, který se tématem zabýval už před více než 30 lety v Lidových novinách, se neubrání mentorskému tónu („proto bych nedoporučoval“) a varoval před zjednodušenými pohledy i upadající úrovní. Podle volby jeho slov „u srovnání se světem západním, tak i nyní východním“ je také patrné uvědomění, že Východ začal brát v potaz teprve nedávno, ostatně jeho pojetí „nové ekonomické orientace Československa na Východ“ již bylo zmíněno výše. Vavrečkův závěr, že situace má jediné možné řešení – otevřít se světovým trhům – pak vycházela pouze z výše uvedené racionální úvahy: ČSR není a nemůže být ekonomicky soběstačná, proto ji nelze uzavřít a řídit centrálně, a proto jediné řešení je otevřít se trhům a obchodovat se všemi státy světa.

Problém, který zde nastal, je s vědomím dění následujícího nabíledni: Vavrečka se mylně domníval, že do těchto otázek vstupuje pouze racionální ekonomická úvaha a nikoli politika, nebo jak bylo řečeno výše: úhelným kamenem jeho úvah byla hospodářská prosperita, nikoli ideologické přesvědčení. Vavrečka se v podstatě – možná nepřímo, až druhotně, ale z dnešního pohledu přesto – snažil vysvětlit, proč centrálně řízené hospodářství není v Československu možné, ale argumentoval pouze racionálně, nespojoval s ním politiku ani ideologii, a tedy ani emoce. I týden před začátkem událostí, které vyvrcholily tzv. Únorem 1948, se tak zdá, že Vavrečka posuzoval situaci podle zkušeností, které sám nabyl zejména během první republiky jako diplomat a snad i jako obchodní ředitel jedné z největších československých firem, pro niž byla klíčová právě otázka ekonomické rozvahy, nikoli ideologie, kterou zastával stát, na jejíž trh chtěla firma proniknout. V československém kontextu

538 Tamtéž.

však toto ryze praktické ekonomické uvažování v otázkách směřování státu nepostačovalo.

Rekapitulovat všechny jednotlivé příčiny mezníku, který následoval, tedy tzv. Února 1948, jímž označujeme úplné převzetí moci ve státě Komunistickou stranou Československa, pochopitelně není cílem ani v možnostech této práce. Po výše stručně nastíněném tlaku, který na demokratické strany kladla KSČ – na niž zase vyvíjel nátlak Sovětský svaz – situace eskalovala právě koncem roku 1947 a začátkem roku 1948. Poslední známou „kapkou“ bylo odvolání zbývajících nekomunistických velitelů Sboru národní bezpečnosti již tolikrát zmíněným ministrem vnitra Noskem a dosazení komunistického vedení, což se stalo přesně týden po vydání Vavrečkova posledního článku. Velice významnou roli záhy sehráli mimo jiné někteří přátelé Vavrečky a jeho zetě: Jaroslav Stránský, Prokop Drtina, Hubert Ripka či Petr Zenkl. Poslední jmenovaný navrhl o den později na zasedání vlády usnesení, které bylo přijato a kterým vláda uložila Noskovi rozkaz odvolat a zastavit tak personální změny ve vedení SNB. Posléze se právě ministři z ČSNS dohodli, že nebude-li usnesení realizováno, nebudou se účastnit zasedání vlády či případně i podají demisi, k čemuž vyzvou také ministry z dalších stran. Premisa byla zřejmě taková, že prezident Beneš může demisi odmítnout, jmenovat úřednickou vládu či vypsát předčasné volby. Demisi po neúspěšných jednáních demokratičtí ministři skutečně podali 20. února 1948. Gottwald a jeho strana však již měli silnou podporu sovětské tajné policie, informátorů a sovětských poradců, koordinovaných sovětským velvyslanectvím, napojeným na Moskvu. Veřejný nátlak, hromadné akce, obsazování klíčových postů, hrozba sovětské vojenské intervence, tvrdé vyjednávání i zřejmě zcela nedostatečná koordinace demokratických ministrů a prezidenta nakonec Beneše donutily demisi 25. února přijmout a postupovat dle Gottwaldova návrhu, tedy doplnit volná ministerská místa kandidáty za KSČ.⁵³⁹ V návaznosti na tuto porážku se Drtina pokusil o sebevraždu, následně byl vyšetřován a odsouzen, propuštěn byl až v roce 1960. Zenkl, Stránský i Ripka emigrovali stejně jako Helena Koželuhová, které Vavrečka psal po válce nadšenou reakci na její článek.

Pro tuto práci je však podstatné především to, jak se mocenský převrat promítl do života Huga Vavrečky a jeho rodiny, respektive jak se k nové situaci sami vztahovali. Zatímco pro většinu společnosti se jednalo o událost odloučenou od běžného soukromého života, pro Vavrečku a ostatní z jeho okruhu šlo nejen o prohru jejich politických favoritů, ale též jejich přátel, s nimiž si různě často dopisovali, telefonovali či se stýkali a nepochybně spolu politickou situaci probírali. Celé dění však nakonec ukázalo, jak i dlouholetí politici, kteří měli zkušenosti od dob první republiky a zažili turbulentní doby v londýnském exilu, mohou podcenit svého soupeře a jeho mocenskou východní spojku.

539 Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru.

Zatímco ale přímí účastníci reagovali velmi rázně a téměř na nic nečekali, Vavrečka se k žádnému takto vyhraněnému kroku neodhodlal. Nyní se však dostávám opět na rovinu spekulace a *nejpravděpodobnějšího* výkladu, nikoli *jiného objektivně pravdivého obrazu reality*. Jak již bylo řečeno, Vavrečkovi tehdy bydleli s Havlovými v domě na nábřeží a nebyl tedy důvod, aby si dopisovali – pročez nemáme k dispozici dobovou korespondenci. Jeho přátelé, s nimiž si psával v předchozích letech, byli sami ve víru událostí a dopisy s nimi se nedochovaly (a zřejmě ani nebyly napsány). Veškeré nekomunistické celostátní noviny byly v této době významně omezeny a posléze úplně potlačeny, pročez Vavrečka ztratil jakoukoli platformu, na níž by mohl vyjádřit svůj názor veřejně. Zdá se však, že ani to mu zásadněji nevadilo – nemohl-li sám publikovat, mohl pořád překládat a svůj překlad se pokusit vydat v zahraničí. Smysluplnou činnost tedy začal vykonávat opět v soukromí a je to právě i výběr této činnosti, který nám umožňuje nepřímo pochopit, jak na nastalou situaci reagoval.

Již v roce 1947 totiž obnovil kontakt s Josefem Šafaříkem, brněnským filozofem, jehož kniha *Sedm listů Melinovi* byla vydána ještě před Únorem 1948 a stihla si získat velkou pozornost i mnohé čtenáře.⁵⁴⁰ Jedním z nich byl i Hugo Vavrečka, kterého kniha nadchla natolik, že ji přeložil do němčiny zřejmě ve snaze zprostředkovat toto dílo i zahraničnímu publiku.⁵⁴¹ Sám Šafařík je podle Martina C. Putny „volným souputníkem dobového poválečného existencialismu a personalismu, který vyjadřuje nedůvěru k uzavřeným myšlenkovým systémům, zvláště pokud jsou vázány na nějaký typ mocenské instituce.“⁵⁴² Vavrečka sice již o Šafaříkovi žádné obsáhlejší pojednání nenapsal, nicméně můžeme snad z dostupných pramenů předpokládat, že mu byl blízký právě svým důrazem na jedinečnost každého jednotlivce a na prostor pro jeho sebeurčení, a to tím intenzivněji, čím více v kontrastu k převládajícímu dobovému komunistickému narativu. Knihu ostatně doporučil i svému staršímu vnukovi a sám si ji u dědečka našel i ten mladší – a pro oba bude mít v následujících letech určující význam...⁵⁴³

Přestože není jasné, jak dopadl Vavrečkův záměr Šafaříkovu knihu vydat v jeho německém překladu, je pro nás nyní klíčové, že Únorem sice možná skončila jeho publikační dráha, ale jeden spor dosud nebyl uzavřen: jeho žaloba firmy Baťa.

540 Šafařík, Josef. *Sedm listů Melinovi: z dopisů příteli přírodovědci*. Praha: Družstevní práce, 1948.

541 Pavelčíková, Nina. Ředitel Baťových závodů Hugo Vavrečka, s. 66.

542 Putna, Martin C. Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011, s. 124.

543 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 36.

5.1. Zpětvzetí žaloby a ofenziva firmy Baťa

Holým proklamovaná změněná „celková situace“ byla pochopitelně výhodnější pro firmu Baťa. 11. února ještě firemní právníci jednali o přípravném spisu, který reagoval na Vavrečkovu poslední argumentaci.⁵⁴⁴ Již 6. března však obdržel Stein ze Zlína zprávu z právního oddělení, že „za nynější změněné situace bylo by možno věc se žalobcem likvidovat. Dopište proto laskavě zástupci žalobce panu Dr. Müllerovi asi v tom smyslu, že po přednesení našich námitek jsme názoru, že procesní situace žalobcova je krajně nepříznivá. Žádáme proto, aby nám sdělil, zda je ochoten vzít žalobu zpět. V případě, že tak učiní, nebudeme požadovati zaplacení útrat.“⁵⁴⁵ Stein Müllerovi napsal o dva dny později a Vavrečkovi dal týden na rozmyšlenou.⁵⁴⁶

Vavrečkův zástupce Ladislav Müller si byl zjevně velice dobře vědom důsledků, které „změněné poměry“ mohou přinést. Během několika dní Steinovi poslal velice podrobný a osobně laděný dopis, v němž ho žádal o posunutí lhůty na rozmyšlenou o pět dní, neboť s Vavrečkou chtěl hovořit osobně a musel za ním proto dojet z Brna do Prahy. Zároveň několikrát zmínil, že je Vavrečka strýcem jeho manželky, načež dodal: „Závěrem Vás prosím, abyste přijal mé ujištění, že jsem převzal zastoupení Hugo Vavřečky (sic) ve sporu proti firmě Baťa jenom proto, že jsem nemohl dosti dobře jeho žádost odmítnouti [...] s ohledem na příbuzenský vztah.“⁵⁴⁷ Müller každopádně již avizoval, že očekává, že Vavrečka na zpětvzetí žaloby přistoupí. Stein, potažmo firma Baťa, nakonec jeho žádosti o posunutí termínu vyhověli.⁵⁴⁸

Poslední možný den, 20. března, došlo ke schůzce mezi oběma právními zástupci v pražské kanceláři Zikmunda Steina, kde mu Vavrečkův zástupce Müller sdělil, že Vavrečka je ochoten vzít svou žalobu zpět a vzdát se jakýchkoli nároků vůči firmě, tedy ušlé mzdy i penze, pokud mu firma vydá potvrzení, „že s ním přerušila pracovní poměr normálním způsobem.“⁵⁴⁹ Firemní právní oddělení a ředitel Holý začali ihned zvažovat všechny možné konsekvence takového potvrzení: jako první se nabízel důkaz obhajoby, pokud by měl být nově souzen před mimořádným lidovým soudem, jehož činnost byla po Únoru obnovena do konce roku 1948.⁵⁵⁰ Druhá eventualita, která firmu trápila více, byla možnost využít takový dokument pro domáhání se uznání pohledávek v zahraničí, pokud by Vavrečka emigroval. Firma totiž již měla zkušenost s podobným sporem, který vedla vdova po Josefu Hlavnič-

544 SOkA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Bohumila Kučery Zikmundu Steinovi, 11. 2. 1948.

545 Tamtéž, dopis Bohumila Kučery Zikmundu Steinovi, 6. 3. 1948.

546 Tamtéž, dopis Zikmunda Steina Ladislavu Müllerovi, 8. 3. 1948.

547 Tamtéž, opis dopisu Ladislava Müllera Zikmundu Steinovi, 13. 3. 1948.

548 Tamtéž, dopis Zikmunda Steina Ladislavu Müllerovi, 17. 3. 1948.

549 Tamtéž, dopis Bohumila Kučery Ivanu Holému, 20. 3. 1948.

550 Frommer, Benjamin. Národní očista: retribuční poválečném Československu, s. 427.

kovi Marie Hlavničková ze Švýcarska.⁵⁵¹ Firma i z obavy z Vavrečkovy emigrace byla ochotna vydat pouze potvrzení, v němž uvedla, že Vavrečka byl ve firmě zaměstnán od roku 1932 do 15. června 1945 a k tomuto datu byl pracovní poměr „zrušen.“⁵⁵² Tato formulace nebyla Vavrečkou přijata, neboť všechna dosavadní rozhodnutí potvrzovala, že jeho služební poměr byl zrušen až v únoru 1946. Jak ale napsal jeho právník Steinovi: „Uvažoval jsem však po poslední rozmluvě s Vámi spolu se svým mandantem o tom, zda můj mandant má tak důležitý zájem na tom, aby obdržel od Vaší klientky [firmy Baťa] prohlášení, že jeho pracovní poměr s ním byl zrušen vzájemnou dohodou, a dospěli jsme k závěru, že zájem ten není takový, aby můj mandant na vydání takového prohlášení trval. Vzhledem k tomu a s ohledem na změněné poměry přistupuje můj mandant na návrh Vaší klientky [...] a bere proto svou žalobu [...] zpět za předpokladu, že nebudete účtovat útraty.“⁵⁵³

Je také nutno dodat, jaké všechny okolnosti mohly mít vliv na to, že Vavrečka takříkajíc zahájil ústup. Nejenže se totiž „změnily celospolečenské poměry“, ale firma Baťa po (pro ni v tomto sporu) neúspěšném roce 1947 také ihned zahájila „ofenzivu“. 11. března firma podala na Vavrečkova zástupce Müllera „upozornění“ Akčnímu výboru Moravské advokátní komory v Brně právě kvůli tomu, že zastupoval Vavrečku a další dva bývalé představitele firmy, zřejmě ve snaze zpochybnit, zda je vůbec oprávněn vykonávat svou profesi v novém státním zřízení.⁵⁵⁴ Müller se nejdříve obracel o pomoc na Steina, posléze odůvodnil své angažmá v případech rodinnými vazbami (Vavrečka) a osobními známostmi, pročež nemohl klienty odmítnout. Moravská advokátní komora firemní námitky proti Müllerovi neuznala, neboť na jeho profesionální práci neshledala nic závadného a nezjistila z jeho strany jakýkoli negativní postoj k novému státnímu zřízení.⁵⁵⁵ Toto stanovisko obdržel ale až v květnu, v březnu, kdy s Vavrečkou řešili stažení žaloby, byli oba pod velkým tlakem.

Firemní právní oddělení takto nepostupovalo jen vůči jednotlivcům, ale též ve vztahu k institucím. Opět 11. března firemní právní oddělení adresovalo dopis i soudu v Uherském Hradišti, v němž rekapitulovalo svůj názor, že rozhodnutí, v nichž soudy opakovaně tvrdily, že Vavrečkův poměr nebyl zrušen v důsledku národní revoluce, byla mylná a v rozporu s důkazy. Firma během těchto sporů vyčerpala všechny opravné prostředky a musela uhradit útraty

551 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Bohumila Kučery Ivanu Holému, 20. 3. 1948.

552 Tamtéž, dopis Zikmunda Steina Ladislavu Müllerovi, 25. 3. 1948.

553 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 388, inv. č. 1000, dopis Ladislava Müllera Zikmundu Steinovi, 30. 3. 1948. Formálně byla „rubrika o zpětvzetí žaloby“ podána 24. dubna 1948. SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 388, inv. č. 1000, zpětvzetí žaloby, 24. 4. 1948.

554 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis Ladislava Müllera Zikmundu Steinovi, 22. 3. 1948.

555 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 336, inv. č. 716, dopis Moravské advokátní komory právnímu oddělení firmy Baťa, 13. 5. 1948.

ve výši 85 000 Kčs. Nyní však její zástupci jednak avizovali budoucí žalobu o náhradu škody, jednak požadovali, aby mohli nahlédnout do spisů a zjistit, kteří soudci v případech rozhodovali.⁵⁵⁶ Firma totéž urgovala ještě 1. dubna, kdy jménem Kučery z právního oddělení upřesnila, že jména soudců potřebuje znát proto, že se domnívá, že porušili své úřední povinnosti a chtěli o náhradu škody žalovat je samotné.⁵⁵⁷ Soud nicméně na nátlak nereagoval, respektive stroze argumentoval, proč takové informace není oprávněn poskytnout.⁵⁵⁸ Firma následně na soud podala stížnost v polovině června 1948 proto, že jí soud dosud neodpověděl, a žádala jména soudců. Stížnost jednak napadala rozhodnutí z minulého roku, jednak kritizovala bývalé vedoucí představitele firmy za vedení údajných kampaní proti podniku Baťa.⁵⁵⁹

Již jen z tohoto krátkého výčtu aktivit firmy, které řídil ředitel Holý, toho času stále poslanec s vazbami na nejvyšší místa v hierarchii KSČ, a představitel jeho právního oddělení Bohumil Kučera, který s ním stále více a více spolupracoval, v roce 1948 zřejmě začal úřadovat přímo v jeho ředitelně a který byl aktivní již v poválečné zlínské Vyšetřující komisi, je zřejmé, že firma okamžitě po Únoru přešla do plné ofenzivy. Zatímco ke konci roku 1947 situace alespoň v případě tohoto sporu byla mnohem příznivější pro Vavrečku, o pár týdnů později již podle firmy neměl ani „naději na úspěch“. Nejpodstatnější otázka ale samozřejmě zní: jak tuto změnu prožíval Vavrečka? Odpověď opět není možné podložit jednoznačnými pramennými stopami, ale spíše spekulativně na základě nejpravděpodobnějšího možného vysvětlení.

Z komunikace Vavrečkova právního zástupce je zřejmé, že se nejprve snažil ještě i navzdory nepříznivým podmínkám *jednat*. Stažení žaloby nejprve *podmínil* potvrzením, které mu v jím navrženém znění mohlo poskytnout zásadní důkaz pro obhajobu, pokud by mělo být obnoveno trestní řízení proti jeho osobě. Prvotní reakce tedy byla typicky vavrečkovská: navzdory všemu negativnímu okolo se snažil i v nesnadné pozici získat ze situace alespoň něco pozitivního do budoucna. Spor nevzdal okamžitě, bez jakékoli snahy o dosažení alespoň dílčího zisku, ani nešel takříkajíc hlavou proti zdi tím, že by v něm dále pokračoval i ve chvíli, kdy by již neměl šanci na úspěch. I firma Baťa postupovala strategicky a nabízela mu potvrzení, které by mu mohlo naopak potenciálně uškodit: mohlo by naznačovat propuštění v důsledku národní revoluce (vzápětí po válce), i tím pádem neoprávněné vedení končícího sporu jako případné potvrzení jeho „nepřátelského postoje“ a „hamižnosti“. Další tlaky

556 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 297, inv. č. 400, dopis právního oddělení firmy Baťa krajskému soudu v Uherském Hradišti, 11. 3. 1948.

557 Tamtéž, dopis právního oddělení firmy Baťa krajskému soudu v Uherském Hradišti, 1. 4. 1948.

558 Tamtéž, dopis krajského soudu v Uherském Hradišti firmě Baťa, 12. 4. 1948.

559 Tamtéž, stížnost Presidia zemského soudu v Brně, 18. 6. 1948.

byly činěny na jeho okolí, a Vavrečka se tak raději rozhodl spor ukončit bez jakéhokoli výsledku. Patrně byl rád, že mu byly odpuštěny alespoň soudní útraty. Tím však postup firmy proti bývalým ředitelům zdaleka nekončil.

Výše již byly zmíněny návrhy na konfiskaci jeho zlínského majetku během léta a podzimu 1947. Únorové události tento postup opět vrátily do hry a celý proces urychlily: již v březnu 1947 chtěla firma vypovědět nájemní smlouvu na pozemek kolem Vavrečkovy a Hlavničkovy vily, která byla platná do roku 1951 a kterou se proto snažila firma uznat jako hospodářsky neodůvodněnou.⁵⁶⁰ Po komunistickém puči tyto snahy opět zesílily, zlínské listy se zřejmě snažily získat podporu veřejnosti, když koncem března Vavrečkovu vilu vyličily jako „panské sídlo“, z něhož Vavrečka „shlížel na pracující“ a které konečně opět začne „žít, a to mnohem užitečněji než dosud.“ Tisk totiž tvrdil, že Krajský akční výbor Sdružení českých partyzánů ve Zlíně vilu obsadil a učinil z ní partyzánský domov.⁵⁶¹ Finálně však Vavrečka o možnost využívat pozemek kolem své vily přišel s účinností od 1. května 1948, spoluvlastníkům, tedy Vavrečkovým dětem, měly být nájemní smlouvy rušeny v dohledné době.⁵⁶²

Vavrečka se Zlínem sice již rozvázal většinu vazeb, pořád tam však vlastnil zmiňovanou vilu. Zřejmě v létě 1948 proto firma začala projednávat opětovně konfiskaci majetku „kolaborantů, bývalých ředitelů firmy Baťa“. Vavrečka mezitím vilu pronajal jistému panu Báfkovi, který měl firmu na konci července zpravit o tom, že by Vavrečka rád dům firmě nabídl, ovšem nikoli bezplatně, ale ke koupi. Na konci poznámky je dopsáno: „Pan Dr. Kučera rozhodl jednat.“⁵⁶³ Z kontextu je však zřejmé, že Vavrečkova snaha alespoň v této oblasti postupovat dle běžných zvyklostí nebyla druhou stranou akceptována. Právní oddělení i nadále hanilo jména Vavrečky i Čipery a aniž by byli jakkoli odsouzeni, byli nazýváni kolaboranty, kteří se chovali asociálně k zaměstnancům firmy za války. Nad majetkem obou měla být zavedena národní správa, případně měl být rovnou konfiskován.

Mnohem podstatnější ale je, že u jmen obou se již v srpnu 1948 objevily informace, že s nimi má být obnoveno trestní řízení. Zatímco však Čipera, stejně jako mnoho dalších Vavrečkových bývalých spolupracovníků a přátel, pobýval již v zahraničí, neboť na jaře emigroval přes Mnichov a Londýn až do Kanady, Vavrečka stále setrval v Praze a o obnově řízení doposud neměl tušení.⁵⁶⁴ Navzdory velmi nepříznivému vývoji v otázce soudního sporu s

560 SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:7, kart. 498, inv. č. 5, dopis pozemkového oddělení firmy Baťa právnímu oddělení firmy Baťa, 17. 3. 1947.

561 Z vily bývalého ředitele partyzánský domov SČP. Naše pravda, 1948, roč. 4, č. 71, datum vydání 24. 3. 1948, s. 4. Naše pravda, která spadala pod místní KSČ, článek zřejmě převzala z podnikového Tepu nového Zlína, který vydal téměř identický článek o den dříve. Z vily bývalého ředitele partyzánský Domov SČP. Tep nového Zlína, 1948, roč. 3, č. 12, datum vydání 23. 3. 1948, s. 3.

562 SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:7, kart. 498, inv. č. 5, výpověď nájemní smlouvy Huga Vavrečky, 6. 4. 1948.

563 SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:7, kart. 500, inv. č. 10, interní dokument firmy Baťa, nedatováno, zřejmě léto 1948.

564 Tamtéž, dopis pozemkového oddělení ředitelny firmy Baťa, 18. 8. 1948.

bývalým zaměstnavatelem je totiž nutno dodat, že ve světě rodinném situace sice taktéž nevypadala nejpříznivěji, ale zdaleka se nevyvíjela tak rychle a tak negativně, jak by se mohlo na první pohled zdát.

5.2. Obnovení retribuce i trestního řízení

První zásadní změnou, kterou Únor vnesl do rodinného života, bylo znárodnění rodinných podniků Lucerny. Ze vzpomínek Václava M. Havla, který je do té doby spravoval spolu se svým bratrem Milošem, se však zdá, že alespoň zčásti na tuto eventualitu byli již připraveni: maximální počet zaměstnanců soukromého podniku byl totiž omezen na 50 osob a všichni si byli dobře vědomi toho, že limit přesahují. Chování V. M. Havla bylo následně v lecčems podobné Vavrečkovu: jako zkušený podnikatel začal *vyjednávat*. „Proto jsme hned 25. února 1948 [v den přijetí demise] vstoupili v jednání se závodní radou a *nabídli jsme jí pomoc při předávání majetku i ochotu k další spolupráci*.“⁵⁶⁵ Snad díky tomuto postoji současnému i z minulosti V. M. Havel setrval v Lucerně ještě několik let jako poradce národního správce – ovšem již bez svého bratra, který byl s ohledem na poválečná nařčení z kolaborace pro nové vedení nepřijatelný.⁵⁶⁶

Bezprostředně po Únoru tedy opět, stejně jako po skončení války v Evropě, nejprve počaly pracovat složky státu, až poté se o jednotlivých krocích dozvěděli vybraní jednotlivci, kterých se měly týkat. Pro Vavrečku je naprosto klíčové, že byla na konci března 1948 obnovena činnost již výše zmíněných mimořádných lidových soudů obnovením účinnosti retribučního dekretu, a sice do 31. prosince 1948. Soudci a státní zástupci měli být nově jmenováni nikoli již prezidentem a vládou, ale ministrem spravedlnosti, jímž se stal po Drtinovi Alexej Čepička, který svého předchůdce velice hlasitě kritizoval.⁵⁶⁷ Výběr případů, které měly být v rámci obnovené retribuce revidovány, byl svěřen lokálním politickým elitám: okresním národním výborům v obvodu působnosti státního zastupitelství a akčním výborům Národní fronty. Tyto mocenské elity měly hlásit případy, které byly zvláště ožehavé na místní úrovni.⁵⁶⁸ Zřejmě i proto, že v roce 1947 dopadl pokus o odsouzení Vavrečky a Čipery pro komunistickou stranu neslavně, Gottwald „odmítl Čepičkův návrh na zahájení nového soudního řízení s nimi. Vyjádřil se lhostejně, že „to není tak důležité“.“⁵⁶⁹ Svou roli ovšem i v tomto případě začali záhy hrát právě lokální představitelé komunistické strany, respektive firmy Baťa.

⁵⁶⁵ Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 757.

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 758. Na tomtéž místě V. M. Havel vzpomínal, že v Lucerně mohl zůstat také proto, že za první republiky pronajímali Velký sál i na schůze KSČ, což bylo třeba pro Smetanovu síň z politických důvodů nepřijatelné.

⁵⁶⁷ Šlouf, Jakub a kol. Mimořádný lidový soud v Praze (1945-1948): retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice. Praha: Academia, 2020, s. 145.

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 152.

⁵⁶⁹ Frommer, Benjamin. Národní očista: retribuce v poválečném Československu, s. 435.

Vavrečkův případ spadal místně pod brněnského veřejného žalobce Mykisku, který vypracoval i obžalovací spis na jeho osobu a další bývalé představitel firmy v roce 1947. Tentýž Mykiska však nyní spatřoval smysl pouze v obnovení řízení proti Čiperovi a Malotovi, naopak případ Vavrečky a Hynka Bati viděl skepticky: „Ohledně Hynka Bati se jeví věc nejslabší, neboť z materiálu vysvítá, že na vlastní vedení závodů neměl vlivu. Nelze tedy u něho očekávat bezpečně, že by soud dospěl k závěru o vině. Ing. Hugo Vavrečka byl ředitelem a rovněž členem správní rady firmy Baťa ve Zlíně, avšak na vlastní vedení závodů neměl rovněž vlivu a byl vlastně též jen výkonným úředníkem.“⁵⁷⁰ Mykiska následně postupoval dle svého doporučení a navrhl obnovení procesu pouze s Malotou a Čiperou.⁵⁷¹

Již z prvních kroků bylo nicméně zjevné, že firma Baťa bude v otázce revize retribuce postupovat rázněji. Firemní list Tep nového Zlína uveřejnil hned v den přijetí demise demokratických ministrů text *Dvě historické schůze*, v nichž autor Vavrečku spolu s dalšími vykreslil jako ty, nad nimiž (s trochou nadsázky řečeno) „lid konečně vyhrál“.⁵⁷² V polovině března list „důrazně žádal“ postavení všech členů bývalého vedení firmy „před soud“.⁵⁷³ Nejspíše v průběhu léta padlo Vavrečkovo jméno mezi těmi, které chtěli představitelé firmy Baťa navrhnout ke konfiskaci majetku z důvodu domnělého asociálního chování a kolaborace za války, k čemuž vydali příkaz Holý s Kučerou v polovině července.⁵⁷⁴ Vavrečkovo jméno pak opět spolu s Čiperou, Malotou a Miebachem mělo být zřejmě navrženo státnímu zastupitelství v Uherském Hradišti v souvislosti s revizí případu.⁵⁷⁵ Na konci srpna nicméně Kučera obdržel informaci, že jiný zástupce právního oddělení firmy o obnově řízení proti Čiperovi, Malotovi a Vavrečkovi sice se zastupitelstvím jednal, ale „bylo nám sděleno, že o této věci bylo jednáno ve výboru kraje KSČ Zlín a bylo dohodnuto, že věc bude nejprve politicky zhodnocena a pak rozhodnuto o obnově řízení.“⁵⁷⁶ Jednotliví zástupci krajského a okresního akčního výboru již nicméně firmě přislíbili souhlas s revizí a také s tím, „aby bylo požádáno min. spravedlnosti k udělení příkazu Národnímu soudu v Praze na postoupení spisů státnímu zastupitelství v Uherském Hradišti.“⁵⁷⁷ Záležitost firma urgovala ještě v průběhu října, kdy nicméně získali její zástupci informaci od uherskohradištského prokurátora Tichého, že státní zastupitelství dosud materiály neobdrželo a že není politická vůle obnovit řízení proti členům protektorátní

570 NA, fond Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1918–1953, kart. 1241, vyjádření Antonína Mykisky, 3. 5. 1948.

571 Frommer, Benjamin. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*, s. 435.

572 Mach, Josef. *Dvě historické schůze*. Tep nového Zlína, 1948, roč. 3, č. 8, datum vydání 25. 2. 1948, s. 3.

573 SOPV v n. p. Baťa důrazně žádá: D. Čipera a spol. znovu před soud. Tep nového Zlína, 1948, roč. 3, č. 11, datum vydání 16. 3. 1948, s. 1.

574 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 367, inv. č. 889, interní předpis, 19. 7. 1948.

575 Tamtéž, ručně psané poznámky, srpen 1948.

576 Tamtéž, dopis právního oddělení ředitelny firmy Baťa, 28. 8. 1948.

577 Tamtéž.

vlády, jímž byl i Čipera a u kterého tedy revizi též prokurátor nepovažoval za pravděpodobnou. Podle ručně připsané poznámky lze usuzovat, že pro tyto případy Kučera stále trval alespoň na konfiskaci majetku.⁵⁷⁸

Podobně probíhala jednání i v následujících týdnech: zástupci firmy se snažili vyvíjet co největší tlak a lobbovat za revizi trestního řízení, zatímco místní elity byly spíše zdrženlivější. Nejinak tomu bylo na celostátní úrovni, na kterou potenciální revizi přenesla právě firma Baťa, a to zřejmě v reakci na liknavost místních funkcionářů a blížící se ukončení činnosti mimořádných lidových soudů. 16. října 1948 firma oslovila přímo ministra spravedlnosti Čepičku a zaslala mu „připis [...], jímž se žádá o revizi retribučních případů býv. členů představenstva firmy Baťa [...]“ Čipery, Maloty a Vavrečky.⁵⁷⁹ Ministerští úředníci návrh zaslali začátkem listopadu k posouzení spolu s Mykiskovým posudkem Kádrové komisi sekretariátu Ústředního výboru KSČ s ručně psanou instrukcí: „zjistit, zdali odd. s. Švába má na věci zvláštní zájem.“⁵⁸⁰ K soudruhu Švábovi, který byl pravděpodobně členem nikoli kádrové, ale právnické komise se návrh dostal až 25. listopadu a 1. prosince bylo vydáno prohlášení: „Po projednání s našimi bezpečnostníky [škrtnuto původní znění v *právnické komisi*] oznamuji Ti, že strana nemá na věci žádný zvláštní zájem.“⁵⁸¹

Toto vyjádření můžeme číst i v kontextu výše zmíněného nezájmu Gottwalda znovu otevírat procesy s protektorátními ministry a také skutečnosti, že sám Čipera byl ostatně již v emigraci a J. A. Baťa byl odsouzen o rok dříve, čímž byl zřejmě největší „propagandistický potenciál“ stejně vyčerpán. Následně ale pravděpodobně přesto převládly osobní známosti a baťovská intervence, neboť začátkem prosince vydal ministr spravedlnosti příkaz trestní řízení podle původní obžaloby před Národním soudem obnovit a 15. prosince 1948, těsně přes koncem fungování mimořádných lidových soudů, veřejný žalobce při MLS v Uherském Hradišti revizi trestního řízení proti Čiperovi, Vavrečkovi a Malotovi oficiálně zahájil. Měli se dopustit zločinu proti státu podle paragrafu 3, odstavce 1 velkého retribučního dekretu tím, že jako „členové představenstva a ředitelé firmy Baťa a. s. ve Zlíně, tedy jako osoby, které svým vedoucím postavením v životě hospodářském a politickém byly zavázány býti svým spoluobčanům vlasteneckým vzorem, podporovali nacistické a fašistické hnutí a Dominik Čipera tiskem, rozhlasem a na veřejném shromáždění a Ing. Hugo Vavrečka tiskem, schvalovali a obhajovali nepřátelskou vládu na území republiky a jednotlivé nezákonné činy okupačních velitelství, úřadů a orgánů jim podřízených.“⁵⁸² Ze zdůvodnění je vidět, že při-

578 Tamtéž, dopis právního oddělení ředitelny firmy Baťa, 5. 10. 1948.

579 NA, fond Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1918–1953, kart. 1241, dopis kabinetu ministra spravedlnosti Kádrové komisi sekretariátu Ústředního výboru KSČ, 2. 11. 1948.

580 Tamtéž.

581 Tamtéž, vyjádření adresované Václavu Černému, 1. 12. 1948.

582 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, návrh na revizi trestního řízení, 15. 12. 1948.

prava obžaloby od minulého roku příliš nepokročila. Zřejmě nebyly zajištěny žádné nové důkazy, které by jejich údajné provinění mohly lépe doložit, a text tak pouze přeformuloval obžalovací spis z roku 1947. Vavrečka měl být z Prahy převezen do Uherského Hradiště do vazby, k posuzování jejich případu byl navržen pětičlenný senát a jako jediný svědek byl jmenován opětovně Ivan Holý.⁵⁸³

Bezprostředně po vznesení obžaloby počali zástupci firmy lobbovat znovu, tentokrát za dosazení „správných“ soudců z lidu, kteří měli zasednout v senátu. Za firmu opět jednal Bohumil Kučera spolu s Holým a Kijonkou. V polovině prosince je instruoval: „*Celou záležitost jsem se státním zastupitelstvím projednal a dohodli jsme, že je nutno sestavit senát obzvláště dobře, a shodli jsme se na následujících soudruzích [...] Intervenujte v krajském výboru, aby jmenování soudruzi byli uvolněni po tyto dny ve všech funkcích a aby jim bylo uděleno jako stranický příkaz zasedati. Jde pro nás o eminentně důležitou věc a nelze připustit, aby nevhodným senátem byla záležitost jakýmkoliv způsobem dotčena.*“⁵⁸⁴ Podobné dopisy dostaly krajské akční výbory i samotní soudci z lidu, kteří pocházeli obvykle z Brna či ze Zlína a pracovali buď přímo u firmy Baťa, nebo byli spřízněni s jejím vedením. Jak je již z tohoto příkladu patrné, zástupci firmy se na proces připravovali velice intenzivně a snažili se všemi možnými prostředky výsledek trestního řízení ovlivnit. Tlak na soud v Uherském Hradišti ostatně vykonávali již delší dobu, mimo jiné v souvislosti se stížnostmi na neuznání jejich námitek ve sporu, kdy je žaloval Vavrečka. Ten mezitím již dlouhodobě pobýval v Praze, potýkal se s dalšími vážnými zdravotními problémy a o zahájení řízení nebyl vůbec zpraven.

Mimořádný lidový soud v Uherském Hradišti zahájil jednání v trestní věci proti Dominiku Čiperovi, Hugo Vavrečkovi a Františku Malotovi 20. prosince 1948 ráno. Předsedou senátu byl soudruh Jelínek, soudci z lidu Josef Pastyřík, krajský tajemník KSČ ve Zlíně, Rudolf Rédr, člen Zemského národního výboru v Brně, Vincenc Červinka, bezpečnostní referent Okresního národního výboru ve Zlíně, a Bohumil Svoboda, zaměstnanec firmy Baťa.⁵⁸⁵ Veřejným prokurátorem (žalobcem) byl doktor Tichý, s nímž zástupci firmy již stran případu v minulosti jednali. Jediným z obžalovaných, přítomných na místě, byl František Malota, Čipera byl „neznámého pobytu“, tedy v emigraci, a Vavrečka se „nedostavil“, ale bylo rozhodnuto jednat v jeho nepřítomnosti. Soud každému z nich stanovil obhájce, Vavrečku měl zastupovat doktor Skácel. Navrhovaný svědek Ivan Holý se nakonec nedostavil a na jeho výslechu z roku 1946, který mohl sloužit jako důkaz, bylo ručně dopsáno: „není navrženo

583 Tamtéž. Moravský zemský archiv v Brně (MZA), fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště, opis příkazu ministerstva spravedlnosti, 2. 12. 1948, a žádost vedoucího veřejného žalobce u MLS o zajištění Huga Vavrečky a Františka Maloty, 15. 12. 1948.

584 SOKA Zlín, fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín, sign. I:2, kart. 371, inv. č. 923, dopis Bohumila Kučery ředitelně firmy Baťa, 15. 12. 1948.

585 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, zápis z hlavního přelíčení, 20. 12. 1948, a ručně psaný návrh na svědky, soudce z lidu a obhájce, 16. 12. 1948.

ku čtení.⁵⁸⁶ Není sice možné stoprocentně potvrdit, zda se poznámka týkala tohoto líčení, ale je to velice pravděpodobné: protokol se uchoval společně se všemi soudními materiály a jinému soudnímu procesu Vavrečka nebyl nikdy vystaven.

S ohledem na okolnosti ne/přítomnosti obžalovaných není překvapivé, že nejvíce prostoru bylo věnováno výsledku Maloty, další dva obžalovaní byli zastoupeni pouze obhájci, které soudu předali jejich zástupci – a na jejíž přípravu měl alespoň Vavrečka velmi málo času, jak bude vysvětleno později. Malota byl vyslýchán 20. a 21. prosince stejně jako dva svědci, kteří potvrdovali, že Malota, potažmo firma pomáhali odboji. Právě až druhý den se Skácel spojil s Vavrečkou a navrhol přečíst dopis, že se nemohl dostavit na přelíčení z důvodu těžké nemoci. Dále chtěl vyzdvihnout, že Vavrečka nebyl ani před rokem formálně souzen, pročž Skácel předložil potvrzení o tom, že řízení proti němu nebylo vůbec zahájeno. Upozorňoval, že od roku 1943 nebyl ve firmě aktivní z důvodu nemoci, a zdůrazňoval jeho „zásluhy významu národohospodářského“ i z doby před válkou. Především ale nyní poprvé Vavrečkův obhájce využil jako důkaz knihu, kterou Vavrečkovi za války věnoval nynější ředitel firmy Ivan Holý se srdečným osobním věnováním.⁵⁸⁷ Chtěl zřejmě dokázat, že muž, který po válce naléhal na Vavrečkovo odsouzení, k němu kdysi míval docela jiný vztah, a to dokonce přesně v období, kdy se měl podle Holého provinít proti národu. Byť měl Holý jako ředitel očividně v zákulisí velký zájem na odsouzení bývalých ředitelů, sám proti nim veřejně nevystoupil a jeho výslech byl zřejmě vyřazen z důkazů v rámci procesu. Nabízí se tak již skoro interpretace, zda se Holý veřejným výpovědím o válečných letech u firmy Baťa nevyhýbal záměrně – musel by totiž hovořit i o své vlastní činnosti za války, na kterou se ho jinak dosud nikdo při takové příležitosti neptal.

Závěrem hlavního přelíčení byla dále na návrh Malotovy obhájkyne čtena různá potvrzení o tom, kterak on sám i firma pomáhali za války v boji proti nacistům, a sám Malota trval na své nevině.⁵⁸⁸ Zatímco prokurátor navrhoval potrestat všechny tři obžalované, Čiperův obhájce preferoval mírné potrestání svého mandanta a obhájci Vavrečky a Maloty navrhli jejich osvobození. Skácel, který zastupoval Vavrečku, navíc upozornil, že jeho klient nebyl vyslechnut, a doporučil postoupení věci řádnému soudu, což prokurátor odmítl.⁵⁸⁹

586 Tamtéž, zápis z hlavního přelíčení, 20. 12. 1948, a protokol z výsledku Ivana Holého, 6. 6. 1946.

587 Jednalo se o Holého překlad knihy: Woerner, Hans. *Loď bez větru = [Schiff ohne Wind]*. Zlín: Tisk, 1941. Holý na první list dopsal: „Váženému panu ministru Ing. H. Vavrečkovi dovoluje si věnovat oddaný Holý. Ve Zlíně 21. IV. 41.“ NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, přílohy.

588 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, zápis z hlavního přelíčení, 20.–21. 12. 1948.

589 Tamtéž.

O den později byl sepsán poradní protokol, ze kterého vyplývá, že všichni čtyři soudci z lidu hlasovali pro uznání viny u všech obžalovaných. Pouze u Maloty nepostupoval senát jednomyslně: dva soudci z lidu navrhli trest odnětí svobody na 3 roky, další dva hlasovali pro upuštění od potrestání, s čímž se ztotožnil i předseda senátu.⁵⁹⁰ Ten samý den, 22. prosince 1948, byl Dominik Čípera v nepřítomnosti odsouzen k 15 letům odnětí svobody, ztrátě občanské cti na 5 let a propadnutí celého jmění ve prospěch státu. Hugo Vavrečka byl taktéž v nepřítomnosti odsouzen ke 3 letům odnětí svobody, propadnutí celého jmění ve prospěch státu a ztrátě občanské cti na 2 roky. To v praxi znamenalo, že na stanovené období pozbyl volební právo, nemohl vykonávat volený úřad ani zastávat řídicí funkce.⁵⁹¹ František Malota byl sice uznán vinným, ale soud upustil od potrestání. Všichni tři měli ještě uhradit náklady trestního řízení.⁵⁹²

V kontextu celé „druhé retribuice“ u MLS v Uherském Hradišti Vavrečkův a Malotův rozsudek příliš nevyčníval z normálu, co se samotného typu trestu týče, neboť upuštění od potrestání či trest pod nejnižší možnou hranicí stanovenou na 5 let byl poměrně běžný. Podle Pavly Pokorákové lze tuto tendenci chápat jako projev nevole soudců odsuzovat obžalované k přehnaně vysokým trestům pro menší prohřešky.⁵⁹³ Číperův trest odnětí svobody na 15 let však již byl mimořádný a koneckonců i právě pouze Číperův případ – a spolu s ním i Vavrečkův a Malotův, chtělo by se dodat – zmíněná autorka považuje za dosud jediný, který byl v době obnovené retribuice v Uherském Hradišti prokazatelně zmanipulovaný.⁵⁹⁴ Zprávy z procesu i o rozsudku se následně opět dostaly i do zlínských, potažmo celostátních novin, které ho vykládaly jako nápravu někdejší „drtinovské justice“, která tyto „kolaboranty“ měla údajně neoprávněně chránit.⁵⁹⁵

V odůvodnění rozsudku je většina prostoru věnována nejpřísněji odsouzenému Číperovi, Vavrečkova činnost ani tentokrát není rozebrána konkrétně a byl tak odsouzen zejména s argumentací, že jako člen správní rady měl zodpovědnost za vše, co firma dělala – ze své vůle či jí navzdory. Potud se nejedná o nic nového, neboť podobné formulace se u Vavrečky objevovaly již od roku 1946. Tentokrát ovšem vedly k opačnému výsledku. Podstatné však je, že o šest dní později byly tři kopie rozsudku zaslány též do Prahy na výslovný

590 Tamtéž, poradní protokol, 22. 12. 1948.

591 Pokoráková, Pavla. *Obnovená fáze retribuice a Mimořádný lidový soud v Uherském Hradišti roku 1948*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2017, s. 21.

592 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, rozsudek v trestní věci proti Dominiku Číperovi, Hugo Vavrečkovi a Františku Malotovi, 22. 12. 1948.

593 Pokoráková, Pavla. *Obnovená fáze retribuice a Mimořádný lidový soud v Uherském Hradišti roku 1948*, s. 107.

594 Tamtéž, s. 108.

595 Čípera, Vavrečka a Malota před lidovým soudem. *Naše pravda*, 1948, roč. 4, č. 298, datum vydání 22. 12. 1948, s. 4. Čípera, Malota, Vavrečka před soudem. *Naše pravda*, 1948, roč. 4, č. 299, datum vydání 23. 12. 1948, s. 4. *Rozsudek nad Bertschem a D. Číperou*. *Rudé právo*, 1948, roč. 28, č. 300, datum vydání 24. 12. 1948, s. 1.

příkaz ministra spravedlnosti, jak vyplývá z ručně psané poznámky na rozsudku.⁵⁹⁶ Lze tedy snad důvodně usuzovat, že Čepička měl na věci nějaký osobní zájem, jinak by mu na ministerstvo byly zasílány všechny rozsudky, které by tam náležely, a nemusel by o ně žádat osobně. A jakkoli je to již opravdu čirá spekulace, lze snad i z této *stopy* předpokládat, že to byl právě Čepička, který se s Holým znal z parlamentu, kdo mu pomohl těsně před koncem fungování MLS revizi retribuice navzdory nezájmu stranických orgánů i samotného Gottwalda, který mezitím v červnu vyměnil post předsedy vlády za prezidentský, prosadit. Zatímco Vavrečkova pozice totiž po komunistickém převratu citelně oslabila, Holý již bezprostředně po podání demise ministrů z demokratických stran posiloval. Gottwald o něm dokonce uvažoval jako o ministři sloučených ministerstev zahraničního a vnitřního obchodu, jak si zapsal právě jeden z poúnorových vyjednávačů Čepička.⁵⁹⁷ Ministrem se Holý nakonec nestal, nicméně právě v této době si byli s Vavrečkou asi nejvíce vzdáleni na ose pomyslných pólů mezi mocí a bezmocí.

596 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, rozsudek v trestní věci proti Dominiku Čiperovi, Hugo Vavrečkovi a Františku Malotovi, 22. 12. 1948.

597 Pernes, Jiří, Pospíšil, Jaroslav, Lukáš, Antonín. Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu. Praha: Brána, 2008, s. 100.

6. Poslední jednání (1949–1952)

Vstup do roku 1949 byl pro Vavrečku pravděpodobně jedním z nejméně vydařených v celém jeho životě. Před Vánoci byl odsouzen ke třem letům odnětí svobody, ztrátě občanské cti a propadnutí veškerého majetku. Zatímco ještě před rokem doufal, že se s firmou dohodne na rozumné penzi a v klidu dožije u své dcery v Praze, jejímuž manželovi se v podnikání tehdy opět dařilo, nyní se měl stát fakticky nemajetným. Firma Baťa, jejíž vedení Vavrečku do této situace víceméně dovedlo, naopak posilovala a své odloučení od baťovské tradice zpečetila dvěma způsoby: 1. ledna 1949 se oficiálně přejmenovala na národní podnik Svit a Zlín byl přejmenován na Gottwaldov na základě místní masové podpisové akce při příležitosti Gottwaldových narozenin, zorganizované místní agilní buňkou KSČ.

Podstatné ovšem je, že až do převratu Vavrečka víceméně úspěšně vyjednával se zástupci nové mocenské elity podle pravidel, které znal: osobně se ještě před několika měsíci přátelil s ministry a ostatními politiky, umělci, podnikateli a dalšími, kteří mu byli s to poradit či v rámci možností i pomoci. Nyní však byla „mocenská mapa“ zcela překreslena a velká část Vavrečkových někdejších vlivných přátel buď byla sama postižena, emigrovala či zcela odešla z veřejného života. Nepatrné byly šance na zvrácení situace i na formální rovině, neboť tzv. velký retribuční dekret fakticky neumožňoval odvolání vůči rozsudku.⁵⁹⁸ Byla však nastalá situace natolik zlá, aby Vavrečka stejně jako v závěrečných měsících války neshledal jedinou možnost volby, začal takříkajíc *dělat mrtvého* a svůj úděl *fatalisticky* přijal?

6.1. „Vysoce vážený pane prezidentě...“

Ani na začátku roku 1949 se k takové strategii zřejmě neuchýlil, neboť pořád ještě dovedl využít přetrvávajícího sociálního kapitálu svého a své rodiny, která se znala i s několika právníky, kteří jim byli ochotni poradit,⁵⁹⁹ a 18. února 1949 odeslal Klementu Gottwaldovi 21-stránkovou žádost o prominutí trestu i s přílohami. Tento dokument byl zřejmě jedinou možností, která mu v dané situaci zbývala a která mohla zvrátit rozsudek, proti kterému se nemohl oficiálně odvolat. Vavrečka proto dle mého soudu postupoval tak, jak byl zvyklý celý život: byla-li možnost, *jednal*.

598 „Proti rozsudku mimořádných lidových soudů není řádných opravných prostředků. Žádost o milost kýmkoliv podaná nemá odkladného účinku.“ Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

599 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 765.

Pozoruhodný je již samotný začátek žádosti, totiž oslovení Klementa Gottwalda: „Vysoce vážený pane prezidente, [...]“.⁶⁰⁰ Nejenže Vavrečka nepoužil pro danou situaci dobově přiléhavější výraz *soudruhu* prezidente, ale navíc úplně stejně oslovil i před 17 lety T. G. Masaryka, když mu psal o svém odchodu z diplomacie, či ve vánočním přání Emila Háchu, přičemž dopis adresovaný jemu uvodil slovy „vysoce vážený pane *státní* prezidente [...]“.⁶⁰¹ Toto oslovení snad svědčí o dvojím rysu Vavrečkovy povahy: na jedné straně nepoužitím výrazu *soudruhu* vyjádřil svou příslušnost k jiné části společnosti, než která se identifikovala s novou státní ideologií. Neostýchal se to dát najevo, ani nepředstíral, že je náhle příznivcem komunistické strany. V této době navíc soudružské oslovení nebylo tak všudypřítomné ve společnosti jako v pozdějších dekádách a Vavrečka se tak snad mohl právem domnívat, že od něj očekáváno není. Mnohem zajímavější je však téměř na slovo totožné dobové oslovení Gottwalda, Háchy i Masaryka, které s vědomím zcela odlišných hodnotových konotací všech tří státníků může působit překvapivě. I v tomto případě byl ale Vavrečka zcela konzistentní: prezidenta republiky nebral primárně jako konkrétní osobu, ale jako úřad. A jako bývalý diplomat i vysoce postavený funkcionář Hospodářského ústředí zkrátka dodržoval profesionální oslovení, na které byl zvyklý, bez ohledu na to, co si o dané osobě soukromě myslel.

Jiný jazykový prostředek však s sebou již hodnotovou náplň, domnívám se, nese. Vavrečka totiž v samotném dokumentu sice několikrát slova *žádost o milost* zmínil, nicméně svůj text nazval *žádost o prominutí trestu*, odvolávaje se přitom mimo jiné na zákon č. 245/1946 Sb., který doplňoval dekrety prezidenta republiky a nově připouštěl například zmateční stížnost, která umožňovala napadnout pravomocné rozhodnutí, byl-li soud ovlivněn zmateční vadou, která zasáhla do práva účastníka řízení na spravedlivý proces.⁶⁰² Je-li žádost o milost institutem trestního práva, Vavrečka formálně žádal o odpuštění trestu, ale především na 21 stranách dokládal procesní vady trestního řízení i svou opožděnou obhajobu, která mu nebyla umožněna. Mnohem spíše se tak jedná o postup, který mu umožnil nikoli *de iure*, ale *de facto podat odvolání a obhájit se*.

600 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, žádost o prominutí trestu Huga Vavrečky, 18. 2. 1949.

601 AKPR, fond KPR, inv. č. 1847, kart. 367, Ing. Hugo Vavrečka, vyslanec, 1922–1946, dopis Huga Vavrečky prezidentu T. G. Masarykovi, 23. 4. 1932, dopis Huga Vavrečky Emilu Háchovi, 21. 12. 1940.

602 Zákon č. 245/1946 Sb., jímž se mění a doplňují dekrety prezidenta republiky o mimořádném lidovém soudnictví a prodlužuje jejich účinnost. Zároveň by bylo možné Vavrečkovu žádost neposuzovat individuálně, ale v kontextu ostatních podobných žádostí, které podávali například jeho podobně postižení přátelé a známí. Poté by bylo možné si klást například otázku, zda existovala nějaká obecná strategie či úzus, používaný v těchto žádostech, které daný sociální okruh často využíval, a navzájem je komparovat. Jelikož ale zde je v centru pozornosti samotný Vavrečka, u nějž se zároveň nedá očekávat nějaká širší kooperace s přáteli s ohledem na zdravotní stav, budiž tato varianta zmíněna spíše jako návrh.

Vavrečka svou argumentaci podložil dvěma okolnostmi: nebyla mu vůbec doručena žaloba, protože mu nebylo umožněno se před soudem obhajovat. „Tím se stalo, že nemohla být splněna základní zásada právního řádu, že každému obžalovanému má být poskytnuta možnost obhajoby a že se mu má obžaloba sdělit před započítáním líčení.“⁶⁰³ Nesdělení obžaloby přitom nevnímal jako úmysl, ale spíše jako shodu náhod: MLS nařídil jeho předvedení Národní bezpečností v Praze, ta však 18. prosince, dva dny před hlavním přelíčením, shledala, že Vavrečkův zdravotní stav nedovoloval převoz, což potvrdil i přivolaný lékař. Policisté mu však nesdělili důvod předvedení, sám se domníval, že se zřejmě jedná o nějakou svědeckou výpověď. O den dříve žalobu obdržel jeho pověřený obhájce, který Vavrečku neznal a neměl na něj kontakt, ale bylo mu řečeno, že bude předveden a obhajobu budou moci projednat osobně – takto však před zahájením líčení nebyli vůbec v kontaktu. Nakonec se spojili až ke konci druhého dne procesu a Skácel, Vavrečkův obhájce, mohl informace od svého klienta uplatnit až v obhajovací řeči, nikoli během řízení samotného.⁶⁰⁴ Vavrečka proto ve svém případě shledal okolnost, která nebyla v právních úpravách explicitně ošetřena: „Protože však řízení podle retribučního dekretu v ustanovení o opravných prostředcích na případ nezaviněného nedoručení obžaloby výslovně nepamatovalo, dovoluji si podati tuto žádost o milost.“⁶⁰⁵

Jelikož nedostal příležitost se obhájit před soudem, využil Vavrečka dopisu Gottwaldovi a – zřejmě s pomocí rodinných známých právníků – fakticky podal svou obhajobu písemně až při této příležitosti. Vyvracel obžalobu i rozsudek a to zejména v těchto bodech, které se periodicky opakovaly: odmítal princip kolektivní viny, uplatněný v argumentaci, že jakožto člen správní rady byl zodpovědný za veškerou činnost firmy, byť na ni osobně nemusel mít vůbec vliv, neboť tuto zásadu tehdejší právní řád nerozeznával. Popisoval též náplň své práce (zahraniční obchod a výzkum), která byla buď válkou utlumená, či tajena a směřovala k rozvoji po válce; s válečnou výrobou Vavrečka podle svých slov nikdy nepřišel do styku a naopak se jí snažil dle možností brzdit. Podával i přehledy výroby firmy za války, podle nichž nepřesáhl objem válečné produkce ani 20 % celku, čímž se pohybovala firma pod protektorátním průměrem – v předchozích obviněních se naopak objevovaly zprávy až o 80 % produkce firmy, které měly směřovat přímo či nepřímo na válečné účely. Jako důkazy navrhoval i dokumenty, nacházející se ve spisu Dominika Čipeřy. Dále Vavrečka popisoval přeřazování židovských zaměstnanců na pozice

603 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, žádost o prominutí trestu Huga Vavrečky, 18. 2. 1949.

604 Tamtéž.

605 Tamtéž.

mimo území ovládané nacisty a zaměstnávání těch, kteří by jinak museli být totálně nasazeni. Při té příležitosti se opětovně osobně vztáhl i k člověku, který většinu nařčení proti Vavrečkovi rozpoutal: „K osobám takto ukrytým před německým pracovním úřadem patřil i nynější ředitel p. Dr. Holý, jemuž jsem na *opětovné prosby* jeho příbuzných opatřil místo u Kotvy, ačkoliv tehdy bylo Němci přísně zakázáno přijímat ke kancelářským pracím nové síly. Dr. Holý mně pak v roce 1941 odevzdal osobně svůj překlad knihy Schiff ohne Wind [Loď bez větru], což by jistě nebyl učinil, kdyby mě byl považoval za kolaboranta.“⁶⁰⁶

Samostatný bod bylo opětovné nařčení ze „zaměstnání německého ředitele Miesbacha, aby si čeští ředitelé zajistili osobní zisky“ – Vavrečka naopak upozorňoval, že Miesbachovo angažmá bylo příslovečné menší zlo oproti předchozímu Bernhuberovi, dosazenému protektorátními úřady. Rozporoval také zmíněné osobní příjmy, plynoucí z enormních zisků firmy: naopak dokládal finanční pomoc pro zaměstnance a reálně nižší profit pro něj samotného. Razantně se distancoval též od spojování svého jména s veřejnými pronacistickými projevy, sám naopak podle svých slov nikde slovem ani písmem nevystupoval, a neustále upozorňoval na svou pracovní neschopnost od roku 1943 v důsledku choroby, která byla soudem opomíjena.⁶⁰⁷

Smyslem tohoto textu nicméně není dokola opakovat body obžalob a obhajob, ale spíše se pokusit vysledovat obecnější rysy Vavrečkova jednání v dané situaci. Obsahově byl totiž ve většině bodů konzistentní, k Holému se osobně vztahoval již v předchozích jednáních v otázce své žaloby na firmu. Jelikož se ale jedná o první text jeho obhajoby od Února, lze nově vidět posun nikoli jen v tom, o čem Vavrečka mluvil, ale *jak*. Když například popisoval výměnu Bernhubera za Miesbacha, již mnohokrát uváděl, že jim pomohl známý antifašista, berlínský advokát Ludwig. Až nyní ale v první poznámce v závorce uvedl, že „byl obhájcem Thälmana [...]“ a ve druhé, že má „bezvýhradnou podporu KPD.“⁶⁰⁸ Odkaz k Ernstu Thälmannovi, jednomu z předních německých komunistů 20. a 30. let, dlouhodobě vězněnému a zastřelenému v roce 1944 na Hitlerův osobní příkaz v Buchenwaldu, který se později stal symbolem komunistické rezistence, jakož i zmíněná „podpora KPD“, tedy Kommunistische Partei Deutschlands, Komunistické strany Německa, je od Vavrečky typický krok zkušeného vyjednávače. Nechtěl jakkoli upozorňovat na vyhrocené předválečné vztahy někdejšího vedení firmy Baťa a zlínských komunistů a chtěl zabránit podezření z protikomunistického smýšlení, proto zmínil souvislosti, které mohly jeho obraz vybarvit opačně: jako někoho, kdo vlastně s lidmi z okolí blízkého (německým) komunistům dávno *spolupracoval*, a tak nemohl být *nepřítel*. Navíc odkazoval ke KPD v roce 1949, tedy v době, kdy východoněmecká komunistická strana již byla tři roky začleněna do

606 Tamtéž.

607 Tamtéž.

608 Tamtéž.

Sjednocené socialistické strany Německa a samotná KPD existovala jen v západním Německu, kde byla v opozici k demokratickým stranám.

Zmínil-li své známosti domácí, také vybíral zejména osoby, které byly v „nových poměrech“ přinejmenším přijatelné: Voskovce a Wericha, od nichž doložil dopis z roku 1947 s uznáním, jak jim „nehorázně pomohl při odstraňování překážek na naší cestě do Ameriky [...],“ a s nabídkou napsat „nějakého nového Lelíčka [...]“. ⁶⁰⁹ Zatímco jeden z nich zanedlouho emigruje opět do Ameriky, druhý se stane národním umělcem. Dále nabízel svědectví na jeho obranu od tehdejšího úředníka Kovodělných závodů, vedoucího Československých závodů kožedělných a gumárenských, od Otto Wichterleho, který tou dobou působil jako docent na vysoké škole. Ze svých známých dále zmínil například již zesnulého Eduarda Basse či S. K. Neumanna, představitele takzvané proletářské poezie, u něhož Vavrečka neopomněl v závorce uvést, že byl jeho „dávným přítelem [...]“. ⁶¹⁰

V kontextu podobné strategie lze číst jeho odpověď na nařčení, že věřil ve válečné vítězství Německa: Vavrečka nejenže opakovaně odmítal tuto tezi, ale dodával, že „zvláště vždy spoléhal na Rusko.“ ⁶¹¹ Ve vztahu k ostatním bývalým členům vedení firmy býval v minulosti rezervovanější, nyní se s nimi však – zřejmě i po uznání postupu firmy Baťa Národním soudem v roce 1947 – identifikoval o poznání více. Neprojevovalo se to jen odkazem k důkazům, obsaženým v případě proti Čiperovi, ale i logickou poznámkou ve vztahu k Malotovi. Pokud v jeho případě bylo upuštěno od potrestání, protože pomáhal odboji – a „zásluhy p. Maloty jsou zajisté nesporné [...]“ – pak, dodával, je třeba si uvědomit, že Malota byl jediný ze členů vedení, kdo mohl cestovat, mohl tudíž zastupovat vedení a organizovat pomoc například SNP, která ovšem probíhala za podpory všech a měla by být tudíž polehčující okolností pro všechny obžalované. ⁶¹²

V závěru žádosti Vavrečka rekapituloval neudržitelnou argumentaci soudu, kterou by dokázal vyvrátit, kdyby k tomu byl dostal příležitost, a svou žádost zakončil osobně:

Je mně 69 let, jsem nemocen vleklou chorobou, která mne činí trvale invalidním, a nebudu již schopen žádné práce ani jakékoli činnosti. Výkon trestu, v mé nepřítomnosti uloženého, byl by při mém zdravotním stavu *nezaslouženě krutý*. Z těchto všech důvodů opětuji, pane prezidente, svou *žádost*, abyste mně trest prominul. ⁶¹³

Zmiňované přílohy obsahují povětšinou dopisy a prohlášení Vavrečkových přátel ze začátku roku 1947, kdy se domníval, že bude souzen před Národním

609 Tamtéž, dopis Jiřího Voskovce a Jana Wericha Hugo Vavrečkovi, 25. 3. 1947.

610 Tamtéž, žádost o prominutí trestu Huga Vavrečky, 18. 2. 1949.

611 Tamtéž.

612 Tamtéž.

613 Tamtéž.

soudem, a kdy zřejmě začal sbírat podklady pro svou obhajobu.⁶¹⁴ Jelikož však trestní řízení bylo tehdy zastaveno, dokumenty využil až nyní. To pouze podporuje výše řečené: Hugo Vavrečka formálně žádal o prominutí trestu, ale fakticky pojal tuto příležitost jako poslední možnost se obhájit. Jako obvykle přitom nešel „hlavou proti zdi“, nežádal nemožné a nechtěl znovuotevření případu, pokud to nebylo reálně proveditelné a takový postup neměl oporu v zákoně. Upozorňoval však na procesní vady celého řízení a zároveň žádal o úkon, který byl *možný*. Měl-li zkrátka možnost volby, byla-li ještě nějaká příležitost, jak situaci zlepšit, pak jednal – ačkoli z posledního odstavce je zřejmé, že stran vlastního angažmá prodělal v prvních poválečných letech velkou změnu a s ohledem na zdravotní stav se již i on chtěl stáhnout do soukromí.

Nadále si však zachoval realismus vyjednávače a operativně přeladil tón své obhajoby s ohledem na osobu, která byla jejím příjemcem: zatímco v letech 1945 a 1946 zdůrazňoval své zásluhy z období první republiky, přátelství s Masarykem a kontakty s tehdejšími demokratickými ministry a prezidentem, nyní si byl vědom toho, že by to byla spíše přitěžující okolnost. A tak nejenže se o těchto tématech nezmínil, ale naopak, jen tak na okraj závažného rozboru procesních pochybení a argumentačních faulů, jakoby mimochodem v poznámkách v závorkách, zmiňoval známosti s lidmi, které mu naopak v dané situaci mohly obraz vylepšit – advokáta Ludwiga a skrze něj Thälmana a KPD, Voskovce a Wericha, S. K. Neumanna a vysoce postavené představitele tehdejšího průmyslu. Vavrečka tak zřejmě ani navzdory vážnému zdravotnímu stavu neztratil schopnost, kterou se vyznačoval po celý život: v dané situaci a s ohledem na konkrétního adresáta předestřít symbolickou síť kontaktů, které měly příjemci ukázat, že vlastně *nebyl nepřítel*, ale že byl při nejmenším *přijatelný*, neboť koneckonců možná oba měli „společné známé“. Osobní závěr („nezaslouženě krutý“) nicméně ukazuje, že i Vavrečka, kterému jeho manželka dlouhou dobu vyčítala přílišný a snad až naivní optimismus, zvážněl. V poslední větě si ale přesto uchoval sebevědomé vystupování a jakousi hrdost novináře, diplomata a ředitele ve výslužbě: ani na konci tak závažného dopisu s tak zásadními důsledky neopětoval *prosbu*, ale *žádost*; Gotwalda neprosil, nýbrž žádal.

6.2. Poslední výslech na pozadí útěků ze země

Po odeslání žádosti o milost Vavrečka opět čekal na odpověď, nicméně než bylo cokoli sděleno jemu, postupovala domluva zejména mezi odpovědnými místy v důvěrném režimu a žadatel tak dlouho žádnou oficiální reakci neobdržel. Tou dobou žil s manželkou Josefou v domě svého zetě Václava M. Hav-

⁶¹⁴ Tamtéž, dopisy a prohlášení od Jiřího Steina, 14. 2. 1947, Františka Pachnera, nedatováno, zřejmě začátek roku 1947, Josefa Palivce, 28. 1. 1947, Miloše Horny, 12. 2. 1947, Josefa Vaňka, 7. 3. 1947, Vladislava Kornie, 20. 3. 1947, Jiřího Voskovce a Jana Wericha, 25. 3. 1947, a Ladislava Turnovského, nedatováno.

la spolu s dcerou Boženou a vnukem Ivanem. Starší vnuk Václav stále studoval na internátní škole v Poděbradech. Kromě soudních starostí oba manžele Vavrečkovy dlouhodobě trápily zdravotní problémy, které veškerý stres ještě dále zhoršoval, a proto museli často pobývat v nemocnici. Paradoxně však zřejmě snaha o jeho zmírnění dala vzniknout dalším potížím.

Na jaře 1949, 31. března, byl totiž zatčen V. M. Havel a v bytě Havlových proběhla domovní prohlídka. Pro zatčeného to bylo překvapující, neboť se poprvé setkal s jiným typem zacházení ze strany státní moci, než na jaké byl dosud zvyklý: „Tehdy jsem ještě neznal a ani nevěřil v to, že u nás se zavedou policejní metody, o nichž jsem jen věděl, že v některých státech existují.“⁶¹⁵ Havel nakonec strávil ve vazbě tři měsíce a až později mu bylo sděleno proč. Stal se totiž součástí „monstrprocesu“ známého pod názvem „akce Nigrýn“. Karel Nigrýn byl tou dobou referentem pro cizinecký ruch na ministerstvu zahraničního obchodu a Havlův známý. Když se před Vánoci rodina dozvěděla Vavrečkův rozsudek a Vavrečka se stále zotavoval z operace prostaty a pooperačních komplikací, měl Nigrýna Havel pozvat na návštěvu „ve snaze po rozptýlení mého tchána [...]“.⁶¹⁶ Nigrýn měl po vyslechnutí všech zdravotních trablů Vavrečkovi nabídnout cestu do Švýcarska na zotavenou „s tím, že má možnost cestu zprostředkovat. Slíbil jsem mu, že to tchánovi sdělím a do týdne mu dám zprávu. *Tchán však nehodlal nás opustit*, a tak jsem prof. Nigrýnovi za nabídku poděkoval.“⁶¹⁷

Během několika měsíců byl Nigrýn zatčen a po dlouhém výslechu přiznal, že zprostředkoval ilegální přechod hranic a mezi jinými zmínil i jména Havla a Vavrečky. Mladší z nich byl proto vzat do vazby, o výslech staršího Státní bezpečnost opakovaně usilovala. Vavrečka byl nicméně tou dobou hospitalizován v tehdejší pražské Nemocnici Milosrdných bratří a místní primář Jedlička mu neváhal potvrzovat, že je jeho stav opravdu vážný a nemůže být předvolán. I díky těmto zprávám si můžeme udělat o stavu obou manželů poměrně dobrý obrázek, ze kterého je zřejmé, že neblahý vývoj posledních čtrnácti měsíců na ně viditelně dolehl. V polovině dubna si Krajské velitelství pražské StB evidovalo, že Vavrečka má těžkou srdeční nemoc, závratě „a jeho zdravotní stav jest velmi vážný a podle ošetřujícího lékaře jest to stav na dožití.“⁶¹⁸ O deset dní později příslušníci StB zřejmě vyslechli jednu z ošetřujících řádových sester, která jim řekla, že se jeho stav nepatrně zlepšil, začal opět chodit, ale propuštěn zatím nebude. V nemocnici s ním tehdy pobývala i manželka, která měla „pozvolné odumírání nohy. *Podle vlastního pozorování jest Vavrečka starý člověk, nikoliv však nemocného vzezření, chůze schopný*, a jest možno tohoto prohlásiti za vězně a dáti jej na samotný pokoj.“⁶¹⁹ Na začátku května měl být v nemocnici zatčen, nicméně primář odmítl v takovém

615 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 763.

616 Tamtéž, s. 764.

617 Tamtéž.

618 ABS, fond Vyšetřovací spisy, a. č. V-3342 MV, zpráva StB, 11. 4. 1949.

619 Tamtéž, zpráva StB, 21. 4. 1949.

případě „ručiti za jeho zdraví [...]“. Měl být tedy převezen, až se jeho stav zlepší a „nebude nebezpečí jeho smrti [...]“.⁶²⁰ Koncem května však primář Jedlička Vavrečkovi vystavil potvrzení, že je hospitalizován s angínou pectoris, která ve spojení s dalšími problémy neumožňuje převoz do vězeňské nemocnice.⁶²¹

Tato „nemocniční eskapáda“ svědčí o dvou jevech, které budou důležité i pro roky následující. Jednak je zřejmé, že veškerý stres si na Vavrečkových vybíral daň ve formě zdravotních problémů, které oba měli již během války, a pokud by nebyli skutečně nemocní, nebyli by zřejmě společně dlouhodobě hospitalizováni. Zároveň ale tato situace ukazuje přetrvávající ochotu tehdejších autorit, v tomto případě primáře Jedličky, Vavrečkovi pomoci a potvrdit jeho nezpůsobilost k převozu, byť třeba i na příslušníky StB mohl činit dojem opačný. Vladimír Jedlička byl ostatně bývalým spolužákem V. M. Havla z obecné školy, jehož pomoc tak snad jen potvrzuje slova Ivana M. Havla, který právě toto období charakterizoval mimo jiné tím, že ještě nebyla zpřetrhána síť lidí, kteří byli spřáteleni s jeho rodiči a byli ochotni rodině pomoci.⁶²²

V. M. Havel byl mezitím z vazby propuštěn a jako jeden z mála lidí, kteří v případě figurovali, byl zproštěn obžaloby. Původně byl obviněn z toho, že byl svědkem snahy zprostředkovat ilegální přechod hranic, ale nesplnil svou oznamovací povinnost. Během hlavního přelíčení, které probíhalo na konci června 1949, byl Nigrýn odsouzen na doživotí.⁶²³ Vavrečkův případ nicméně nebyl odložen, nýbrž postoupen okresnímu soudu v Praze, který se k další aktivitě dostal až na podzim 1949.

Předtím je třeba zmínit ještě jedno téma a konkrétní události, na které tento případ upozornil a kterým je emigrace. V. M. Havel během kontaktů s vyšetřovateli sice popíral jakoukoli snahu překročit hranice ilegálně a trval na tom, že se mělo jednat pouze o ozdravný pobyt. V kontextu celého Nigrýnova případu i jeho pochopitelné snahy vyhnout se zatčení bychom však mohli předpokládat, že to byla snad jen zástěrka, kterou umožnil Vavrečkův zdravotní stav. Pozoruhodné ovšem je, že tuto verzi netvrdil pouze v roce 1949 během výslechů, ale V. M. Havel ji zopakoval i v 70. letech, kdy psal své paměti. Jeho syn Václav Havel byl tehdy již známý dramatik, po potlačení reformního procesu na takzvaném seznamu zakázaných autorů a otcovy paměti nakonec bratři Havlovi vydali v samizdatu. V. M. Havel tedy i při psaní musel počítat s tím, že si jeho vzpomínky najdou čtenáře ještě za doby vlády KSČ a je tedy hypoteticky možné, že nechtěl ve vzpomínkách tvrdit něco, co by jemu

620 Tamtéž, zpráva StB, 2. 5. 1949.

621 Tamtéž, potvrzení primáře Vladimíra Jedličky, 21. 5. 1949.

622 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 138. Wohl-muth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 47.

623 ABS, fond Vyšetřovací spisy, a. č. V-3342 MV, zápis z hlavního přelíčení proti Karlu Nigrinovi a spol., 30. 6. 1949. Zápis Nigrýnova jména v pramenech variuje mezi Nigrin, Nigrýn a jinými formami; v tomto textu nicméně používám verzi Nigrýn jako většina relevantních publikací.

či jeho rodině mohlo způsobit problémy. V té době však byl již potenciální trestný čin dávno promlčen a Vavrečku taktéž nemohlo zveřejnění nijak ohrozit. Domnívám se tudíž, že Havel byl zřejmě konzistentní zkrátka proto, že Vavrečka skutečně nezvažoval emigraci a jeho zeť si pamatoval především to, že byl ve špatném zdravotním stavu, což byla asi jeho hlavní motivace mu skrze Nigrýna pomoci. Přesto je klíčová jedna věta z Havlových pamětí: „Tchán však nehodlal nás opustit [...],“⁶²⁴ a to zřejmě ani na lázeňský pobyt. Právě toto svědectví nabývá na důležitosti v kontextu rozhodnutí, která činili další členové rodiny.

Výše jsem již zmínila, že Ivan Vavrečka po konci války začal často pracovně jezdit do zahraničí a plánoval tam přesídlit – tedy ještě v době, kdy by to nebylo považováno za trestný čin. Zároveň bylo zřejmé, že rozpory, které Vavrečkovi měli s jeho chotí Jiřinou, byly poměrně závažné a i s ohledem na společné bydlení si byli asi mnohem blíže s rodinou dcery Boženy než syna Ivana. Když tedy v létě 1949 Ivan Vavrečka legálně odcestoval na služební cestu do Švýcarska, kam za ním jeho manželka se synem přijela později, jednalo se skutečně zřejmě o shodu náhod a nikoli o promyšlené místo, kam by měla celá rodina v plánu přesídlit. Vavrečkovi mladší se nicméně ze zahraničí již nevrátili a na konci roku 1949 na ně bylo podáno trestní oznámení pro neoprávněné překročení státních hranic. Vavrečka měl být opět předvolán k výslechu, ale ze zdravotních důvodů pouze telefonicky sdělil, že od syna obdržel poslední zprávu v září ze Švýcarska a že další informace nemá.⁶²⁵ Vyšetřovatelé si tehdy mimo jiné zaznamenali, že oba podezřelí emigranti měli mít velmi nepřátelský postoj k novému lidově-demokratickému zřízení, který údajně dávali veřejně najevo. To by souznělo s výše zmíněnou vzpomínkou Ivana M. Havla na volby v roce 1946 („čtyřka je hodná, jednička je zlá“) i postojem jeho matky, která obdobně jako její bratr snášela nový režim s nevolí a často prý říkala: „kam [komunisté] šlápnu, tam tráva neroste.“⁶²⁶ Nejinak se k poúnorové situaci stavěl Miloš Havel, který se také v červenci 1949 pokusil o přechod hranic, nicméně neúspěšně, načež byl souzen a odsouzen ke dvěma letům odnětí svobody, ztrátě občanské cti, pokutě 100 000 Kčs a konfiskaci veškerého majetku.⁶²⁷

Hugo Vavrečka mezitím stále nedostával odpověď na svou žádost o milost, a tak se snažil oddálit svůj nástup do vězení žádostmi o odklad trestu ze zdravotních důvodů.⁶²⁸ Zároveň na něj bylo podáno trestní oznámení v souvislosti s případem Karla Nigrýna a na začátku října Okresní prokuratura

624 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 764.

625 ABS, fond T/MV, sign. T – 1721 MV, trestní oznámení proti Ivanu Vavrečkovi, 19. 12. 1949.

626 Vávra, Roman. *Ivan Havel: Pozdní sběr*. [Video] Česká televize, 2013 [on-line]. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10353083933-ivan-havel-pozdni-sber/21256226437/>

627 Wanatowiczová, Krystyna. *Miloš Havel - český filmový magnát*, s. 365.

628 NA, fond Národní soud v Praze, inv. č. TNS 11/47, dopisy okresní prokuratury a Okresního soudu v Uherském Hradišti, srpen 1949.

požádala o jeho protokolární výslech.⁶²⁹ K výslechu nakonec došlo 25. října 1949.

První pozoruhodná okolnost je, že vyšetřovatelé ani jednou nevznesli onu zjevnou souvislost s prošetřovaným skutkem, která se nabízela: v této době byl Vavrečkův syn již v emigraci (platnost cestovního pasu mu vypršela na konci září) a bratr jeho zetě byl za stejný pokus odsouzen. Těmito informacemi nicméně vyšetřovatelé buď nedisponovali, nebo mezi nimi neviděli souvislost. Co se formy jeho výpovědi týče, vyslychaní se měli vždy na začátku výslechu představit a právě v tento moment se objevil opět „typicky vavrečkovský rys“: zatímco během třetí republiky toto slovo neužíval, nyní se představil jako „syn dělníka.“⁶³⁰ Stejně jako v žádosti o milost přesně věděl, jaká slova použít, případně na jaké lidi odkázat, aby druhé straně navodil příznivý dojem ze své osoby. Podstatný je ovšem jiný posun, a sice obsahový: zatímco V. M. Havel totiž trval na ryze ozdravném pobytu, Vavrečka již připustil nabídku k emigraci.

Předně uvedl, že se s Nigrýnem setkal poprvé v roce 1947 ve společnosti a následně datoval jeho návštěvu u Havlových až na leden 1949. Spolu však mluvili jen obecně a Vavrečka se dlouho nezdržel, neboť měl bolesti a křeče (následně měl strávit v nemocnici více než půl roku). Nabídku pomoci měl získat až zprostředkovaně:

Druhý den po této návštěvě říkal mi můj zeť Ing. Havel, že Nigrin po mém odchodu se k němu vyjádřil asi v tom smyslu: Váš tchán, přece nebude sedět, kdyby nedostal tu obnovu nebo milost, tak nechť přijde za mnou. Možná že řekl já se o něho postarám, nebo já mu pomohu. To již nevím přesně. Já jsem na to Ing. Havlovi řekl, podívejte se, jak já vypadám, copak já mohu utíkat, to je nesmysl, řekněte Nigrinovi, že mu pěkně děkuji, ale že se mnou, res., že jeho pomoc nepřichází v úvahu, neboť chápal jsem totiž výzvu Nigrinovu tak, že má na mysli přechod přes hranice, ačkoliv to tak zcela výslovně řečeno nebylo. O tom, že Nigrin se zabývá převáděním přes hranice a stykem se zahraničními činiteli, neměl jsem až do poslední uvedeného rozhovoru nejmenšího tušení.⁶³¹

Důvod nesouladu mezi výslechy obou podezřelých není zcela zřejmý: Havel jistě nechtěl vůbec připustit, aby o ilegálním přechodu padla jakákoli zmínka, Vavrečka se zřejmě domníval, že když je již Nigrýn odsouzen a jeho zeť zproštěn obžaloby, nic mu nehrozí a chtěl dát možná najevo svůj razantně odmítavý postoj k útěku. Taktéž je možné, že se zalekl vyšetřovatelů, když viděl, že Nigrýn nebyl „jen“ odsouzen, ale byl odsouzen na doživotí, a tak se od jakékoli představy emigrace chtěl distancovat co nejvíce. Jeho zeť ani později každo-

629 ABS, fond Vyšetřovací spisy, a. č. V-3342 MV, žádost Okresní prokuratury Praha, 7. 10. 1949.

630 Tamtéž, zápis o výpovědi Huga Vavrečky, 25. 10. 1949.

631 Tamtéž.

pádně žádné důsledky této rozdílné výpovědi nezmínil, naopak uvedl, že jeho tchán byl sice v této věci také souzen a on vystupoval jako svědek, Vavrečka měl být však osvobozen.⁶³² Soudní prameny z této trestní věci jsem sice nedohledala, je ale možné, že měl Havel na mysli stejný výsledek, v rámci kterého byl vyslýchán Vavrečka, a následně bylo oznámení staženo.

Obě výpovědi však v důsledku dosvědčují totéž: navzdory tomu, kolik jeho přátel a příbuzných mezi jarem 1948 a podzimem 1949 emigrovalo, Vavrečka tuto možnost zřejmě nezvažoval. Své rozhodnutí obvykle vysvětloval zdravotními důvody, neboť jakýkoli útěk mohl být pro něj a jeho manželku příliš fyzicky náročný s velmi nejistými vyhlídkami na uplatnění v zahraničí. Na konci roku 1948 byl ostatně odsouzen k propadnutí veškerého majetku a není jasné, zda vůbec a případně v jaké výši se mu podařilo své finance převést na západní účty. Zároveň je ale potřeba si uvědomit – a opětovně upozornit, že nesmíme propadat anachronismu –, že z Vavrečkova pohledu situace možná stále nevypadala tak zle: jeho zeť nadále působil v „rodinné“ Lucerně, byť již jen jako poradce národního správce. Jeho vnuk Václav již druhým rokem studoval na internátní škole v Poděbradech, kam v září 1949 stihl nastoupit i mladší vnuk Ivan.⁶³³ Perzekuce rodiny tedy pokračovala postupně, nikoli bleskově, a Vavrečka se možná mohl domnívat, že by emigrace nebyla v jeho případě řešením.

Mnohem spíše se ale i v této poslední etapě do (nejen) Vavrečkova uvažování promítl jeho životní optimismus a zároveň jistý pocit intelektuální nadřazenosti, který si s sebou dlouhá léta nesl. Zatímco my totiž dnes již známe následující politický vývoj Československa, Vavrečka ho pochopitelně znát nemohl. A jak vyplývá ze vzpomínky jeho vnuka Ivana, byl zřejmě on i celý sociální okruh rodiny přesvědčen o tom, že tato nepříznivá společenská konstelace nebude mít dlouhého trvání. Hovořil sice o počátku 50. let, ale s ohledem na odstup je pravděpodobné, že šlo o zkratku a lze jeho vzpomínku vztáhnout i k letům bezprostředně po Únoru:

[...] v těch raných padesátých letech *všichni* říkali, že to *praskne*. A prasknutí je náhlá věc. Nemysleli tím revoluci, nemysleli tím, že by se někdo vzepjal. Ale že se to musí rozpadnout svojí *neschopností*. A to byl omyl. Neschopní vládcí můžou poměrně dlouho vládnout, možná díky své *neschopnosti*. (úsměv) Protože schopní se začnou diverzifikovat, začnou mít jiné názory [...] a začne to haprovat, kdežto ti *neschopní* se shodnou na všem.⁶³⁴

632 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 766.

633 *Tamtéž*, s. 768.

634 Rozhovor s Ivanem M. Havlem vedla Jana Wohlmuth Markupová, 7. 8. 2012.

Bylo to téměř něco jako pozdrav: místo „Jak se máš?“ padala otázka: „Tak, kdy už to praskne?“⁶³⁵

Právě tato vzpomínka Vavrečkova vnuka, kterému bylo v roce 1949 11 let a již si dobře pamatoval postoje svých nejbližších, podle mého porozumění nejlépe vysvětluje Vavrečkovo chování ve zkoumaném období. Bez hlubšího rozmyslu a s vědomím let následujících se můžeme snadno podívat nad tím, proč „dávno raději neemigrovali“. V kombinaci se zdravotními problémy (Vavrečkovi), dílčími úspěchy v ubránění „starých pozic“ (Lucerna, zčásti dům na nábřeží, Havlov), dosud netušenými dopady na vnuky (zatím trvající studium v Poděbradech) a pocitem jakési nadřazenosti, který se mísil s přesvědčením, že přece není reálné, aby tito *neschopní* mohli být zároveň *úspěšní*, zkrátka mohli dotyční jednoduše nabýt dojmu, že „to nejhorší“ mají již za sebou a že snad brzy demokratičtí politici zvrátí vývoj zase na druhou stranu. „A to byl omyl.“

6.3. Justiční omyl, odložený trest a „škrábalovská“ náplň zbylého času

Zatímco oficiální vyrozumění na svou žádost o milost Vavrečka nedostával, postupovalo jednání zejména mezi Kanceláří prezidenta republiky a ministerstvem spravedlnosti, v jehož čele stál dosud Gottwaldův zeť Čepička. V listopadu přitom z prezidentské kanceláře přišel poměrně zásadní návrh, psaný pouze v režimu *pro domo*, důvěrně: „Přednes Vavrečkův činí dojem velice věrohodný a zdá se, že jde, zejména důsledkem *negace procesních předpisů*, o *hrubý justiční omyl*. Byl několikrát stížen záchvaty mrtvice, je mu 70 [et], manželka oslepla na 1 oko, je synem horního dělníka. Generální prokurátor zamítl žádost o podání stížnosti pro zachování zákona, což je pochopitelné, ježto *nebylo by politicky únosné*, aby se gen. prokurátor exponoval za býv[alého] ředitele Bati. Doporučuje se však věc řešit po koleji milosti.“⁶³⁶ Jelikož tento posudek není podepsán, není možné určit, kdo je jeho autorem. Pozoruhodná je nicméně informace o manželčině oslepnutí i o Vavrečkově dělnickém původu, jelikož o těchto skutečnostech není v původní žádosti ani zmínka. Jeho věk taktéž autor připočítal s ohledem na prodlevu v odpovědi – v původním dokumentu psal Vavrečka o tom, že je mu 69 let, aniž by uvedl datum narození. Je samozřejmě možné, že si některý z úředníků zjišťoval informace i z jiných zdrojů (například z říjnového výslechu, kde Vavrečka o otci-dělníkovi mluvil) a očividně se mu snažil pomoci. Stejně tak je pravděpodobné, že se za něj ještě někdo přimluvil. Mnohem výmluvnější je nicméně

635 Lukeš, Jan, Havel, Ivan M. "Právě proto, že jsem": rozhovor s Ivanem M. Havlem. Praha: Knihovna Václava Havla, 2017, s. 29.

636 AKPR, fond KPR, inv. č. 1847, kart. 367, Ing. Hugo Vavrečka, vyslanec, 1922–1946, interní komunikace Kanceláře prezidenta republiky, listopad 1949.

fakt, že interně prezidentská kancelář Vavrečkovy argumenty *de facto* uznala, ale *de iure* z nich žádný závěr nevyvodila. Návrh na udělení milosti schválen nebyl – zřejmě opětovně „z politických důvodů“. Není ani jasné, zda Vavrečkovi přišla jiná než zcela obecná odpověď, že „jeho žádost byla postoupena ministerstvu spravedlnosti“, a zda věděl, jak se prezident k jeho žádosti kloní, jinak než z „kuloárů“.

Bez ohledu na způsoby komunikace oficiální nicméně z dalšího dokumentu vyplývá, že Vavrečka byl i po Únoru schopen vést nadále vyjednávání interní, byť v mnohem menším rozsahu než kdykoli předtím. O měsíc později se totiž měla prezidentská kancelář vyjádřit k jeho žádosti o odklad nástupu trestu ze zdravotních důvodů. A tehdy, opět v režimu *pro domo*, zaznělo: „Ve věci intervenoval p. ministr Šrobár u pana prezidenta republiky. Panem přednostou [...] bylo [...] sděleno rozhodnutí pana prezidenta, podle kterého se bude věc řešit po dohodě s ministrem spravedlnosti tak, že H/V. bude povolen odklad trestu a s ohledem [na] svůj zdravotní stav nebude vůbec do trestu volán.“⁶³⁷ Šrobár byl tehdy ministrem pro sjednocení zákonů a zdá se, že navzdory jeho slábnoucím postavení ve vládě i na celé politické scéně ještě dokázal ovlivnit alespoň postup státu ve věci jednotlivce, v tomto případě Vavrečky. Byť tedy u dokumentu není připravena žádná verze odpovědi pro samotného žadatele, která by obsahovala jiné než formální sdělení („žádost byla postoupena ministerstvu“), je vysoce pravděpodobné, že si o výsledku jednání oba muži řekli či měli nějakého prostředníka, který Vavrečku informoval.

Do roku 1950 každopádně vstupoval s platným rozsudkem a nejspíše pouze kuloární informací, že mu trest odnětí svobody sice nebyl zrušen ani prominut, nýbrž že mu bude nikoli jen jednou povolen, ale i nadále *povolován odklad*. O jakékoli odložení výkonu platného rozhodnutí je ovšem potřeba nejdříve požádat, což Vavrečka poprvé učinil v létě 1949 – a poté ještě několikrát.⁶³⁸

Po zásahu prezidenta byl Vavrečkovi odklad výkonu trestu schválen s platností do března 1950.⁶³⁹ Na jaře proto žádal uherskohradištskou prokuraturu o odklad znovu, žádost mu byla schválena v květnu a souhlas byl platný do září 1950. Na konci srpna Vavrečka opětovně podal žádost o odklad a přiložil též lékařské zprávy z pražské fakultní nemocnice, kde byl tou dobou v lé-

⁶³⁷ Tamtéž, interní komunikace Kanceláře prezidenta republiky, prosinec 1949 a leden 1950.

⁶³⁸ Odklad trestu byl umožněn trestním řádem, po většinu Vavrečkova života byl v platnosti Zákon č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád), který v § 272, 1. odstavci stanovil, že „prokurátor odloží na potřebnou dobu výkon trestu odnětí svobody, kdyby jeho výkonem byl ohrožen život nebo zdraví odsouzeného.“ Navzdory tomu, že lékaři několikrát potvrdili, že Vavrečkova prognóza nedává šanci na zlepšení, aby mohl do výkonu trestu nastoupit, prokuratura obvykle odklad povolila pouze na dobu určitou, a Vavrečka tak musel své žádosti několikrát opakovat.

⁶³⁹ Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Uherské Hradiště (SOKA Uherské Hradiště), fond Okresní prokuratura Uherské Hradiště, inv. č. 4, záznam z Rejstříku Nst II (PntII) z let 1949–1950, č. j. 2/1950.

čení.⁶⁴⁰ Tento koloběh podávání žádostí zhruba každých šest až dvanáct měsíců a dokládání lékařských zpráv, které měly dokázat, že Vavrečka do vězení nastoupit nemůže, neboť by hrozilo úmrtí ve výkonu trestu, se staly běžnou náplní jeho života až do jeho smrti v srpnu 1952. Z dochovaných pramenů a zejména posledních Vavrečkových žádostí se přitom nezdá, že by se jednalo o pouhou formalitu, jejímž výsledkem by si byl předem skálopevně jist. Navzdory – v dobovém kontextu viděno – poměrně benevolentnímu Gottwaldovu rozhodnutí je totiž skutečně klíčové, že Vavrečkův rozsudek byl stále platný a „předem schválená žádost“ o odklad nástupu do vězení platila spíše „na dobré slovo“, které ovšem mohlo být kdykoli vypovězeno, pokud by se politická vůle změnila. Sám ostatně zažil velké zvraty jak ve svém případě, tak ve společenském vývoji a ani na počátku 50. let se situace jeho bezprostředního okolí nijak neuklidnila.

Předně je třeba zmínit rodinnou rovinu, neboť celý rok 1950 a většinu roku 1951 strávil ve vězení za nedovolený přechod hranic bratr Vavrečkova zete Miloš Havel. To zřejmě spolu s Vavrečkovým rozsudkem a obecným „kádrovým profilem rodiny“ způsobilo, že Václav a Ivan Havlovi byli na jaře 1950 vyloučeni z internátní školy v Poděbradech a museli přestoupit do Prahy, což velice špatně snášela zejména jejich matka Božena, která si od jejich dětství zakládala na co nejkvalitnějším vzdělání.⁶⁴¹ Pocit nejistoty ale do jisté míry mohly povzbuzovat i personální změny na vedoucích místech institucí, které o Vavrečkovi v posledních letech rozhodovaly, a především celý společenský kontext počátku 50. let, spojený s justičními vraždami – mimo jiné i vraždami rodinných přátel.

První, spíše nepatrnou změnou byla výměna na postu ministra spravedlnosti, kdy dosavadní ministr Alexej Čepička převzal na konci dubna 1950 rezort ministerstva národní obrany. Spravedlnost měl nově na starosti Štefan Rais, autor několika propagandistických publikací, který do té doby působil jako přednosta jednoho z odborů Kanceláře prezidenta republiky. Z podobného ranku vychází i další vládní změna, respektive odchod, neboť na konci roku 1950 zemřel Vavro Šrobár, který až do své smrti zastával post ministra pro sjednocení zákonů. Je sice třeba dodat, že jeho oficiální funkce byla zřejmě spíše „okrasná“ bez reálného vlivu. Jako někdejší prvorepublikový politik měl především sehrát úlohu symbolického mostu mezi komunistickou vládou a obdobím spojeným s Masarykem.⁶⁴² Ve Vavrečkově případě každopádně sehrál úlohu velkou a jeho odchod tak byl i ztrátou jednoho z posledních „vládních spojenců.“

Funkce ovšem neztráceli pouze Vavrečkovi spojenci, ale i někdejší protivníci. Exemplární je případ Ivana Holého, který se až dosud ve Vavrečkově

640 MZA, fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště, dopis Okresní prokuratury v Uherském Hradišti Krajské prokuratuře v Uherském Hradišti, 16. 10. 1950.

641 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 768.

642 Pacner, Karel. Osudové okamžiky Československa. Praha: Themis, 1997, s. 121.

příběhu vyjevoval jako jakýsi „kolaborantobijec“, přičemž domnělé kolaboranty rétoricky učinil zejména z bývalých ředitelů firmy Baťa. Tato strategie nicméně fungovala pouze v prvních formativních letech třetirepublikového, respektive poúnorového režimu. Období počátku 50. let bylo dobou nejen velkých procesů se skutečnými oponenty komunistů, ale též dobou „vyřizování účtů“ uvnitř komunistické strany. A právě tehdy bylo proti Holému využito to, co nejvýše postavení komunisté jako Klement Gottwald a Rudolf Slánský podle publicisty Jaroslava Pospíšila již věděli zřejmě od parlamentních voleb v roce 1946, totiž že to byl právě Holý, kdo za války spolupracoval s gestapem a Sicherheitsdienstem, tedy zpravodajskou službou SS a NSDAP.⁶⁴³ Několik let se přitom dařilo Holého provinění utajit. Klíčovou roli v tom sehrál generál Bedřich Reicin, náměstek ministra obrany a strůjce poúnorových čistek uvnitř armády.⁶⁴⁴ Zatímco Holého sláva až do roku 1949 stoupala, v roce 1950 se směr jeho životního vývoje kompletně otočil. První předzvěstí bylo zatčení Otto Šlinga, brněnského vysoce postaveného funkcionáře KSČ, s nímž byl Holý často v kontaktu. Na konci roku 1950 se kritika začala snášet i na jeho hlavu, o několik měsíců později byl vyšetřován, v červnu 1951 zatčen. Od počátku jeho celostátní politické kariéry ho chránil mimo jiné Rudolf Slánský, který byl ovšem na nátlak ze Sovětského svazu v listopadu 1951 zatčen a právě Holý byl v jeho procesu využit jako svědek, který dosvědčil, že Slánský o jeho udavačské minulosti věděl a neřešil ji. Zatímco Slánský byl na konci roku 1952 spolu s Reicinem a dalšími popraven, Holý byl odsouzen až v roce 1954 za velezradu a sabotáž (nikoli kolaboraci) k trestu odnětí svobody na 18 let, konfiskaci majetku a ztrátě občanských práv na 10 let.⁶⁴⁵

V téže době byli souzeni a popravováni nejen komunisté v rámci vnitrostranických čistek, ale též přátelé rodiny Havlových a Vavrečkových. Oba Vavrečkovi vnuci i s odstupem mnoha let často vzpomínali na zavraždění právníka Veleslava Wahla staršího a jeho syna ornitologa Veleslava Wahla mladšího: „Otce popravili Němci a syna popravili komunisti.“ Tato silná vzpomínka pochází především z úzkého osobního vztahu k rodině: Wahl mladší oba bratry v dětství provázel po zoologické zahradě a učil je poznávat ptactvo, také jim nakreslil dětskou knížku *Ptáci na Havlově*.⁶⁴⁶ Jeho otec byl za svou odbojovou činnost popraven v roce 1942, sám se po Únoru 1948 zapojil do odbojové skupiny Jaromíra Nechanského a organizoval takzvaný 3. odboj. V září 1949 byl Wahl mladší zatčen a popraven v červnu 1950, nepomohla mu ani žádost o milost, adresovaná Gottwaldovi.⁶⁴⁷ O několik dní později byla popravena v jiném vykonstruovaném a na přímý pokyn Gottwalda

643 Pospíšil, Jaroslav. Hyeny, s. 208–209.

644 Pospíšil, Jaroslav. Hyeny v akci. Vizovice: Lípa, 2003, s. 89.

645 Tamtéž, s. 97–101.

646 Vávra, Roman. Ivan Havel: Pozdní sběr. [Video] Česká televize, 2013 [on-line]. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10353083933-ivan-havel-pozdni-sber/21256226437/>

647 Veleslav Wahl (1922–1950). Úvoz 156/13, Hradčany, 118 00 Praha 1. Poslední adresa. <http://www.posledniadresa.cz/www/Names/Name/4>

vedeném procesu právníčka a politička „Vavrečkovy domovské“ České strany nacionálně socialistické Milada Horáková.

Vavrečka se sice již nedožil odsouzení Holého, ale všechny tyto justiční vraždy se děly ještě za jeho života a mnohdy se týkaly též přátel jeho či jeho rodiny. V. M. Havel zpětně toto období charakterizoval pro celou rodinu jako „vážné a neradostné.“⁶⁴⁸ Vavrečka ale nepřihlížel pádu „pouze“ těch, ke kterým choval sympatie; byl naopak svědkem pádu i těch, kteří mu ztrpčili poslední roky života. Pravděpodobně si tak uvědomoval, že tehdy nebyl nikdo v bezpečí, a proto neponechával nic náhodě – pokud se ovšem nezhoršil jeho zdravotní stav, kvůli kterému musel být opět hospitalizován.

Na rok 1951 měl žádost o odklad nástupu do vězení schválenou do září, jelikož ale následně asi nepodal novou, byl na konci listopadu 1951 vyzván k nástupu. Tou dobou se ale zrovna léčil v pražské nemocnici Na Františku, která mu rázem potvrdila vězeňskou neschopnost s tím, že je vyloučeno, aby se jeho stav do budoucna zlepšil natolik, aby mohl do výkonu trestu nastoupit. Odklad mu byl tedy povolen opět do června 1952.⁶⁴⁹ Právě v tomto období došlo k poslednímu závažnějšímu zvratu v rodině za Vavrečkova života.

Po celou dobu uvěznění Miloše Havla se zejména jeho bratr pokoušel orodovat za jeho osvobození. Žádosti o propuštění, respektive o zkrácení doby výkonu trestu adresoval na nejvyšší místa: prezidentu Gottwaldovi, premiéru Zápotockému, ministru spravedlnosti Raisovi, ministrovi informací Kopeckému, prokuratuře. Sbíral příписы mocných přátel jako například Vítězslava Nezvala či opět Jana Wericha. Zřejmě ze zoufalství a touhy po propuštění se ve vězení Miloš Havel stal také spolupracovníkem Státní bezpečnosti. Propuštěn byl nakonec v červenci 1951, jelikož však byl mezitím ještě odsouzen k trestu odnětí svobody na jeden rok kvůli provinění proti národní cti, měl po propuštění nastoupit trest do pracovního tábora. Těžká fyzická práce mu ale zhoršila zdravotní problémy, záhy byl tedy hospitalizován a nakonec v prosinci 1951 propuštěn se zprávou, že není zdravotně způsobilý k výkonu trestu.⁶⁵⁰

Jelikož Miloš Havel mezitím přišel o většinu svého majetku, počítal s tím, že se taktéž přistěhuje ke svému bratrovi do domu na nábřeží. V jeho původní garsoniére nicméně již bydleli Vavrečkovi, a tak se chtěl uchýlit do bratrova bytu o poschodí níže spolu se svým tehdejší partnerem Dušanem Hubáčkem. Následně však došlo mezi Vavrečkou a Milošem Havlem ke sporu, jehož důvod není zcela jednoznačný. Nejbližším pramenem je opět vzpomínka V. M. Havla: „Miloš, nemaje po propuštění kde bydlet, „přistěhoval“ se k nám do bytu na nábřeží. Já byl tehdy s rodinou o Vánocích v Krkonoších. V bytě byli jen Boženčini rodiče. V tehdejší době, na počátku padesátých let, měli ovšem obavu, aby přítomnost Miloše s Hubáčkem neměla další nepříz-

648 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky, s. 761.

649 MZA, fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště, zpráva Okresní prokuratury v Uherském Hradišti Krajské prokuratury v Uherském Hradišti, 17. 12. 1951.

650 Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát, s. 378–381.

nivé důsledky pro mé syny, kteří tehdy chodili do školy a nemálo trpěli existencí svých dříve „kapitalistických“ rodičů i prarodičů. Mezi Milošem a mým tchánem Ing. Vavrečkou došlo tehdy k vážnému rozhovoru, který Miloše urazil. Miloš s Hubáčkem se před naším návratem z hor odstěhovali do jakéhosi podnájmu v Sokolské ulici. Mluvil jsem tam s ním. Přirozeně bylo to pro Boženku i mne velmi trapné, bohužel však asi nutné.“⁶⁵¹

V. M. Havel ovšem neuvedl důvod, proč se Vavrečka domníval, že by přítomnost Miloše Havla mohla jeho vnukům uškodit. Ten zazněl až o mnoho let později v rozhovoru s Ivanem M. Havlem: když se totiž Miloš Havel do „náhradního“ bytu v domě Havlových nastěhoval, měl tam záhy uspořádat večírek s partou svých přátel. „Dědeček Vavrečka, který tehdy bydlel nad naším bytem a slyšel nějaký hluk, sešel dolů a přistihl je. Já si ovšem, když mi to bratr vyprávěl, stále ještě myslel, že se prostě opili nebo tak, ale ono to bylo jakési *horší dovádění*. *A o tom se nemluvílo, to bylo takové malé rodinné tabu*. [...] I ta jeho orientace byla v naší rodině trochu tabuizované téma, mimochodem tehdy možná šlo ještě o trestnou činnost. [...] Co kdybychom to někde vyžvanili?“⁶⁵²

Přestože tedy V. M. Havel mluvil spíše v náznacích, zdá se, že první možné vysvětlení, které se nabízí – totiž že Vavrečka nechtěl, aby v domě žili dva odsouzení „kolaboranti“ – nebylo to hlavní. Mnohem spíše nebyl problém ani v samotném Miloši Havlovi, ale v tom, že se chtěl do bytu přestěhovat se svým životním partnerem a nadto se ani po propuštění z vězení zjevně nechtěl tajit se svým životním stylem a sexuální i citovou náklonností k osobám stejného pohlaví. Na jednu stranu můžeme tuto motivaci vidět jako důsledek dlouhodobého rodinného problému s Havlovou homosexuální orientací, která byla po dlouhá léta jakýmsi „veřejným tajemstvím“ a ani v rodině se o ní nemluvílo.⁶⁵³ Vedle potenciální Vavrečkovy (či rodinné) latentní homofobie, kterou nelze z pramenů potvrdit ani vyloučit, je ale třeba dodat, že soužití Miloše Havla s mladším milencem zavadalo možnou záminku pro další trestní obvinění, neboť homosexuální jednání bylo v té době stále ještě vymezeno jako všeobecně trestné. Tyto činy byly sice od roku 1945 postihovány mnohem méně než v předešlých letech, nicméně i nový trestní zákon z roku 1950 stanovoval za pohlavní styk s osobou stejného pohlaví trest odnětí svobody až na jeden rok, zvýšená sazba mohla být uložena v případě styku s nezletilou osobou stejného pohlaví či v případě prostituce.⁶⁵⁴

Ačkoli tedy není dostupný žádný pramen, ve kterém by se Vavrečka obecně k tématu homosexuality jakkoli vyjadřoval – jelikož se o něm i v rodině raději mlčelo –, je nepochybně možné, že měl problém ji akceptovat, v čemž by (nejen) ve své generaci nebyl zdaleka jediný. V kontextu dobovém je však

651 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 138.

652 Lukeš, Jan, Havel, Ivan M. "Právě proto, že jsem": rozhovor s Ivanem M. Havlem, s. 37.

653 Wanatowiczová, Krystyna. *Miloš Havel - český filmový magnát*, s. 384.

654 Seidl, Jan a kol. *Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*. Brno: Host, 2012, s. 256–257.

neméně podstatný právě prvek potenciální kriminalizace a tedy dalšího zhoršení nejen situace Miloše Havla, ale též celé rodiny. Bez ohledu na hlavní důvod sporu nicméně tato událost negativně ovlivnila již tak napjatou atmosféru i vzájemné vztahy Vavrečkových a Miloše Havla: podle Václava M. Havla jeho bratr na Vavrečku zanevřel a až do jeho smrti a své emigrace se jemu i jeho manželce vyhýbal.⁶⁵⁵ U Vavrečky zase můžeme vidět zvýšenou či zvyšující se ostražitost: zatímco za války byl schopen občas i provokovat a vyprávět o výzkumných úspěších, které se přitom před nacisty snažila firma i on sám utajit, v tomto období a po všem, co od roku 1946 zažil, se zřejmě snažil být již alespoň ve vztahu ke státním orgánům opatrnější.

S ohledem na vše výše zmíněné mohlo by se zdát, že Vavrečka již nechtěl nijak vyčnívat, „hrál mrtvého“ a snažil se nejhorší přečkat, neboť situace byla nepředvídatelná a ani někteří někdejší „mocní“ nebyli v bezpečí. Nicméně Vavrečka „mrtvého“ nedělal tak docela ani za války: nezabarikádoval se ve své vile, ale naopak se snažil například konzultovat s četníky, jak jednat s partyzány; nálety nechtěl vnímat jako všeobecné ohrožení sebe sama, naopak se jim snažil porozumět a vysvětlit je – například poukázat na to, že není z hlediska Spojenců racionální bombardovat opětovně Zlín, ale že se nejspíše rozhodnou postoupit ke strategičtějším cílům. Stejně tak v těchto letech Vavrečka sice řešil zdravotní problémy a musel často dokládat zdravotní zprávy, aby nemusel nastoupit do vězení, nicméně i proto není zřejmé, zda informace od jeho ošetřujících lékařů nebyly trochu nadsazené. V Nemocnici Na Františku totiž jeho i například Miloše Havla léčili přátelé V. M. Havla a primář Jedlička Vavrečkovi již dříve ochotně potvrzoval vše potřebné, aby mu pomohl. Bez ohledu na reálný zdravotní stav však Vavrečka očividně nebyl ještě připraven již „nic nedělat“. Rok 1952 totiž strávil nejen řešením starostí, ale opět i několika intelektuálními aktivitami: jednak začal zase s vervou překládat a jednak se své znalosti po celou dobu snažil předávat svým vnukům.

Na Vavrečkovu překladatelskou aktivitu vzpomínal někdejší školitel jeho syna Otto Wichterle, který setrval na rozdíl od svého bývalého studenta v Československu, po válce opět vyučoval na vysokých školách a byl velice činný i jako autor. Hned na začátku roku 1952 mu vyšly dvě knihy o organické chemii, které si záhy poté opatřil i Vavrečka.⁶⁵⁶ Wichterle totiž po letech vzpomínal: „Začátkem roku 1952, hned poté, co vyšly tyto knížky, pozval mne někdejší baťovský ředitel [...] do svého pražského bytu. Zde mne překvapil německým překladem několika kapitol z mé knihy, které si pořídil – jak sám

655 Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát, s. 385.

656 Jednalo se nejspíše o tyto tituly: Wichterle, Otto. Organická chemie. 1. díl, Struktura látek, fys. vlastnosti látek. Praha: Přírodověd. vydav., 1952. Wichterle, Otto. Organická chemie. 2. díl, Mechanismus reakcí. Praha: Přírodověd. vydav., 1952.

říkal – *pro své potěšení*, a hlavně proto, aby podnítil vydání knihy, která se mu líbila, ve *světovém jazyce*. Měl dokonce připraven i dopis pro nakladatelství Akademie v Berlíně s nabídkou rukopisu k vydání.“⁶⁵⁷ Překlad nakonec korigovali společně a z Berlína jim rychle přišel návrh smlouvy. Vavrečka začal tuto 500-stránkovou knihu intenzivně překládat a společně s autorem se pravidelně každou neděli nad překladem scházeli.⁶⁵⁸ Podle Wichterleho byl totiž sice odsouzen, ale „zůstával na svobodě, protože při nástupu trestu do věznice v Uherském Hradišti našli na jeho připraveném vězeňském lístku tužkou připsaný telefonický vzkaz od K. Gottwalda, že se na nástupu trestu nemá trvat.“⁶⁵⁹

Tato kratičká Wichterleho vzpomínka svědčí hned o několika věcech: jednak Vavrečka očividně o Gottwaldově rozhodnutí z roku 1949 (zřejmě od Šrobára) věděl, byť žádné oficiální vyjádření nedostal, jinak by se o něm nemohl dozvědět ani Wichterle. Zároveň je ale možné, že si příhodu postupem let trochu upravil, neboť o tom, že by skutečně Vavrečka již stál před branami věznice a teprve poté se našel nějaký lístek s ručně připsaným vzkazem, se mi nepodařilo dohledat pramenné stopy. Taktéž můžeme ve Wichterleho vzpomínce nazřít opět onen typicky vavrečkovský rys, který byl přítomen již po válce: nemohl-li vykonávat jinou práci, našel si takovou, kterou vykonávat mohl. Tehdy do češtiny přeložil Revesovu *Anatomii míru*, v roce 1948 do němčiny Šafaříkových *Sedm listů Melinovi*, nyní se přesunul k Wichterleho *Organické chemii*. Po jazykové stránce zřejmě nedělal rozdíly mezi angličtinou a němčinou ani tím, jestli překládal z cizího jazyka nebo do něj, jakožto člověk vzdělaný a během svého života působící v mnoha oblastech neměl ani problém „přeskakovat“ z politologie do filozofie a chemie. Dělal něco, co mu činilo radost („pro své potěšení“) a co mu zřejmě pomáhalo odvést mysl od všedních starostí. Zároveň to ale byla činnost, která mohla přinést i finanční přivýdělek, který byl zřejmě vítaný, neboť tehdy již byly Vavrečkovy možnosti v této oblasti skutečně velmi omezené. V neposlední řadě tím chtěl zřejmě i pomoci „rozšířit do světa“ české dílo, které považoval za mimořádné, což v podstatě, zcela jinými způsoby a na docela jiné úrovni, dělal i jako diplomat a obchodní ředitel.

Druhý projev podobné intelektuální aktivity, která mu zřejmě umožňovala se alespoň v mysli vzdálit od všedních problémů, můžeme nalézt v rodině, přičemž prochází konzistentně celým obdobím od konce války, aniž by byla jakkoli jednoznačně datována či přímo pramenně zachycena, a která je, domnívám se, stěžejní pro pochopení posledních let jeho života. Když totiž v březnu 1945 napsal svou *Pohádku o králi Škrábalovi*, popisoval situaci, která zemřel starý král a jeho syna začali učit pověření ministři vše, co považoval král za nutné pro to, aby byl dobrým vladařem: měl ovládat cizí řeči a

657 Wichterle, Otto. *Vzpomínky*. Praha: Ideu repro, 1996, s. 82.

658 Tamtéž, s. 83.

659 Tamtéž, s. 82.

orientovat se v různých naukách (přírodopis, dějepis, právo, chemie, fyzika), měl umět kreslit i přednášet atd.⁶⁶⁰ Již za války přitom minimálně část těchto znalostí sám předával svým vlastním vnukům a nepolevil v tom ani po ní.

Klíčovou úlohu tehdy sehrál Havlov, na který rodina Havlových přesídlila po bombardování pražského bytu a který Vavrečkovi zřejmě sloužil jako útočiště, dostatečně vzdálené od Zlína, v němž se atmosféra zhoršovala čím dál více, a zároveň v „dojezdové vzdálenosti“, takže mohli cestovat i s nemocnou manželkou. V rodinném sídle Havlových trávil dlouhé týdny a ze vzpomínek jeho vnuka Ivana M. Havla se můžeme domnívat, že velkou část z toho trávil výukou a vzděláváním svých vnuků. Minimálně dochované sešity a vzpomínky svědčí o tom, že jim Vavrečka vysvětloval, jak například funguje cyklotron, lom světla, zrcadlo, jak obíhá Měsíc nebo Země kolem Slunce, co je atomová fyzika.⁶⁶¹ Zejména pro mladšího Ivana byly tyto neformální „hodiny“ velice důležité a zřejmě i čas strávený s dědečkem ho vedl k tomu, že navzdory všem starostem, problémům a nařčením ve „světě dospělých“ vnímal poválečné roky strávené na Havlově jako nejlepší roky svého života.⁶⁶²

Vavrečka samozřejmě vykládanou látku postupem času, jak jeho vnuci dospívali a dostávali se do věku náctiletých, proměňoval a měnil se zřejmě i vztah vnuků k učení. Oba navíc různě dlouhou dobu studovali také v Poděbradech a kontakt s dědečkem tak byl asi méně častý. Po jejich vyloučení ale zřejmě opět v rodině převládlo přesvědčení, že je třeba je intenzivněji vzdělávat i v rámci rodiny a doplnit tak to, o co byli připraveni. Ivan M. Havel si totiž vzpomněl, že jedna z posledních věcí, kterou se ho snažil dědeček ještě v průběhu roku 1952 naučit, byla němčina.⁶⁶³ Nepochybně byl přitom inspirován jednak tím, že jeho vnuci německý jazyk neovládali, a také tím, že sám v té době velice intenzivně překládal Wichterleho knihu.

Mnohem hlubší a jaksi méně „praktické“ vysvětlení ale je, že je Vavrečka v podstatě vzdělával v podobných oblastech, v jakých měl být vzdělaný jeho malý král Škrábal po otcově smrti, aby mohl dobře spravovat království – fyzika, chemie, matematika, dějepis, cizí jazyky. Lze nepochybně namítnout, že v pohádce se jedná prostě o jeho volný výběr všeobecně důležitých předmětů, které se vyučovaly i ve školách. Vavrečka se ale nespokojil s tím, aby se jeho vnuci vzdělávali pouze v rámci oficiálního školství, a tak se výuky ujal i on sám. Neučil je přitom to, co sám po celý život vykonával – nezdá se například, že by jim vykládal o ekonomii, diplomacii či zahraničním obchodu – naopak jim chtěl poskytnout všeobecné vzdělání, aby si následně mohli vybrat, co budou vykonávat, a aby zároveň měli výběr co nejširší. V pohádkovém světě měl takový základ pomoci spravovat království. Ve světě skutečném měl bratry připravit na budoucí významná místa ve společnosti, o nichž byl přesvědčen,

660 SOkA Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. I:4, kart. 133, inv. č. 474, Pohádka o králi Škrábalovi čili o Ivanovi Krasopisci, březen 1945.

661 Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989), s. 34.

662 Tamtéž.

663 Tamtéž, s. 45-46.

že je jeho vnuci budou jednou zastávat, a to i navzdory aktuálně nepříznivým politicko-mocenským podmínkám, které však chápal jako dočasné a které pod něj neměly mít dlouhého trvání.

6.4. Akce B jako poslední kapka

Na sklonku jara ovšem musel Vavrečka opět řešit i úřední povinnosti, neboť z minulého roku měl povolený odklad nástupu trestu pouze do června 1952. V květnu proto musel podat žádost znovu, tentokrát se však dochovaly i jeho ručně psané originály žádosti a průvodních dopisů. Díky tomu lze odvodit, že tehdy byla zřejmě komunikace s Okresní prokuraturou v Uherském Hradišti komplikovanější, neboť na začátku května žádal o odklad již rovnou z Nemocnice Na Františku, kde byl opět hospitalizován. Rozepisoval své zdravotní problémy (skleróza srdečního svalu, mdlobné stavy, problémy s dýcháním, střevní choroba) a snad poprvé užil slovo, jehož absenci jsem zmiňovala v souvislosti s žádostí o milost: „*prosím*, aby mé žádosti o odklad bylo vyhověno.“⁶⁶⁴ Z pouhého jednoho slova samozřejmě nelze vyvozovat nějaké zásadní změny ve Vavrečkově jednání: stále překládal, vzdělával vnuky, očividně chtěl zůstat pokud možno aktivní. I na této drobné změně jakož i čím dál nejistějším rukopisu je nicméně vidět, že byl jeho zdravotní stav skutečně závažný a on sám, snad i pod vlivem rozporu v rodině, čím dál unavenější a slabší. Přesto však zvládl spravovat úřední korespondenci, která mu byla adresována do nemocnice: o tři dny později upřesňoval na výzvu prokuratury datum i pobyt během léčby, kterou podstupoval, o dalších několik dní později musel znovu shromáždit a zaslat lékařská potvrzení.⁶⁶⁵ Jedno z nich mu vystavil opět i primář Jedlička, přednosta interního oddělení, na němž se Vavrečka léčil, a který potvrdil jak jeho závažný zdravotní stav, nedávající přílišné naděje na výhledové zlepšení, tak i průvodné jevy jako rychlou únavu, pročež uvedl, že Vavrečka musí být především v klidu a dodržovat přísnou životosprávu i dietu.⁶⁶⁶ Odklad mu byl následně povolen do října 1952.⁶⁶⁷

Mnohem větší zátěž než pravidelná komunikace s uherskohradištskou prokuraturou však pro Vavrečku představovala takzvaná Akce B, v rámci níž byly v letech 1952–1953 z Prahy, Bratislavy a dalších větších měst vystěhovány tisíce „nepohodlných“ rodin.⁶⁶⁸ V polovině června 1952 takový příkaz obdržel i Václav M. Havel, který si vzpomínal, že jeho manželka s rodiči byla na Havlově a on řešil tyto úřední záležitosti sám v Praze – a poprvé pocítil „bo-

664 MZA, fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště, dopis Huga Vavrečky Okresní prokuratuře v Uherském Hradišti, 2. 5. 1952.

665 Tamtéž, dopis Huga Vavrečky Okresní prokuratuře v Uherském Hradišti, 5. 5. 1952 a 15. 5. 1952.

666 Tamtéž, lékařská potvrzení na Huga Vavrečku od Vladimíra Jedličky, 13. 5. 1952, a J. Nováka, 2. 5. 1952.

667 Tamtéž, usnesení Okresní prokuratury v Uherském Hradišti, 29. 5. 1952.

668 Kaplan, Karel, ed. Akce B – vystěhování „státně nespolehlivých osob“ z Prahy, Bratislavy a dalších měst 1952–1953. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992.

lesti srdce,“ jak i na něj začala dopadat tíha situace.⁶⁶⁹ Rodina se měla totiž do měsíce přestěhovat do třípokojového bytu v severočeských Albrechticích. Počalo tedy další rodinné vyjednávání, kdy V. M. Havel opět kontaktoval i premiéra Zápotockého (ve vzpomínkách uvádí anachronicky „prezidenta Zápotockého“), neboť budoucnost rodiny v severních Čechách nevyhodnotil po profesní ani studijní stránce jako příliš uspokojivou. Nakonec se mu tedy povedlo vyjednat odklad nejprve do poloviny srpna, poté do poloviny října a především se změnilo i místo vystěhování: nově neměli odjet do Albrechtic, nýbrž na (stále svůj vlastní) Havlov. Mezitím si navíc povšimli, že se nařízení týkalo pouze 5-pokojového bytu ve 4. patře, kde bydleli Havlovi; ti však vlastnili ještě stejně velký byt v 5. patře, kde bydleli Vavrečkovi a Žákovi, strýc a teta Boženy Havlové. Klíčovou strategií se tedy stalo sestěhování všech do jednoho patra, aby mohli společně setrvat v Praze.⁶⁷⁰

Přestože samotnou Akci B rodina nakonec „ustála“ a V. M. Havel byl ve svém vyjednávání s úřady úspěšný, fatální se tato situace stala pro Huga Vavrečku. Byť on sám nebyl přímo postižen, podle V. M. Havla si během července, kdy ještě nebyl znám výsledek jednání, kladl zřejmě za vinu, že to „on je příčinou akce proti nám.“⁶⁷¹ Právě to byla podle jeho zetě zřejmě přísloušná „poslední kapka“.

Sám Vavrečka již v korespondenci před únorem říkal, že nechtěl být s manželkou Havlovým na obtíž a že se v jejich pražském domě přizpůsobí, jak to bude možné, a nebudou potřebovat mnoho prostoru ani ničeho jiného navíc. Když byl nakonec sám odsouzen, dělal vše pro to, aby nakonec nemusel do vězení nastoupit a namísto toho se snažil ještě rodině finančně vypomoci jakožto překladatel. I spor s Milošem Havlem byl nejspíš veden Vavrečkovou snahou o co nejmenší další potenciální ohrožení rodiny ze strany státu, byť je nutno dodat, že jí tím zřejmě uškodil „zevnitř“. Akce B ale, byť nebyla namířena prvotně proti němu, byla ve Vavrečkových očích patrně zaviněna jím, respektive jeho samotnou přítomností v domě na nábřeží, potažmo snad i v rodině. Neuvažoval vůbec o tom, že byl V. M. Havel možná v hledáčku i zkrátka proto, že jeho byt byl na velice prestižní adrese, o kterou mohl mít zájem někdo vysoce postavený; ani o tom, že se mohlo jednat o krok proti V. M. Havlovi, který mezitím z Lucerny odešel (spíše byl odejit) a začal pracovat v sokolském družstvu Vzlet (jeho předseda byl jeho přítel z lyžařského sportu);⁶⁷² neřkuli o tom, že byl V. M. Havel zkrátka stále v pozornosti StB, jelikož Karel Nigrýn, odsouzený na doživotí, v rámci jehož případu byl také obžalován, průběžně dodatečně vypovídal i k jeho osobě (ačkoli jen těžko lze soudit, nakolik spontánně). Vavrečka naopak po sérii problémů, které rodinu postihly jako například vyloučení jeho vnuků z poděbradské internátní školy,

669 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 773.

670 Tamtéž, s. 774.

671 Tamtéž.

672 Tamtéž, s. 771.

a vlivem zhoršujících se zdravotních problémů neviděl jiného viníka než sebe, odsouzeného „kolaboranta“.

Právě to mu nejspíš způsobilo takový vnitřní neklid, že se počal opět zhoršovat i jeho zdravotní stav. Celé léto roku 1952 trávil s rodinou na Havlově a na počátku srpna se ještě věnoval svým dospívajícím vnukům, neboť v momentě, kdy se mu přitížilo, je zrovna učil již zmiňovanou němčinu.⁶⁷³ Následně byl však převezen do brněnské nemocnice, kde byl tři dny hospitalizován a pravděpodobně byl ještě nějakou dobu ve stabilizovaném stavu, neboť Wichterle vzpomínal, že i na nemocničním lůžku pracoval na překladu jeho knihy.⁶⁷⁴ Jeho stav se však rychle zhoršil a 9. srpna 1952 Hugo Vavrečka v důsledku infarktu myokardu zemřel.⁶⁷⁵

Brněnský pohřeb jakož i všechny následující úřední povinnosti obstarávala Vavrečkova dcera Božena, která s ním byla na Havlově spolu se svými syny, její manžel teprve později přijel z Prahy. Na Havlov tehdy podle něj dorazil i Miloš Havel, aby své švagrové kondoloval. Byl však požádán, aby se pohřbu neúčastnil. Tehdy se v rodinném sídle na Vysočině viděli naposledy, aniž by o tom kdokoli z rodiny věděl: na konci srpna totiž Miloš Havel emigroval, tentokrát již úspěšně, do německého Mnichova.⁶⁷⁶ Trestní řízení proti Vavrečkovi bylo mezitím v září 1952 zastaveno.⁶⁷⁷

Materiální dědictví Vavrečka z důvodu soudem nařízené konfiskace majetku nezanechal.⁶⁷⁸ Habánskou fajáns, kterou sbíral po většinu života, předal své dceři Boženě, která ji po jeho smrti raději uložila po dohodě s tamním ředitelem do depozitáře Umělecko-průmyslového muzea.⁶⁷⁹ V bytě na nábřeží se mezitím Josefa Vavrečková přistěhovala k Žákovým a do garsoniéry v 5. patře, kterou dosud obývala s manželem, se vtěsnali Havlovi, což rodině umožnilo překonat hrozbu Akce B. Ze smrti svého manžela se však již nezotavila a zemřela krátce po něm 14. dubna 1953. Do pokoje, který krátkou dobu obývala, se následně nastěhoval její starší vnuk Václav a pojmenoval si ho „Pelech“...⁶⁸⁰

673 Rozhovor s Ivanem M. Havlem vedla Jana Wohlmuth Markupová, 9. 3. 2012.

674 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 138. Wichterle, Otto. *Vzpomínky*, s. 83.

675 MZA, fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště, potvrzení o úmrtí Huga Vavrečky, 9. 9. 1952.

676 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 139.

677 MZA, fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště, usnesení o zastavení trestního řízení, 10. 9. 1952.

678 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 776.

679 V roce 1961 byl soubor převeden do vlastnictví státu, právoplatným dědicům byl navrácen až v rámci restitučního procesu v 90. letech. Kybalová, Jana. *Keramická sbírka Hugo Vavrečky*, s. 23.

680 Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. *Mé vzpomínky*, s. 776.

Tím se však již otevírá docela jiná etapa rodinné historie i dějin Československa, ve které do dospělosti vstoupili Vavrečkovi vnuci Ivan a Václav Havlovi. Ti na (nejen jím) budovanou rodinnou tradici navázali jinak – a po svém.

7. Závěrem

Na začátku tohoto textu jsem si položila otázku, zda je historik soudce, a přiklonila jsem se k názoru, že nikoli; že tu nejsme proto, abychom historické aktéry soudili, vynášeli nad nimi rozsudky a hodnotili, zda své životy na individuální rovině *zvládli* dobře, nebo špatně; zda v životě *obstáli*. Bez ohledu na to, jestli své soudy do výsledného textu zahrneme, nebo nikoli, je však nepochybné, že pokud nás životní příběh a zkoumaná osobnost zaujme, je obtížné setrvat v neutrální poloze. Život Huga Vavrečky je, alespoň pro mě, jedním z těch případů, kdy na sebe naráží naše *před-stavy*, *stav* a podoba našeho předporozumění *před* uskutečněním výzkumu, a zjištěné výsledky.

Jeho život se před koncem 2. světové války ubíral po poměrně jasné trajektorii a konkrétní změny vycházely obvykle z jeho vlastního rozhodnutí. Etapy a role, které do roku 1945 hrál, je možné zjednodušeně pojmenovat podle hlavní náplně jeho činnosti. Začal jako student a novinář, kdy se teprve rozhodoval, co chce v životě vykonávat: z retrospektivních vzpomínek je zřejmé, že se neprofiloval na jednu oblast, ale naopak měl zájmů více a postupně se je snažil sladit. Prioritou pro něj přitom byla samostatnost – chtěl mít možnost využít vlastní iniciativu a nápady, nechtěl pouze pasivně plnit něčí pokyny.

Vavrečkova houževnatost a všestrannost ho dovedla až do diplomatických služeb, v nichž chtěl začít budovat vše od samotných zastupitelských úřadů po zahraniční politiku nově vzniklého Československa i jeho obraz v zahraničí. Narážel sice přitom na dílčí nesouhlas, ale zdá se, že své angažmá umně využil k ještě širšímu navázání všemožných kontaktů a známostí, jinak řečeno: k vybudování svého sociálního kapitálu. V určité fázi však již jeho diplomatické působení přestalo, zřejmě spíše subjektivně, dávat smysl. Pochopil, že jeho plány není možné bez politické vůle prosadit, a zároveň byl snad až příliš svázán postavením státního zaměstnance, který nemohl svobodně vystupovat jako soukromá osoba. Rozhodl se proto, nadneseně řečeno, loajalitu vůči státu vyměnit za loajalitu vůči firmě či spíše jejímu zakladateli Tomáši Baťovi.

Ani v tomto případě vše nešlo zcela podle Vavrečkova plánu, neboť si pravděpodobně představoval dlouhodobou spolupráci zejména se svým dobrým přítelem, který ovšem záhy tragicky zahynul při leteckém neštěstí. Vavrečkovi se rázem nezměnily ani tak pracovní povinnosti jako nejbližší kolegové, s nimiž musel denně spolupracovat. Ze svého rozhodnutí však neslevil a ve firmě zůstal až do roku 1946, respektive 1945 – anebo spíše 1943. Mezitím si vyzkoušel i politickou funkci, když na podzim 1938 přijal na několik měsíců post ministra propagandy – a do politiky se pak už nikdy nevrátil a zjevně ani nechtěl.

Vavrečkovo odcházení z firmy začalo postupně. Zprvu bylo vyvolané jeho vážným zdravotním stavem. Z běžného rytmu vypadl v roce 1943, když prodělal infarkt a musel se zotavovat v klidu domova. Na jaře 1945 byl připraven se vrátit, s firmou měl velké poválečné plány a ani v průběhu prvních měsíců ho neopouštělo přesvědčení, že on, jeho rodina a přátelé budou i nadále zastávat významné posty v novém světě. Vystupoval sebevědomě a rozhodně, bezprostředně po válce nebyl vůbec vyšetřován kvůli své činnosti v Protektorátu a na první pohled jeho úmyslům nic nebránilo.

Podstatné ale je, že se v květnu 1945 proměnila mocenská hierarchie. Až dosud na jejím vrcholu stávali lidé Vavrečkovi naklonění a i v průběhu války Vavrečka prokázal pozoruhodný vyjednávací talent. Již tehdy nicméně zaznívaly hlasy, volající po jeho odchodu do penze, a to nejen ze strany manželky, ale též některých spolupracovníků. Vavrečkovi ostatně bylo v únoru 1945 65 let a lze tedy předpokládat, že by otázka setrvání ve firmě byla po válce nadnesena tak jako tak. Zatímco ale po konci 1. světové války stál Vavrečka takřikajíc na té „správné straně“ Masarykových souputníků a v ideálním věku 38 let byl již dostatečně zkušený, aby převzal důležité posty, vše se změnilo po 2. světové válce, kdy sice stále disponoval silným sociálním kapitálem a jeho známosti sahaly do nejvyšších míst, ale mezitím se již formovala nová mocenská skupina, která měla neustále posilovat a k níž Vavrečka rozhodně nepatřil. Sám tak sice za svůj život prošel několika světovými konflikty, z nichž vycházel na straně vítězů, ovšem paradoxně až v květnu 1945 mu byla vyhlášena válka docela jiná, soukromá a osobně motivovaná, která nejenže neměla jasný začátek, pravidla ani výsledek, ale mnohdy nebylo ani jasné, kdo byl jeho hlavní protivník.

Ke komunistům se totiž v závěru války přidal i jistý Ivan Holý, který byl stejně starý jako Vavrečkova dcera Božena – bylo jim tehdy 32 let. Právě on postupně převzal moc ve firmě Baťa a inicioval potrestání všech kolaborantů mezi někdejšími vedením. V dosavadní literatuře je však tento postup vykreslován nikoli osobně jako akce Holého a jeho suity, ale jako postup komunistů proti demokratům. Dobové prameny jako zápisy z jednání vlády v roce 1946 či posudky národního prokurátora i z doby po Únoru 1948 však toto pojetí problematizují, neboť špičky komunistické strany evidentně neměly na odsouzení samotného Vavrečky příliš zájem a z ideologických i majetkových důvodů jim zřejmě „stačilo“ zmanipulované odsouzení Jana Antonína Bati, který byl od počátku války v emigraci.

S ohledem na další Holého osudy se proto domnívám, že jeho motivace byly ryze osobní a až sekundárně politické. Sám nebyl žádným mladíkem, který po válce vstoupil do KSČ z idealistických důvodů, nýbrž pragmatikem, který správně odhadl dobovou atmosféru a nejsilnější stranu, ke které se zkrátka přidal. Jelikož měl sám velmi problematickou válečnou minulost, zřejmě se domníval, že na jeho aktivity nikdo nebude poukazovat, když nebude jen řadovým zaměstnancem, ale mocným člověkem s politickým vlivem, a

především: když sám bude vystupovat jako „kolaborantobijec“. V úvodu kladené otázky související s posuzováním Vavrečkovy poválečné viny či nevin se tak staly zcela marginálními, neboť se na základě všech pramenů domnívám, že o míře jeho údajného kolaborantství v nich nebylo a není vlastně sporu. Jeho odsouzení bylo otázkou ryze mocensko-politickou, zinscenovanou Ivanem Holým a jeho spolupracovníky, z nichž mnozí měli pádný důvod snažit se svou vlastní minulost zakrýt. Obdobně jednoznačně nelze dle mého soudu nazírat ani strategie jednání samotného Vavrečky a jeho vztahování k tehdejšímu poválečnému světu.

V obou případech do našeho předporozumění promlouvá jednak dlouhé období, kdy se o Vavrečkovi a jiných tématech nemohlo bádát svobodně, a jednak kontext, v jakém se o něm opětovně začalo mluvit na počátku 90. let 20. století. Tehdy byl znovu připomenut především jako dědeček prvního polistopadového prezidenta Václava Havla, který měl kolem sebe hrdinskou aureolu podobně jako naposledy Tomáš Garrigue Masaryk, a jako někdejší ředitel firmy Baťa, která byla vykreslována jako prvorepublikový „podnikatelský zázrak“, ke kterému se společnost měla znovu přiblížit; její zakladatel Tomáš Baťa se pak stal jakýmsi prototypem „ideálního podnikatele“. Právě to ale významně ztížilo zaujetí kritického postoje vůči výzkumu. Autoři polistopadových textů o Vavrečkovi často vykreslovali jeho životní příběh tak, aby zapadal do příběhů pozdějších, porevolučních, což dosud neumožňovalo nahlížet jeho jednání v kontextu jeho doby a v souvislostech, ve kterých se pohyboval; sám totiž nečekal, že doba nesvobody potrvá přes 40 let.

Snad i proto byly dosud opomíjeny ty kroky, které do tohoto výkladu tak docela nezapadají. Netýká se to pouze například Vavrečkova vidění uspořádání československé poválečné společnosti bez přítomnosti osob německé národnosti – v čemž se pohyboval v rámci dobového mainstreamu, od kterého se až po listopadu 1989 někteří politici začali distancovat –, ale zejména jeho chápání nastalé situace a strategií jednání, které volil. Vše přitom vychází z dlouhého odstupů mezi Vavrečkovým úmrtím, dobou, kdy bylo umožněno o něm opět svobodně bádát, a společenským kontextem, který se mezitím razantně proměnil.

Z uskutečněného výzkumu totiž vyplývá, že sám Vavrečka měl o poválečném světě docela jiné představy a zejména nevěřil, že únorový mocenský převrat může trvat déle než několik let. Jeho vidění vycházelo snad z jakéhosi přesvědčení o vlastní výlučnosti osobní i společenské, o jeho seidentifikaci jakožto člena elity, která z principu může být ohrožována jinými skupinami, ale nikdy ne zcela potlačena. Vavrečka si byl zřejmě skálopevně jistý tím, že není možné, aby jiná skupina než ta jeho byla dlouhodobě rozhodující hybnou silou v zemi, pročež se snažil co nejvíce setrvat na svých pozicích a nestahovat se do ústraní. Po dlouhou dobu i útoky proti své osobě chápal čistě mocensky, nikoli morálně – necítil se provinile. Zatímco však před 20 lety bylo v naší zemi velice populární heslo „s komunisty se nemluví“, které mělo polistopa-

dové demokratické politiky odradit od spolupráce s KSČM, ve Vavrečkově světě vládla KSČ, a tak s jejími zástupci jednat musel stejně jako jeho zeť Václav M. Havel. Oba měli společnou podnikatelskou zkušenost a oba byli schopní vyjednávači. Na Vavrečkově případě je tak pozoruhodné právě toto vyjednávací diplomatické a rétorické umění: po celý svůj život si vytvářel síť přátel a známých, kteří mu mohli v případě potřeby pomoci, a zároveň měl talent přizpůsobit svou výpověď tomu, komu byla určena a jaké hodnoty tato protistrana nejspíše zastávala. Jádro výpovědi přitom Vavrečka vždy uchoval pravdivé, neposouval význam, ale svou verzi se snažil podat tak, aby u druhé strany rezonovala kladně.

Právě tento rys považuji za typicky vavrečkovský: Hugo Vavrečka je sice úzce hodnotově spjat s Masarykem, Baťou i Havlovými, ale to, co je typické pro něj samotného, je zejména jeho houževnatost, podnikavost, disciplína, sebevědomí a z něj plynoucí optimismus, české vlastenectví a s ním se nevyklučující otevřenost světu, schopnost kompromisu. Pokud mohl, vždy využíval svou invenci, aby dosáhl svého, a priori se před nikým neuzavíral a *jednal*.

Tento závěr může snad znít i provokativně v kontextu několika posledních let, kdy se historici a jiní akademici, kteří se zabývají soudobými dějinami, přou o to, zda v Československu existoval takový systém, který občanům dovozoval i určitým způsobem s režimem vyjednávat, či zda byli jednotlivci ve zcela pasivní pozici. Tato práce se k těmto rozpravám explicitně nevztahuje, neboť to není ani mým záměrem, ani se nezaměřuji na stejné období – výše zmiňované diskuze se týkají obvykle 70. a 80. let, kam můj text nezasahuje. Bez ohledu na to však práce vznikla v tomto kontextu jakož i na pozadí rozprav, zda můžeme například hromadné podpisové akce zaměstnanců – zde třeba podniku Baťa – vnímat jako jejich vlastní iniciativu, či spíše zinscenovanou akci nového vedení. Práce o Hugo Vavrečkovi ani na jednu z těchto otázek cíleně neodpovídá, ale domnívám se, že minimálně obě vyhrrocené pozice poněkud relativizuje: Hugo Vavrečka ani po Únoru 1948 nebyl zcela izolován a naopak se snažil i s novými protivníky jednat, aby dosáhl svého – a byl to paradoxně Klement Gottwald, kdo na to alespoň zčásti přistoupil, byť justiční omyl vlastní administrativy nikdy veřejně nepřiznal a nenapravit. Způsob, jakým Ivan Holý využil struktury podniku Baťa, aby prosadil své vlastní cíle, zase komplikuje předpoklad, že všichni zaměstnanci proti bývalým ředitelům jednali ryze spontánně a z vlastní vůle.

Na tyto otázky nicméně mnohdy zaznívají jednoznačné, černobílé odpovědi. Tato práce z „počátku“ soudobých dějin však ukazuje, že je pro hlubší pochopení nutné podstoupit od unáhlených soudů a naopak se pokusit odhalit množství významů a individuálních strategií, které se z pohledu shora mnohdy ztrácí. A právě jejich rozkrytí na Vavrečkově příkladu ukázalo, že se historičtí aktéři nepohybovali v takto neprostupných kategoriích – že to bylo naopak mnohem složitější.

Zároveň ale má dizertace není, aniž bych to na začátku tušila, jen prací o Hugo Vavrečkovi, ale také trochu o celé jeho rodině, skupině přátel a známých, části někdejší prvorepublikové elity, a též nepřímo o Ivanu Holém, který se naopak novou elitou chtěl stát a nezdráhal se pro to udělat cokoli. Především je to ale příběh teprve z počátku období, jehož průběh i výsledek my sice již známe, ale tehdejší aktéři toho nebyli schopni, a možností, jak mohl poválečný vývoj dopadnout, bylo mnoho. V tomto smyslu tedy má práce snad ukazuje, že výsledek není nikdy předem jasný, byť o tom můžeme být jakkoli skálopevně přesvědčení. A nakonec je to práce částečně i o nás a o tom, jak při bližším prozkoumání životní příběhy lidí zkrátka do předem připravených kategorií nezapadají, protože historičtí aktéři neviděli na rozdíl od historiků do budoucnosti a neznali tedy všechny proměnné svého jednání.

S tímto odstupem a znalostí dění následujícího musela jsem se občas sama sebe ptát, zda si Vavrečka nebyl sebou a svou pozicí až přehnaně jistý, zejména čteme-li jeho rodinné dopisy, z nichž číší velká očekávání, která choval ke svým vnukům, které pro budoucí významné postavení ve společnosti náležitě, podle svého, připravoval. Aniž bych však chtěla, aby tato práce ve svém závěru vyzněla ryze nevavrečkovsky, pateticky, je na místě dodat, že alespoň v tomto případě budoucnost nakonec vypadala tak, jak si ji představoval – i když až o několik desítek let později.

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny (fondy a sbírky)

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

- fond 300: Zemský odbor bezpečnosti Praha
- fond 304: Různé bezpečnostní spisy po roce 1945
- fond 305: Ústředna Státní bezpečnosti
- fond T/MV
- fond Vyšetřovací spisy

Archiv Dalibora Kolbingera

Archiv Ivana M. Havla/Knihovna Václava Havla (AIMH)

- fond 06 Archiv IMH

Archiv Kanceláře prezidenta republiky (AKPR)

- fond KPR

Archiv Národního muzea (ANM)

- Sběrka drobných pozůstalostí, fond Vavrečka Hugo (1880–1952), diplomat, čs. vyslanec ve Vídni, 1926–1929

Moravský zemský archiv v Brně (MZA)

- fond C 143 Mimořádný lidový soud Uherské Hradiště

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Uherské Hradiště (SOkA Uherské Hradiště)

- fond Okresní prokuratura Uherské Hradiště

Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín (SOkA Zlín)

- fond Baťa, a. s., Zlín
- fond Obuvnický průmysl – Svit, n. p., Zlín

Národní archiv (NA)

- fond AMV 5, Patzak Václav
- fond Hartmann Josef, Dr.
- fond Koželuhová Helena, JUDr.
- fond Ministerstvo spravedlnosti, Praha, 1918–1953
- fond Ministerstvo zahraničních věcí - výstřižkový archiv, Praha – výstřižkový archiv I
- fond Národní soud v Praze
- fond Policejní ředitelství Praha II – prezidium – 1941–1950
- fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1931–1940
- fond Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna – 1941–1950
- fond Zahraniční úřad Berlín
- fond Zenkl Petr, Dr.

Zemský archiv v Opavě

- Sbírka matrik Severomoravského kraje (dostupné zde: <https://bit.ly/2Yaf6Yw>)

Orálně historické rozhovory

Rozhovor s Ivanem M. Havlem, 9. 3. 2012.

Rozhovor s Ivanem M. Havlem, 7. 8. 2012.

Rozhovor s Ivanem M. Havlem, 2. 3. 2018.

Všechny rozhovory vedla Jana Wohlmuth Markupová a jsou uloženy v její soukromé sbírce.

Periodika

Čin

Dnešek

Chemické listy pro vědu a průmysl
Lidové noviny
Naše pravda
Obzory: týdeník pro politiku a kulturu
Patentní věstník
Rudé právo
Svobodné noviny
Tep nového Zlína

Zákony a programové dokumenty

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech

Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. o Národním soudu

Dekret prezidenta republiky č. 91/1945 Sb. o obnovení československé měny

Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti

Košický vládní program, 5. 4. 1945

Zákon č. 245/1946 Sb., jímž se mění a doplňují dekrety prezidenta republiky o mimořádném lidovém soudnictví a prodlužuje jejich účinnost

Zákon č. 87/1950 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád)

Literatura

Baťa, Jan Antonín. Těžké časy: román z průmyslového života. Krásná Lípa: Marek Belza, 2008.

Berger, Stefan, Feldner, Heiko, Passmore, Kevin, ed. Jak se píšou dějiny: teorie a praxe. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2016.

Brivati, Brian, Buxton, Julia, Seldon, Anthony, eds. The contemporary history handbook. Manchester: Manchester University Press, 1996.

- Cinger, František. Tiskoví magnáti Voskovec a Werich: (Vest pocket revue) - (Lokální patriot). Praha: Akropolis, 2008.
- Čapek, Karel, Opelík, Jiří, ed. Tichý hlas: neznámé i známé texty z roku 1938. Praha: ARSCI, 2005.
- Čechurová, Jana. Čeští svobodní zednáři ve XX. století. Praha: Libri, 2002.
- Čechurová, Jana a kol. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2014.
- Darnton, Robert. Velký masakr koček a další epizody z francouzské kulturní historie. Praha: Argo, 2013.
- Dülmen, Richard van. Historická antropologie: vývoj, problémy, úkoly. Praha: Dokořán, 2002.
- Englišova šedesátka: Ke dni 17. srpna 1940. Praha: Kroužek přátel prof. Dr. Karla Engliše s prof. Dr. Fr. Weyrem a ministrem Dr. J. Kalfusem v čele, 1940.
- Erdély, Jenő. Baťa, švec, který dobyl světa. Praha: A. Kahler, 1932.
- Fabián, Josef. Slovník nespisovného jazyka valaského. Valašské Meziříčí: Občanské sdružení Valašské Athény, 2009.
- Fellman, Susanna, Rahikainen, Marjatta. Historical Knowledge: In Quest of Theory, Method and Evidence. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2012.
- Frommer, Benjamin. Národní očista: retribuce v poválečném Československu. Praha: Academia, 2010.
- Ginzburg, Carlo. Clues: Roots of a Scientific Paradigm. In: Theory and Society, Vol. 7, No. 3 (May, 1979), s. 273–288.
- Ginzburg, Carlo. Latitude, Slaves, and the Bible: An Experiment in Microhistory. In: Critical Inquiry, Vol. 31, No. 3 (Spring, 2005), s. 665–683.
- Ginzburg, Carlo. Sýr a červi: svět jednoho mlynáře kolem roku 1600. Praha: Argo, 2000.
- Ginzburg, Carlo. The Judge and the Historian. In: Critical Inquiry, Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991), s. 79–92.
- Ginzburg, Carlo. The Judge and the Historian: Marginal Notes on a Late-Twentieth Century Miscarriage of Justice. New York: Verso, 2002.
- Goffman, Erving. Všichni hrajeme divadlo: sebeprezentace v každodenním životě. Praha: Portál, 2018.

- Halada, Jaroslav, Hlavačka, Milan. Světové výstavy: od Londýna 1851 po Hannover 2000. Praha: Libri, 2000.
- Havel, Václav Maria, Heller, Jan M., ed., Hájek, Pavel, ed. Mé vzpomínky. Praha: Knihovna Václava Havla, 2018.
- Havelka, Miloš. Co může znamenat „filozofie“ v tzv. „filozofii dějin“. In: Dějiny-teorie-kritika (2/2004), s. 191–211.
- Havlová, Božena, Havel, Ivan M., ed. Didasko-učím: naučné obrázky Boženy Havlové, Praha: KANT, 2003.
- Horský, Jan. Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy. Praha: Argo, 2009.
- Hutečka, Jiří. Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016.
- Jančík, Drahomír. Třetí říše a rozklad Malé dohody: hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-1939. Praha: Karolinum, 1999.
- Kaplan, Karel, ed. Akce B – vystěhování „státně nespolehlivých osob“ z Prahy, Bratislavy a dalších měst 1952–1953. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992.
- Kaplan, Karel. Pět kapitol o únoru. Brno: Doplněk, 1997.
- Keegan, John. První světová válka. Praha: Beta-Dobrovský, 2003.
- Keegan, John. The Mask of Command. Londýn: Jonathan Cape, 1987.
- Král, Václav. Dny které otřásly Československem. Praha: Naše vojsko, 1975.
- Kroftová-Kočová, Jarmila. Nakladatel B. Kočí vzpomíná. První díl. Praha: Jarmila Kroftová-Kočová, 1948.
- Kučera, Jaroslav. Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka. In: Dějiny a současnost (5/2005), s. 40–43.
- Kuna, Milan. Václav Talich 1883-1961: šťastný i hořký úděl dirigenta. Praha: Academia, 2009.
- Kuslová, Hana. Soumrak batismu ve Zlíně aneb Z osudů českých vedoucích představitelů firmy po 2. světové válce. In: Acta Musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. 2005, roč. V, č. 1–2, s. 71–84.
- Kybalová, Jana. Keramická sbírka Hugo Vavrečky. Praha: Kentaur, 1995.
- Leed, Eric, J. No Man's Land - Combat and Identity in World War I. Cambridge: Cambridge University Press, 1982.

Lepore, Jill. *Historians Who Love Too Much: Reflections on Microhistory and Biography*. In: *The Journal of American History*, Vol. 88, No. 1 (Jun., 2001), s. 129–144.

Lukeš, Jan, Havel, Ivan M. "Právě proto, že jsem": rozhovor s Ivanem M. Havlem. Praha: Knihovna Václava Havla, 2017.

Magnússon, Sigurður Gylfi, Szijártó, István M. *What is Microhistory? Theory and Practice*. Abingdon-on-Thames: Routledge, 2013.

Malá, Zuzana. *Autor díla jako objev a jako omyl: proměna pojmu umělecká osobnost v českém myšlení o literatuře*. In: *Studia Moravica. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Facultas Philosophica – Moravica* (6/2008), s. 71–76.

Marek, Martin. *Středoevropské aktivity Bařova koncernu za druhé světové války*. Brno: Maticе moravská, 2017.

Novák, Pavel, Ruszelák, Josef, ed. *Zlínská architektura 1900-1950*. Zlín: Čas Pozemní stavby, 1993.

O nových textilních vláknech. Praha: Textilní ústav, Výbor pro nové hmoty, 1941.

Otčenášek, Jaroslav. *Antropologie narativity - problematika české pohádky*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2012.

Pacner, Karel. *Osudové okamžiky Československa*. Praha: Themis, 1997.

Pavelčíková, Nina. *Ředitel Bařových závodů Hugo Vavrečka*. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti. Sborník Státního okresního archivu ve Zlíně*. Zlín: Státní okresní archiv ve Zlíně (13/1994), s. 21–67.

Peltonen, Matti. *Clues, Margins, and Monads: The Micro-Macro Link in Historical Research*. In: *History and Theory*, Vol. 40, No. 3 (October 2001), s. 347–359.

Pernes, Jiří, Pospíšil, Jaroslav, Lukáš, Antonín. *Alexej Čepička: šedá eminence rudého režimu*. Praha: Brána, 2008.

Pernes, Jiří, Ruml, Jiří. *Svět Lidových novin 1893-1993: stoletá kapitola z dějin české žurnalistiky, kultury a politiky*. Praha: Lidové noviny ve spolupráci s NLN, 1993.

Plavec, Michal. *Strach nás ochromil: tragický nálet na Prahu 14. února 1945 v souvislostech*. Cheb: Svět křidel, 2012.

Pospíšil, Jaroslav. *Hyeny*. Vizovice: Lípa, 1996.

Pospíšil, Jaroslav. *Hyeny v akci*. Vizovice: Lípa, 2003.

- Pospíšil, Jaroslav, Pospíšilová, Hana. Rub a líc baťovských sporů. Zlín: Kniha Zlín, 2012.
- Pospíšil, Jaroslav, Valášek, Hubert, Pospíšilová, Hana. Herr Direktor a ti druzí: Albrecht Miesbach, protektorátní ředitel Baťových závodů. Zlín: Kniha Zlín, s.r.o., 2015.
- Putna, Martin C. Václav Havel: duchovní portrét v rámu české kultury 20. století. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011.
- Renders, Hans, Haan, Binne de. Theoretical Discussions of Biography. Approaches from History, Microhistory, and Life Writing. Leiden: Brill, 2014.
- Renders, Hans, Haan, Binne de, Harmsma, Jonne. The Biographical Turn: Lives in History. Abingdon-on-Thames: Routledge, 2016.
- Renders, Hans, Veltman, David, ed. Different Lives: Global Perspective on Biography in Public Cultures and Societies. Leiden, Boston: Brill, 2020.
- Reves, Emery. Anatomie míru. Praha: Fr. Borový, 1947.
- Řezníková, Lenka. Biografie jako textová a sociální praxe: ke konjunkturu žánru na prahu moderny. In: Dějiny-teorie-kritika (1/2015), s. 93–117.
- Seidl, Jan a kol. Od žaláře k oltáři: emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti. Brno: Host, 2012.
- Snape, Michael. God and the British Soldier: Religion and the British Army in the First and Second World Wars. Londýn a New York: Routledge, 2005.
- Šafařík, Josef. Sedm listů Melinovi: z dopisů příteli přírodovědci. Praha: Družstevní práce, 1948.
- Ševeček, Ondřej. Zrození Baťovy průmyslové metropole: továrna, městský prostor a společnost ve Zlíně v letech 1900-1938. Ostrava: Veduta, 2009.
- Šimánková, Alena, ed. a kol. Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Druhý díl. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2004.
- Šlouf, Jakub a kol. Mimořádný lidový soud v Praze (1945-1948): retribuce jako služební úkol na hraně možností i profesní cti zaměstnanců justice. Praha: Academia, 2020.
- Těsnohlídek, Rudolf. Padesátka Lidových novin: výběr z "Večerů" Lidových novin (1911-1914) a ze soudniček Rudolfa Těsnohlídka. Brno: Lidové Noviny, 1943.
- Tonzar, David, ed. Historie - paměť národa II: přínos významných postav a událostí českých dějin pro současnost. Praha: Husův institut teologických studií v Praze, 2008.

- Vaněk, Miroslav, Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015.
- Vavrečka, Hugo. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa. Praha: B. Kočí, 1908.
- Vavrečka, Hugo. František Lelíček v službách Sherlocka Holmesa. Praha: B. Kočí, 1919.
- Vavrečka, Hugo. František Lelíček v službách Sherlocka Holmesa. Praha: B. Kočí, 1921.
- Vavrečka, Hugo, Bass, Eduard. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa. Praha: Fr. Borový, 1932.
- Vavrečka, Hugo, Krulichová, Marie. František Lelíček ve službách Sherlocka Holmesa. Praha: Česká expedice, 1991.
- Vavrečka, Hugo. Pohádka o králi Škrábalovi, čili, O Ivanovi Krasopisci. Praha: Knihovna Václava Havla, 2018.
- Vavris, Hugo. Život je spíš román: (výbor z knižně nepublikovaných prací Huga Vavrečky). Třebíč: Arca JiMfa a Ostrava: Jasmín, 1997.
- Večeřa, Pavel. Žurnalisté mezi zradou a kolaborací: moravská novinářská kolaborace před Národním soudem. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- Vlasák, Zbyněk. Pasivitu nelze brát jako morální selhání, říká orální historik Miroslav Vaněk. In: Právo, Salon. 11. 5. 2011. Dostupné zde: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/clanek/pasivitu-nelze-brat-jako-moralni-selhani-rika-oralni-historik-miroslav-vanek-37326>
- Wanatowiczová, Krystyna. Miloš Havel - český filmový magnát. Praha: Knihovna Václava Havla, 2013.
- Wichterle, Otto. Organická chemie. 1. díl, Struktura látek, fys. vlastnosti látek. Praha: Přírodověd. vydav., 1952.
- Wichterle, Otto. Organická chemie. 2. díl, Mechanismus reakcí. Praha: Přírodověd. vydav., 1952.
- Wichterle, Otto. Vzpomínky. Praha: Ideu repro, 1996.
- Woerner, Hans. Loď bez větru = [Schiff ohne Wind]. Zlín: Tisk, 1941.
- Wohlmuth Markupová, Jana. Ivan M. Havel: od Puzuka k Sakatekovi (1938-1989). Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017.

Kvalifikační práce

Bušková, Tereza. *Výchova a vzdělávání v Baťových závodech v meziválečném Československu*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2016.

Chalupecká, Kristýna. *Měnové reformy*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2008.

Kolumber, David. *Koncern Baťa prizmatem vývoje po druhé světové válce: vybrané právní aspekty*. Rigorózní práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2014.

Markupová, Jana. *"Co je to Já? Ivan Havel? To je jméno, to nejsem já."* Biografie Ivana M. Havla. Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2014.

Markupová, Jana. *Rodina Paloušova jakožto jedno z center českého disentu v zrcadle orální historie*. Bakalářská práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2011.

Melša, Marek. *Ing. Hugo Vavrečka - kapitoly ze života Baťova prvního rádce 1932-1952*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2018.

Pokoráková, Pavla. *Obnovená fáze retribuice a Mimořádný lidový soud v Uherském Hradišti roku 1948*. Diplomová práce. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 2017.

Řeháková, Lucie. *Vývoj celní správy na našem území*. Bakalářská práce. Brno: Právnická fakulta Masarykovy univerzity, 2011.

Šubrová, Klára. *Mnichovské dny a jejich ohlas v rozhlasovém vysílání*. Bakalářská práce. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2012.

Úšela, Jan. *Batismus – ideologie účelnosti*. Diplomová práce. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, 2014.

Audiovizuální zdroje

Carlo Ginzburg – *Microhistory*. [Video] Serious Science, 2015 [on-line]. <https://www.youtube.com/watch?v=VFh1DdXToyE>

Vávra, Roman. *Ivan Havel: Pozdní sběr*. [Video] Česká televize, 2013 [on-line]. <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10353083933-ivan-havel-pozdni-sber/21256226437/>

Internetové zdroje

Filmová historie Zlínska. Zlín film. <http://www.zlin-film.cz/filmova-historie-zlinska>

Historie. Vysoká škola chemicko-technologická v Praze. <https://www.vscht.cz/skola/historie>

Historie budovy velvyslanectví České republiky v Budapešti, Rózsa u. 61. Velvyslanectví České republiky v Budapešti. https://www.mzv.cz/budapest/cz/o_velvyslanectvi/index_2.html

Historie minulých vlád. Vláda České republiky. <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-18014/>

Historie školy v datech. Vysoké učení technické v Brně. https://www.vutbr.cz/o-univerzite/organizacni-struktura/rektorat/archiv/historie-skoly/001-historie-skoly-v-datech-p140766?aid_redir=1

Internetová encyklopedie dějin Brna. <https://encyklopedie.brna.cz/>

O ústavu. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i. <http://www.usd.cas.cz/o-ustavu/>

Patzak Václav. Encyklopedie ČSSD. <http://www.historiecssd.cz/p-q/patzak-vaclav/>

Poslanci a orgány. Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. <https://www.psp.cz/sqw/fsnem.sqw?org=287&zvo=1>

Studijní informační systém Univerzity Karlovy. <https://is.cuni.cz/studium>

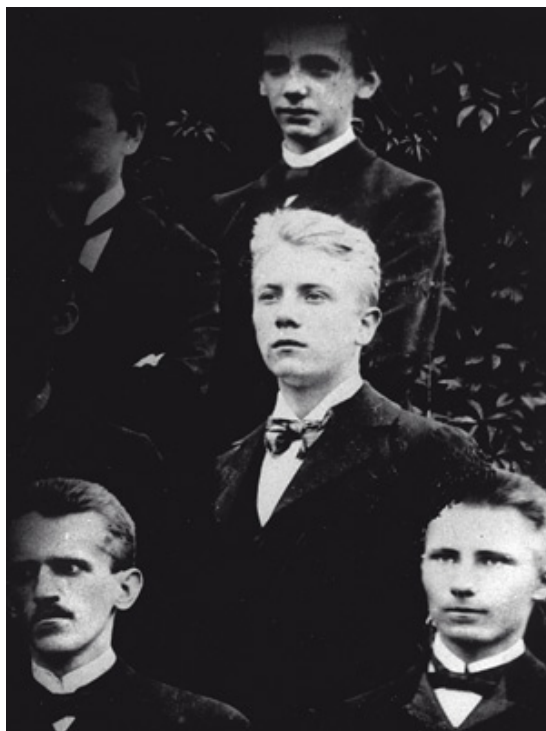
Veslav Wahl (1922–1950). Úvoz 156/13, Hradčany, 118 00 Praha 1. Poslední adresa. <http://www.posledniadresa.cz/www/Names/Name/4>

Vila Hugo Vavrečky. Slavné vily. <http://slavnevily.cz/vily/zlinsky/vila-hugo-vavrecky>

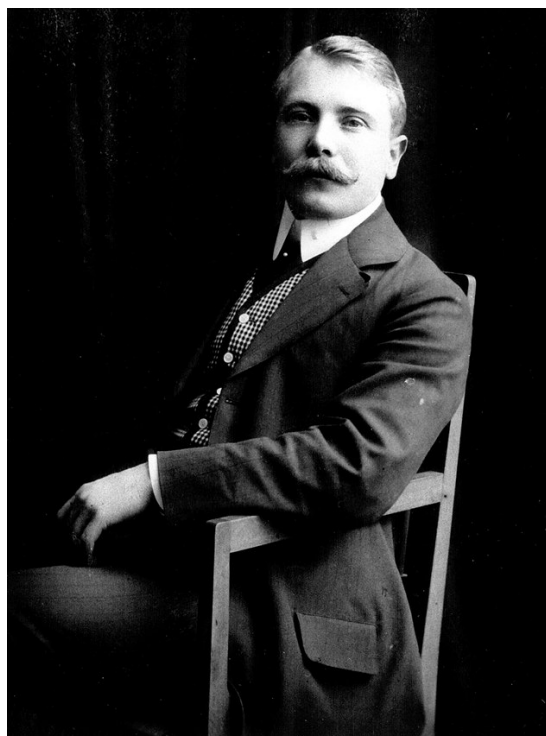
Základní informace. Školský spolek Komenský. <https://www.komensky-vienna.at/cz/allgemeine-informationen-svk/>

Všechny elektronické zdroje byly naposledy staženy dne 22. 2. 2021.

Přílohy

Maturant (1899)

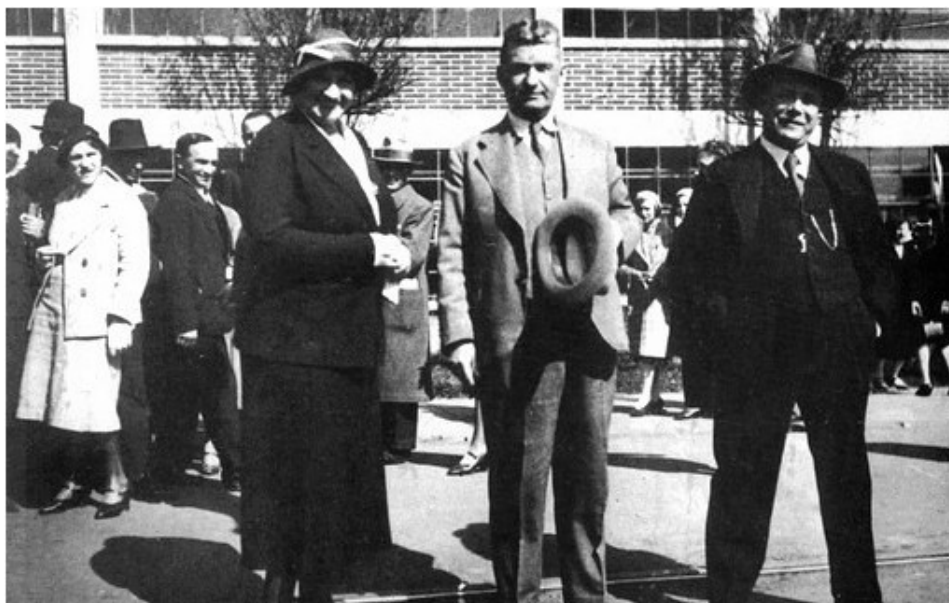
Novinář (cca 1910–1912). Zdroj: Nadace Tomáše Bati

Důstojník v Terstu (1915–1919)

Diplomat (20. léta)

Obchodní ředitel. Hugo Vavrečka (vpravo) s Marií a Tomášem Baťovými (1932)

Prezidentská návštěva ve Zlíně. Zleva: Hugo Vavrečka, Dominik Čipera, Hana Benešová, Edvard Beneš, za ním jdoucí Jan Antonín Baťa (1936)

Uvítací delegace v Otrokovicích. Zleva: Hugo Vavrečka, indický ministr obchodu, Jan Antonín Baťa (1937). Zdroj: Nadace Tomáše Bati

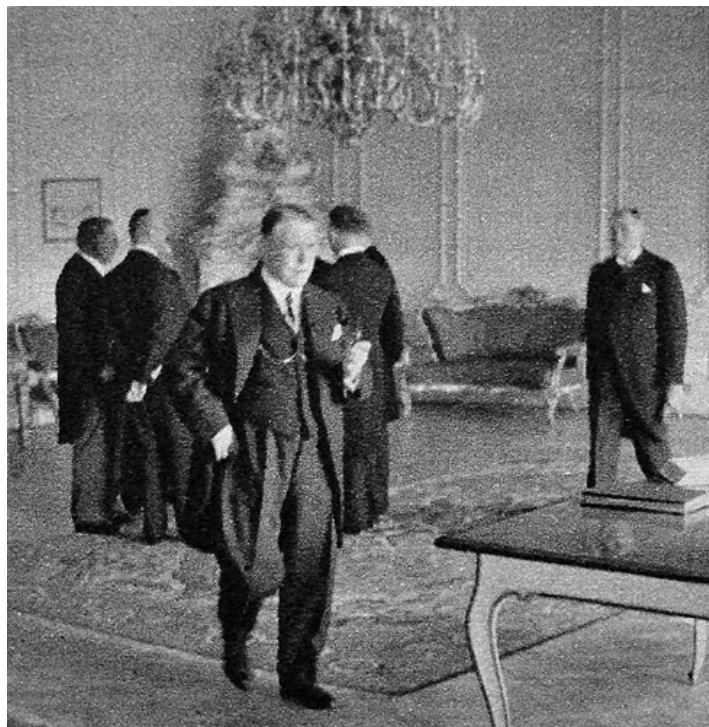
Dovolená v lázních (1937)

Manželé Vavrečkovi s vnukem Václavem (cca 1937)

Rodina Havlova. Zleva: Ivan M. Havel, Božena Havlová, Václav Havel, Václav M. Havel (konec 30. let)

Ministr (1938)

Pohled z Baťova mrakodrapu na Zlín (1940). Zdroj: SOkA Zlín

Zlínská vila Huga Vavrečky. Zdroj: slavnevily.cz

Portrét

Momentky ze Zlína

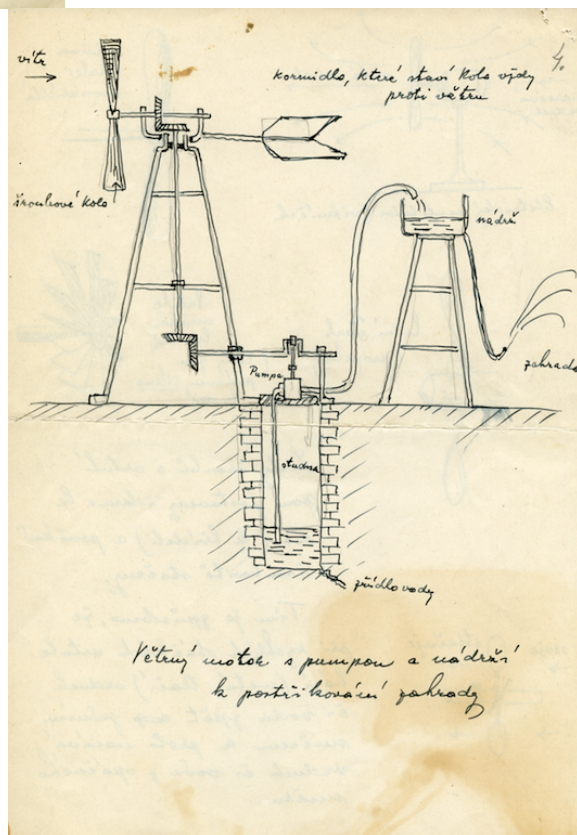
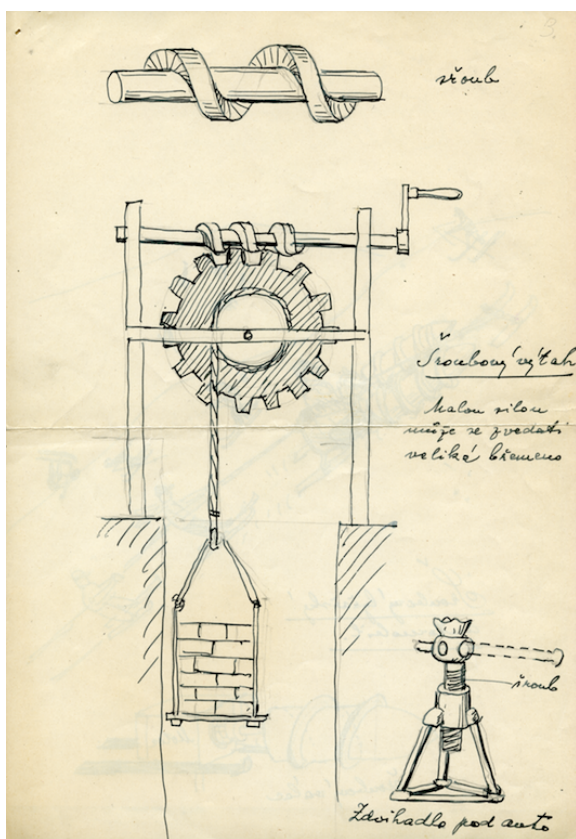
Dědeček. S vnuky Ivanem a Václavem Havlovými na Havlově (40. léta)

Josefa Vavrečková s vnuky na Havlově (40. léta)

Miloš Havel se synovci na Barrandově (1941)

Vavrečkovy naučné kresby vnukům
(40. léta)

Pohádka
o králi Škrábalovi
čili
o Ivanovi Krasopisci.

První vydání
Ivanovi Pavlovi
věnuje
Ladislav Kvasilka
Praha 1945
Jiří Vaneček

Kapitola I.

Byl jednou jeden statečný král a
ten vyšel do boje v čele svého vojska,
aby obhánil své království před nepříteli,
kteří chtěli podmanit a porazit.
Odešel s vojskem a porážel nad
všemi, avšak v poslední bitvě
byl raněn tak těžce, že ho vyhrabali
cel a zabil.

Král měl jediného syna, který
vůle pro jistotu byl malý, takže
nemohl nastoupit na trůn. Je
na poslední vůli králově
napsal na listě své poslední vůle,
svěřil královo státní správu
aly králova státní správu
do té doby, kdy královi vyhoří
škola a přivese zvěřevé
zvěřevé.

Rukopis Pohádky o králi Škrábalovi
čili o Ivanovi Krasopisci (1945)

S Ivanem M. Havlem v Praze (1947)

Partie šachu na Havlově. Zleva: Václav Havel, Ivan M. Havel, Hugo Vavrečka, Božena Havlová, Josefa Vavrečková (závěr 40. let)

Ivan M. Havel, Václav Havel, Božena Havlová a manželé Vavrečkovi na Havlově (závěr 40. či začátek 50. let)

Při četbě *The National Geographic Magazine* na Havlově

Není-li uvedeno jinak, všechny fotografie pocházejí z Archivu Ivana M. Havla/
Knihovny Václava Havla, jimž autorka děkuje za jejich poskytnutí.